CAMÎL MUREŞAN

REVOLUŢIA BURGHEZĂ DIN ANGLIA

Control ştiinţific : acad. ANDREI OŢETEA

Coperta de TROFIM BRiNZĂ

LUMEA ÎN CARE S-AU PLĂSMUIT TRAGEDIILE LUI SHAKESPEARE

1 rin mijlocirea datelor culese de feluritele ştiinţe, fiecare om e în măsură să-şi formeze o anumită imagine despre ţările şi popoarele care trăiesc pe întinsul Pămîntului. Oricît de numeroase, de complete ar fi datele pe care ea se întemeiază, această imagine se cristalizează, de obicei, în cîteva trăsături dominante. Ele ne apar spontan în clipa în care ne gîndim la o ţară sau un popor, tot astfel cum pronunţarea numelui unei persoane cunoscute ne deşteaptă de la sine în minte liniile distinctive ale figurii sale.

Numele Angliei trezeşte parcă mereu imaginea unui edificiu masiv, întrevăzut de departe, prin clarobscurul unei neguroase dimineţi de toamnă tîrzie. Printr-un aer umed şi rece răzbat zgomot de valuri izbite de ţărm, muget aspru de sirene şi miros acru-înţepător de cărbuni. O ţară a marii industrii moderne, cu gigantice oraşe tentaculare, umbrite de fumul revărsat din miile de coşuri ale uzinelor. Oameni cu înfăţişare severă, ţinută distantă. O atmosferă de austeritate puţin prietenoasă şi uşor forţată.

Desigur, într-o asemenea imagine se încrustează multe elemente subiective şi, ca atare, e departe de a cuprinde varietatea aspectelor concrete ale vieţii unui popor şi ale mediului său.

Celui care s-a obişnuit însă cu acest tablou general al Angliei de astăzi, îi vine greu să-şi imagineze aspectul Angliei de odinioară, dinainte de revoluţia industrială din veacul al XVIII-lea. Pe atunci numai Londra era un oraş „mare", în sensul actual al cuvîntului.' Altele, foarte puţine, abia atingeau 20 000—30 000 de locuitori. Economia Angliei în veacurile XVI—XVII era încă precumpănitor agrară. Ca urmare, şi peisajul ei specific era cel rural, campestru. Ni l-am putea închipui cam în felul cum apar unele colţuri din natură în tablourile lui Ruysdael, Hobbema şi ale altor pictori olandezi ai vremii. O natură mai puţin „disciplinată" de munca ordo-

natoare a omului. Pășuni întinse, străbătute ici-calo de cărări nu prea bătătorite. Pădurile, astăzi aproape dispărute, mai acopereau pe atunci suprafețe întinse. Prin hățișurile lor se mai furișau încă cerbii, căprioarele, mistreții. Lupul era deja rar. Mai putea fi întîlnit doar către hotarele Scoției[1].

într-un răstimp care, privit în perspectivă istorică, apare relativ scurt, Anglia a trecut prin transformări profunde în viața sa economică și social-politică. Orînduirea feudală a fost înlocuită pe cale revoluționară cu cea capitalistă. Evenimentul capital în cadrul acestui proces 1-a constituit revoluția burgheză de la mijlocul veacului al XVTI-lea. Ea a fost precedată de o perioadă de frămîntări, de criză în sînul vechii societăți feudale engleze. în mijlocul acelei naturi, pe care unele dintre feeriile lui Shakespeare *(Visptl unei nopți de vara)* ne-o sugerează atît de idilică, oamenii își trăiau suferințele lor, izvorîte, în cea mai mare parte, din nedreapta și apăsătoarea orînduire socială. Mari răscoale țărănești împotriva feudalilor au zguduit Anglia la 1381, 1450 și 1549. Era un semn al faptului că cei asupriți și exploatați nu mai acceptau să trăiască în condițiile de mai înainte. Și în rîndurile clasei dominante se resimte această criză a vechii orînduiri, care sapă la temelia puterii lor.

După 1450, în rîndurile nobilimii engleze începu o teribilă luptă pentru putere. Ea se împărți în două partide. Una susținea drepturile la tron ale familiei de Lancaster, alta pe cele ale familiei de York. Potrivit tradiției cavalerești medievale, fiecare apăra blazonul suzeranului a cărui cauză o îmbrățișase și jurase să o apere. Familia de Lancaster avea ca emblemă un trandafir roșu, iar cea de York unul alb. De aceea războiul civil care a însîngerat Anglia, cu unele întreruperi, timp de vreo treizeci de ani, s-a numit „Războiul celor două roze". Sub acest titlu gingaș, cele două tabere au devastat țara și s-au exterminat reciproc, făptuind cruzimi înspăimîntătoare. Acum a trăit Richard al III-lea care, deși pătat de crime, poate nu merită întocmai faima de monstru cu chip de om, pe care i-a pecetluit-o Shakespeare. Era inteligent, curajos, bun general și dotat cu oarecare clarviziune politică.

Vechile familii nobiliare engleze au pierit în parte înj acest măcel. Din altele au mai rămas doar puțini descendenți.[1]: Nobilimea mai măruntă, care nu nutrise în aceeași măsura

[1] După Roger Chauvire, *Le temps d'Elisabeth,* Paris, 1960, pp. 19—20.

ambiţia puterii, orăşenimea şi poporul întreg au primit cu uşurare urcarea pe tron a regelui Henric al Vll-lea, din familia Tudor (1485). înrudit cu Lancasterii, el a căutat să-i împace pe toţi cei dispuşi să arunce armele ucigaşe, lovind necruţător în recalcitranţi, indiferent din ce tabără erau. Astfel, sprijinită pe o bază socială mai largă, familia regală Tudor a pus capăt anarhiei marilor feudali. Slăbiciunea vechii nobilimi, pe jumătate exterminată în război, i-a înlesnit sarcina. Oroarea ţărănimii, orăşenimii, clerului, nobilimii mijlocii şi mici de anarhia abia încheiată, de asemenea. Puterea centrală a regelui s-a consolidat, ca o necesitate acceptată de toţi. Anglia evoluează spre un regim monarhic feudalo-absolutist.

Vreme de aproape o sută şi douăzeci de ani (pînă la 1603), cît s-a prelungit domnia dinastiei Tudor, regimul monarhic absolutist din Anglia s-a întărit; ţara a cunoscut o remarcabilă dezvoltare economică şi o creştere a puterii ei în afară. Nu pentru că regii din această familie ar fi fost personalităţi excepţionale, ci fiindcă împrejurările în care Tudorii au preluat puterea i-au obligat să se sprijine pe forţe sociale mai înaintate decît vechea nobilime feudală, anarhică şi retrogradă, împotriva căreia ei luptaseră. S-au sprijinit pe acea parte a nobilimii care începuse să-şi dea seama de posibilităţile de cîştig oferite de comerţ. Au menajat şi interesele burgheziei în dezvoltare, favorabilă promovării manufacturilor, me--seriilor, comerţului. Succesele dezvoltării economice şi politice a Angliei în secolul al XVI-lea sînt, aşadar, expresia dezvoltării burgheziei engleze şi a unei *nobilimi noi,* interesată în afaceri comerciale şi industriale, deci pe cale de îmburghezire. Dinastia Tudor, silită să-şi afle un sprijin împotriva vechii nobilimi feudale (în ochii căreia era un fel de intrusă, de parvenită), a acceptat să protejeze clasa şi păturile sociale care, în acea perioadă, erau interesate în dezvoltarea manufacturilor, comerţului, navigaţiei. Ele şi-au realizat pînă la un punct aceste interese, sub pavăza statului feudal.

în temeiul acestui acord tacit, absolutismul regilor englezi n-a luat formele despotice ale celui spaniol (Filip al II-lea) sau chiar francez (Ludovic al XlV-lea : „Statul sînt eu !"). Poate ar fi mai bine să spunem că n-au părut ca atare, fiindcă manifestările de autoritate ale voinţei regale, împinse de multe ori, şi în Anglia, pînă la arbitrar şi cruzime, corespundeau aproape de fiecare dată şi intereselor obiective ale anumitor grupuri sociale. De pildă, regele Henric al VIII-lea

(1509—1547) a înfăptuit Reforma religioasă în Anglia. A scos ţara de sub autoritatea religioasă a Romei şi s-a proclamat pe sine drept căpetenie a unei noi confesiuni : anglicanismul. L-a putut anatemiza papa, mulţi l-au judecat, în Anglia şi în Europa, de eretic şi tiran. Dar, introducînd anglicanismul, el a desfiinţat ordinele călugăreşti şi a închis mănăstirile. Domeniile acestora le-a confiscat; pe unele le-a dăruit nobililor din jurul său, pe altele le-a vîndut la mezat. Cei cărora capriciul regal le hărăzise deodată asemenea rotunjire a averii n-au mai socotit că Henric al VUI-lea e un tiran. I-au iertat uciderea unor adversari politici (printre care admirabilul gînditor Thomas Morus, precursor utopic al comunismului) ; i-au tolerat brutalitatea ; au închis ochii cu discreţie la scandalul unui lung şir de căsătorii, de regine succesiv rqpudi'ate sau decapitate fără motiv temeinic. Dincolo de manifestările sale despotice, şi chiar prin ele, Henric al VUI-lea servise interesele acelei nobilimi noi, dornice de a-şi spori moşiile, pentru a avea o bază mai largă de produse agricole destinate vînzării, realizării cîştigurilor comerciale, îmbogăţirii.

Regina Elisabeta a fost fără îndoială dotată cu inteligenţă şi energie deosebită. Dar nu aceste calităţi personale au tras atît în cumpănă în faţa contemporanilor, a căror admiraţie s-a răsfrînt apoi în toată istoriografia epocii sale, generos numită „veacul Elisabetei" sau „epoca de aur" a Angliei. Ea s-a impus în primul rînd pentru că a completat politica predecesorilor săi. Dacă Henric al Vll-lea şi al VUI-lea au făcut jocul intereselor nobilimii noi şi, în parte, ale burgheziei în politica internă, Elisabeta a înţeles să protejeze pofta lor sporită de cîştiguri pe piaţa externă. Anglia devenea o arenă prea strîmtă pentru afacerile burgheziei şi noii nobilimi. Manufacturile textile engleze nu mai prelucrau numai lîna produsă în ţară : aveau nevoie şi de cea produsă în Spania, Franţa sau alte ţări[1]. Oraşelor engleze nu le mai ajungeau grînele autohtone : ele trebuiau importate din Germania nordică, Polonia, Rusia. Produsele meşteşugurilor şi manufacturilor engleze depăşeau nevoile de consum ale populaţiei ţării, în veacul al XVI-lea, dintr-o ţară exportatoare de lînă brută, Anglia deveni o exportatoare de postavuri. în 1564—1565 valoarea totală a mărfurilor exportate s-a cifrat la suma rotundă de 1 100 000 de lire sterline. Cam 8O°/o din această

[1] Charles Singer — E. J. Holmyard — A. R. Hali şi Trevor J. Williams, *A History of Technology,* voi. III, Oxford, 1957, p. 152.

valoare era reprezentată de postavuri şi ţesături de lina, restul articolelor fiind, în ordinea importanţei, lîna neprelucrată, pieile, cositorul, cerealele, berea, cărbunele şi peştele *. Ele începeau să fie vîndute pe continent, sfidînd concurenţa negustorilor din Hansa oraşelor germane.

în scurtă vreme sfera de interese a negustorilor englezi se lărgi şi mai mult, cuprinzînd Lumea Nouă şi Indiile Orientale. O tot mai numeroasă flotă comercială, apărată de una de război, purta produsele engleze pe mările şi oceanele lumii. Pădurile Angliei se împuţinau, luînd drumul şantierelor navale. Bradul preţios al Scandinaviei se abătea tot mai des către aceleaşi locuri, din calea sa obişnuită spre porturile Ţărilor de Jos.

„Compania negustorilor aventurieri" [2], fondată încă pe la 1486, primi o cartă de monopol la 1564[3]. Ea îşi desfăcea mărfurile în Ţările de Jos şi Imperiul Romano-German, avînd antrepozite la Anvers, Hamburg, Emden, Middelburg[4]. „Compania Moscovei" luă fiinţă în 1555. După cum arată şi numele, ea făcea negoţ cu Rusia, prin portul Arhanghelsk, folosind drumul maritim ce ocolea pe la nord Peninsula Scandinavică. Corăbiile „Companiei Răsăritului" brăzdau, cu începere din 1579, apele Mării Baltice, către porturile Elbing şi Danzig. în 1581, în urma firmanului obţinut în anul precedent din partea sultanului Murad al III-lea, se putu constitui „Compania Levantului", pentru comerţul pe Mediterană. Ea dispunea de locuri de depozit la Alep, Damasc, Alexandria, Tripoli şi Tunis, întreţinînd pe cheltuiala sa un ambasador la Constaritinopol [5]. în 1600 luă fiinţă marea „Companie a Indiilor Orientale", ale cărei interese acaparatoare aveau să pună bazele imperiului colonial englez în sudul Asiei.

Dar comercianţii englezi nu erau singurii care navigau de la un capăt la altul al mărilor şi continentelor. în multe părţi, alţii le-o luaseră înainte. Portughezii stăpîneau coastele Africii şi ale Indiei, iar spaniolii aproape toată America de Sud şi Centrală. De aici porneau „flotele de argint" ale Spaniei, grele de încărcătura lor în metale preţioase, scoase din adîncurile pămîntului Lumii Noi, prin munca istovitoare

---

[1] J. B. Blick, *The reign of Elizabeth,* 1558—1603, Oxford, 1949, p. 197.

[2] Aventurieri în sens de întreprinzători.

[3] M a u r i c e A s h l e y , *Great Britain to 1688. A Modern History,* în „The University of Michigan Press", 1961, pp. 191, 279.

[4] T. B. B l a c k , *op, cit.,* p. 199.

[5] I d e m, pp. 199—200.

a robilor. O aprigă concurenţă comercială începu între Anglia şi Spania. Regina Elisabeta asculta cu grijă doleanţele nobililor şi negustorilor englezi. Privilegiile pe care le acordase garantau monopolul lor faţă de concurenţa venită din interior, din partea altor negustori, tot englezi. Dar nu-i apărau împotriva celei străine, nici nu le deschideau de la sine vreo poartă spre invidiatele bogăţii ale coloniilor spaniole. Pentru aceasta era nevoie de sprijinul direct al statului, de vasele de război ale maiestăţii sale.

Corsarii englezi începură a captura corăbiile spaniole ce reveneau din America. Unul dintre ei, Francis Drake, în temeiul unor asemenea fapte, deveni un fel de erou naţional şi se văzu răsplătit de regină cu rangul de cavaler. Circulau zvonuri că regina însăşi ar fi contribuit la echiparea vaselor sale, împărtăşindu-se apoi cu parte „dreaptă" din pradă, între 1585 şi 1587, nobilul englez Walter Ilaleigh, un favorit al reginei, puse bazele primei colonii engleze pe coastele Americii de Nord. A fost o întreprindere de scurtă durată, însă reluată şi consolidată peste vreo două decenii. într-o carte a sa, apărută mai tîrziu, acest pionier al colonialismului englez scria următoarele cuvinte, semnificative pentru mentalitatea cercurilor claselor dominante, interesate în stăpînirea mărilor şi cucerirea de colonii : „Cine stăpîneşte marea, stăpîneşte comerţul ; cine stăpîneşte comerţul lumii, stăpîneşte bogăţiile lumii şi, prin urmare, lumea însăşi"[1].

în anul 1588 Spania voi să termine dintr-o lovitură socotelile cu noul rival ce-i tulbura stăpînirea mărilor şi coloniilor. îndreptă asupra Angliei cea mai mare flotă ce se văzuse pînă atunci adunată la un loc. încrezători peste măsură în puterea ei, spaniolii o numiră anticipat „Invincibila Armada". Dar îndrăzneala şi iscusinţa marinarilor englezi dovediră contrariul. Hărţuită fără încetare de vasele lor mici şi repezi, flota spaniolă pierdu o mulţime de corăbii şi oameni. „Invincibila" fu înfrîntă şi peste rămăşiţele ei începură' a se aşterne umbrele tot mai prelungi ale amurgului puterii mondiale a Spaniei. Mările şi oceanele deveneau mai primitoare şi mai sigure pentru comerţul Angliei. Negustorul şi corsarul englez, întruniţi adesea în aceeaşi persoană, aveau pentru ce să fie recunoscători monarhiei şi, îndeosebi, reginei Elisabeta. Dacă în veacul al XlV-lea în toată Anglia erau abia 169 de negustori bogaţi, în anul 1601 numai negustorii

[1] După Christopher Hill, *The Century of Revolution* 1603—1714, ed. II-a, Edinburgh, 1962, p. 145.

care făceau comerţ cu Ţările de Jos erau în număr de vreo 3 500. Ei începeau să-i elimine cu încetul pe străini (olandezi, italieni, hanseatici) din comerţul exterior al ţării *.

Din această concordanţă între politica dinastiei Tudor şi interesele nobilimii şi burgheziei engleze a rezultat o caracteristică a absolutismului englez pe tărîmul instituţiilor fundamentale de care era înconjurat. în Anglia, în veacul al XVI-lea, parlamentul — compus din reprezentanţi ai nobililor şi oraşelor („comunele") — a continuat să fie convocat cu regularitate. Prerogativele sale, de pildă dreptul de a aproba noi impozite, au fost respectate de monarhie. Cît timp nu exista un dezacord fundamental între politica statului şi interesele claselor sociale reprezentate în parlament, nu avea de ce să se ivească primejdia transformării parlamentului într-un instrument de opoziţie faţă de puterea regală. Parlamentul şi monarhia absolutistă au colaborat, promovînd interesele claselor dominante, atît în politica externă — prin cuceriri coloniale şi războaie „comerciale" victorioase — cît şi în politica internă, înlesnind trecerea spre noi forme de exploatare, permiţînd dezvoltarea manufacturilor şi moşiilor producătoare de cereale şi lînă pentru vînzare.

într-adevăr, de la sfîfşitul veacului al XV-lea Anglia a fost teatrul unor adînci transformări economice şi sociale, favorizate de politica regilor din dinastia Tudor.

Nu numai în Anglia, dar şi în alte ţări din apusul Europei, alături de meşteşuguri încep a se răspîndi manufacturile — forme superioare de organizare a producţiei. în manufacturi nu lucra numai un meseriaş izolat, ajutat de cîteva calfe şi ucenici, ci uneori sute de lucrători reuniţi într-un singur mare atelier. Fiecare dintre ei executa numai o parte a procesului de confecţionare a produsului, astfel că, pînă a ajunge la forma finită, el trecea dintr-o mînă în alta. Prin această diviziune a muncii, productivitatea creştea mult. Aşa, de pildă, producţia de textile nu mai găsea lînă suficientă. Lîna e căutată, oreţul ei creşte, cei ce o puteau oferi spre vînzare făceau afaceri excelente. O parte a marilor proprietari de pămînturi sînt tentaţi să nu mai cultive atîtea cereale, ci să transforme oboarele în păşuni pentru oi.

în veacul al XVI-lea mai apare încă un motiv care îi determină oe nobilii proprietari să intensifice pe moşiile lor producţia destinată vînzării. Se înfăptuiseră marile descoperiri

[4] Vezi Josef Kulischer, *Allgemeine Wirtscbaftsgeschichte des Mhtelalters und der Neuzeit,* **voi. II, Miinchen und Berlin, 1929, p. 217.**

:ografice. Noi şi bogate izvoare de aur şi argint fuseseră 2scoperite în munţii Americii de Sud. Exploatarea lor cerea îeltuieli reduse, fiind făcută prin munca forţată şi neplătită robilor, la început băştinaşi, apoi aduşi din Africa. Mari intităţi de metale preţioase ieftine se revărsară asupra Eu-)pei. Moneda se devaloriza, iar preţurile la produsele de .rg consum crescură, în cîteva zeci de ani, aproape la dublu, iu şi mai mult. Ce urmări a avut acest fapt asupra nobilimii roprietare de moşii, fie din Anglia, fie din alte ţări ? Ea îşi itemeia bunăstarea pe venitul moşiilor. Acestea, parcelate L loturi mici, erau date în folosinţă ţăranilor. Păşunile, vezile, pădurile formau partea comună a moşiei, asuora îreia aveau drept de folosinţă atît ţăranii cît şi nobilul, lai mult decît atît : chiar parcelele cultivate individual ser-2au, după seceriş, păşunatului în comun al animalelor în-egului sat. în felul acesta se asigura, pe de o parte, creşte-■a animalelor, pe de alta îngrăşarea naturală a ogoarelor, ămăşiţă din vechea organizare a obştii săteşti, acest sistem s practicare a agriculturii, denumit al „cîmpurilor deschise" *>pen fields), era* predominant pe *manorurile*[1] engleze în ;rioada feudalismului dezvoltat. El determina caracterul atic al agriculturii de pe domeniile feudale, obligativitatea lenţinerii invariabile a aceloraşi culturi, cu metode de muncă ^schimbate, cu o prodvictivitate scăzută[2].

Din pricina dezvoltării oraşelor, a manufacturilor şi >merţului, a „revoluţiei preţurilor" în urma descoperirilor jografice şi a creşterii populaţiei, lorzii proprietari ai ma-jrurilor începură să manifeste tendinţa de a stoarce mai iult cîştig de pe urma moşiilor lor. Această tendinţă dedu-ează calea dezvoltării agriculturii engleze, către sfîrşitul /ului mediu, făcînd ca, în jurul anului 1600, Anglia să fie ivizată, din punct de vedere agrar, în două zone distincte, îtr-una din ele, cuprinzînd aproximativ nordul şi jumătatea *s* vest a ţării, pînă pe ţărmul Canalului Mînecii (dar excluxid regiunile de coastă din Wales şi din sud-vest) predomina ică sistemul vechi, al „cîmpurilor deschise"[3]. Venitul prorietarilor acestor manoruri consta în renta feudală achitată

[1] Domeniul feudal se numea în Anglia *manor*.

[2] Vezi K u 1 i s c h e r, *op. cit.,* pp. 68—69.

* W. G. Hoskins, *Englisb Agriculture in the 17-th and 18-th mturies,* în „Relazioni del X-mo Congresso Internazionale di Scienze îriche", voi. IV, Florenţa, 1955, pp. 209—210. Vezi şi recenzia aces-i studiu, de V. M. L a v r o v s k i, *Probleml issledovaniia zemelnoi bstvennosti v Anglii XVII—XVIII vv.,* Moscova, 1958, pp. 158—162.

de ţărani, in schimbul drepturilor lor de folosinţă a pamîntului. Din a doua jumătate a veacului al XlV-lea în Anglia forma predominantă a rentei era cea în bani. Ea reprezenta, în general, o sumă fixată prin obiceiul pămîntului, sau prin-tr-un fel de contract cu scadenţă foarte lungă. Sporirea ei arbitrară era împiedicată însă, mai ales, de împotrivirea ţăranilor, fapt de care nobilii trebuiau să ţină seamă, întrucît nu o dată răscoalele ţărăneşti, pricinuite de încercările agravării obligaţiilor feudale, semănaseră spaimă printre ei.

în condiţiile intensificării relaţiilor de schimb, a dezvoltării pieţei interne şi externe, în ultimele veacuri ale evului mediu, nobilimea care rămîne ataşată vechilor forme de exploatare a moşiilor caută cu toate acestea să-şi sporească veniturile pe calea intensificării exploatării ţăranilor, a înăspririi obligaţiilor lor[1]. în scopul acesta nobilimea „de tip vechi" avea nevoie de sprijinul puterii centrale, de forţa statului şi a armatei regale, pentru a învinge împotrivirea ţărănimii. Ea vedea în statul feudal şi în monarhia absolută instruinentul chemat să apere prin forţă proprietatea, sistemul de exploatare, instituţiile feudale, într-un cuvînt tot ce era vechi şi perimat în Anglia. Nobilimea de tip vechi era sediul celor mai reacţionare tendinţe în politica ţării. Deocamdată ceasul ei încă nu sunase. Amintirea Războiului celor două roze plana asupră-i. Orgolioasă datorită tradiţiilor ei, datorită rolului politic pe care-l jucase,, ea mai era suspectată de a voi să ia sub tutelă puterea regală.

Aceasta se baza mai mult pe o altă parte a nobilimii, în general de provenienţă mai recentă şi nu atît de ataşată tradiţiilor. Ea nu se încăpăţîna să trăiască de pe urma unui sistem de organizare a moşiilor ce se dovedea nerentabil. Mai realistă, mai practică, această pătură a nobilimii engleze căuta noi mijloace de a compensa, şi încă din plin, pierderile pe care le suferea de pe urma scăderii valorii banilor şi a rentei. Lua pildă de la o altă categorie socială — burghezia. Modeşti şi sîrguincioşi, fără a afişa luxul sclipitor al nobililor, muiţi dintre dispreţuiţii meşteşugari şi negustori — „oameni de rînd" — ajunseseră să se îmbogăţească. în mîinile lor se îngrămădea pe încetul nervul economiei şi tonicul statului : banul. „Revoluţia preţurilor", departe de a-i atinge, îi favoriza. Cine avea produse de vînzare profita de pe urma scumpirii lor. De ce n-ar fi imitat şi nobilii acest exemplu ? Oare

[1] *hion* Cahen — M a u r i c e Braure, *L'evolution politique de l'Angleterre moderne,* voi. I. (1485—1660), Paris, 1960, p. 189.

proprietatea asupra pămîntului nu putea constitui o sursă dâ produse pentru schimb ? Dar unde se producea lîna, cea atît de căutată de comercianţi, de ateliere meşteşugăreşti şi de manufacturi ? Dar oraşele în continuă creştere nu consumau cantităţi mereu sporite de produse agricole ?

Plecînd, aşadar, de la aceleaşi interese care determinau lobilimea de tip vechi să intensifice exploatarea în cadrul menţinerii obligaţiilor feudale şi a sistemului tradiţional, înapoiat, al practicării agriculturii, o parte însemnată a no-DÎlimii s-a orientat pe o altă cale, ducînd la o transformare tructurală a agriculturii şi a raporturilor agrare în satul :nglez. Ea a constat în trecerea de la sistemul „cîmpurilor leschise" la acela al „împrejmuirilor" *(enclosures)* — unul lintre elementele cele mai importante şi mai discutate din storia agrară a Angliei la sfîrşitul evului mediu şi în perioada le trecere de la feudalism la capitalism. „împrejmuirile" în-emnau cîmpuri sau ogoare „închise", adică rezervate exclusiv lestinaţiei pe care le-o dădea proprietarul şi nepermiţîndu-se imănui altuia nici păşunatul vitelor şi nici un altfel de drept e folosinţă asupra lor. Cu alte cuvinte, ■ împrejmuirile repre-intă trecerea la sistemul agriculturii strict individuale. Feno-îenul a început, izolat, încă din a doua jumătate a veacului 1 XlV-lea, după „Moartea Neagră", — marea epidemie de iumă din 1348 [1]. Ele au continuat în veacul al XV-lea şi u luat un avînt în perioada Tudorilor, în legătură cu cererea)t mai mare de lînă pe piaţă, deci cu sporirea rentabilităţii reşterii oilor.

Consecinţele împrejmuirilor au fost multiple. Dintr-un unct de vedere, trecerea la sistemul unei agriculturi parce-re, strict individuale, a constituit pentru acele timpuri un rogres sub raportul creşterii forţelor de producţie. în cadrul :estui sistem se putea practica o alternare mai raţională a ilturilor, introducerea unor plante noi, alimentare, furajere u industriale. Trebuie subliniat că sistemul n-a fost adoptat imai de nobilii mari proprietari, ci şi de o bună parte dintre răni. Centrul, răsăritul şi sud-estul Angliei sînt regiunile în re se conturează mai accentuat noul peisaj agrar al ogoare-r cultivate individual de o ţărănime smulsă din vechea itate economică a manorului şi „atomizată"[2] în cadrul sistem parcelar.

[1] A. L. Mor **ton,** *A People's History of England,* Londra, 1956, **169.**

[2] *Ibidem,* p. **168.**

Introducerea împrejmuirilor s-a împletit însă şi cu alte consecinţe. Ele au privat relativ brusc pe ţărani de folosinţa locurilor de păşunat; reduşi numai la loturile lor, mulţi nu şi-au mai putut întreţine vitele şi prin aceasta gospodăriile lor s-au ruinat, trebuind să le cedeze nobilului sau altor ţărani, din *cauza* imposibilităţii de a produce atît cît să trăiască şi să-şi poată achita şi obligaţiile.

Un fapt şi mai grav în legătură cu împrejmuirile se petrece începînd cu a doua jumătate a veacului al XV-lea. Nobilii transformă loturile împrejmuite, atît din ogor, cît şi din părţile comune ale moşiei, în păşuni pentru oi. Acelaşi lucru îl fac şi ţăranii mai înstăriţi. Tentaţi de perspectivele de cîştig pe care le oferea vînzarea lînii, nobilii recurg la alungarea cu forţa a ţăranilor de pe loturile lor, pentru a lărgi suprafaţa păşunilor. Faptul acesta constituia un abuz înlesnit chiar de'fenomenul anterior, al trecerii la agricultura parcelară, individuală. Limitarea dreoturilor de folosinţă comună a ţăranilor asupra unor părţi de moşie micşorase şi interesele lor comune, solidaritatea lor în rezistenţa împotriva abuzurilor nobililor. Izolaţi, ei erau mai uşor deposedaţi de lotul lor.

Alungarea cu forţa a ţăranilor de pe moşii a accelerat ruinarea majorităţii ţărănimii engleze, proletarizarea ei, dizolvarea completă a raporturilor de dependenţă feudală (înţelegîndu-se prin aceasta obligaţiile în schimbul folosinţei nămîntului) şi a deschis larg calea pentru trecerea la sistemul muncii salariate. Procesul acesta se va desăvîrşi însă abia după revoluţia burgheză, în veacul al XVIII-lea.

în timpul dinastâei Tudor transformarea ogoarelor în năsuni a luat avînt, mai ales în regiunile centrale ale ţării (Midlands) *. Se întîlnesc însă de asemenea în răsărit, iar către sfîrşitul veacului al XVI-lea chiar si în nord [2]. Care au fost prooorţiile lor reale e o problemă discutabilă, dată fiind explorarea încă incompletă a izvoarelor arhivistice, sau caracterul lacunar al acestora. O cercetare mai amănunţită, întreprinsă de istoricul-economist Gay, pe la începutul veacului nostru, a dus la concluzia că între 1455 şi 1607 a fost transformată în păşuni, prin împrejmuiri, în cuprinsul a 24 de comitate, o suprafaţă de 516—673 de acri, adică ceva oeste

[1] *The New Cambridge Modern History,* voi. II, Cambridge, 1958, p. 42.

[2] J. B. B l a c k , *op. cit.,* p. 213 ; D a v i d H a r r i s o n, *Tudor England,* voi. I, Londra, 1953, p. 25, nota 6.

200 000 de hectare, reprezentînd abia 2,76°/o din suprafaţa totală ; în comitatele centrale proporţia ar fi fost mai mare, depăşind 6%. Numărul ţăranilor alungaţi de pe moşii în acelaşi interval de timp ar fi fost cuprins între 30 000—50 000 [1]. Cercetătorii mai recenţi recunosc însă că aceste date „bazate pe o evidenţă deficientă, pot greşi tot atît de mult în minus, pe cît contemporanii au putut greşi în plus" [2].

E într-adevăr neverosimil ca cifrele păstrate de izvoarele arhivistice să reprezinte fidel realitatea. Oricît de mult s-ar considera că plîngerile contemporanilor împotriva împrejmuirilor sînt în bună parte exagerate, numărul şi conţinutul lor nu pot să nu impresioneze, să nu dea de gîndit. Ele dau certitudinea că realitatea trebuie să fi fost cu mult mai gravă.

Ne-o atestă în primul rînd frecvenţa şi caracterul măsurilor pe care s-a văzut silită să le ia chiar regalitatea, cu începere de la 1489, cînd regele Henric al VH-lea a interzis distrugerea caselor ţărăneşti de care ţineau cel puţin 20 de acri de pămînt (cam 8 hectare). Legea fu reînnoită sub Henric al VUI-lea, cu constatarea că „multe ferme şi mari cirezi de vite, în special de oi, au fost concentrate în puţine mîini, ceea ce a avut drept consecinţă faptul că rentele funciare au crescut foarte mult, iar agricultura *(tillage)* a decăzut foarte mult, biserici şi case au fost dărîmate şi mase enorme de oameni au fost puse în imposibilitate de a se întreţine şi de a-şi întreţine familiile" [3]. Asemenea legi au fost repetate şi în timpul reginei Elisabeta, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea *. Ele au rămas infructuoase ; încercarea de a stăvili ruinarea şi exproprierea forţată a masei producătorilor direcţi era în contradicţie cu dezvoltarea elementelor noi. capitaliste, în agricultura engleză. „Ceea ce cerea *sistemul capitalist* era... o poziţie servilă a maselor populare, transformarea lor în năimiţi şi transformarea mijloacelor lor de muncă în capital"[5]. De altfel, regalitatea nici n-a apărat

[1] V. F. Semionov, *Ogorojivaniia i krestianskie dvijeniia v Anglii XVI veka,* Moscova-Leningrad, 1949, p. 31; David Harrison, *op. cit.,* p. 25 ; 1 acru = 4 047 m^2.

[2] David Harrison, *op. cit.,* p. 25, nota 6.

[3] După K. Marx, *Capitalul,* voi. I, ed. a IV-a, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 717.

[4] De pildă, la 1563 şi 1598; cf. J. B. Black, *op. cit.,* p. 215. Acelaşi autor vorbeşte despre «prevalenta nemulţumirilor, provocate în largă măsură de continua activitate a „împrejmuitorilor" de păşuni», ca despre «trăsătura dominantă a istoriei rurale [engleze] între 1558 şi 1603» (cf. *op. cit.,* p. 212).

[5] K. Marx, *Capitalul,* ed. a IV-a, voi. I, p. 617.

consecvent ţărănimea de silniciile nobililor. Una erau decla-, raţiile cuprinse în legi şi alta atitudinea puterii de stat în practică, în cazul conflictelor concrete dintre ţărani şi cei care îi deposedau de avutul lor.

Din porunca nobililor, o familie ţărănească după alta fură deposedate prin forţă şi aruncate în voia sorţii. Ogoarele lor, rămase nelucrate, năpădite de ierburi, se transformară în păşuni întinse pentru oi.

Ţăranii căutară să reziste cîtva timp. Puţini dintre ei reuşiră să se angajeze ca argaţi pe la curţile nobililor. Majoritatea însă nu fură primiţi. Creşterea oilor nu cerea multe braţe. Cîştig cît mai mare, iar pentru aceasta cheltuieli cît mai puţine — era noua deviză a nobilului. Ţăranii ajunseră muritori de foame şi fără adăpost în satul în care trăiseră de generaţii. Actelor lor de împotrivire individuală le urmară răscoale de mari proporţii, ca aceea condusă de Robert Ket, în 1549, în comitatele din răsăritul Angliei. Plîngerile răsculaţilor împotriva împrejmuirilor prin care li se răpeau nămînturile fură adresate direct regelui. „Cerem milostivirii voastre ca ...de-acum înainte nimeni să nu mai îndrăznească a săvîrsi împrejmuiri... Cerem milostivirii voastre să ia în mîinile sale toate drepturile manoriale de judecată [1], pentru ca toţi să se ooată folosi în pace de pămînturile obşteşti şi de toate veniturile legate de ele"[2].

Răspunsul regelui fu trimiterea unei armate care înăbuşi răscoala cu toată asprimea. Ce le mai rămînea ţăranilor ? îsi strînseră puţinul lor avut în cîteva boccele şi părăsiră satul, nădăiduind să afle de lucru la oraş. Multe dintre satele Angliei se depopulară, casele căzură în paragină ori fură de-a dreptul dărîmate din porunca nobililor. Mulţimea celor rămaşi fără lucru era sporită de elemente fără căpătîi. provenite din alte două surse. în primul rînd din concedierea „suitelor feudale", a unui numeros personal de care nobilii nu mai aveau nevoie, în condiţiile dezvoltării administrativ-militare a statului centralizat absolutist. în al doilea rînd, din rămînerea pe drumuri a slujitorilor mănăstirilor, în urma desfiinţării acestora, prin reforma anglicană[s]. De altfel, confiscarea pămînturilor mănăstirilor şi trecerea lor în mîinile unor

[1] Adică regele să suprime dreptul de judecată al nobilului asupra " ţăranilor de pe moşia sa, prilej de nenumărate abuzuri.

[2] Cf. Francisc Pali — Camil Mureşan, *Lecturi din iz voarele evului mediu,* Bucureşti, 1961, pp. 242—243.

* A. L. Morton, *op. cit.,* p. 170.

roprietari laici a constituit o înlesnire şi un imbold şi pentru ungarea ţăranilor de pe moşii, noii proprietari nemaiconderîndu-se ţinuţi a respecta contractele acestora cu foştii roprietari — călugării. în Anglia se întîmplau lucruri rănii. „Oile voastre atît de blînde şi care obişnuiesc să ănînce aşa de puţin, acum au început a fi aşa de lacome de sălbatice, încît îi mănîncă chiar pe oameni şi pustiesc pare, case şi tîrguri..."[1]. Un contemporan scria şi mai npede, în 1583 : „Aceste împrejmuiri sînt cauzele pentru re oamenii bogaţi îi devorează pe săraci, aşa cum vitele inîncă iarba..."[2]. Iar marele filozof Bacon cita, în legară cu acelaşi fapt, din Ovidiu : „Lanuri cresc pe locul de se înălţa odată Troia..."[3].

în oraşe îi aşteptau pe ţărani aceleaşi griji. Unii găsiră lucru, alţii nu. Chinuiţi de foame, rătăceau cu miile pe jmurile ţării, din oraş în oraş. Cerşeau, iar cînd nu le indea nimeni nimic, furau. Abia atunci se alarmară toţi nenii cu stare. Trebuiau luate „măsuri" de păzire a „orii". Parlamentul nu era, oare, apărătorul „libertăţilor" ;leze ? Nimeni nu-şi puse întrebarea ce motiv îi îndemnase toţi aceşti nenorociţi să cerşească şi să fure şi cine erau ivăraţii vinovaţi pentru starea în care ajunseseră. Regele >arlamentul îi tratară pur şi simplu ca delicvenţi şi emiseră erie de hotărîri, o întreagă „legislaţie sîngeroasă" îmoo-a vagabondajului. Biciuirea pînă la sînge, sclavia, înfiera cu fierul roşu, tăierea urechilor, iar în caz de recidivă izurătoarea erau pedepsele care ameninţau pe aşa-zişii abonzi. Legea îi lovea pentru vina de a fi fost expropriaţi sila, pentru că li se luase avutul şi adăpostul. „Istoria tei exproprieri a lor este înscrisă în analele omenirii cu ■e de sînge şi de foc" [4]. Cu acest preţ se puneau bazele ilor acumulări de capital în mîini puţine : era montajul al al savantei şurubării a exploatării capitaliste — *acuarea primitivă a capitalului* —, unul din aspectele ei imante.

William Shakespeare n-a trebuit să caute în legendele lice temeiurile ororii faţă de răutatea omenească, atribuite

---

Thomas Morus, *De optimo reipublicae stătu, deque nova '. Utopia* (Despre cea mai bună formă a statului sî despre noua i Utopia), Frankfurt (am Main), 1601, p. 63; cf. Francisc I— Camil Mureşan, *op. cit.,* p. 241.

î. B. Black, *op. cit.,* p. 213.

După Maurice Ashley, *op. cit.,* p. 278.

Karl Marx, *op. cit., p.* 713.

nefericitului prinţ al Danenlârcei. Imagini destuie îî întîmpi* nau din amintirile copilăriei şi tinereţii sale, de pe drumurile Angliei:

„O, *cine-ar mai răbda dispreţul, biciul*
Acestor vremi şi-obida asupririi, Jignirea
*— adusă numelui de om..." **

După aceste adînci schimbări, petrecute mai ales în secolul al XVI-lea, relaţiile sociale din Anglia prezentau sensibile deosebiri în raport cu stările de lucruri din statele feudale de pe continent. în Anglia serbia, dependenţa personală a ţăranului faţă de proprietar, dispăruse de fapt în ultima parte a secolului al XlV-lea. Încă de atunci, şi mai mult încă din veacul al XV-lea, majoritatea populaţiei rurale era formată din „ţărani liberi care-şi gospodăreau singuri pămîntul, oricare ar fi fost firma feudală îndărătul căreia se ascundea proprietatea"[2]. Pe multe manoruri, ai căror proprietari — nobili de tip vechi — preferau să păstreze vechiul sistem de cultivare şi exploatare, se întîlneau şi mai departe categoriile obişnuite ale ţărănimii. O parte dintre ţărani deţineau lotul lor de pămînt în baza unui drept tradiţional, recunoscut tacit, fără termene şi acte scrise. Erau oameni liberi, iar obligaţiile faţă de nobili nu se ridicau ia sume prea mari. Aceştia formau categoria *freeholderilor* (ţăranilor liberi), care se bucura de o situaţie relativ bună. Durata, la unii dincolo de orice amintire, de cînd locuiau pe moşie şi cultivau lotul lor, făcuse ca, treptat, o parte dintre ei să fie socotiţi un fel de mici proprietari liberi. Era pătura înstărită a freeholderilor, aşa-numita *yeomanry*. De pe la mijlocul veacului al XVI-lea, această categorie devine din ce în ce mai greu de definit, din cauza lipsei ei de unitate, în temeiul procesului de diferenţiere, mulţi yeomeni decăzuseră, nemaidistingîndu-se de masa ţăranilor săraci. Alţii, mai puţini, practicînd alături de nobili „împrejmuiri" şi acaparînd noi loturi de pămînt, se înstăriseră într-atîta, încît ajunseră să se confunde cu micii nobili de la ţară, depăşindu-i uneori în mijloace materiale [3]. Yeomenii aveau îndatorirea de a servi

[1] William Shakespeare, *Hamlet,* act. III, scena I.
[2] Karl Mari, *op. cit.,* p. 714.
[3] Cahen — Braure, of. *cit.,* p. 190 ; cf. şi Maurice Ashley, *op. cit.,* p. 283, cu privire la numeroasele achiziţii de pămînturi din partea unor yeomeni, în epoca reginei Elisabeta.

in oastea regelui. Ei formaseră bază Vestitei infanterii de" arcaşi a Angliei, în războaiele cu Franţa din secolele al XIV—XV.

Alături de aceştia, majoritatea ţăranilor de pe marile moşii o forma o categorie într-o situaţie mai apropiată de aceea a foştilor şerbi. Deşi aveau dreptul de strămutare, aceşti ţărani erau încărcaţi cu obligaţii mai grele decît ale freeholderilor. De pildă, ei erau obligaţi la plata taxei de moştenire, care în Anglia se numea *heriot* şi consta de obicei în vite. Dreptul lor asupra folosinţei parcelei cultivate nu era atît de consolidat; le putea fi retras mai uşor *. Parcela le era înscrisă în registrul manorului, din care li se dădea la mină un extras, o copie, în baza căreia vieţuiau pe moşie. De aci numele de *copyholderi* (detentori în baza unei copii) sub care sînt cunoscuţi. Exista o categorie de ţărani şi mai săraci, fără lot, înzestraţi doar cu casă şi, eventual, grădină. Ei munceau pentru adăpost, hrană, îmbrăcăminte, citeodată şi ceva bani, pe pămîntul nobilului, sau îndeplineau servicii pe la castel, ca zileri, argaţi. Se numeau *cotteri* [2].

Pe toţi aceşti ţărani motive întrucîtva diferite, dar foarte apropiate, îi făceau să nutrească o dorinţă tot mai vie de a scăpa de rămăşiţele obligaţiilor feudale, să simtă o ură tot mai înverşunată împotriva nobililor exploatatori. In primul rînd, fiindcă nobilii înşişi căutau să le sporească îndatoririle, acoperindu-şi astfel pierderile survenite în urma „revoluţiei preţurilor". în al doilea rînd, fiindcă şi ţăranii începeau să vadă avantajele oferite de vinzarea produselor agricole, în condiţiile creşterii preţurilor. Dar o parte din cîştigul lor trebuiau să-1 dea nobilului, ca rentă. Nimic mai firesc, în acele condiţii, decît dorinţa ţăranului de a deveni proprietar deplin şi fără nici un fel de obligaţii asupra lotului deţinut doar în folosinţă. Cotterii urmăreau acelaşi lucru, însă ei trebuiau în prealabil să dobîndească un asemenea lot. Desfiin ţarea marii proprietăţi de origine feudală şi dobîndirea de sămînt propriu erau sinteza dorinţelor — cel mai adesea iu atît de limpede exprimate — ce frămîntau ţărănimea. In urul acestei axe oscila una dintre contradicţiile fundamentale lin societatea engleză : cea dintre nobili şi ţărani.

Veneau la rînd moşiile nobilimii noi, pe care raporturile le dependenţă feudală fuseseră brutal desfiinţate. Şi aci se

[1] J. K u 1 i s c h e r, *op. cit.,* p. 65.

[2] Prin pronunţare contrasă a cuvîntului *cottagers,* de la *cot-* Jgf = casă, colibă.

păstrau, în mai mică măsură, amintitele categorii de ţărani. Erau însă mai numeroşi, cum e şi natural, cotterii. Pe de altă parte, foştii freeholderi sau copyholderi care nu părăsiseră satul, avînd norocul a li se da de lucru în continuare, nu mai posedau nici ei nimic, în afară poate de casă şi grădină. Munceau cu contract de angajare, pe fostele lor ogoare, înglobate într-un singur trup de moşie, administrat direct de nobil. Roadele muncii nu le mai aparţineau ; tot ce le mai rămăsese era puterea braţelor. Ajunseseră lucrători salariaţi, proletari agricoli. Acceptaseră o leafă oricît de mizeră, numai să nu fie siliţi a urma pe calea atîtor altora, vagabondînd fără lucru, fără căpătîi, urmăriţi de spaima pedepselor, a celei mai groaznice dintre ele: moartea înceată, de foame şi •sleire.

Ce gîndeau aceşti oameni despre soarta ce-i încercase ? Judecata omenească se schimbă mai anevoie decît împrejurările. Rămîne o vreme tributară trecutului, cum prin creanga aproape ruptă se mai prelinge seva stoarsă de rădăcinile înfipte adînc în pămînt. Aşa şi ţăranii aceştia, rupţi de pămîntul lor, doreau să-l reprimească, să-şi înjghebeze din nou o gospodărie proprie. Dar nu cum o avuseseră mai înainte : la bunul clac al nobilului de a le-o răpi. Mica proprietate deplină, sigură, era pentru moment idealul multora dintre ei. Marea proprietate era şi pentru ei duşmanul ce li se punea de-a curmezişul drumului, le storcea vlaga şi mai fără milă, doar că mai pe ocolite, mai perfid decît înainte. Alţi ţărani ajunseseră să vadă mai departe. îşi puneau întrebarea : cine le-a dat dreptul nobililor să se poarte cu noi aşa cum s-au Durtat ? De ce unii oameni cred că pot dispune de tot, nelăsînd altora nimic ? Oare părnîntul nu e dat la îndemîna tuturor ca să-l muncească şi să trăiască de pe urma lui ? Oare brazdele trase de plug scriu undeva că pînă aci pămîntul e al meu, iar mai încolo al altuia ? Şi-apoi, cîtă vreme vor .fi nobili cu moşii întinse şi cu puterea în mîna lor, pentru ţăran nu va fi chip să trăiască în pace. Chiar de şi-ar reprimi mărunta lui bucată de pămînt, cel mai tare i-o va putea răpi din nou. Numai într-un singur fel puteau nădăjdui şi oamenii săraci să scape de nevoi • şi de apăsarea celor puternici. Pămîntul să fie al tuturor,-să-l muncească împreună, iar roadele să le împartă frăţeşte. Nenorocirile abătute asupra ţărănimii engleze au realimentat idealul unui comunism utopic, primitiv, a cărui flacără pîlpîise de multe ori în minţile oamenilor, de-a lungul evului mediu.

Noua nobilime reprezenta fără îndoială, în condiţiile veacului al XVT-lea, o pătură socială progresistă. Ea era purtătoarea răspîndirii relaţiilor capitaliste în agricultură, interesată în tot chipul în dezvoltarea producţiei agricole şi a schimbului, în înlăturarea piedicilor pe care vechile relaţii şi instituţii feudale le puneau în calea acestei dezvoltări. Dar activitatea noii nobilimi înfăţişa un revers : tratamentul aplicat de ea ţăranilor.

Pe manorurile noii nobilimi clocoteau contradicţii de clasa adinei şi complexe : nu atît cele ale prezentului, cît ale viitorului. O luptă surdă între cei ce acaparaseră totul şi cei care nu mai aveau nimic. Prima schiţă a tabloului luptei dintre moşieri şi lucrătorii agricoli salariaţi s-a desenat, în principalele ei contururi, în Anglia veacului al XVI-lea. împletirea între relaţiile feudale şi cele capitaliste în dezvoltare, făcuse din satul englez un cazan clocotitor ce ameninţa să răbufnească.

Dintre zidurile caselor lor sărăcăcioase mulţi ţărani fuseseră siliţi să plece. Cei care, pribegind din loc în loc, reuşiseră pînă la urmă să scape de fierul roşu şi de spînzurătoare, aciuindu-se pe aiurea, avuseseră prilejul să vadă că nicăieri în Anglia viaţa nu era mai bună.

De vor fi luat drumul spre Londra plecînd din apus, De-aproape de ţărmurile sfredelite de fluxul învolburat al Mării Mînecii, sau prin răsăritul ţării, mai ales în jurul unor >raşe ca Exeter sau Norwich, puteau observa prin sate un apt aparte. Ogoarele erau, ca şi în alte părţi, în părăginire. furme de oi păşteau pretutindeni. Satele însă parcă nu erau şa de depopulate. Din mai toate casele răsuna zgomotul ec al războaielor de ţesut. Rămaşi fără pămînt şi fără lucru *i* moşie, ţăranii se văzuseră la un moment dat îmbiaţi de amenii vreunui negustor de la oraş să lucreze pentru el. Le ădea o cantitate de lînă, măsurată cu grijă, pe care aveau *i* o toarcă şi să o ţească pînă la o anumită dată, predîndu-i intitatea convenită de postav. Plata oferită era mică, dar •a preferabilă perspectivei de a-şi lăsa casa şi a cerşi pe ■umuri... Ţăranii se puseră pe lucru, cu familia întreagă. şa tot mai reuşeau să cîştige cît să trăiască. In multe sate petrecu acelaşi lucru. în felul acesta ţăranii ajunseseră în pt tot proletari, lucrători salariaţi ai unui mare întreprintor, ce îngrămădise în magaziile sale nenumărate baloturi lînă, iar în sipete bani de ajuns ca să-i poată plăti. Doar nu munceau laolaltă, într-un mare atelier, ci fiecare sepa-

rât, la locuinţa sa. Aceşti lucratori la domiciliu alcătuiau de fapt o *manufactură descentralizată,* depinzînd de un întreprinzător-capitalist, ce cîştiga mult mai mult din vînzarea postavului, decît cheltuia cu lîna cumpărată şi cu plăţile pentru prelucrarea ei. Relaţiile de muncă salariată, de exploatare capitalistă se infiltrau şi pe această cale în satul *englez,* pe fondul împrejurărilor create de exproprierea forţată a ţăranilor, de acumularea primitivă a capitalului.

Ţăranul care-şi părăsise avutul greu putea nădăjdui să afle de lucru într-un asemenea sat. El nu mai avea locuinţă, nu mai avea nici unealta de ţesut, nelipsită dintr-o gospodărie înjghebată. Trebuia să meargă mai departe, spre porţile oraşelor, să afle pe cineva care să nu aibă nevoie de mai mult decît de singurul lucru pe care-1 putea el oferi : forţa sa de muncă.

Iată-1 ajuns în prima aşezare mai mare din calea sa, strecurîndu-se cu mirare şi teamă pe străzile-i înguste şi murdare, printre casele înghesuite, cu mai multe caturi, scunde totuşi în comparaţie cu turnurile catedralei gotice, a cărei apariţie masiva domină oraşul. Numai că, fiind zi de lucru, catedrala trona asemeni unui stăpîn părăsit de supuşi. Locuitorii forfoteau mai mult în piaţa tîrgului, ori se îndreptau în grupuri spre o clădire mare, cu ziduri groase, mohorîte şi neîngrijite, cu ferestre înguste ; clădirea era aşezată mai la marginea oraşului şi bătrînii îşi aminteau că, înainte de Reforma din zilele regelui Henric al VTII-Jea, ar fi aparţinut unei foste mănăstiri. Acum era instalat aci un mare atelier de manufactură, în care se confecţionau postavuri. De cînd se ivise în oraşul lor, micii meşteşugari începuseră a o duce cam rău. Lumea le cumpăra mai puţin marfa, deşi a lor era de bună calitate, lucrată cu migală. Dar... ei nu o puteau vinde atît de ieftin ca marele negustor căruia îi aparţinea manufactura. Cîţiva dintre meşterii postăvari sărăciseră cu totul, închiseseră atelierul şi se angajaseră la lucru în manufactură, în rînd cu alţi săraci ai oraşului şi cu cei ce năvăliseră de la ţară. Munca nu-1 întîmpina cu braţele deschise pe noul venit. Mizeria îndemnase pe alţii, înaintea lui, să se arunce în ghearele robiei salariate.

Un izvor literar al vremii descrie în felul următor alcătuirea unei manufacturi textile : mai întîi o încăpere lungă, unde stăteau în şir ca la vreo 200 războaie de ţesut. La fiecare lucra un bărbat, ajutat de un copil care-i întorcea suveicile, în încăperea următoare, vreo sută de femei pieptănau

îna. în alta, 200 de fete tinere, toate îmbrăcate în fusta îcurtă de postav roşu şi cu părul strîns în basma albă, torceau. Venea apoi la rînd un grup de copii — cam o sută şi cinci-lei — a căror îmbrăcăminte sărăcăcioasă trăda mizeria pă-inţilor. Ei scărmănau lîna, alegînd-o pe cea fină de cea spră. Pentru munca lor de-o zi întreagă primeau ca hrană ' bucată de pîine şi un singur penny *. Mai erau, în alte icăperi, 50 de tunzătorî de lină, toţi bărbaţi voinici, şi vreo ptzeci din cei care o dădeau cu înăspreală. în *cele* din rmă o vopsitorie, în ai cărei aburi înecăcioşi trudeau patru-sci de oameni şi, un atelier de călcat postavurile, treabă *i* care se îndeletniceau cam jumătate din numărul acestor icrători[2]. Peste o mie de lucrători — bărbaţi, femei şi >pii — adunaţi sub un singur acoperiş ! Aşa arăta o *manufactură* propriu-zisă. în organizarea ei, capacitatea ei de producţie, mult superioară celei a micului elier meşteşugăresc, consta o bună parte din secretul dez-ltării economice a Angliei. Pe la mijlocul veacului al XVI-lea î luaseră deja fiinţă în oraşe ca : Malmesbury, Burford, ivenham, Newbury, Cirencester, Bath, Halifax, Manchester Kendal[3]. După secularizarea mănăstirilor, din anul 1536, gatul postăvar Stumpe cumpărase de la rege abaţia Mal-:sbury şi întemeiase acolo manufactura amintită mai sus. r în 1546 acelaşi Stumpe era în tratative pentru arendarea iţiei Osney, lîngă Oxford, unde proiecta să deschidă o .nufactură de postavuri cu 2 000 de lucrători ! Proiectul, ii rămas nerealizat, e semnificativ prin îndrăzneala şi am-iarea sa, pentru avîmtul şi posibilităţile ce se deschideau lustriei engleze [4]. în prima jumătate a veacului al XVII-lea semnalează manufacturi în diverse localităţi şi ramuri : ricarea alaunului, a hîrtiei, a tunurilor — avînd fiecare re 200 şi 600 de lucrători. Minele de cărbuni de asemenea

[1] Cea mai mică diviziune monetară engleză : 12 pence = 1 shilling, hillingi = 1 liră sterlină.

[2] Din balada populară *Jack din Newbury,* apărută la 1597, în care >rba de un bogat postăvar din oraşul Newbury, pe adevăratul său e Jack Winchcombe, care ar fi murit pe la 1519. Traducere libera . textul din W. J. A s h 1 e *y, Englische Wirtscbaftsgescbichte,* voi. II, zig, 1896, pp. 270—271.

' C h a r l e s S i n g e r — E. J. Holmyard — A. R. Hali re vor J. Williams, *A History of Technology,* III, p. 152. ' Lujo Brentano, *Eine Geschichte der wirtschaftlichen Ent-lung Englands,* voi. II, Jena, 1927, p. 68 ; M. P o s t a n şi R i c h, *The Cambridge Economic History of Europe,* voi. II, bridge, 1952, p. 426.

trebuiau sa aibă foarte mulţi lucrători, deoarece pe cînd la 1550 producţia anuală a unei mine rareori depăşea ci'teva sute de tone, către 1640 se întîlnesc mine care dau o producţie de 10 000 şi chiar 25 000 de tone anual[1]. Exploatarea miilor şi miilor de lucrători răspândiţi prin multe alte oraşe dusese la îmbogăţirea bruscă a unei pături a burgheziei engleze — burghezia capitalistă — ce se diferenţiase din masa micilor patroni de ateliere, grupaţi în organizaţii de breaslă. La fel cu nobilimea, şi burghezia engleză păşea pe două căi de dezvoltare. Una bătătorită încă din evul mediu, îngustă şi cotită ca ulicioarele pe care erau semănate micile ateliere de breaslă. Cealaltă, largă şi dreaptă, fără a putea şti deocamdată cît de departe duce, dar îngăduind năvala grăbită înainte, lăsînd în urmă sau călcînd în picioare pe cei prea slabi pentru a rezista cursei. Feudalism-capitalism, producţie de breaslă — producţie manufacturieră sînt termenii unei lupte pe tărîm industrial, în care, ca şi în agricultură, vechiul e dinainte condamnat, în ciuda împotrivirii sale desperate. Lovitura de graţie i-o va da revoluţia burgheză.

Pînă atunci patronii din bresle se apărau cum puteau de concurenţa produselor manufacturiere. Un element puternic al rezistenţei lor era privilegiul breslei, consfinţit de o tradiţie îndelungată. în temeiul său nimeni în afara membrilor breslei nu avea voie să producă şi să vîndă în interiorul oraşului mărfurile care formau monopolul breslei. întreprinzătorii capitalişti trebuiau să ţină seamă de acest fapt. în multe oraşe nu se putură înfiinţa manufacturi. Ele se ridicară adesea în sate sau tîrguşoare, unde, neexistînd bresle, nu survenea opreliştea amintită. La 1555 s-a adoptat chiar o lege restrictivă, „antimanufacturieră" -. E de menţionat în treacăt rolul pe care l-au jucat în dezvoltarea industriei textile engleze meşteşugarii flamanzi, emigraţi din pricina persecuţiilor spaniole, mai ales în timpul revoluţiei burgheze din Ţările de Jos.

După 1565, asemenea emigranţi flamanzi s-au aşezat la Norwich, Colchester, Southampton şi alte oraşe, dobîndind privilegii de exercitare a meseriei şi introducînd în practica producţiei textile din Anglia numeroase inovaţii, de fapt vechi secrete de fabricaţie ale breslelor flamande, pînă atunci necunoscute în Anglia. Tot ei au dat un imbold fabricării de

[1] Roland Mousnier, *Les XVI-e et XVII-e siecles. Les progres de la civilisation euroţeenne et le declin de l'Orient (1492—1715)*, Paris, 1954, p. 156.

[2] Charles Singer — E. J. Holmyard — A. R. Hali şi Trevor J. Williams, *op. cit.*, p. 152.

icstâvuri mai puţin fine, dar mai ieftine, care în scurta vreme or deveni principalul articol textil exportat de negustorii Qglezi pe continent[1].

La oraşe manufacturile se înfiinţau mai mult în ramuri e producţie noi, asupra cărora privilegiile vechilor bresle *au fără putere. Persistenţa instituţiilor şi regulamentelor :udale împiedica astfel dezvoltarea relaţiilor capitaliste, rogresul economic al ţării.

Imaginea cea mai desăvîrşită a acestor procese, concen- ate ca într-uri focar, o oferea capitala Angliei — Londra, - aş în plină creştere. în 1534 avea cam 60 000 de locuitori, începutul veacului al XVII-lea între 200 000 — 300 000, r în 1661 număra 460 000 de locuitori. Foarte mult pentru :ele timpuri, poate cel mai mare oraş din lume. Ştiind că ată Anglia n-avea atunci mai mult de 4—4,5 milioane de cuitori, capitala cuprindea 5—10% din populaţia ţării. La arginile ei te întîmpinau foburguri sordide, îngrămădind - ăcimea oraşului ; în mare parte ea provenea din ţăranii angaţi de pe moşii. Aci ieşea la iveală izvorul creşterii pide a populaţiei sale, de care guvernul începea a fi îngri- •at. La 6 martie 1605 parlamentul emise un act cu pri- •e la îndepărtarea acestor oameni „primejdioşi" din sub- biile capitalei [2].

' Oraş vechi, fiind în tot timpul evului mediu centrul >nomic şi politic al ţării, el cuprindea bresle meşteşugă- ti numeroase ; chiar primăria Londrei se chema Guildhall asa corporaţiilor), ceea ce arată rolul jucat de aceste orga- ;aţii în viaţa capitalei engleze. Din aceeaşi pricină manu- turile se putuseră dezvolta mai puţin. Doar construcţia 'eparaţia corăbiilor începea a lua caracterul de mare pro- nie, în cartierele ce apăruseră departe spre răsărit, către uarul Tamisei.

Ar fi totuşi greşit să ne imaginăm această metropolă a ►cii drept un oraş al micii producţii de atelier. Tocmai • să fi persistat relaţiile şi instituţiile feudale ? Să nu se erve dezvoltarea relaţiilor capitaliste ? Faptul pare, de la na vedere, neverosimil. Relaţiile capitaliste existau şi î din plin, în cadrul breslelor. Apăruseră în forme as- se, dar puternice, cu respectarea în aparenţă a cadrului, rivilegiilor şi regulamentelor corporaţiilor. Ele fiinţau ca

[1] J. K u 1 i s c h e r, *op. cit.,* voi. II, pp. 165—166.
[2] E. A. K o s m i n s k i — I. A. L e v i ţ k i, *Angliiskaia burjuaznaia litiţia XVII veka,* voi. I, Moscova, 1954, p. 27.

de obicei : o asociaţie de patroni egali în drepturi, liberi în exercitarea meseriei, în limitele prevăzute de regulamentul adoptat prin consimţămîntul tuturor. La o cercetare mai atentă însă, situaţia din interiorul breslei se prezenta cu totul altfel. în primul rînd, în interesul patronilor de a evita creşterea concurenţei prin sporirea numărului atelierelor, breslele deveniseră organizaţii închise. Ceea ce însemna că numai cu foarte mari greutăţi se mai acorda titlul de meşter şi dreptul de a deschide un nou atelier. Ucenicii şi calfele care învăţau meseria pe lîngă un patron nu mai aveau nădejdea să devină vreodată independenţi. Erau deacum „calfe veşnice", lucrători salariaţi viaţa întreagă. Diferenţierea aceasta nu se oprea aci. Ea îi atinsese chiar şi pe patroni. Cu toate opreliştile şi regulamentele ce căutau să menţină egalitatea condiţiilor de muncă şi de cîştig, unii patroni se îmbogăţiseră, iar alţii, cei mai mulţi, rămăseseră într-o situaţie modestă. Cum se ajunsese la aceasta ? Erau oare patroni care angajaseră un număr mai mare de calfe şi ucenici, sau introduseseră unelte şi procedee mai perfecţionate, care le permiteau să producă mai mult ? Nu. Regulamentul breslei interzicea asemenea lucruri şi el trebuia, formal, respectat, fie şi numai de teama pedepselor pe care organizaţia era în stare să le impună. Se întîmpla însă altceva, un fapt pe care regulamentele nu-1 prevedeau şi nici n-aveau cum să-1 împiedice. Unii patroni de ateliere, prin însăşi natura meseriei lor, erau în legătură permanentă cu piaţa, cu cumpărătorul ; îşi plasau produsele imediat şi cîştigau într-una. Postăvarii cîştigau cu mult mai bine decît scărmănătorii, pieptănătorii, vopsitorii, tunzătorii şi alţi meşteri din asemenea branşe textile minore. Aceştia din urmă depindeau în mare măsură de ceea ce le cumpărau alţi patroni, care aveau nevoie de asemenea produse semifinite, încetul cu încetul unele ateliere, sau chiar corporaţii întregi, ajunseră să lucreze pentru alţi patroni, care le mijloceau de multe ori chiar procurarea materiei prime, le dictau cantitatea şi calitatea mărfii de care aveau nevoie. „Preţul" plătit pentru această marfă începe să-şi piardă caracterul de echivalent în bani al valorii ei. El devine, în fond, un fel de sakriu. în interiorul breslelor se produce, aşadar, un proces care aminteşte pe acela al formării manufacturii descentralizate. Breasla e controlată de cîţiva patroni bogaţi, mai mult negustori decît meşteri, faţă de care ceilalţi sînt reduşi aproape la situaţia de lucrători salariaţi. Patronii bogaţi,

aducînd mult a întreprinzători capitalişti, erau porecliţi *în* Anglia „meşteri în livrea", ca o înţepătură la adresa hainelor împodobite cu fireturi, cu care se îmbrăcau.

Dar aceştia încă nu însemnau mare lucru în comparaţie cu marii negustori din companiile comerciale privilegiate, storcind cîştiguri fabuloase din negoţul de peste mări, proprietari a zeci de corăbii, cîteodată construite în şantiere proprii. Erau luptători pe arena bursei din Londra, înfiinţată la 1568, care lăsase de mult în urmă, prin valoarea afacerilor încheiate, pe cea din Anvers ; rivaliza, ameninţînd să o întreacă, cu cea din Amsterdam. Ei locuiau în inima Londrei, în cartierul numit City [1], în locuinţe somptuoase. Averea lichidă, banii, li se îngrămădeau în aşa măsură încît nu mai aveau cum şă-i cheltuiască, nici în investiţii noi, nici în lux. Şi-i plasau în împrumuturi cu dobînzi grase. Din 1545 chiar legea îngăduia să se dea bani cu dobîndă, nu mai mare da 10%[2]. Regele însuşi era, foarte des, datornicul lor. Parlamentul aproba împrumuturi de stat, contractate de la particulari. Această mare burghezie nu avea să se plîngă de regimul feudalo-absolutist. Ajunsese la o prosperitate cum tiu şi-o putea visa mai bună. Creditînd statul şi pe rege, era nteresată în stabilitatea unuia şi a altuia. Nimeni nu do- •eşte să-i moară datornicul (chiar dacă, personal, îl detestă), nainte de a-i fi restituit banii. Neîndurătoarea „plată în iani peşin"[3] străjuieşte principiile mentalităţii şi moralei 'urgheze.

Un mare oraş ca Londra oferea încă multe de văzut, iar ezvoltarea sa se răsfrîngea asupra vieţii economice a în- ■egii ţări. El înghiţea nesăţios, de la an la an, o cantitate)t mai mare de produse agricole. In 1579—1580 în Londra i intrat,, dinspre mare sau din interior, pe Tamisa, 237 de irăbii încărcate cu grîne. In 1649—1650 numărul lor va de 803. E vorba numai de vasele ce veneau din Anglia, ai ales din bogatul comitat sud-estic Kent, dar şi din sex, Suffolk, Sussex, toate destul de apropiate de capitală. •eşterea populaţiei Londrei şi a altor oraşe determina conidarea şi dezvoltarea *pieţei interne* a Angliei, legăturile

[1] în sensul vechi de *cetate,* de la cuvîntul latin *civitas,* fiindcă aci ;se aşezat anticul oraş roman *Londiniutn.*

[2] înainte camătă fusese, legal, interzisă ; ceea ce nu împiedicase, practicarea ei pe scară foarte largă, perceperea ei putînd fi uşor insă, prin diferite mijloace.

[3] K a r l Marx şi F r i e d r i c h Engels, *Manifestul Partidului lunist,* ed. a Vi-a, Bucureşti, 1958, p. 39.

permanente de schimb intre oraş şi sat, flxînd caracterul comercial al agriculturii engleze, pentru o bună parte a moşiilor nobiliare şi gospodăriilor ţărăneşti. Agricultura, restrînsă în producţia cerealieră de avîntul creşterii oilor, nici nu mai poate satisface de la un timp consumul marilor oraşe, între 1621 şi 1623 un singur negustor olandez, Iacob Cornelius din Amsterdam, a exportat în Anglia 48 00Q de quarteri[1] de grîu. între 1605 şi 1661 consumul de grîne al Londrei s-a dublat [2].

De altfel, dezvoltarea pieţei interne nu e în funcţie numai de consumul crescînd al oraşelor. Ea este influenţată şi de cheltuielile mai mari pe care le fac gentlemanul, yeomanul şi meşteşugarul de la ţară. Pe la începutul veacului al XVII-lea se semnalează o adevărată „febră a reconstrucţiei" în mediul rural. Cărămida şi piatra înlocuiesc lemnul şi lutul în clădirea caselor ţărăneşti. Acestea încep să aibă încăperi mai multe : acum apar bucătăria şi camera de dormit separate, se foloseşte sticla la geamuri, vesela de ceramică ia locui celei de lemn, scaunul pe cel al băncii, cuţitele şi furculiţele nu mai sînt un lux, ci o necesitate... [3].

în proporţii considerabile creştea şi consumul de cărbuni al Londrei. Pe vremea aceea cărbunii de pămînt se întrebuinţau aproape numai pentru încălzit. Trecuseră timpurile cînd regele Eduard I, în 1306, la cererea parlamentului, interzisese sub pedeapsa amenzii, iar în caz de recidivă cu distrugerea sobei, încălzirea cu cărbuni, din cauza „primejdiei ce ameninţa sănătatea locuitorilor". Nici faptul că mirosul de cărbuni de la berăriile din apropiere de Westminster [4] a supărat augustul nas al reginei Elisabeta nu i-a făcut pe londonezi să renunţe la acest combustibil. Nu aveau ce face. Ţara începea a sărăci de păduri. Mare parte din ele erau proprietăţi regale. Lemnul cît era, sau cît se aducea din Scandinavia, trebuia utilizat mai cu folos, în felurite con-

[1] Măsură de capacitate egală în secolul al XVII-lea cu 281,6 litri (azi 290,79 litri). E vorba, aşadar, de circa 135 000 de hectolitri (cam 10 000 de tone).

[2] C. Hi 11, *op. cit.*, p. 22.

[3] *Ibidem*, p. 23.

* Celebră abaţie situată aproape de malul stîng al Tamisei. Pe atunci se afla la extremitatea de vest a Londrei, astăzi în plin centru. în imediata apropiere erau clădirea parlamentului (în forma ei actuală datează din secolul al XlX-lea) şi palatul regal Whitehall. Westminster era deci centrul politic şi cultural, în opoziţie cu centrul economic, City, aşezat mai la răsărit.

Strucţii. Pe la 1666, Uri cori temporari, preocupat *de* urmările nefaste ale îmbîcsirii aerului cu fumul de cărbuni, compara spectacolul pe care-1 oferea Londra cu acela al „Troiei kw cendiată de greci, sau cu vecinătăţile vulcanului Hecla"*.

Cărbune se găsea în Anglia din belşug. Era exploatat însă mai mult şi mai din vechime în comitatele nordice. Newcastl-eupon-Tyne era principalul centru al extracţiei lui, încă din veacul al XHI-lea. De aci era îmbarcat pe corăbii şi dus la Londra. Pînă într-atît se obişnuiseră englezii cu acest mijloc de transport al cărbunilor de pămînt, încît i-au numit *sea-coal,* cărbune de mare, spre a-i deosebi de cărbunii de lemn. Dacă în 1563—1564 se aduseseră din Newcastle cam 33 000 de tone, în 1658—1659 cantitatea va creşte la 529 000 de tone. Pe la 1640 producţia totală a Angliei era de 1,5 milioane de tone, de trei ori cît a vestului Europei [2]. Minele de cărbuni formau o altă sursă şi zonă de dezvoltare a burgheziei capitaliste şi a relaţiilor de muncă salariată. „Corectaţi-vă hărţile : Newcastle e Peru !", exclama un contemporan[3]. Şi era numai începutul. între 1612 şi 1614, apar mai multe lucrări ai căror autori, unii de origine olandeză, pretindeau, deocamdată fără temei, a fi descoperit metoda de înlocuire a cărbunilor de lemn cu cărbuni naturali, în siderurgie[4]. Preocuparea pentru această problemă tehnică era asiduă. Pe la 1620 meşterul fierar Dudley, în centrul Angliei, făcea încercări în acelaşi scop. Nu i-au reuşit, dar pornise pe calea ce avea să ducă la transformarea Angliei, în secolul al XVIII-lea, în cea mai mare putere industrială a lumii.

Minereu de fier nu se găsea prea mult în Anglia. Se importa din Suedia şi Spania. Cît era exploatat, era topit cu ajutorul cărbunilor de lemn, prelucraţi în regiunile păduroase, aproape de minele răspîndite prin comitatele de sud-vest: Gloucester, Somerset, Dorset şi Wiltshire. In „Pădurea lui Dean" (Forest of Dean) din Gloucester exista o asociaţie de mineri liberi, avînd privilegiul meseriei încă din vremea regelui Ioan-fără-Ţară, de la începutul veacului al XlII-lea. în primele decenii ale veacului al XVII-Jea, mulţi

[1] Charles Singer — E. J. Holmyard — A. R. Hali si Trevor J. Williams, *op. cit., p. 77.*

[2] *Ibidem*; C. Hi 11, *op. cit.,* p. 20.

[3] C. Hi 11, *op. cit.,* p. 20.

[4] Charleş Singer — E. J. Holmyard — A. R. Hali şi Trevor J. Williams, *op cit.,* p. *79.*

membri ai asociaţiei îşi vînduseră sau arendaseră dreptul de minerit, continuînd să lucreze în calitate de salariaţi ai noului proprietar sau arendaş al minei. Ateliere mai mari de prelucrare a fierului, dar folosind încă o tehnică manuală, se întîlneau la Sheffield, Birmingham şi Londra. în timp de un secol după Reforma religioasă, producţia de fier a crescut de cinci ori *. Aramă şi bronz se prelucra, în ateliere mici, destinate mai ales turnării tunurilor, prin comitatele Sussex şi Kent.

Sub domnia dinastiei Tudor, Anglia se afla prin urmare în plină dezvoltare economică şi transformare socială. Absolutismul englez, în interesul întăririi statului şi a veniturilor coroanei (căci privilegiile regale pentru tot soiul de întreprinderi se plăteau din greu, iar comerţul se vămuia), a favorizat aceste procese. Contribuise la declanşarea unor forţe pe care în curînd nu le va mai putea stăpîni. 11 vor 'depăşi ; crescuseră fo'losindu-se de pavăza lui, ajungînd atît de puternice încît nu mai aveau nevoie nici de el, nici de instituţiile şi legile feudale. Noile forţe economico-sociale ţinteau tot mai departe. Ceea ce era vechi în structura Angliei începe să le stînjenească. Se spune că mitologicul Saturn îşi devora fiii. Acum parcă legenda se inversează. E o realitate, o lege a dezvoltării istorice, în pofida oricăror mituri. Noul se dezvoltă în sînul vechiului şi, la un anumit moment, îl doboară, luîndu-i locul.

Cîteva grupuri de mari comercianţi, punînd mîna pe privilegiile regale, se constituiseră în acele companii, deţinînd monopolul comerţului extern. Dar la începutul secolului al XVII-lea ei nu mai erau singurii din Anglia capabili să investească marile sume pretinse de armarea corăbiilor, de cumpărarea mărfurilor, de riscurile unor călătorii pînă în Indii. Alţii, şi de loc puţini, se îmbogăţiseră, rîvnind întruna la mai mult. Ascultau cu invidie rapoartele făcute din cînd în cînd parlamentului de membrii „Companiei Indiilor Orientale". Din cifrele lor meşteşugite rezultau totuşi profituri uriaşe. Monopolul conferit de rege îngrădea multora mîna ce s-ar fi întins şi ea după aceste bogăţii. Companiile îşi apărau cu înverşunare privilegiile. Curtea regala, consilierii şi favoriţii ei gustau mereu darurile făcute de ele, pentru a-şi asigura în continuare exclusivitatea graţiei regale [2]. „Compania Indiilor Orientale", fondată cu un capital

[1] C. Hill, *of. cit.,* p. 21.

[2] *Ibidem, p.* 32.

inițial de 30 000 de lire, sporit curînd la 72 000, se reconstitui în 1617 cu un capital de 1 500 000 de lire, subscris cu o rapiditate impresionantă de circa o mie de persoane[1].

în rîndurile burgheziei engleze începură a mocni nemulțumiri. Cum prin intermediul ei se realizau adesea și interesele comerciale ale noii nobilimi, aceasta păși alături de burghezie. începură prin a critica sistemul monopolurilor: în parlamentul cel odinioară atît de încîntat și recunoscător pentru politica monarhiei, se schiță formarea unei opoziții. Astfel în 1601, unul din deputați vorbi despre „marile neajunsuri pe care orașul și regiunea pe care o servesc [2] le suferă de pe urma unora din aceste monopoluri ; ele conduc profitul general într-o mînă particulară și sfîrșitul lor va fi sărăcia și aservirea supușilor" [3].

în fața vehemenței protestelor mai multora, regina Elisabeta, bătrînă și bolnavă, trebui să vină în persoană în parlament spre a căuta să liniștească spiritele. Nu reuși altfel decît recunoscînd îndreptățirea criticilor aduse abuzurilor cu vinderea patentelor și monopolurilor și promițînd îndreptarea lor. în practică însă promisiunea reginei nu aduse mare lucru. Sistemul ca atare se menținea; era doar un drept regal, unul dintre cele multe care alcătuiau diadema de neștirbit a puterii absolute a monarhului. Să ceri desființarea lui însemna deja să afirmi că regele nu mai dispune în întregime de viața și de averea supușilor. Dar, oare, ținînd seama de interesele care sînt în joc, de perspectivele ce se deschideau, nu merită să riști această teză ? De pe planul economic opoziția se transpunea inevitabil și pe cel politic. Prea erau strîns legate între ele aceste lucruri.

Se împletiră și mai mult, dînd miniștrii și organele de conducere din comitate, ca să mai cruțe urechile reginei de vocile acestea neplăcute ce prindeau a răsuna în parlament, se amestecară în alegeri, înlăturînd mai pe față sau mai discret, cînd cu sila cînd prin corupție, pe deputații puțin respectuoși. Protestele se întețiră. Intra în cumpănă posibilitatea de apărare a intereselor economice, tradusă însă într-un înalt limbaj de principii : drepturile parlamentului, „libertățile" engleze. Vorbe mari, susținute de juriștii care

[1] Cahen — B r a u r e, *op. cit.,* p. 359 ; J. B. Black, *op. cit.,* p. 211.
[2] Adică al căror reprezentant era.
[3] J. B. B l a c k, *op. cit.,* p. 192.

se pricepeau în istorie şi latină cu citate din „Magna Charta" *.

Era deocamdată un fenomen oarecum izojat, în sensul că păturile largi ale populaţiei nu ajunseseră încă să cunoască aceste dezbateri din parlament, sau să-şi dea seama de importanţa lor. în schimb, opoziţia faţă de regimul feudalo-absolutist se manifesta deja într-o formă mai larg răspîndită, ce atrăgea atenţia şi pasiona mai mult decît disputa asupra monopolurilor comerciale. Ea se dezvoltase pe tărîm religios, avînd însă puternice implicaţii social-politice, nemărturisite făţiş.

Anglicanismul, introdus în Anglia pe timpul lui' Henric al VUI-lea (1534) era cea mai moderată dintre nuanţele Reformei religioase ce cuprinsese mai multe ţări europene. Biserica engleză se desprinsese de sub autoritatea papii, regele devenind căpetenia ei. Limba engleză luase locul latinei în oficierea ritului, care însă rămăsese foarte apropiat de cel catolic. Nici din punct de vedere dogmatic anglicanismul nu se depărtase prea mult de catolicism. Ordinele călugăreşti şi mănăstirile se desfiinţaseră, dar organizarea bisericii continua a se întemeia pe sistemul ierarhic al episcopatelor. Dacă mănăstirile îşi pierduseră averile, în schimb episcopatele şi le păstraseră intacte. Biserica anglicană păstra în largă măsură structura feudalizată a celei catolice. Episcopii, numiţi de rege, depinzînd întru totul de favoarea sa, deveniseră unelte supuse ale monarhiei, susţinători de seamă ai politicii ei. Episcopatul era astfel una dintre instituţiile de bază ale statului feudalo-absolutist englez. Criticile la adresa lui echivalau cu o împotrivire faţă de politica statului, a monarhiei. „Fără episcop, nu există monarh!" va declara regele Iacob I, în 1604.

în a doua jumătate a veacului al XVI-lea în Anglia începu a se răspîndi un curent religios cu mult mai radical — *puritanismul* — de fapt o variantă engleză a *calvinismului,* religia a cărei dogmă „convenea celor mai cutezători burghezi de pe vremea sa" [2]. Teza fundamentală a calvinismului era teoria predestinării, ceea ce însemna că individul va fi mîntuit sau condamnat în „viaţa viitoare" nu în func-

* Act de garantare a privilegiilor ei, impus de nobilimea engleză regelui Ioan-fără-Ţară, în anul 1215. Cuprindea si cîteva măsuri îri favoarea orăşenimii.

[2] F r i e d r i c l i Engels, *Despre materialismul istoric,* Bucureşti, 1949, p. 14.

ţie de convingerile sau faptele sale, ci potrivit unei „hotărîri divine" care îi fixează soarta încă din clipa naşterii, „predestinîndu-1", pentru una sau alta dintre alternative. Calvinismul nu ducea la fatalism ; propovăduitorii lui afirmau că predestinarea individului se întrevede încă din soarta ce îl întîmpină în cursul vieţii şi activităţii sale. Succesul în viaţă era un semn că divinitatea îl înscrisese în registrele celor aleşi. De aci rezulta, pe plan moral, un îndemn spre activitate practică, susţinută de un veritabil fanatism. Calvinismul împinsese la ultimele limite idealizarea modului de viaţă burghez : îi dădea o fundamentare supranaturală, absolută. Realizarea interesului, a profitului, erau semne ale graţiei providenţei. Burghezul putea să respire uşurat: exploatarea „aproapelui" devenise compatibilă cu „morala", mîntuirea sufletului îi era asigurată în ciuda manoperelor celor mai îndoielnice de îmbogăţire, poliţele sale comerciale purtau sigiliul sec al girului divin. „Doctrina predestinării era expresia religioasă a faptului că, în lumea comercială a concurenţei, succesul sau falimentul nu depind de activitatea sau de îndemînarea individului, ci de împrejurări care sînt independente de dînsul" *.

Calvinismul aducea inovaţii radicale şi din punctul de vedere al organizării bisericii. Organele de conducere nu mai erau numite, de sus în jos, ci alese de comunităţile religioase, de la pastorul local pînă la adunarea generală a reprezentanţilor bisericii din întreaga ţară, care era autoritatea supremă. „Orînduirea bisericească a lui Calvin era absolut democratică şi republicană ; iar acolo unde împărăţia divină era republicanizată, puteau, oare, împărăţiile pămînteşti să rămînă supuse regilor, episcopilor şi stăpînilor feudali ?" [2]. Calvinismul a putut astfel servi ca bază ideologică, în condiţiile veacului al XVII-lea, pentru întemeierea unor puternice partide republicane în Anglia şi Scoţia, fiind „teoria de luptă" a revoluţiei burgheze ce a zguduit aceste ţări [3].

„Variantei" calvinismului, răspîndită în insulele britanice, i s-a zis, în general, puritanism, deoarece aspectul ei cel mai vădit, mai bătăios, se lega de cerinţa „purificării" anglicanismului de rămăşiţele catolicismului, în dogme, rit şi organizare.

[1] Friedrich Engels, *op, cit.,* pp. 14—15.
[2] *Ibidem,* p. 15.
[3] *Ibidem.*

Puritanismul a avut însă doua curente. Primul s-â numit *presbiterianism* *. în jurul anului 1560 el a devenit religie dominantă în Scoţia, unde fusese propovăduit de John Knox. S-a răspîndit şi în Anglia, primit cu ostilitate de clerul anglican şi supus curînd la persecuţii. Elementele care îl îmbrăţişau şi-1 sprijineau se recrutau din rîndurile noii nobilimi şi ale burgheziei mari. Le convenea noua organizare bisericească, preconizată de presbiterieni, deoarece prin intermediul ei biserica înceta de a mai fi o instituţie în esenţă feudală, subordonată monarhiei. Ea intra sub controlul direct al burgheziei, prin alegerea persoanelor „cu vază" în fruntea diferitelor sale organe de conducere.

Doreau o simplificare a ritului, care să contribuie la uşurarea poverii întreţinerii bisericii, prin contribuţii şi daruri, cînd obligatorii cînd „benevole", din partea enoriaşilor. O „biserică ieftină". Experienţa le spunea că în orice afacere e rentabil să nu investeşti nesăbuit, ci numai strictul necesar. Contractul cu divinitatea, pentru un loc în cer, nu făcea excepţie.

Le surîdea împăcarea tacită a moralei cu lipsa de scrupule în activitatea politică. Puritanii afişau o austeritate ostentativă în purtările lor de o politeţe gravă, reţinută, în limbajul presărat la fiecare al doilea cuvînt cu citate din Biblie, în îmbrăcămintea simplă, de obicei de culoare neagră, cu guler alb, pălărie ţuguiată cu boruri largi, refuzînd să se supună datinei de a se descoperi în faţa vreunei persoane, ca semn de respect.

In anii 1580—1590 a apărut un al doilea curent al puritanismului, mai radical decît presbiterianismul. Unul dintre întemeietorii lui a fost predicatorul Robert Brown. Adepţii săi au fost numiţi la început „brownişti", dar cu timpul li s-a statornicit denumirea de *independenţi.* în ce consta deosebirea acestui curent de cel presbiterian ? Pentru presbiterieni, alegerea organelor conducătoare confesionale se împletea strîns cu menţinerea principiului unităţii dogmatice şi organizatorice a bisericii. Hotărîrile organului suprem ales erau obligatorii pentru credincioşi, tot atît cît erau pentru un anglican cele ale regelui. Biserica îşi cîştiga independenţa

[1] Numele provine de la cuvîntul grecesc *presbyteros* = bărrîn, deoarece în cadrul acestei confesiuni organul de conducere ales al comunităţii religioase cuprindea şi un număr de persoane laice, cu vază Şi stare, — „bătrînii" comunităţii.

faţă de stat, dar rămînea omogenă şi autoritară în cadrele acestei „autoconduceri", faţă de masa adepţilor ei.

Independenţii contestau principiul organizării unitare a bisericii şi a supunerii faţă de o autoritate superioară în materie religioasă. Pentru ei comunitatea locală era singurul element recunoscut de organizare bisericească, *independent* de orice organ mai înalt, fie el numit sau ales. Comunităţile religioase recunoşteau unitatea lor de vederi, apartenenţa lor comună la acelaşi curent. Dar faptul acesta nu implica vreo obligaţie, vreo constrîngere, nici măcar pe tărîm dogmatic. De unde accentuata diversitate a sectelor, în însuşi cadrul generic al independentismului.

Dacă presbiterienii, prin organizarea lor religioasă, anticipau un fel de „democraţie parlamentară burgheză", aplicată bisericii, independenţii afirmau, folosindu-se de acelaşi teren al organizării bisericeşti, principiul libertăţii depline a conştiinţei individului. încleiate încă în pasta vîscoasă a teologiei, aceste idei vor dobîndi în secolul al XVII-lea o valoare independentă; şlefuindu-se în procesul maturizării burgheziei, ele se vor cristaliza ca principii politice pure.

Divergenţele religioase erau şi ele un semn al vremii. Alte nemulţumiri, mai adînci, îşi vor face auzit curînd tunetul subteran ; prin el nu se descărcau forţele naturii, ci ale oamenilor, ciocnindu-se în interesele lor de clasă. Burghezia şi noua nobilime, care vor deplina libertate economică *pentru ele* şi în acest scop au nevoie de puterea politică. Ţărănimea, care vrea ştergerea resturilor obligaţiilor feudale şi pămînt, pentru a scăpa de povara îndatoririlor contractuale. Lucrătorii din ateliere şi manufacturi, striviţi de o exploatare neomenească, nădăjduind dintr-o schimbare politică o viaţă mai bună şi nevăzînd încă, pe atunci, că numai ei înşişi şi-o vor putea făuri. îndărătul acestor contradicţii principale altele, mai mărunte, de natură politică şi religioasă vor ieşi la iveală. Societatea engleză de la începutul veacului al XVII-lea trosnea din încheieturi. „Veacul de aur" al Elisabetei era doar un paravan poleit, îndărătul căruia se agita o lume stăpînită de pasiuni puternice, reacţie individuală în faţa intereselor şi aspiraţiilor zăvorite de puteri duşmănoase şi crude. Aşa au fost oamenii Renaşterii, în .Anglia ca şi aiurea. E lumea în care s-au plăsmuit tragediile lui Shakespeare, dar şi iluzia „Paradisului" lui Milton !...

CONFLICTUL DINTRE REGALITATE SI PARLAMENT

lntr-o zi de sfîrşit de martie din anul 1603, dangătul clopotelor vestea ţării moartea reginei Elisabeta ; după 45 de ani de domnie, se stinsese aceea de numele căreia lumea se deprinsese a lega creşterea însemnată a puterii Angliei. Murea fără urmaşi; o dată cu ea se stingea şi dinastia Tudor.

Un capriciu al împrejurărilor făcuse ca cea mai apropiată rudenie a Elisabetei, deci urmaşul legal la tronul Angiiei, să fie regele Scoţiei, Iacob al Vl-lea. Stranie succesiune... Era fiul Măriei Stuart, pe care Elisabeta, bănuind-o de grave intrigi şi comploturi împotriva ei, o întemniţase vreme de 19 ani şi în cele din urmă o decapitase. Soarta nefericită a acestei frumoase, dar nestatornice regine emoţionase, la timpul său, toată lumea. Literatura s-a însărcinat de atunci încoace să o răzbune, deşi fără prea mult temei...

Stuarţii se înrudeau cu familia Tudor prin Margareta de Anglia, fiica lui Henric al VH-lea, căsătorită pe la începutul veacului al XVI-lea cu Iacob al IV-lea, regele Scoţiei. Măria Stuart fusese nepoata ei în linie directă. Iar Iacob al Vl-lea era „fructul comic al tragicei căsătorii" * dintre Măria Stuart şi lordul scoţian Damley.

Pînă la 1603 Scoţia şi Anglia au fost două ţări complet separate politiceşte. Prin dinastia Stuart, ele ajung într-o „uniune personală". Iacob al Vl-lea, păstrînd tronul scoţian, devenea în acelaşi timp Iacob I, regele Angliei. Amîndouă statele îşi menţineau însă organizarea lor politică deosebită, legile şi instituţiile proprii.

Scoţia era o ţară mai înapoiată decît Anglia din toate punctele de vedere : economic, social, politic. Meseriile şi comerţul erau active în puţine oraşe mai importante din regiunea ei sudică, de pildă în capitala Edinburgh, în Glasgow,

"George Macaulay Trevelyan, *Geschichte Englands,* voi. II, ed. a Ii-a, Munchen und Berlin, 1936, p. 430.

Stirling, Perth, Dundee, unde se dezvoltase întrucîtva o burghezie. Tot în această „Ţară de Jos" (Lowlands) se practica ceva mai mult şi agricultura, fiind relativ puternice relaţiile feudale. Partea nordică, „Ţara de Sus" (Highlands), era muntoasă, săracă, sălbatică, potrivită mai mult pentru creşterea animalelor şi vînătoare. Ţărănimea de aci mai trăia încă în vechile organizaţii de clan, bazate pe legăturile gentilice. Destul de diferenţiate deja ca structură internă, clanurile prezentau de pildă fenomenul anacronic al viabilităţii legăturilor de rudenie între un mare nobil, considerat şef, şi masa membrilor clanului, simpli ţărani.

Şi pe plan politic Scoţia era mai puţin evoluată. Regimul monarhic absolutist avea un caracter mai despotic ; parlamentul scoţian nu era o instituţie cu drepturi atît de consolidate ca cel englez.

în acest mediu îşi formase Iacob I concepţia despre misiunea sa de rege, despre natura şi prerogativele instituţiei monarhice. Avea pretenţii de teoretician în materie. Scrisese (cu pana secretarului său italian Alberico Gentili) nişte tratate de politică : *Darul suveranului,* apărut în 1599 şi *Adevărata lege a monarhiei libere,* în 1603. într-însele argumenta cu emfază lucruri de mult cunoscute : originea şi esenţa „divină" a puterii regale şi drepturile ei absolute. „Regii au creat legile — spunea el — iar nu legile pe regi". Prin urmare, parlamentul nu are dreptul de a vota decît legi „pe care le-a atins sceptrul regal", pe care le-a încuviinţat în prealabil suveranul. Ideea rezistenţei faţă de autoritate îi era nesuferită, cea a egalităţii între oameni la fel. De aceea, silit să tolereze presbiterianismul în Scoţia, 1-a detestat profund. „Un presbiteriu [1] scoţian — îşi dădu el altă dată cu părerea — se înţelege cu monarhia tot asa de bine ca dumnezeu cu dracul. Acolo se vor aduna Jack şi Tom şi Will şi Dick şi vor cîrti după plac : asupra mea, a consilierilor mei şi a tuturor măsurilor mele"[2].

Om pe deplin format în momentul urcării pe tronul Angliei (avea aproape 40 de ani), Iacob I arunca în cumpăna acestor convingeri o încăpăţînare obtuză, caracteristică minţilor mărginite. Era înfumurat, se socotea doct şi nu-şi dădea seama de aversiunea celor din jur faţă de felul său de a fi. Un trimis străin, care 1-a cunoscut, scria despre

[1] Adunare, congregaţie religioasă presbiteriană. [2] A1 f r e d S t e r n , *Geschicbte der Revoltttion m England,* Berlin, 1881, p, 12.

dînsul : „Cînd vrea să vorbească limbajul cuvenit unui rege, tonul său e acela al unui tiran ; iar cînd vrea să evite acest ton, devine vulgar" [1]. De altfel „limbajul" său era în general penibil celor din jur, fiindcă era bîlbîit şi cu toate acestea îi plăcea să vorbească mult.

Privat din leagăn, printr-un asasinat, de tatăl său, iar scurt timp după aceea şi de mama sa, captivă şi apoi executată, Iacob I părea a fi dominat, psihic, de anumite urmări ale acestor împrejurări tragice trăite în copilărie. I se atribuia o teamă teribilă la vederea unei săbii scoase din teacă şi veşmintele — se zice — îi erau prevăzute cu o căptuşeală specială împotriva loviturilor de pumnal.

Ridicolul persoanei sale n-a scăpat de limba ascuţită a regelui Franţei, Henric al IV-lea, care 1-a caracterizat drept : „Bacalaureat într-ale armelor şi căpitan într-ale artelor". Iar ministrul francez Sully îl numea : „cel mai înţelept nebun din Europa" [2].

Capacitatea şi mai ales convingerile sale făceau din el un suveran puţin potrivit pentru Anglia, în situaţia politi-co-socială de la începutul secolului al XVII-lea. Tocmai cînd începeau a se auzi critici împotriva regimului monarhic, a se forma o opoziţie faţă de absolutism, Iacob I năzuia să întărească absolutismul.

Ar fi însă o greşeală să credem că întărirea tendinţelor absolutiste, ce se observă în cursul domniei sale, ar fi fost numai efectul concepţiilor politice personale ale lui Iacob I. Erau în Anglia şi oameni pe care urcarea pe tron a unui rege adept al absolutismului intransigent îi bucura. Erau nobilii de tip vechi şi vîrfurile clerului anglican. Primii doreau o politică „de rnînă-forte" pentru a-i ajuta să-şi salveze poziţiile economice şi politice ce li se clătinau. Clerul anglican socotea că un rege aspru şi autoritar va înfrîna mişcarea puritană. Creşterea opoziţiei burgheziei şi noii nobilimi a determinat de asemenea monarhia Stuarţilor să caute sprijin în rîndul elementele sociale la care găsea aprobare. Se conturează o reapropiere între dinastie şi vechea nobilime, prima devenind executoarea intereselor celei de-a doua, iar aceasta încolonîndu-se în schimb strîns în jurul susţinăto-

[1] A l f r e d Stern, *op. cit.,* p. 12.

[2] C a h e n — Braure, *op. cit.,* pp. 303—306; Thomas P i t t Taswel 1-L a n g m e a d, *English Constituţional History from the Teutonic Conquest to tbe Present Time,* ed. a Ul-a, revăzută de C.H.E. Carmichael, Londra, 1886, p. 493.

rilor regelui. înăsprirea absolutismului e în primul rînd 0 rezultantă a raporturilor obiective de clasă, pe fondul cărora convingerile personale ale lui Iacob I constituie si ele un factor, dar de suprafaţă. E vorba de criza vechiului regim din Anglia, pe care clasele dominante se străduiesc a o stăvili prin forţă, împotriva claselor sociale care vor să-1 doboare. Absolutismul potenţat e un semn al înăspririi contradicţiilor de clasă.

Faptul că Iacob I n-avea să se înţeleagă bine cu noii săi supuşi a ieşit la iveală încă de la convocarea primului său f.>arlament, în anul 1604. Şedinţele sale începură printr-un el de dispută teoretică între parlament şi rege. Sensibilă la veleităţile autoritare ale monarhului, cunoscîndu-i şi părerile politice publicate, opoziţia parlamentară reuşi să voteze o adresă intitulată „Apologia Camerei Comunelor". Cu tot tonul ei respectuos, conţinutul semăna mult cu o mică lecţie despre guvernare, lăsînd să se înţeleagă că regele nu prea pricepe acest meşteşug, cel puţin nu în felul în care ar trebui practicat în Anglia. I se spunea lui Iacob că „nu e bine informat" despre raporturile dintre coroană şi parlament. In Anglia regele nu dispune de putere absolută ; el guvernează şi legiferează împreună cu parlamentul. Privilegiile acestuia nu sînt altceva decît „libertăţile înnăscute ale poporului englez". Ele nu se datorează milostivirii regale, ci unor temelii de drept şi tradiţie. „...Le-am moştenit de la înaintaşii noştri, tot astfel cum am primit de la ei pămînturile şi orice altă avere pe care o stăpînim", spunea adresa, trădînd concepţia burgheză, ce va compune de-a lungul istoriei un laitmotiv din această asociere între proprietate şi libertate politică. Laitmotiv cu note false, dar ele nu se distingeau încă bine, în forţa şi solemnitatea cu care era intonat.

Această lecţie despre guvernare fu usturătoare pentru Iacob I, în sentenţiozitatea ei, ce părea a nu admite replică. Regele nu i-a iertat-o parlamentului. Deputaţii trebuiră să asculte o ripostă din care străbăteau amărăciune şi ameninţare : „în timpul domniei mele în Scoţia eram ascultat nu numai ca un rege, ci ca un sfătuitor înţelept. Ai'ci nimeni nu ştie altceva decît să mîrîie de dimineaţa pînă seara la toate intenţiile şi planurile mele... Aş dori ca pe viitor să vă folosiţi libertatea cu mai multă cuminţenie" *.

* Alfred Stern, *op. cit.,* p. 13.

Cuvintele regelui se refereau în general la atmosfera ce o întîmpinase în acest prim parlament, care-şi desfăşura lucrările sub semnul vădit al intensificării opoziţiei antiabsolutiste. Numai critici şi împotriviri peste tot. Monopolurile comerciale fură din nou luate sub foc încrucişat. în mai 1604, un nobil, sir Edwin Sandys, luă cuvîntul în Camera Comunelor, demascînd sistemul şi arătînd că întreg comerţul extern al ţării se află în mîinile a 200 de persoane.

Regele plănui la un moment dat o uniune mai strînsă între Anglia şi Scoţia ; parlamentul se opuse, din cauza temerii negustorilor englezi de concurenţa celor scoţieni[1]. în schimb, Iacob I nu voi să audă de propunerile parlamentului de a se duce o politică mai îngăduitoare faţă de puritani. Ar fi voit să se arate tolerant, dar faţă de catolici. Fu împiedicat însă pe acest drum de o gravă nesocotinţă a catolicilor : faimoasa „conspiraţie a prafului de puşcă". îngrămădind în taină vreo 20 de tone de pulbere într-o pivniţă a clădirii parlamentului, conspiratorii voiau să o arunce în aer, cu Comune şi cu Lorzi cu tot, dezlănţuind apoi o răscoală. Descoperiţi la începutul lui noiembrie 1605, conspiratorii, în frunte cu făptaşul principal, Guy Fawkes, un fost soldat în regimentele din Ţările de Jos, fură executaţi. Episodul i-a compromis grav pe catolicii englezi şi a determinat o scurtă înseninare a raporturilor dintre rege fi parlament. Iacob I declară că, dacă ar fi fost aruncat în aer, inconvenientul i s-ar fi întîmplat „în cea mai bună companie şi în cel mai onorabil loc din ţară..."[2].

Astfel complimentat, îmbunat şi de emoţia primejdiei comune, parlamentul acceptă votarea unor subsidii.

Nevoia de bani, veşnic spinoasa problemă a impozitelor !... Aprobarea lor era dreptul la care parlamentul ţinea cel mai mult. Era şi firesc. Reprezentanţi ai claselor avute, fie ei nobili sau burghezi, deputaţii îşi apărau propriile interese în faţa molohului nesăţios al vistieriei regale. Era totodată şi mijlocul cel mai sigur de a-l ţine pe rege sub tutelă. Despre Carol I, urmaşul imediat al lui Iacob, preocupat şi el de aceleaşi probleme, Marx şi Engels scriau : „...Datorită permanentei jene financiare... dependenţa sa de

[1] Numele de Marea Britanie, care va deveni oficial abia în 1707, o dată cu realizarea definitivă a uniunii dintre Anglia şi Scoţia, apare pentru întîia dată într-o proclamaţie a lui Iacob I din 20 octombrie 1604; cf. C a h e n — B r a u r e, *op. cit., p.* 309.

[8] M a u r i c e A s h l e y, *op. cit.,* p. 313.

parlament devenea cu atît mai puternica cu cît încerca el să se opună mai mult parlamentului" [1]. De ce să plătească, fără măcar să discute, cînd aveau dreptul să refuze ?!... Împrumuturi aprobară. Nu le displăceau. Creditorii statului primeau dobîndă, ca oricare alţii. Iar garantarea acestor împrumuturi, adeseori prin concesionarea venitului unui impozit, se dovedea de asemenea foarte rentabilă. Pretenţiile regelui, satisfăcute de generozitatea interesată a parlamentului, de sforile trase de bancherii din City, izbutiră în scurt timp o treabă bună : între 1606 şi 1608 datoria statului crescu de la 735 U00 la 1 400 000 de lire sterline...

In anii următori, datorită îndeosebi intensificării exploatării sistemului monopolurilor, veniturile vistieriei crescură şi datoriile se reduseră menţinîndu-se între 300 000 — 700 000 de lire[2].

Cu impozitele însă mergea greu. Parlamentul nu prea aproba altele noi ; în orice caz nu cît voia regele. îi propuse însă o afacere interesantă. Regele să renunţe la anumite drepturi feudale, de pildă la cel de „custodie" *(wardship)*[3]. îi oferea drept compensaţie suma de 600 000 de lire sterline şi un subsidiu în continuare de 200 000 de lire sterline anual. Regele respinse tranzacţia, considerînd-o neavantajoasă. Propunerea parlamentului merită să fie reţinută. în politica financiară deputaţii, reprezentanţi ai nobilimii noi, caută să strecoare formule prin care se favoriza tendinţa transformării proprietăţii lor în proprietate deplină, de tip capitalist.

Discuţiile pe tema impozitelor duse parlamentul, în 1611, la o nouă afirmare solemnă a dreptului său de aprobare în această materie. Regele îşi pierdu răbdarea şi îl dizolvă. Sesiunea sa durase, cu întreruperi, 7 ani. Nu se încheiase cu alt rezultat decît acela de a arăta dificultăţile crescînde în faţa înţelegerii dintre monarhie şi interesele majorităţii elementelor ce formau clasele avute. Puterea lor economică era în creştere continuă ; pe măsura ei, la fel şi aspiraţiile politice. Pe tărîm industrial, în primele decenii ale veacului

---

[1] Karl Marx şi Friedrich Engels, *Recenzie. — Guizot : „De ce a reuşit revoluţia din Anglia ?"*, în *Opere,* voi. 7, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p. 225.

[2] Cahen — Braure, *op. cit.,* pp. 341, 353.

[3] Urmaşii minori ai nobililor decedaţi se considerau din oficiu sub protecţia regelui, care dobîndea dreptul de custodie, adică de a le administra moşiile, încasînd veniturile, pînă cînd cei în cauză atingeau vîrsta majoratului.

al XVII-lea dezvoltarea Angliei continuă pe aceea anterioară, ca şi cum cineva s-ar mărgini să îngroaşe contururile şi să coloreze tabloul schiţat în veacul precedent.

In agricultură însă, pe lîngă *aceasta.,* apar detalii noi, ce pun ansamblul într-o lumină mai clară. După furia transformării ogoarelor în păşuni pentru oi, greutatea relativă a sectoarelor economiei agrare tinde spre o reechilibrare. Creşterea populaţiei oraşelor obligă pe moşieri să ia din nou în considerare în măsură, mai mare, producţia de cereale şi de carne pentru piaţă. Culturile cerealiere, creşterea vacilor de lapte şi a vitelor de carne devin preocupare principală. în împrejurimile oraşelor se intensifică cultivarea legumelor şi a plantelor industriale. Această restructurare a profilului economiei agrare nu are un caracter atît de radical ca aceea din veacul al XVI-lea, în favoarea creşterii oilor. Nu putem vorbi de o retransformare în proporţii mari a păşunilor în ogoare. Extinderea suprafeţelor agricole are loc mai mult prin punerea în valoare a pămînturilor nelucrate sau neproductive, în estul şi sud-estul ţării, regiunile cele mai avansate de altfel sub raport agrar, se aflau şi cele mai întinse suprafeţe neproductive. în comitatele Norfolk, Suffolk, Cambridge, Huntingdon, Northampton şi Lincoln erau numeroase pămînturi mlăştinoase, cunoscute sub numele de „Marile bălţi". Chiar la începutul şedinţelor primului parlament al lui Iacob I, ss ridică problema asanării lor. Lucrările erau deja în desfăşurare şi vor continua decenii de^a rîndul. Iniţiativa aparţinea marilor proprietari de pămînt locali ; pentru punerea ei în practică recurseră însă la specialişti străini, mai ales olandezi, care se constituiră în acest scop în veritabile „companii tehnice", folosind mînă de lucru numeroasă şi maşini, unele chiar atunci inventate, pentru pomparea apei din bălţi. Apare un nou termen la modă în agricultura engleză : „ameliorare" şi „ameliorator".

în vechea organizare a manorului englez, ca şi în a oricărei moşii feudale, pădurile, păşunile, apele (inclusiv asemenea bălţi şi mlaştini) intrau în categoria pămînturilor de folosinţă comună a nobilului şi ţăranilor. Puţinul folos cît se trăgea de pe urma mlaştinilor îl aveau mai mult ţăranii. Pe ici pe colo se mai puteau păşuna cîteva animale ; cînd anul nu era prea ploios se mai aduna ceva fîn, stuful găsea oarecare întrebuinţare în gospodăria ţăranilor.

Nobilii „amelioratori" din Anglia socoteau acum de la sine înţeles că pămînţurile redate culturii prin investiţiile

lor să devină proprietate deplină, nemailăsînd ţăranilor nici un drept asupră-le. Era o nouă formă a „împrejmuirilor", a transformării pămînturilor comune în terenuri de folosinţă exclusivă a nobilului. Ţăranii se ridicară şi împotriva acestor „împrejmuiri". începînd de prin 1607 comitatele amintite, cît şi altele, sînt cuprinse de un val de mişcări ţărăneşti; multora li s-a zis, în general, „răscoalele oamenilor din mlaştini". Ele vor continua cam o jumătate de veac, pînă cînd represiunile succesive şi însăşi terminarea lucrărilor de asanare le vor înăbuşi definitiv.

Indiciile progreselor agriculturii engleze pe calea intensificării producţiei pentru vînzare, sau pentru sporirea creşterii vitelor mari, apar şi din cultivarea mai largă a plantelor furajere (trifoiul), a sfeclei şi a cartofilor, care pe vremea aceea constituiau încă o raritate, un lux rezervat mesei oamenilor bogaţi. Semnificativă este şi apariţia unui mare număr de cărţi despre agricultură. în tot secolul al XVI-lea s-au editat 34 asemenea lucrări, pentru ca în secolul al XVII-lea, în deceniile premergătoare revoluţiei, numărul lor să crească la 49 [1]. Se întîlneau titluri ca : *îmbunătăţirea practică a agriculturii, Disertaţie despre asanarea marilor bălţi, Succesele amelioratorului englez* ş.a.

Şi ţăranii căutau să îmbunătăţească metodele lor de lucrare a pămîntului. Şi ei erau „amelioratori", chiar dacă nu dispuneau de mijloacele nobililor. Faptul nu era privit cu ochi prea buni de marii proprietari. Cu ocazia unor noi încercări de a le răpi pămînturile, ţăranii se apăraseră cu argumentul investiţiilor şi îmbunătăţirilor făcute de ei înşişi, asupra cărora nu li se putea contesta dreptul. Nobilii se văzură adesea obligaţi a le restitui cheltuielile, chiar cînd era vorba de pămînturi arendate cu contract, pe termene scurte. Ultima dintre lucrările citate mai sus dezbate şi problema modalităţii de împăcare a părţilor într-un asemenea caz, opiniind în principiu în favoarea despăgubirii „amelioratorului" ţăran sau arendaş. Unii ţărani, rămaşi necunoscuţi, dar desigur oameni săraci, cer la un moment dat o patentă pentru o unealtă agricolă descoperită de ei, care înlocuia animalul de tracţiune, puţind fi acţionată de forţa a doi oameni[2].

în aceste condiţii ale dezvoltării continue şi irezistibile a Angliei pe calea producţiei de mărfuri, cu întărirea economică a noii nobilimi şi a burgheziei, cu adîncirea eontradic-

---

, . * E. A. Kosminski — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* voi. I, p. 3.0.

* *Ibidem.*

ţiilor dintre păturile avute şi cele săraca, politica monarhiei Stuarţilor, sprijinită pe forţele sociale feudale, era tot mai rău văzută. Al doilea parlament din vremea lui Iacob I, convocat în 1614, e dizolvat după numai două luni, deoarece revenise cu tărie asupra dreptului său în materie de impozite, pretinzînd anularea celor percepute fără aprobarea sa. Regele, furios, porunci să se arunce în foc memorandumul parlamentului, iar cîţiva deputaţi să fie aruncaţi în închisoare. Cu toată durata lui scurtă, acest „parlament stricat" *(Addled Parliament)* merită atenţie prin faptul că el marchează un pas înainte în emanciparea politică şi maturizarea burgheziei. în cadrul său se observă o creştere sensibilă a numărului deputaţilor aleşi dintre comercianţi şi, în general, dintre orășeni. Acum se aleg pentru întîia dată cîteva personalităţi marcante ale evenimentelor viitoare : Thomas Wentworth, John Eliot, John Pym [1].

în 1618 pe continent începu marele conflict internaţional cunoscut sub numele de războiul de 30 de ani. Intrau în joc interese mari şi complicate. Se consuma din nou o fază a rivalităţii, de acum seculare, între Franţa şi Casa de Habsburg, pentru hegemonia europeană. Spania nădăjduia să-şi reoîştige dominaţia asupra Ţărilor de Jos. Suedia se afirma ca mare putere în nordul Europei, voind să stăpînească întreg bazinul Mării Baltice. Principii Transilvaniei voiau să smulgă Habsburgiior recunoaşterea titlului de regi ai Ungariei. înainte de toate însă era tendinţa Habsburgilor de a transforma informul Imperiu Romano-German într-un stat centralizat, înlătunînd larga autonomie de care se bucurau principii germani, mai ales cei protestanţi, ostili şi din acest motiv întăririi autorităţii împăratului catolic.

Scînteia izbucni în Cehia, unul dintre domeniile Habsburgilor de la 1526. Nemulţumită de politica acestora, nobilimea şi burghezia cehă dezlănţui o răscoală, proclamând ca rege al Cehiei pe Friedrich al V-lea, prinţul elector al Palatinatului, un stat feudal din apusul imperiului. Era calvinist, conducător al „Uniunii evanghelice", alianţă încheiată de principii protestanţi germani pentru a-şi apăra „drepturile" lor politice, ameninţate de tendinţele centralizatoare ale Casei de Habsburg, îndeosebi ale noului împărat, Ferdinand al II-lea.

[1] Cahen — B r â u re, *op. cit.,* p. 354 şi nota 1.

Friedrich al V-lea era căsătorit din 1613 cu Elisabeta, fiica lui Iacob I. Legătura dinastică, simpatiile faţă de protestanţi şi ura faţă de catolici, dar mai ales interesele comercianţilor englezi în nordul şi vestul Germaniei, în teritoriile dominate de principii protestanţi, împingeau opinia publică din Anglia în favoarea acestora şi împotriva Habsburgilor. Mai trăgea în cumpănă şi faptul că tot o ramură a aceleiaşi dinastii era şi pe tronul Spaniei, adversara consacrată a Angliei.

Divergenţele dintre Iacob I şi opoziţia politică formată în ţară se agravară acum şi în legătură cu politica externă. Regele nu oferi nici un ajutor ginerelui său, atacat şi zdrobit de trupele imperiale pătrunse în Cehia (în 1620), urmărit apoi în Palatinat şi alungat şi de aci. în loc să intervină, el făuri planul absurd, irealizabil şi lipsit de interes din toate punctele de vedere, al unei împăcări între Anglia şi Spania, pentru ca apoi — credea el —, prin bunele oficii ale regelui Spaniei la curtea din Viena, să obţină reintegrarea lui Friedrich al V-lea în drepturile sale de principe-elector. în scopul acesta, el sistează ajutorul pe care Anglia îl dădea Provinciilor Unite (aşa se numea atunci Olanda) împotriva Spaniei, ajutor ce decurgea din condiţiile tratatului de la Westminster, din 1598. Mai mult, el începu a se gîndi serios la căsătoria fiului şi moştenitorului său Carol cu o infantă spaniolă. Iacob I îşi expuse ideile sale în politica externă !ntr-o lucrare cu titlul *Făuritorul păcii (The Peacemaker),* !n care îl blama pe electorul-palatin şi milita pentru menţinerea statu-quo-ului internaţional, în sensul garantării securităţii regilor şi regimurilor monarhice *.

Burghezia n-avea nici un interes într-o împăcare cu ipania. Ea presupunea o pasivitate, o resemnare faţă de >oziţia acestei ţări în comerţul mondial, în dominaţia colooliilor. Or, tocmai pe acestea voia burghezia engleză să le lărîme şi să şi le însuşească. Nobilimea, la rîndul ei, nu era icîntată de căsătoria moştenitorului tronului cu o prinesă din casa „regilor catolici". Putea să însemne viitoare Dncesii făcute catolicismului în Anglia. Concesiile acestea... ît de departe vor merge ? Nu cumva pînă la reinstaurarea itolicismului în drepturile sale ? Dar atunci se vor ivi din au ordinele călugăreşti şi mănăstirile. Ce se va alege de loşiile mănăstireşti intrate în posesia nobilimii ?

[1] C a h e n — Braure, *op. cit.,* p. 364.

Izbucnirea războiului pe continent adusese aproape imediat pagube exportului englez de textile. în martie 1622, în depozitele porturilor zăceau deja vreo 10 000 de baloturi de postav nevîndute. Preţurile scad, din lipsă de desfacere. Evenimentele politice de pe continent sînt urmărite cu un interes deosebit de burghezia engleză. Dovadă apariţia, în aceşti ani, a primelor jurnale în limba engleză, publicate la început în Olanda, dar dezvoltîndu-se curînd şi în Anglia [1].

în aceste condiţii, nu e de mirare că al treilea parlament, convocat de Iacob I în 1621, a fost acela care şi-a manifestat cel mai zgomotos nemulţumirea faţă de politica regală. Protestează cu violenţă sporită împotriva monopolurilor comerciale externe. Demască fără cruţare acordarea lor în urma faptului că miniştrii şi consilierii regali se lăsau mituiţi de reprezentanţii companiilor comerciale privilegiate. Cancelarul e acuzat de corupţie, dat în judecată. Scapă cu greu, dar cariera sa politică e complet compromisă. Se numea Francis Bacon. Dacă mintea sa superioară, care îl ajutase a pune bazele materialismului modern în filozofie, nu 1-a ţinut totuşi departe de meschine interese băneşti, îl va fi ajutat poate, după această amară experienţă, să se consoleze în mîngîierile cugetării, în cei cinci ani cît a mai trăit.

La 3 decembrie 1621, parlamentul protestează cu tărie împotriva politicii externe a regelui şi, îndeosebi, împotriva proiectului de înrudire cu dinastia spaniolă. Le cuprinde în expresia „tertipuri diavoleşti ale papismului" şi insistă ca moştenitorul tronului să contracteze o căsătorie cu o protestantă.

Urmă o nouă izbucnire de furie a regelui. La 30 decembrie apăru în parlament şi, cu propria-i mînă, rupse protestul din registru. Dizolvă apoi parlamentul, iniţiind obişnuita „reeducare" a unor deputaţi în închisoare, pe alţii deportîndu-i în Irlanda. După care trecu la punerea în practică a planului încuscririi cu regele Spaniei. O făcu într-un fel care amestecă sentimentul ridicolului în cel al duşmăniei cu care era întîmpinată de englezi această căsătorie. Cedînd sugestiilor fiului său, un tînăr nebunatic, şi ale noului său ministru favorit, aventurierul George Villiers, înălţat de el la rangul de duce de Buckingham, Iacob I consimţi ca cei doi să plece în Spania deghizaţi şi fără suită, unul din ei făcînd pe simplul călător, însoţit de valetul său. Prinţul Carol voia să cucerească neştiut inima viitoarei soţii, printr-o

[1] Cahen — Braure, *op. cit.,* p. 365.

asemenea aventură romantică. Bineînţeles, chestiunea era în cea mai mare parte înscenată. Curtea spaniolă cunoştea calitatea reală a iluştrilor vizitatori anonimi, avînd consemnul însă de a se potrivi jocului[1]. Pînă la urmă, tărăgănirile şi răspunsurile evazive ale diplomaţiei spaniole convinseră pe pretendent că oferta sa de căsătorie nu e bine primita. Se întoarse fără ispravă, ceea ce în Anglia întări dezaprobarea faţă de politica externă a lui Iacob I : se făcuseră avansuri Spaniei, iar ea le respinsese. Era o umilinţă pentru ţara în care mai trăiau participanţi la înfrîngerea „Invincibilei Armada". Sentimentul acesta era compensat întrucîtva de satisfacţia de a nu se fi ajuns la detestata alianţă spaniolă.

Moştenitorul tronului se căsători curînd după aceea cu Henrietta-Maria, sora regelui Franţei, Ludovic al XIII-lea. Şi această căsătorie fu primită foarte rece în Anglia. Tot o catolică avea să devină regină... Apropierea de Franţa însemna o schimbare a planurilor de politică externă ale lui Iacob I. El căuta acum să se alieze cu ţara ce reprezenta, pe continent, duşmanul cel mai redutabil şi mai consecvent al blocului austro-spaniol. Războiul cu Spania reîncepu. De aceea, ultimul parlament din timpul domniei lui Iacob I, convocat în 1624, n-a mai criticat cu atîta violenţă politica externă. Acceptă cu mai multă uşurinţă şi votarea unor subsidii în folosul vistieriei regale, în valoare totală de 300 000 de lire sterline. Deputaţii revin însă la atac asupra monopolurilor comerciale şi a corupţiei ce se ascundea în dosul lor. E invocat, pentru comparaţie, exemplul vertiginoasei dezvoltări a Olandei, unde nu existau asemenea monopoluri, încolţit de acuzaţii, ministrul de finanţe, Lionel Cranfield conte de Middlesex, urmează sorţii lui Bacon. Regele trebui să accepte un statut care declara ilegale monopolurile acordate fără consultarea şi încuviinţarea breslelor[2].

La 27 martie 1625 muri Iacob I. Tronul reveni lui Carol I Stuart. Personalitate destul de diferită de a tatălui

---

[1] Pe străzile Madridului trecea din gură In gură madrigalul compus ad-hoc de Lope de Vega : *„Carlos Estuarda soy* Qwff, *sicndo amor mi guia, Al cieîo d'Espana vov Por ver mi estrella Măria'*

„Sînt Carol Stuart / Care, amorul fiindu-mi călăuză / Sub cerul Spaniei venii / S-o văd pe steaua mea. Măria". Samuel Rawson Gardiner *History of England from the accesion of James I to the outbreak of the civil war, 1603—1642.* voi. V, Londra, 1886, p. 18, nota 3. [2] C. Hill, *op. cit.,* p. 11.

său. Avea 25 de ani. Dintr-un copil firav devenise un bărbat destul de impunător, deşi cam slab şi palid, cum ni-1 arată portretele lui Anthonis van Dyck. Era îndemînatic la exerciţiile fizice. Stricăciunile tinereţii sfîrşiseră prin a-i stîrni repulsie, ce se traducea acum într-o oarecare timiditate, nu lipsită de atracţie : părea distins, serios, măsurat. I se atribuia şi curaj personal, înclinaţie spre artele frumoase şi ştiinţe. Nu avea pretenţii a fi atît de învăţat ca tatăl său, în schimb nu-i moştenise pedanteria, nici apucăturile grobiane. Era însă o natură ascunsă, înclinată spre intrigă. Nehotărît în vorbe şi în fapte. Nu se încredea în sfaturile celor din jur. Manifesta adesea curajul şi încăpăţînarea timizilor, pornind orbeşte pe calea propriilor păreri. Buckingham, pe care-1 moştenise de la tatăl său ca favorit, o dată cu povara altor greşeli politice, va şti să-i flateze acest defect, făcîndu-1 să creadă că e un semn de voinţă lucidă, puternică şi consecventă.

Nu trecură nici trei luni de la urcarea sa pe tron şi noul suveran avea să simtă greutatea sarcinii ce o preluase. Li 18 iunie 1625 se întruni întîiul său parlament. Deşi animaţi în general de simţămîntul lealităţii faţă de tînărul rege, deoutaţii nu se arătară îngăduitori în problemele ce constituiau interesul direct al claselor pe care le reprezentau. Ţinură morţiş la dreptul parlamentului asupra votării impozitelor. Refuzară să aprobe vistieriei strîmtorate subsidii mai mari de 140 000 de lire sterline, în vreme ce datoria .statului era de şapte ori mai mare. Perceperea impozitului comercial numit *tonnage and poundage* * o admiseră numai pe termen

*' *Tonnage* era impozitul (de 3 pînă la 6 shillingi) pe fiecare tonă de vin importat, iar *poundage,* consta într-o taxă de 1 shilling pe fiecare livră (pound = 453 g) de marfă importată sau exportată. Ambele se statorniciseră definitiv în secolul al XV-lea. intrînd în categoria aşanumitelor ,,obiceiuri" *(customs)* ; în privinţa lor nu se prea întrepiindeau schimbări, parlamentul aprobîndu-le ca pe un drept de la sine înţeles al regelui. Julius Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte bis zum Regierungsantritt der Konigln Victoria,* Miinchen und Berlin, 1913, p. 543.

Asupra importanţei comerţului cu vin în evul mediu, care explică statornicirea primului dintre impozitele de mai sus, cf. Michel Molia t, Paul Johansen, Michael Posta n, Armando Sapori, Charles Verlinden, *L economie europeenne au deux derniers siecles du Moyen-Âge,* în „Relazioni del X-mo Congresso Internazionale di Scienze Storiche", voi. VI, Florenţa, 1955, p. 831 şi urm.

de un an, deşi în mod obişnuit parlamentele anterioare o aprobau pentru toată durata domniei unui nou rege. Nu trecură cu vederea de a critica strîngerea unor impozite şi taxe vamale neaprobate de parlament. Relaţiile dintre monarh şi deputaţi se înăspriră. Camera Comunelor primi ca 0 ameninţare declaraţia unui susţinător al regelui că acesta va obţine „prin alte mijloace" sumele ce îi fuseseră refuzate. Nu se intimida însă. Aruncă deschis în cumpăna discuţiilor argumentul vechimii şi respectului neştirbit de care se bucu raseră prerogativele sale. Un deputat spuse : „Sîntem ultima monarhie care-şi mai păstrează drepturile şi constituţia ei originară". Atac indirect la adresa regilor ce înmormîntaseră aceste drepturi...

Parlamentul, neliniştit de indiciile unei oarecare toleranţe faţă de catolici, mai ceru şi aplicarea strictă a legilor împotriva lor. Mai presus de toate, atacurile sale se dezlănţuiră asupra ducelui de Buckingham, atotputernicul ministru, incapabil şi neserios, subordonînd adesea probleme de stat aventurilor sale sentimentale.

Izbucnind ciuma în capitală, parlamentul fu strămutat la Oxford. Aici continuă duelul dintre opoziţie şi Buckingham. 1 se aruncară în faţă dispensele primite de preoţii catolici pentru oficierea cultului, corăbiile engleze puse la dispoziţia trupelor franceze ce asediau La Rochelle, citadela protestanţilor din Franţa. Se rostiră aluzii clare la faptul că în folosirea fondurilor statului se comiteau grave nereguli. Era făcut răspunzător pentru slaba organizare a apărării coastele*Angliei, bîntuite de incursiuni piraterești. Buckingham trebui să audă fraza unui deputat mai îndrăzneţ : „Nu e bine ca siguranţa regatului să fie încredinţată unor oameni incapabili pentru această misiune !" Ca o concluzie a discuţiilor răsună cuvîntul unui nobil, sir Robert Phelips : „Guvernului i-a lipsit un sfătuitor bun * ; puterea e monopolizată".

La 12 august 1625, regele dizolvă acest parlament. Prima ciocnire se terminase nedecis, dar opoziţia dominase terenul.

Politica externă a Angliei, orientată în ultimii doi ani spre apropierea de Franţa, suferi din nou o schimbare, la care contribuiseră mai multe cauze. Corăbii engleze atacaseră vase franceze ce transportau mărfuri spaniole în Ţările de Jos. Constrîns de violentele critici ale parlamentului, Carol I respinsese demersurile curţii franceze pentru tole-

[Jl] Adică parlamentul.

rânţa în favoarea catolicilor din Anglia, raspunzînd prin formularea aceleiaşi cereri în avantajul protestanţilor (hughenoţilor) din Franţa. în fine, mai fuseseră şi certuri între rege şi soţia sa, din cauza intrigilor anturajului francez al acesteia. Evenimentele evoluară spre o ruptură cu Franţa şi spre o intervenţie militară a Angliei pentru salvarea hughenoţilor asediaţi de trupele regale franceze în fortăreaţa La Rochelle.

In această atmosferă fu convocat din nou parlamentul. Regele spera acum să obţină aprobarea cererilor sale băneşti, crezînd că opoziţia va fi întrucîtva binevoitoare, dată fiind schimbarea petrecută în politica externă. Se luară şi multe „precauţii" spre a împiedica alegerea deputaţilor cunoscuţi ca opoziţionişti. Mulţi fură numiţi *sheriffi*[1] pentru ca exercitarea funcţiei să-i împiedice a-şi ocupa locul în parlament.

Sesiunea începu la 6 februarie 1626 şi se desfăşură sub semnul atacurilor şi mai violente împotriva lui Buckingham. Opoziţia se situa pe punctul de vedere abil că ea vrea să servească suveranului, ajutîndu-1 să scape de sfătuitori nevrednici. Aminti cazul lui Bacon şi al lui Middlesex. Şeful opoziţiei, John Eliot, deputat din Devonshire[2], impresiona prin elocinţa sa înflăcărată. Criticînd dezorganizarea marinei engleze, spuse: „Onoarea noastră e jertfită, corăbiile scufundate, oamenii noştri sînt ucişi; nu de arme, nu de către duşman, nu prin vreo întîmplare nefericită, ci, aşa cum s-a spus şi mai înainte, de către cei în care ar trebui să ne punem încrederea" [3].

Parlamentul deschise o anchetă asupra felului cum se folosiseră fondurile pentru armată şi flotă, cît şi asupra motivelor pentru care impozitul *tonnage and poundage* se percepuse în continuare,, deşi sesiunea precedentă îl aprobase numai pentru anul 1625. Rezultatele anchetei puteau constitui un temei pentru punerea sub acuzare a lui Buckingham. Reacţiunea regelui fu energică. Deputaţilor, chemaţi la curte, cancelarul le puse în vedere că nu au dreptul să-i critice pe miniştrii în care suveranul are încredere. Această încredere Carol I o afirmă public într-o şedinţă a parlamentului.

Opoziţia se îndîrji însă. I se alătură şi Camera Lorzilor, jignită de arestarea unui membru al ei, din ordinul lui

[1] Conducători administrativi provinciali.
[2] Comitat în sud-vestul Angliei.
[3] A l f r e d Stern, *op. cit.,* p. 36. De menţionat că Eliot fusese înainte, de pildă în parlamentul din 1624, un susţinător al ducelui de Bukingham, cf. M a u r i ce A s h 1 e y, *op. cit.,* p. 319.

Buckingham. Contele Bristol denunţă trădarea de către Buckingham a unor secrete de stat în timpul misiunii diplomatice a acestuia la Madrid. Carol apăru şi în Camera Lorzilor, absolvindu-şi favoritul. Buckingham rîse în faţă deputaţilor, cînd aceştia îi arătară materialele adunate pentru actul de acuzare împotriva sa. Înfuriaţi de atitudinea lui sfidătoare, cîţiva deputaţi îi strigară : „Sejanus !" [1].

Regelui i se relată scena. Cunoştea îndeajuns istoria romană, încît ripostă imediat, jignit:

— Dacă ducele e un Sejanus, înseamnă că eu sînt Tiberius [2].

Eliot şi un alt deputat, Digges, fură arestaţi şi închişi în Turnul Londrei[3]. Camera Comunelor refuză să mai depună vreo activitate pînă la eliberarea lor. Spre a nu împinge lucrurile prea departe regele consimţi să-i pună în libertate. Camera primi cu ovaţii pe cele două victime, adoptînd o moţiune în care declara că Elioţ şi Digges, prin cuvîntările lor, n-au justificat persecuţia şi cerea demiterea lui Buckingham. Consilierilor săi, oare îi raportară ultima dezbatere, regele le spuse doar : „Nici un minut mai mult!" ; şi semnă decretul de dizolvare a parlamentului. Era în ziua de 15 iunie 1626.

Al idoilea parlament, prin desfăşurarea şi prin modul în care îşi încheiase lucrările pricinuise absolutismului regal aproape o înfrîngere. Poate nu atît prin cuvîntările îndrăzneţe ale deputaţilor săi, cît prin faptul că pentru întîia dată s-a văzut cît de atent urmărea ţara aceste evenimente. Se schiţează o solidarizare a unor pături mai largi ale populaţie; cu acţiunea parlamentului. Regele încercă, pentru a-şi procura bani, să obţină un împrumut, oferind în gaj bijuteriile coroanei. Bancherii din City refuzară. La fel şi cei din Amsterdam : acţiunile coroanei engleze erau în scădere şi la bursa europeană. O cerere adresată comitatelor de a contribui cu daruri benevole la acoperirea lipsurilor vistieriei fu rău primită. Pe proiectul unui împrumut forţat judecătorii ce tre-

*' Prefect al pretoriului, personaj de o cruzime deosebită, geniul rău al împăratului roman Tiberius (14—37 e.n.), înfăptuitor al actelor sale tiranice şi tovarăş al desfrîului său.

[2] Vezi Rawson Gardiner, *op. cit.,* voi. VI, pp. 107—108.

[3] The Tower, turn-fortăreaţă pe malul stîng al Tamisei, la capătul de răsărit al cartierului City. Servea ca închisoare pentru criminalii de stat şi ca depozit al vistieriei regale. Ceea ce Bastilia simboliza pentru poporul francez, era Turnul Londrei pentru englezi. Numai că aceştia nu-l vor dărîma...

buiau să atesteze legalitatea măsurii refuzară să-şi pună semnătura. îi încuraja împotrivirea nobilimii, pînă şi a unor înalţi funcţionari regali care declarară că nu vor subscrie nimic. Lumea comenta evenimentele cu tot mai multă aprindere. Din grupurile adunate pe străzile din cartierul Westminster răsunară strigăte : „Parlament, parlament ! Nici un subsidiu fără el !"

Treceau din gură în gură cuvintele ce se zicea că le rostise John Hampden, un *squire* [r] bogat din comitatul Buckingham. Refuzase orice contribuţie în favoarea regelui, motivînd că : „îi e teamă să nu atragă asupră-şi blestemul Magnei Charta". Cuvintele ajunseseră şi la urechea spionilor regali. Hampden fu aruncat în închisoare, iar apoi internat în Hampshire[2]. Circula zvonul că o soartă asemănătoare îl pîndea pe John Eliot şi pe alt deputat, Thomas Wentworth, din comitatul York. Pretutindeni, fu întîmpinată cu ostilitate o proclamaţie regală prin care, căutînd justificare pentru dizolvarea parlamentului, se reafirma principiul absolutismului. Carol I putea să constate, ca şi părintele său, că toţi „mîrîie" la toate planurile lui.

încordarea păru a se mai linişti puţin şi „mîrîitul" fu pentru o clipă acoperit de surlele cu care Buckingham îşi însoţi plecarea sa spre La Rochelle, la 12 iulie 1627. Cuceritorul de inimi ţintea acum şi la gloria „Prinţului Negru" [s]. Scamator politic, apărea sub toate înfăţişările. Acum era campion al protestantismului persecutat. Mergea cu o flotă, avînd pe bord şi oaste de uscat, să despresoare La Rochelle. Gurile rele nu lipseau în Londra, cum nu lipsesc nicăieri. Ele spuneau că pornirea de eroism a ducelui provine din ochii frumoşi ai reginei Franţei, Ana de Austria, care, după priviri pline de făgăduind, în ultima vreme se aţintiseră în altă parte...

Remarcabilă nulitate militară, Buckingham debarcă în Ile de Re, în faţa Rochellei, se complăcu în inactivitate, reuşind ceea ce altul greu ar fi putut: să fie bătut de francezi, cu

[1] Nobil cu blazon, dar fără titlu de noblețe.
[2] Comitat din sudul Angliei.
* Moştenitor al regelui Eduard al III-lea ("1327—1377), mort înaintea părintelui său. Şi-a cîştigat mari merite militare în victoria englezilor asupra francezilor la Poitiers (1356), în vestul Franţei, precum şi în toata prima perioadă a acestui aşa-zis „Război de o sută de ani". Era supranumit astfel din cauza armurii de culoare închisă pe care obişnuia să o poarte.

toată superioritatea flotei engleze. La 29 octombrie, decise evacuarea insulei şi întoarcerea în Anglia.

Fu întîmpinat cu o explozie de indignare ; toate blestemele se abătură pe capul lui. Prea încîntat nu avea de ce să fie nici regele. Vistieria secătuită de cheltuielile acestei expediţii dezastruoase, prestigiul Angliei ştirbit, nemulţumirea poporului... Ce rămînea de făcut ? Cheia situaţiei consta în redresarea financiară, pe care nu o putea întreprinde decît parlamentul ; curtea ştia însă că parlamentul va pretinde în schimb concesii politice, satisfacerea revendicărilor sale de atîtea ori respinse. Oricît de greu îi veni, regele îl convocă pentru a treia oară, la 17 martie 1628.

Se întîmplă ceea ce era de prevăzut. Opoziţia se formă din nou, mai puternică şi mai unită. In fruntea ei : John Eliot, Thomas Wentworth, marele jurist Edward Coke, impunînd respect prin vîrsta sa venerabilă * şi prin felul cum argumenta, cu neîntrecută competenţă, întemeierea actualelor revendicări ale parlamentului pe toate vechile legi ale Angliei, începînd cu Magna Charta ; alături de dînşii, John Hampden, a cărui atitudine faţă de împrumutul forţat din 1626 îi asigurase deja oarecare notorietate ; erau şi personalităţi mai puţin cunoscute, deşi de pildă un John Pym, squire din comitatul Somerset[2], fusese ales în toate parlamentele, începînd din 1614. Mai putea fi văzut şi un tînăr deputat din comitatul Huntingdon[3], în vîrstă de 29 de ani, bine legat, cu înfăţişare cam dură, despre care nimeni nu ştia mai mult decît că e văr cu Hampden : se numea Oliver Cromwell.

Regele, deşi îşi dădea seama ce îl aşteaptă din partea acestui parlament, căută să braveze. în cuvîntarea de deschi dere a sesiunii, îndemnă pe deputaţi să-şi facă datoria, ajutîndu-l să preîntîmpine primejdiile ce pîndesc regatul; altfel, va fi silit să folosească „celelalte mijloace" pe care „Dum nezeu" i le pusese la îndemînă. Şi încheie cu aroganţă : „Nu luaţi aceasta ca o ameninţare, căci e sub demnitatea mea să ameninţ pe cei ce nu sînt egalii mei" [4]. »

Parlamentul ripostă condiţionînd cu hotărîre votarea impozitelor şi subsidiilor de îndeplinirea revendicărilor „ţării". Thomas Wentworth, în aceste discuţii, apare pe prim-plan,

[1] Avea 76 de ani.
[2] în sud-vestul Angliei.
[3] în răsăritul Angliei.
[4] A i f r e d Stern, *op, cit., p.* 40.,

ca adevărat conducător al opoziţiei, lăsîndu-1 pentru moment în umbră chiar pe Eliot. Putea fi şi o tactică : şefii opoziţiei îşi împărţiseră rolurile, pentru a nu abate trăsnetul regal asupra unuia singur. Iar pe toţi nu-i putea aresta, aşa uşor : scandalul ar fi fost prea mare.

Parlamentul îşi formulă cererile în actul numit „Petiţia dreptului" *, pe care îl supuse regelui spre aprobare. E unul dintre cele mai însemnate acte constituţionale din istoria Angliei. Cuprindea foarte pe scurt, în patru puncte, programul minimal al garanţiilor politice pe care noua nobilime şi burghezia engleză le cereau regelui, tinzînd la limitarea absolutismului. Nu erau atît lucruri noi, cît o sinteză a drepturilor vechi, nesocotite de Stuarţi : 1) nici un impozit să nu se instituie şi să nu se perceapă fără aprobarea parlamentului ; 2) nimeni să nu fie arestat, ori despuiat de averea sa, altfel decît prin procedura judiciară normală şi potrivit legilor existente şi recunoscute; 3) nimeni să nu mai fie arestat şi condamnat, în timp de pace, pe baza legilor marţiale ; şi 4) să nu se mai facă încartiruiri de ostaşi în casele cetăţenilor.

Un program, în fond, modest. Dar el constituia un precedent care putea atrage după sine multe lucruri. Argumentarea sa se sprijinea pe precedente juridice medievale, începînd din veacul al XIH-lea, iar nu pe o anticipare teoretică a unor noi principii constituţionale. „Problema autorităţii a fost abordată cu o mentalitate aproape medievală, de legist. Se simte... că englezii de atunci sînt încă în foarte sensibilă întîrziere, ca gînditori politici, chiar faţă de francezii de la sfîrşitul veacului al XVI-lea, ca Bodin[2], şi abia dacă bănuiau că, pe un plan cu mult mai general, se punea deja problema suveranităţii statului şi a definirii sale, problema alternativei : rege sau parlament, ori mai degrabă : rege încadrat de parlament" [3].

Cu toată această perspectivă limitată a autorilor ei, „Petiţia dreptului" a fost, în mod obiectiv, în împrejurările date, primul document constituţional din istoria Angliei după

[1] *Petiţia dreptului,* nu a *drepturilor,* cum figurează în numeroase lucrări. Se numea astfel formalitatea prin care un particular apela direct la rege, solicitînd anularea unor acte sau a unor hotărîri arbitrare, privind persoana sa. Cf. Cahen — Braure, *op. cit.,* p. 400, nota 2.

[2] Jean Bodin (1520—1596), jurist şi filozof, unul dintre primii teoreticieni ai dreptului natural şi ai limitării puterii regale, pretinse de drept divin.

[3] Cahen — Braure, *op. cit.,* p. 399.

Magna Charta, cuprinzînd garantarea libertăţii individuale împotriva arbitrarului puterii de stat. Ea va constitui baza legală a luptei parlamentului împotriva despotismului regal în deceniile următoare. Sesizînd consecinţele pe care le comporta, regele refuză să o sancţioneze. Vestea fu primită cu manifestări de indignare făţişe, atît de către Comune cît şi de către Lorzi. *Speaker-ul*[1], cu lacrimi în ochi, anunţă că are ordin să retragă cuvîntul celor ce jignesc pe „servitorii maiestăţii sale". Silite să renunţe la expresiile directe, cuvîntările deputaţilor, în limbaj figurat, formulară idei şi mai îndrăzneţe. Una din ele exprima nădejdea că Dumnezeu le va da tărie în inimi şi în spade (!) „pentru a nimici pe duşmanii regelui şi ai statului". Lealismul de suprafaţă se topea sub fierbinţeala îndemnului la revoluţie.

La 7 iunie 1628 regele cedează. Sub „Petiţia dreptului" scrise cu amărăciune tradiţionala formulă normando-fran-ceză : *Soit droit fait comme est deşire*[2], prin care suveranii Angliei confirmau hotărîrile parlamentului.

Entuziasmul cuprinse Londra ; clopotele bisericilor sunară prelung, iar seara străzile şi casele se iluminară ca de sărbătoare. De la fereastra Whitehall-ului, Carol I privea, trist, spectacolul. Dar n-a tras învăţămintele cuvenite. Socotindu-se de acum sigur pe subsidiile parlamentului[1], obosit de lupta dusă în ultimele luni, pronunţă amînarea sesiunii pînă în toamnă.

Nu peste mult primi o nouă lovitură. Mai văzu o dată Londra iluminată spre a o sărbători. La 23 august, la Portsmouth, pe cînd se pregătea să plece din nou în ajutorul hughenoţilor francezi, Buckingham fu asasinat de un duşman personal. Dispăru mult hulitul ministru şi pentru un timp nimeni n-avea să-i ia locul în încrederea regelui. Era o conjunctură ce prezenta şi o anumită primejdie : sfătuitorul rău, „Sejanus", n-avea cum să mai atragă asupră-şi atacurile ce ţinteau, de fapt, în însăşi politica monarhului.

Evenimentul determină amînarea redeschiderii parlamentului pînă în ianuarie 1629. între timp, în octombrie, fortăreaţa La Rochelle capitulă, întărind definitiv părerea că Anglia se arătase slabă în politica externă şi prost pregătită pe tărîm militar.

Reluarea lucrărilor parlamentului nu marcă vreo conciliere cu regele. Dimpotrivă. Opoziţia ridică din nou problema

[1] Prezidentul Camerei Comunelor.

* „Să se facă întocmai precum se doreşte".

impozitelor percepute /ară aprobarea prealabilă a parlamentului. Avea acum un temei juridic puternic. Nu mai trebuia să se refere la legi de demult, cu interpretare îndoielnică, prin ale căror fire se putea descurca doar experienţa unui Edward Coke. Era aci, recent, actul lămurit şi cunoscut de toată ţara, sancţionat de rege, — „Petiţia dreptului". Nu trecuseră decît cîteva luni şi regele o şi ignora.

Oliver Cromwell luă şi el cuvîntul, pentru întîia dată. Vorbi împotriva semnelor de toleranţă faţă de catolici, a tendinţelor de concesii ritului şi dogmelor catolice, în cadrul anglicanismului *. Nu făcu o impresie prea adîncă, dar parlamentul, la 2 martie 1629, incluse punctul de vedere pe care Cromwell îl sprijinise, într-o importantă moţiune propusă de Eliot[2] şi de deputatul Denzil Holles. Ea declara duşman al regatului şi trădător al libertăţilor engleze pe cel care va aduce schimbări rînduielilor religioase existente, va obliga la perceperea impozitelor neaprobate de parlament, va colabora la aceasta, sau le va plăti de bunăvoie.

La 10 martie regele veni în Camera Lorzilor. Vorbi scurt şi aspru, despre „viperele care şi-au scuipat veninul în Camera Comunelor". Anunţă apoi dizolvarea parlamentului, pe care n-avea să-1 mai convoace 11 ani.

Asupra lui Eliot se abătu toată ura sa. încarcerat în Tower, ftizie, el se stinse după patru ani de detenţiune. Fiului său nu i se permise să-1 înmormînteze în cavoul familial din Cornwall[3]. Revoluţia ce se pregătea avea acum mai mult decît un conducător : un martir.

Unii înfruntau, fără a se pleca, pînă şi moartea pentru cauza lor. Altora le lipsea tăria de caracter. Surpriza cea mai dureroasă o produse gestul lui Wentworth. El rupse cu tovarăşii săi de luptă, punîndu-se în slujba regelui. Trădare mănoasă. Regele îl numi preşedinte al Consiliului Nordului [4], iar din noiembrie 1629 ajunse *şi* în Consiliul Secret[5].

[1] Aceste tendinţe fuseseră actualizate, după 1624, în lucrările teo logice ale lui Richard Montague, capelan al regelui, mai tîrziu episcop ; el ataca puritanismul şi manifesta o atitudine deosebit de concesivă faţă de catolicism.

[2] în această perioadă, Eliot . redeveni şeful neoficial al opoziţiei, întrucît Wentworth, numit pair, trecuse în Camera Lorzilor, în vara 1628. Regele voise ca în acest fel să mai slăbească gruparea opoziţionistă din Camera Comunelor.

[3] Comitat, în sud-vestul Angliei.

[4] Important organ de stat, însărcinat cu justiţia şi administraţia nordului ţării, dincolo de rîul Humber.

[5] Consiliul personal al regelui.

Păstrînd această calitate, la începutul anului 1632 primi şi funcţia de guvernator al Irlandei. Parvenirea ce o urmărise părea a-i reuşi. Deveni unul dintre cei mai importanţi oameni ai regatului. Un lucru uitase acest om, de altfel inteligent şi de o frumoasă cultură : cum vechii romani, cînd vîrtejul succesului începea să-i salte spre culmi, puneau un sclav să rostească din cînd în cînd, în auzul lor, cuvintele : *Cave ne cadas!*[1]

Guvernarea fără parlament, începută în 1629 reprezintă momentul culminant al încercării instaurării unui deplin absolutism regal în Anglia. Vechea nobilime şi înaltul cler anglican sînt stîlpii pe care monarhia se sprijină, voind a rezolva prin forţă ceea ce nu-i reuşise printr-un acord cu parlamentul, cu nobilimea nouă şi burghezia : consolidarea regimului şi statului absolutist.

începuturile guvernării fără parlament se arătară grele. Populaţia era sub impresia hotărîrii adoptate la 2 martie 1629 şi, în consecinţă, se produseră acte de rezistenţă la plata impozitelor. Absolutismul regal se vedea ameninţat cu un boicot financiar care, lăsat să se dezvolte, l-ar fi dus repede la prăbuşire.

încetul cu încetul, dificultăţile prinseră a se risipi, datorită unor împrejurări de ordin mai general. Anglia izbuti să încheie pace cu Franţa (în aprilie 1629) şi cu Spania (în noiembrie 1630). Situaţia ei de neutralitate îi permise să reia comerţul cu toate ţările de pe continent, angajate în războiul de 30 de ani, indiferent din care tabără făceau parte. Afacerile se înviorară în aşa măsură încît, pentru a nu pierde conjunctura favorabilă, burghezia şi noua nobilime preferară să plătească impozitele şi împrumuturile. Vistieria regală îşi refăcu parţial fondurile. Criza părea depăşită. Curtea se legăna cu iluzia că poporul va uita curînd parlamentul şi frazele despre „drepturile şi libertăţile engleze". Viaţa redevenea frumoasă, cheltuielile puteau reîncepe. Serbări în faimoasa sală a banchetelor de la Whitehall, construită de Inigo Jones [2], partide de vînătoare ce prilejuiau lui Van Dyck schiţe pentru portretul regelui. Rubens, cel mai renumit şi mai scump plătit pictor al vremii, se numără printre oaspeţii curţii engleze, avînd şi rolul de mijlocitor neoficial al trata-

[1] „Vezi să nu cazi !"

[2] Mare arhitect (1572—1651), influenţat de stilul Renaşterii italiene, îndeosebi veneţiene.

tivelor de pace dintre Spania şi Anglia *. Piesele lui Ben Jonson[2] se bucurau de succes, superficialitatea auditoriului de la curte nesesizînd îndeajuns profunzimea criticii sociale cuprinse în ele. Poetul zilei era preţiosul George Herbert[3].

Poporul tăcea... deocamdată. Felul său de viaţă era altul. Cel impus, unora de lipsuri, altora de socotelile cumpătate ale burgheziei, tuturora de severa morală puritană ce cîştiga mereu noi adepţi.

Manifestările gîndirii libere, care luau în general forma protestului, de esenţă puritană, împotriva anglicanismului — ideologie religioasă ce sprijinea monarhia absolută — sînt urmărite cu asprime. Debutase nu de mult şi un poet tînăr, John Milton. Dar în ciuda cîtorva accente realiste, genul bucolic pe care-l cultiva nu da încă de bănuit că într-însul puritanismul avea să-şi găsească unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi în literatura universală. Păstrarea unităţii protestantismului englez în forma sa anglicană e privită ca o necesitate tot atît de riguroasă ca şi aceea a apărării statului şi regelui însuşi de orice critici şi atacuri. Este perioada în care anglicanismul se identifică cel mai strîns cu interesele regimului feudalo-absolutist. Exponentul acestei linii era William Laud, episcop al Londrei din 1628 şi arhiepiscop de Canterbury, deci primat al bisericii anglicane, din 1633. Pentru a lupta împotriva puritanismului, el a întărit activitatea tribunalului înaltei Comisii, un soi de inchiziţie anglicană, înfiinţată pe vremea Elisabetei, avînd menirea de a urmări şi judeca delictele religioase, „ereziile" anti-protestante. Poporul ura această instituţie, ca şi pe celălalt tribunal excepţional, Camera înstelată. Numit astfel după decoraţia sălii unde-şi ţinea şedinţele, tribunalul Camerei înstelate era format din Consiliul Secret al regelui, constituit în instanţă de judecată pentru crimele politice, cu cooptarea a doi magistraţi superiori. Citarea în faţa sa excludea posibilitatea ca acuzatul să ceară constituirea unui juriu, sau apelul la o instanţă superioară. Tribunalul excepţional, avea dreptul să treacă peste toate formele obişnuite ale procedurii, judeeînd direct în fond şi putînd pronunţa toate pedepsele, pînă la cea capitală. Tendinţa monarhului era, tocmai din aceste motive, de a trans-

[1] G a r d i n e r, *op. cit.,* voi. VII, pp. 102—103. Rubens a pictat tavanul sălii banchetelor de la Whitehall.

[3] Ilustru dramaturg (1573—1673) excelînd în satira de moravuri.

[3] Autor al poemului *Templul,* publicat în 1634, un an după moartea sa. Opera, superficială, obţinu un răsunător succes, prin tratarea liberă ft *temelor* religioase, ameştecîndu-le cu elemente profane,

pune un cit mai mare număr de cazuri în faţa Camerei înstelate sfau a Înaltei Comisii. Atribuţiile lor se împleteau strîns. Mulţi membri ai uneia făceau parte din a doua.

Victimele nu se lipsiră. în 1630, medicul şi predicatorul presfoiterian Alexander Leighton, om în vîrstă de 62 de ani, fu citat să răspundă pentru o carte împotriva episcopilor, pe care o publicase în Olanda. Nici faptul că era o persoană cunoscută, nici vîrsta, nu-l cruţară de o cumplită pedeapsă : biciuire publică, însemnare cu fierul roşu pe faţă, crestarea nasului şi a urechilor, amendă la 10 000 de lire sterline, urmate de închisoare pe viaţă. în 1637, aceeaşi pedeapsă lovi pe avocatul William Prynne şi pe predicatorii Henry Burton şi John Bastwick. Un an mai tîrziu, trecătorii Londrei văzură ţintuit o zi întreagă la stîlpul infamiei trupul învineţit de bice al unui tînăr de vreo 20 de ani. Porţile temniţei se închiseră apoi şi peste suferinţa sa fizică şi morală. îl chema Jo.hn Lilburne şi nu puţini dintre cei ce asistaseră la martiriul său îl vor revedea ca pe un tribun popular şl—i vor citi cu nesaţ pamfletele politice răscolitoare.

Nemulţumirile izbucniră din nou şi împotriva politicii financiare a absolutismului, dirijate de lordul vistiernic Richard Weston, o creatură a lui Buckingham, pe care Eliot, în ultimul parlament, îl numise „căpetenia tuturor papiştilor". împreună cu Wenrworth, ce guverna cy cruzime Irlanda, şi cu arhiepiscopul Laud, el împărtăşea „calitatea" de cel mai hulit om din Anglia. Taxele şi impozitele noi erau opera lui.

în 1630 fiecare proprietar de pămînt cu un venit anual de cel puţin 40 de lire fu obligat să se înfăţişeze regelui spre a fi confirmat cavaler *. în caz de refuz era amendat. Prin acest mijloc vistieria încasa vreo 100 000 de lire. Fură sporite, de asemenea, părţile ce reveneau regelui din veniturile moşiilor, în cazul exercitării dreptului de custodie. în 1634, se făcu revizuirea tuturor fostelor proprietăţi regale. Se descoperiră înstrăinări frauduloase, în folosul unor particulari. „Frauda" fusese uneori reală, alteori nu. Interesul regelui şi instrucţiunile tainice ale comisiei de anchetă făcură să fie declarate nule şi multe transferuri legale. Proprietăţile respective fură, după cum părea mai avantajos, fie reînglobate domeniilor coroanei, fie supuse unor amenzi ce loveau în proprietarii lor.

[1] Posesiunile cavalerilor erau supuse unor obligaţii faţă de rege. De aici tendinţa *de a.* le spori numărul.

Pînă aci politica regelui reuşi să înstrăineze cu totul nobilimea ; e vorba, îndeosebi, de cea nouă, căci ea era în primul rînd posesoarea unor proprietăţi de dată mai recentă, care nu intraseră sub regimul juridic al posesiunilor de cavaleri. Tot ea practicase şi unele acaparări din domeniile coroanei.

încasarea impozitelor obişnuite continua să întîmpino greutăţi. Cu toate pedepsele, mulţi se sustrăgeau, sub felurite pretexte, aducîndu-şi aminte de opreliştea solemnă votată de ultimul parlament, în ajunul dizolvării sale.

în octombrie 1634 se introduse, în plină pace, impozitul *ship-money* (banii pentru corăbii). Fusese instituit în Anglia prin secolele IX — X, pe vremea cînd coastele ei erau ameninţate de incursiunile normanzilor [1]. Regii saxoni, prin contribuţia locuitorilor, căutaseră să organizeze o flotă care să zădărnicească aceste incursiuni prădalnice, sau măcar să le semnaleze din vreme. Cînd incursiunile 'încetară, măsufa deveni inutilă, la fel şi impozitul menit să o susţină.. Ship-money deveni un impozit excepţional, perceput numai în cazul unor imperioase necesităţi militare. în vremea Elisabetei, flota engleză care atacase portul spaniol Cadiz fusese organizată parţial prin folosirea mijloacelor băneşti provenite din acest impozit. îl mai percepuse şi Iacob I, în 1619, pentru flota destinată combaterii piraţilor din Africa de nord şi Carol I, în 1626, pentru războiul cu Franţa. Chiar cu această ultimă ocazie se înregistrară proteste din partea oraşului Londra[2].

Impus iniţial numai asupra comitatelor de pe litoral, în 1636—1637 fu extins asupra întregii ţări. El devenea în felul acesta un impozit permanent şi general, contrar uzanţelor anterioare. De aci avea să izbucnească un incident care va atrage atenţia Angliei, redeşteptînd cu vigoare lupta politică împotriva absolutismului.

Bogatul negustor Richard Chambers, din Londra, refuză să plătească, pentru care fapt fu condamnat la şase ani închisoare şi 2 000 de lire amendă. Lui John Hampden îi veni, ca tuturora, somaţia de a plăti noul impozit. Pentru. el suma era de 31 de shilingi şi 6 pence, o nimica toată. Hampden refuză plata, motivînd că impozitul era ilegal, deoarece în noua lui formă ship-money nu fusese aprobat de parlament

[1] Sub numele de *Scipţyrd.* Pe atunci se cerea de la 300 de gospodării echiparea unui vas, de la cinci gospodării un vîslaş, iar de la opt cîte un ora înarmat. Cf. J u l i u s Hatschek, *op. cit.,* p. 129.

[2] R a w s o n Gardiner, *op. cit.,* voi. VI, pp. 132—133 ; Cahen — B r a u r e, *op. cit.,* pp. 424—425.

şi, în consecinţă, nu putea constitui un drept regal necondi-' ţionat. Hampden fu dat la rîndul său în judecată. îl ameninţa 0 amendă ce depăşea cu mult suma impozitului. Dar micul nobil era încăpăţînat. Pe blazonul său era înscrisă deviza : *Vestigiu nulla retrorsum* [1]. Se prezentă la proces. Ştia că nu va fi numai procesul lui. Era în cumpănă dezbaterea unei probleme politice capitale : va fi monarhia engleză absolutistă, sau nu ?

Pentru cine cunoaşte împrejurările izbucnirii revoluţiei burgheze din Franţa, procesul lui Hampden poate oferi un interesant moment de reflexie asupra deosebirii condiţiilor obiective ce au premers revoluţiilor engleză şi franceză, cît şi a temperamentului celor două popoare. în Franţa, în zilele dinaintea asaltului Bastiliei flutura pe buze şi în inimi deviza : „libertate, egalitate, fraternitate". în Anglia din ajunul furtunii, oamenii se pasionau pentru a şti dacă e legal sau nu ca un cetăţean să achite statului 30 de shillingi. în Franţa o idee orbitoare, în Anglia o chitanţă de impozit. La Paris oratori înflăcăraţi tunînd de pe tribune improvizate în faţa mulţimilor, la Londra un rece apel la instanţa civilă, cu dezbateri monotone, seci şi pedante.

Fapte în fond neesenţiale ; mai mult mici curiozităţi. în istoria fiecărui popor forma pe care o îmbracă evenimentele e determinată întrucîtva şi de temperamentul specific. Pentru englezi condamnarea lui Hampden, în 1638, cu o majoritate minimă [2], a avut aproape răsunetul strigătului : „la arme !", ce se auzea pe străzile Parisului după apelul lui Camille Desmoulins, în preziua căderii Bastiliei. Un contemporan notează că în acele zile toţi ochii erau aţintiţi asupra lui Hampden, „ca asupra unui părinte al patriei, a unui cîrmaci care conduce corabia printre furtuni şi stînci ameninţătoare" [3].

Rezistenţa faţă de impozit se răspîndi, luînd pe alocuri forme violente. La 6 ianuarie 1638 populaţia din localitatea Long-Buckby, din comitatul Northampton [4], se răscoală, atacîndu-i pe cei ce veniseră să strîngă „banii pentru corăbii".

---

[1] „Nici un pas înapoi".

[2] Din 12 judecători, 5 fuseseră pentru achitare.

[3] A l f r e d Stern, *op. cit.,* p. 60. Christopher Hill arată că întreg rocesul lui Hampden a fost o manevră politică pornită din umbră de Compania comercială a Insulei Providence, fondată de principalii membri 1 opoziţiei burgheze, printre care John Pym, în parte cu scopul de a unufla activitatea lor politică. Cf. C. Hill, *op. cit.,* p. 41.

[4] In centrul Angliei.

Alte răscoale ţărăneşti se petrec în răsăritul Angliei, în acelaşi an, împotriva asanării mlaştinilor şi răpirii acestor pămînturi. Răpirea "pădurilor ţinea în continuă fierbere pe ţăranii din Gloucester ; de asemenea şi „împrejmuirile", cu deosebire în centrul Angliei.

Dificultăţile financiare se agravau. Datoria de stat rămase tot timpul mai mare de 1 000 000 de lire sterline, cu toate că noul impozit aduse venituri anuale pînă la aproape 200 000 de lire [1]. Se recurse la devalorizarea parţială a monedei, ceea ce duse la creşterea imediată a preţurilor cu 10%, tulburînd grozav mai ales sărăcimea oraşelor. Cum nu reuşea să obţină împrumuturi de la bancherii din City, regele, la un moment de strîmtoare, hotărî preluarea unei părţi din lingourile de aur, — în valoare de 130 000 de lire —, depuse de particulari spre păstrare în Turnul Londrei. Toată burghezia bogată din capitală sări ca arsă. Regele nu mai respecta proprietatea particulară !

Nu fusese decît o ameninţare. Măsura fu suspendată în schimbul unui împrumut de 40 000 de lire, garantat de vistierie, cu venitul taxelor comerciale. Episodul contribui doar la răcirea raporturilor dintre marea burghezie şi regalitate.

în acelaşi sens acţiona şi o altă măsură *regală.*. Deşi în timpul guvernării absolutiste acordarea de monopoluri se intensificase, ele aducînd vistieriei un venit anual de vreo 100 000 de lire, Carol I căută la un moment dat (pe la 1635) să ştirbească monopolul Companiei Indiilor Orientale, acordînd o licenţă pentru comerţul cu Orientul îndepărtat unei companii noi, poreclită „a curtenilor", deoarece în afacerile ei erau interesaţi direct oameni ai curţii şi chiar regele. Faptul aduse prejudicii marilor negustori din „Compania Indiilor" şi, firește, o animozitate în rîndurile lor împotriva politicii regale [2].

Motivul care împinsese din nou monarhia engleză în ghearele impasului financiar, agravîndu-i dificultăţile pricinuite[1] de rezistenţa populaţiei, era conflictul cu Scoţia, izbucnit în 1637.

începuse tot dintr-o greşeală a regelui, din forţarea notei tendinţelor absolutiste. Sfătuitorul rău i-a fost William Laud, principalul promotor al persecuţiilor contra puritanilor. Se făcu încercarea de a se aduce la un numitor comun biserica

[1] Rawson Garciiner, *op. cit.,* voi. X, p. 223; Ju1ius Hatschek, *op. cit.,* p. 543.

[2] C. Hi 11, *op. cit.,* p. 40 ; Maurice Ash 1 e *y, op. cit.,* p. 383.

Angliei şi cea a Scoţiei, unificîndu-le ritul. în acest scop Laud elaborase o Carte de rugăciuni comună *(Common Prayer Book),* pe care voi să o impună şi în Scoţia. Scoţienii văzură în aceasta un început al ştirbirii autonomiei lor. La 23 iulie 1637, cînd se oficiară primele slujbe după noul ritual, la Edinburgh, capitala Scoţiei, izbucni o răscoală populară, în fruntea căreia se puse nobilimea şi burghezia. în toamna aceluiaşi an, ea se generalizează, luînd un caracter naţional, de apărare a libertăţii politice a Scoţiei. Consiliul secret care conducea ţara în numele regelui Angliei, deşi în tratative cu conducerea răsculaţilor, fu depus şi înlocuit printr-un Comitet de Stat, format din lorzi scoţieni. Din martie 1638, în Scoţia începu campania pentru iscălirea unui aşa-zis „Covenant" naţional, o ligă de luptă împotriva absolutismului englez, afişînd pe primul plan al programului ei apărarea bisericii presbiteriene. Scoţienii hotărîră să convoace din proprie iniţiativă o adunare generală a bisericii presbiteriene, în care, potrivit sistemului de organizare a acestei confesiuni, intrau şi laici. în împrejurările din acel moment adunarea avea să joace rolul unui parlament lărgit, iar misiunea ei era să sancţioneze încheierea „Covenantului". în fruntea partidei aristocraţiei scoţiene ce conducea mişcarea se afla ducele de Argyll, fost membru al Consiliului Secret regal din Scoţia.

Rădăcinile conflictului erau ceva mai vechi. Deja în 1625 Carol I iritase nobilimea scoţiană printr-un „Act de revocare" ce prevedea obligaţia de a restitui pămînturile bisericii şi ale coroanei, intrate de multă vreme în posesia ei. La fel şi ingerinţele în autonomia bisericii scoţiene datau de cîţiva ani, din iniţiativa lipsită de tact a aceluiaşi Laud [1].

în vara anului 1638, Carol I trimise în Scoţia, cu misiunea specială de a aplana conflictul, pe marchizul de Hamilton. Scoţian de origine, dar educat în Anglia, era strîns legat de curtea Stuarţilor. El duse din partea regelui un mesaj în care acesta îşi afirma convingerile sale protestante, promitea să convoace adunarea generală a bisericii şi parlamentul scoţian şi să nu impună *Common Prayer Book* decît pe căi legale, sub rezerva aprobării din partea celor două instituţii amintite. Regele începea astfel o politică de duplicitate, metodă pe care nu o va părăsi în tot cursul evenimentelor ulterioare. Dat de gol în mai multe rînduri, el va stărui să creadă că nesinceritatea ar fi o dovadă de abilitate diplomatică din partea sa. Această conduită îi va face numai rău. De altfel,

[1] C a *h* e n — B r a u r e, op. *cit., p.* 439.

nu era singurul vinovat. Duplicitatea nu reflecta numai caracterul său personal. Era manifestarea urii nobilimii reacţionare, sfătuitoarea sa, faţă de cei ce se ridicau, ameninţîndu-i dominaţia. în concepţia ei, aceştia nu erau oameni. Faţă de ei nu exista cuvînt dat. Nici un mijloc josnic, nici o perfidie nu pare de prisos claselor stăpînitoare, cînd vor să îngenuncheze pe asupriţi.

în instrucţiunile secrete înmînate lui Hamilton, Carol I scria : „Sînt de părere că numai forţa va aduce la ascultare acest popor. între timp, aveţi grijă să întreţineţi dezbinarea între partide şi să faceţ' cumva pentru a pune mîna pe fortăreţele din Edinburgh ţi Stirling... Vă împuternicesc să linguşiţi oricît pe scoţieni, lăsîndu-i să spere una şi alta. cu condiţia de a nu vă învoi la convocarea parlamentului sau a adunării generale, pînă nu vor renunţa la Covenant. înainte de toate trebuie să cîştigaţi timp, pînă voi fi de ajuns de înarmat spre a-i supune" [1].

Misiunea lui Hamilton nu avu succes. La 21 noiembrie 1638 se deschise la Glasgow, sub preşedinţia învăţatului teolog Alexander Henderson, adunarea generală a bisericii presbiteriene. Participau reprezentanţi ai clerului, nobilimii, orăşenimii, chiar şi ai unei părţi a ţărănimii.

Cu tot protestul lui Hamilton, care părăsi şedinţa, declarînd adunarea dizolvată, iar în caz de refuz vinovată de înaltă trădare, scoţienii nu şovăiră. Adunarea de la Glasgow a însemnat actul formal şi definitiv al constituirii „Covenantului", organizaţie pe care am putea-o numi partida revoluţionară scoţiană. Se hotărî acolo respingerea cărţii de rugăciuni anglicane, desfiinţarea episcopatelor, declararea presbiterianismului ca singura religie recunoscută şi oficială in Scoţia. Se mai hotărî înfiinţarea unei armate cu un efectiv de 22 000 de oameni, pentru apărarea acestor libertăţi ale Scoţiei. în fruntea ei fu numit experimentatul general Alexander Leslie. Ca mulţi alţi scoţieni din timpul acela, el îşi făcuse *cariera* militară pe continent, în slujba olandezilor, apoi a suedezilor. Fusese de faţă la lupta de la Liitzen (noiembrie 1632) din războiul de 30 de ani, în care, învingîndu-1 pe generalul imperial Wallenstein, regele Suediei, Gustav Adolf, îşi pierduse viaţa.

în februarie 1639 începu primul război al lui Carol I împotriva Scoţiei. Armata engleză, slab echipată din lipsă de bani, nedisciplinată, fu înfrîntă. La 18 iunie 1639, regele

[1] A l f r e d S t e r n , *op. cit., p.* 69.

semnă cu scoţienii pacea de la Berwick, cedînd pe toată linia : acorda amnistie tuturor participanţilor la răscoală, recunoştea dreptul adunării generale în problemele religioase ale Scoţiei, promitea să convoace parlamentul scoţian, recunoscîndu-i drepturile în materie politică.

Nici de data aceasta nu era sincer. Voia doar un răgaz pentru a se pregăti mai bine. Mai ales pentru a strînge bani. Acum recurse el la ameninţarea, fără precedent, de a confisca depunerile particulare din Tower, dacă nu i se acordă un împrumut. Wentworth, credinciosul său, veni în Anglia. îi aducea din Irlanda 20 000 de lire, promisiunea unor noi subsidii şi veşti despre armata de 8 000 de oameni pe care o pregătea acolo. Se întoarse la postul său răsplătit cu titlul de conte de •Strafford şi cu acela de lord-locotenent (vicerege) al Irlandei.

Onorurile îi plăceau proaspătului conte Strafford. Dar vizita lui în Anglia pare a-i fi dezvăluit lucruri grave. într-o scrisoare către un prieten apropiat el scrie, referindu-se la apropiata reluare a luptei cu Scoţia : „Dacă treaba aceasta nu izbuteşte, o să avem cu toţii mari necazuri !..." Dar continuă imediat: „Ruşine celui fără curaj ! Am prea mulţi dintr-ăştia în jurul meu !..."

Sumele strînse de rege se topeau repede. Organizarea armatei cerea cheltuieli mari şi repezi. Căută pretutindeni să obţină un împrumut. City refuză. Spania şi Genova de asemenea. Pînă şi papii i se adresă. Nimic de nicăieri.

Rezistenţa poporului englez faţă de asuprire dădea roade. Tăcut, încăpăţînat, făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca să evite plata dărilor. Ţinea la ceea ce se strigase cu ani înainte în faţa Westminsterului : „Parlament, parlament, nici un impozit fără el !"

încercarea de guvernare absolutistă a regelui Carol I Stuart se prăbuşea acum sub presiunea imediată a unei crize financiare, agravată pînă la dezastru de o criză externă — războiul cu Scoţia. De fapt, şi una şi alta rezultaseră din rezistenţa maselor împotriva absolutismului. Regele trebui să capituleze. Convocă din nou parlamentul. Era o soluţie. Cea mai rea pentru el, dar singura cu putinţă.

„NU VĂ ÎNCREDEŢI ÎN REGI !..."

X arlamentul se întruni la 13 aprilie 1640. Opoziţia, după cei 11 ani de „abuzuri ale despotismului" (cuvintele începuseră a se rosti, chiar dacă nu pe faţă) era puternică şi hotărîtă. Regele, prin politica sa, cimentase şi mai mult zidul ce se ridica în jurul absolutismului, spre a-l izola şi a-l stăvili. De la marea burghezie din City pînă la sărăcimea din Southwark [1], de la vîrfurile nobilimii noi pînă la ţărănimea săracă, toţi erau împotriva sa. Nu pentru a-l răsturna, ci pentru a-l obliga să domnească în respectul prerogativelor parlamentului. Vîrfurile nobilimii şi marea burghezie care ţin în mînă mişcarea în această fază de început, sînt orice, numai republicane şi democratice nu. Cu atît mai puţin „revoluţio-, nare". Nici nu erau. Nobilii, pătrunşi de lealism faţă de rege, burghezii, rumegînd formule juridice şi obsedaţi de „legalitatea" pe care voiau să o restabilească şi să o apere, considerau totul ca un conflict pur constituţional, limitat. „Drepturile şi libertăţile" urmărite erau drepturile şi libertăţile clasei lor. Voiau doar ca regele să le respecte în bloc, să nu mai aibă posibilitatea de a face distincţie între persoane şi persoane, prin acordarea de privilegii, monopoluri, patente etc. Ce se petrecea dincolo de interesele clasei lor, *sub* ea, nu-i privea.

0 deosebire exista totuşi între opoziţia de acum şi cea din sesiunile anterioare. Mai înainte, opoziţia solicitase, ţinuse cuvîntări elocvente, mersese pînă la acuzaţii şi ameninţări împotriva miniştrilor, dar în fond rămăsese în postura de a aştepta îndeplinirea revendicărilor ei prin bunăvoinţă regală. Acum voia şi ştia că poate mai mult. Să le impună. Războiul cu Scoţia, impasul în care se afla monarhul, era şansa pe care voia să o exploateze. încă nimeni nu întrevedea o altă cale de a paraliza împotrivirea regelui şi a susţinătorilor săi, de a-i

[1] Pe atunci cartier mărginaş pe malul de sud al Tamisei.

constrînge să capituleze declanşînd împotriva lor forţe mai adînci şi mai puternice decît ale absolutismului feudal, ale statului său : masele populare. Numai cînd exploatarea crizei externe se va dovedi insuficientă, rezistenţa forţelor reacţionare mai puternică decît se crezuse, în conducerea opoziţiei părerile se vor împărţi şi unii vor sfîrşi prin a vedea că victoria e imposibilă fără a atrage masele în luptă. Problema rămînea deocamdată ascunsă în păienjenişul viitorului.

In fruntea opoziţiei din parlamentul de la 13 aprilie se impuse de la început John Pym. Avea 56 de ani. Se trăgea din Somerset, dintr-o familie de mici nobili rurali înstăriţi. Făcuse studii de drept la Oxford şi intrase într-o funcţie de stat, în slujba vistieriei. Avea o bogată experienţă parlamentară, fiind deputat încă din 1614. Faţă de Eliot, care îl precedase ca „lider" al opoziţiei, era inferior ca elocinţă ; nu avea pasiunea acestuia. în schimb, cuvîntul său era clar, hotărît şi documentat. Ştia să folosească amănuntul care captivează şi convinge, uneori înainte de a demonstra o teză. Pentru Eliot acest „amănunt" era ales astfel încît să constituie auditoriului un imbold sentimental. Lui Pym, el îi servea ca punct de sprijin, îndrăzneţ ales, pentru construirea unui eşafodaj logic. Nu era străin însă nici de iscusinţa de a folosi slăbiciunile oamenilor. Evenimentele îi vor scoate la iveală şi un talent neobosit de organizator. Un om de idei, dar şi un spirit practic. Un om format în experienţa epocii sale. Era puritan, dar nu rigorist. Chiar de loc. li plăcea să se distreze în viaţa de societate uneori prea mult, dînd prilej duşmanilor să folosească în pamflete amănunte despre viaţa lui privată. Umbla îmbrăcat cu îngrijire. Cei care l-au cunoscut notează că ţinuta şi felul de a vorbi lăsau impresia unui om distins. Trăsăturile îi fuseseră în tinereţe destul de sever pronunţate. Acum erau puţin îndulcite, faţa fiindu-i rotunjită de grăsimea obişnuită, la unii, cu vîrsta. Ochii vioi erau ceea ce avea mai alăcut în înfăţişare.

Dominat de opoziţie, parlamentul nu voi să acorde nici in subsidiu pentru războiul cu Scoţia. El ceru mai întîi pelepsirea consilierilor regelui, consideraţi răspunzători pentru ;uvernarea din cei 11 ani. Se gîndea în primul rînd la itrafford şi Laud. Departe de a voi să colaboreze la îndepărarea crizei regimului, parlamentul o dorea agravată. Era ondiţia pentru succesul acţiunii sale, pentru smulgerea recu- Oaşterii definitive şi respectării drepturilor lui. Sub pretextul e a afla „motivele pentru care luptă împotriva lui Carol I",

parlamentul trimise o delegaţie la scoţieni. In secret, ea avea misiunea de a-i îndemna să nu cedeze în faţa regelui, ci să reia lupta. Era prea mult. Curtea bănui sau auzi ceva. Carol dizolvă parlamentul la 5 mai, după numai trei săptămîni de activitate. De aceea i s-a zis „Parlamentul Scurt".

La o oră după dizolvare, Edward Hyde, viitorul conte de Clarendon, cunoscut prin memoriile sale privitoare la aceste evenimente, se întîlni la Westminster cu unul dintre şefii opoziţiei, Oliver Saint-John. Era fostul avocat al lui Hampden în ultima instanţă a procesului său, în faţa curţii eşichierului[1]. Saint-John era cunoscut de toată lumea pentru figura sa mohorîtă şi veşnica lui proastă dispoziţie. De data asta era atît de radios, încît Hyde nu se putu stăpîni să nu-1 întrebe care era motivul unei astfel de schimbări. Celălalt îi răspunse sibilinic : „Totul merge bine ; şi dacă se va întîmpla ceva mai rău, lucrurile vor merge şi mai bine !..."[2]

„Ceva şi mai rău" se arătă imediat la orizont, deşi Saint-John nu la acest lucru se gîndise. Masele populare din Londra se puseră în mişcare, protestînd împotriva dizolvării parlamentului, în faţa Westminsterului, pe malul opus al Tamisei, se afla palatul arhiepiscopal Lambeth. în jurul lui se adună la 6 mai o mulţime de oameni, asediindu-1 pe William Laud şi strigînd lucruri de loc plăcute auzului unui înalt prelat. Demonstraţia fu împrăştiată, iar unii participanţi arestaţi. La 14 mai ea se repetă. Populaţia ceru eliberarea celor arestaţi cu o săptămînă înainte.

Conducerea opoziţiei se ţinea departe de gîndul apelului la mase. Dar acestea nu rămîneau departe de evenimente. Crezînd încă în parlament, în îmbunătăţirea sorţii lor prin mijlocirea lui, ele se ridică în sprijinul său. Parlamentul era deja dizolvat, mare lucru nu se mai putea face. Dacă opoziţia ar fi lansat mai repede un apel către populaţie, se punea întrebarea- dacă regele ar mai fi îndrăznit să dizolve parlamentul, în orice caz, deputaţii încă nu erau plecaţi din Londra, cînd se produse tumultul de la 6 mai. Tuturora le-a dat de gîndit. Pe unii i-a înspăimîntat, în mintea altora începu să licărească o idee... „Poate că numai astfel se va înfăptui o dată ceea ce urmărim zadarnic de zeci de ani !..." Observa*

[1] Echivalentul unei Curţi de Conturi, instanţă supremă în procesele fiscale contra statului. Se numea astfel după Cancelaria Eşichierului, un fel de serviciu de contabilitate al vistieriei, care folosea, drept mijloc de evidenţă centralizată a veniturilor şi cheltuielilor, o tablă asemănătoare cu cea de şah.

[2] Alfred Stern, *op. cit.,* p. 76.

tori imparţiali exprimau acelaşi gînd, în altă formă. Cu cîteva zile înainte, ambasadorul veneţian Giovanni Giustiniani raporta senatului republicii sale, cu privire la apropiata dizolvare a parlamentului : „E de temut o ruină ireparabilă, întrevăzîndu-se şi în acest regat păgubitoare tulburări" '.

Războiul cu Scoţia ameninţa să reînceapă. Regele nu respectase promisiunile făcute prin pacea de la Berwick. Dimpotrivă, prorogase parlamentul scoţian. La rîndul lor, scoţienii, dîndu-şi seama că regele se pregăteşte pentru a-i ataca, nu dezarmară, ci intrară în legături cu străinătatea, pentru a primi ajutoare, lucru ce nu rămase necunoscut lui Carol. El încercă în repetate rînduri, prin proclamaţii, să prezinte englezilor pe scoţieni drept rebeli fără temei şi urzitori ai trădării. Nu convinse pe nimeni. „Toată lumea îi aplaudă pe scoţieni pentru dîrzenia lor", notează acelaşi Giustiniani.

După dizolvarea Parlamentului Scurt, regele, asistat direct de Strafford, venit de la postul său din Irlanda, încercă din nou, fără succes, să obţină un împrumut din alte ţări. Ceru Spaniei 300 000 de lire, le reduse Ia 150 000, sfîrşi prin a cere şi numai 50 000. Nu i se acordă nici atît. Spania trecea şi ea prin dificultăţi mari. Războiul ei cu Franţa se intensificase ; în acelaşi an, în iunie, izbucnise în Catalonia o răscoală ce avea să ducă la confederarea temporară a acestei provincii cu Franţa. în Portugalia se arătau semne ale mişcării ce peste cîteva luni o va smulge de sub dominaţia spaniolă, instaurată în 1580.

Cînd ostilităţile cu scoţienii reîncepură, regele era tot atît de nepregătit ca şi cu un an înainte. Armata scoţiană îl înfrînse la Newburn, înainta spre sud, ocupînd Newcastle (29 august) şi Durham. Populaţia o primi cu simpatie. încă de la începutul lunii august, printre elementele puritane din armata engleză se semnalaseră dezertări. Ostaşii refuzaseră să lupte cu scoţienii, de aceeaşi credinţă cu ei.

Oastea engleză se retrase spre York, unde era cartierul general al regelui. Aci el avu o consfătuire cu o delegaţie a lorzilor englezi, care, la 24 septembrie, îi ceru să convoace din nou parlamentul. Carol consimţi, alegînd data de 3 no-

---

* Citat după Moritz Brosch, *Geschichte von England,* voi. VII, Gotha, 1892, p. 193, nota 2 (Colecţia „Geschichte der europäischen Staaten", editată de A. H. L. Heeren, F. A. Ukert şi W. von Giesebrecht).

îembrie 1640 [1]. Pînă şi clasele dominante se convinseseră că nu era altă ieşire spre a salva monarhia şi pe ele însele, decît un acord cu parlamentul. Ele vedeau că nu mai pot guverna cu mijloacele dinainte. Cei de sus nu mai pot, iar cei mulţi, cei de jos, nu mai vor să trăiască ca pînă atunci. Sînt semnele fără greş ale unei situaţii revoluţionare.

în octombrie se desfăşurară alegerile care aveau să dea cel mai de seamă parlament din istoria Angliei, a cărui activitate se va prelungi 13 ani. El va fi centrul organizatoric al revoluţiei engleze. După un Parlament Scurt, un Parlament Lung. Aşa i-a rămas numele.

Sistemul alegerilor nu era făcut să asigure Camerei Comunelor o compoziţie corespunzătoare structurii sociale reale a ţării. Aceasta din mai multe motive. în primul rînd aveau drept de vot numai aceia care posedau o avere imobilă ce le aducea un venit anual de cel puţin 40 shillingi (=2 lire sterline). în al doilea rînd, pentru că circumscripţiile electorale erau în aşa fel împărţite, încît numărul cel mai mare de deputaţi revenea regiunilor rurale, mai înapoiate, unde predomina nobilimea. Din totalul de 511 deputaţi care aveau să se întrunească în Camera Comunelor după completarea tuturor locurilor [2], regiunile de centru, de răsărit şi de sud-est, deci cele mai dezvoltate pe plan economic-social şi mai dens populate, trimiteau 137 de deputaţi. Iar restul ţării 374. Londra, cu comitatul înconjurător Middlesex, avea dreptul să aleagă 8 deputaţi, iar îndepărtatul şi numai pe jumătate locuitul comitat Cornwall, 44 !

în regiunile de centru, de răsărit şi de sud-est (împreună cu Londra) victoria opoziţiei fu covîrşitoare : 105 deputaţi, faţă de 32 de partizani ai regelui. în restul ţării, mai ales în nord şi vest, ea fu înfrîntă. Nu grav însă. Dimpotrivă, ţinînd seama de condiţii, era mai curînd o victorie : se aleseră 185 de opoziţionişti, faţă de 189 de regalişti. Aproape o paritate deci, pe care opoziţia o datora comitatelor de pe coasta de sud, cu oraşele lor portuare, cu manufacturile şi comerţul lor destul de dezvoltat. în total, se înfruntau în Camera Comunelor 290 de „parlamentari" şi 221 de regalişti.

[1] In octombrie 1640, se încheie un armistiţiu cu scoţienii, la Ripon,. promiţîndu-li-se achitarea sumei de 850 de lire zilnic, pînă la data încheierii păcii definitive.

f Iniţial, la 3 noiembrie, s-au întrunit 493 de deputaţi, ţinîndu-se ulterior alegeri suplimentare pentru încă 18 locuri.

Ciudată compoziţie avea această, Cameră a Comunelor, ce va conduce o revoluţie burgheză, va răsturna monarhia şi va proclama republica ! Reprezentanţi ai ţăranilor şi lucrătorilor nu se vedeau. Din burghezia orăşenească erau prezenţi 7—8 membri. O revoluţie burgheză aproape fără burghezie... oficial reprezentată. E foarte probabil ca printre cei vreo 60 de deputaţi de profesiune jurişti să mai fi fost elemente burgheze. Nu mulţi însă. Se ştie sigur că majoritatea acestora erau de origine nobili. Nobilimea era reprezentată prin aproape 280 de membri ai păturilor ei inferioare *(squiri)* şi prin 170 de cavaleri, contînd în majoritate din rîndurile nobilimii mijlocii[1]. Categorisirea nu poate fi făcută strict nici după avere nici după titlu, căci se întîmpla ca un squire bogat să fie mult mai înstărit decît un cavaler sărac. în Anglia, niciodată limitele dintre categoriile unei clase n-au fost deosebit de rigide. Chiar şi între clase feudalismul englez, faţă de cel de pe continent, permitea o osmoză cu destulă înlesnire.

Marea nobilime era de drept reprezentată în Camera Lorzilor, compusă din 149 de membri, din care 26 de episcopij. Aci partida regalistă era, evident, mai puternică. Nu lipseau însă nici aici exponenţi ai opoziţiei, de pildă lorzii Essex| Bedford, Kimbolton (viitorul conte de Manchester) şi War-* wick[2]. în Camera Comunelor fuseseră aleşi, printre alţii : Pym, Hampden, Holles, Oliver Saint-John, Cromwell (ca deputat de Cambridge, oraşul în care studiase).

în şedinţa de deschidere, cuvîntarea regelui fu convenţională ca totdeauna, poate ceva mai puţin arogantă, lipsită de ameninţări ascunse. Expuse situaţia grea a ţării, mai ales cea financiară, cerînd colaborarea deputaţilor pentru remedierea ei. Promise, de asemenea, îndeplinirea „cererilor juste" ale parlamentului. Cuvîntarea făcu, în general, o impresie bună,, pentru că — după cum notează Thomas May, un secretar al parlamentului, — „mai mult nu aştepta nimeni din partea regelui".

Speakerul, Wiliam Lenthall, un jurist, răspunse cu obişnuitele formule curtenitoare, dar la sfîrşit accentua că membrii parlamentului aşteaptă respectarea libertăţii cuvîntului în cadrul dezbaterilor şi speră în acceptarea reformelor

---

[1] E. A. Kosminski — I. A. Levitţki, *op. cit.,* voi. I, pp. 145—147.

[2] Ultimul e printre promotorii întreprinderilor coloniale engleze, la mijlocul veacului al XVII-lea.

pe câte vor voi să le propună, în conformitate cu privilegiile instituţiei.

Ce înţelegea Lenthall prin prima aluzie era limpede : umbra lui Eliot pluti o clipă peste cei de faţă. Ce se ascundea sub cea de-a doua au arătat-o, fără zăbavă dezbaterile din zilele următoare.

Opoziţia trecu la un atac pe toată linia. Din *7* pînă în 9 noiembrie luară cuvîntul Pym şi o serie de alţi deputaţi. Pym vorbi despre încălcarea privilegiilor parlamentului, despre „falsificarea" religiei (schimbările introduse în rit de arhiepiscopul Laud), de atentatul la libertatea supuşilor, prin care se referea atît la arestările şi procesele arbitrare, cît şi la libertatea economică : perceperea ilegală a impozitelor, existenţa monopolurilor comerciale. Pomeni în acest sens şi de activitatea „comisiei împotriva împrejmuirilor", pe care guvernul, ca şi altele înaintea sa (încă din secolul al XVI-lea) o instituise pentru a cerceta abuzurile strigătoare comise prin deposedarea ţărănimii. Pentru Pym însă, care vorbea în numele nobilimii noi, a acelora care promovau capitalismul cu preţul pauperizării ţărănimii, un cît de mic amestec al slujbaşilor regali în problema împrejmuirilor însemna un atentat la „libertate" ! Da, la libertatea burgheză, la libertatea celui mai puternic şi mai avut de a jefui pe cel sărac şi fără apărare !

Nici Pym, nici alţii nu vorbiră despre lărgirea dreptului de vot, despre lipsa de pămînt şi exploatarea ţărănimii, despre mizeria maselor de la sate şi oraşe. Nici măcar episcopatul anglican, instituţia atît de urîtă de puritani, nu fu supus săgeţilor lor. Secularizarea averilor episcopale deschidea problema reîmpărţirii proprietăţii, pe care aceşti revoluţionari cu moşii n-aveau interes să o scoată prea mult în evidenţă.

Atacul împotriva miniştrilor regelui depăşi în violenţă tot ce se auzise pînă atunci sub bolţile palatului Westminster. Şi nu se opri numai la cuvinte !...

Unul dintre oratori spuse : „Legile nu ne mai ajută. Nici nu se pot închipui altele mai bune decît cele pe care le-am întocmit împotriva posesorilor de monopoluri şi le-am înscris în Petiţia dreptului. Şi totuşi, ca şi cum legile înseşi ar fi vinovate, am avut de înfruntat în aceşti cîţiva ani mai multe monopoluri şi încălcări ale libertăţii decît în tot timpul de la cucerirea normandă încoace. Lucrurile nu se vor îndrepta pînă cînd toţi aceia... care s-au făcut vinovaţi de tul-

burarea păcii regatului nostru nu vor fi pedepsiţi. Căci atîta vreme cît parlamentul e întrunit, veninul lor seacă, precum al unor şerpi degeraţi ; dar cînd parlamentul se dizolvă, veninul li se prelinge iarăşi în toate părţile, pricinuind rele mai mari decît înainte. Ce e, aşadar, de făcut ? Ei bine, ceea ce nu poate vindeca legarea rănii, trebuie să vindece cuţitul. *Trebuie tăiat cu sabia, spre a nu strica şi partea cea bună"* [1].

Cel vizat era în primul rînd Strafford. Contele se afla la York, la cartierul general al oştirii. Nu se îndoia nici o clipă însă că marea lui bătălie îl aştepta în altă parte : în inima Londrei. Cei cu care împărtăşise odinioară aceleaşi idei nu-i iertau trădarea.

La 10 noiembrie, Strafford veni în capitală, spre a-şi înfrunta adversarii. Regele îl asigurase de mai înainte că nu va permite parlamentului să-i atingă măcar un fir de păr. în aceeaşi seară fu primit în audienţă la Whitehall. în cursul ei se pare că a propus regelui lansarea unei acuzaţii de înaltă trădare la adresa conducătorilor opoziţiei, sprijinită pe anumite dovezi ale înţelegerii acestora cu scoţienii.

în Londra spiritele erau agitate, ca în ajunul unei primejdii care pluteşte în aer, dar fără a şti anume dincotro vine şi ce pregăteşte. Zvonuri se strecurau pretutindeni ; fiecare credea că a aflat ceva, dar voia să afle mai mult. Indiscreţii asupra convorbirii lui Strafford cu regele ajunseră la urechile opoziţiei. Momentul hotărîtor sosise. Lupta se anunţa pe viaţă şi pe moarte. Trebuia acţionat fără *zăbavă.*

La 11 noiembrie, la cererea lui Pym, Camera Comunelor ţinu şedinţă cu uşile închise. Lăsînd la o parte toate celelalte cauze, ea trecu la dezbaterea actului de acuzare împotriva lui Strafford. Actul fu votat. Opoziţia acţiona după principiul că atacul e cea mai bună apărare.

Umbrele grăbite ale serii de noiembrie se lăsau deasupra Londrei. Şedinţa Camerei Lorzilor era pe terminate, unii membri plecaseră, cînd Pym, în fruntea unei numeroase delegaţii din partea Comunelor, apăru în sală, eerînd cuvîntul.

---

[1] A l f r e d Stern, *op. cit.,* pp. 80—81. Ultima fraza e un citat din O vi di u, *Metamorfoze,* I, 190.

' *„Cuncta prius temptata, sed immedicabile vulnus*
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur' (Toate
fiind mai întîi încercate, rana fără leac Trebuie tăiata CM
sabia, spre a nu strica ţi partea cea bună).

Citatul s-a bucurat de popularitate ; revine în dezbaterile din primăvara următoare, cu ocazia proiectului de lege pentru desfiinţarea episcopatului. Cf. M o r i t z Bros eh, *ap. cit.,* voi. VII, p. 218, nota.

Grav şi hotărît, el rosti formula : *„Mylords,* în numele Comunelor Angliei acuz pe Thomas, conte de Strafford, lord-locotenent al Irlandei, de înaltă trădare. Comunele m-au împuternicit să cer înălţimilor voastre a dispune să fie înlăturat din parlament şi arestat".

Formele consacrate ale instituţiei parlamentare cereau ca lorzii să ia fără întîrziere în dezbatere un asemenea act de acuzare formulat în numele Comunelor. Ei deveneau automat instanţă de judecată, întrucît un membru al Camerei Lorzilor nu putea fi judecat decît de egalii săi. Cererii de arestare n-aveau temei să i se opună. Doar la proces puteau respinge acuzaţia, pe care Comunele erau obligate să o susţină.

Strafford nu asistase la scenă. Părăsise şedinţa mai înainte şi se afla la Whitehall. Vestea celor ce se petreceau îl ajunse aci. Cînd o auzi, declară cu îndrăzneală : „Mă duc să privesc în faţă pe acuzatorii mei". Şi plecă în aceeaşi clipă la Westminster. Apăru mîndru în pragul Camerei Lorzilor, voind să se îndrepte spre locul său. într-un asemenea caz persoana în jurul căreia se purta dezbaterea nu avea voie să asiste. Strafford crezu că îşi poate permite să încalce uzanţa, dar avu surpriza neplăcută de a auzi cum i se pune în vedere să părăsească sala şi să aştepte în anticameră hotărîrea lorzilor. Formele vechi şi înrădăcinate, instituţiile feudale cu tradiţiile lor ruginite, pentru care îşi trădase idealurile tinereţii, devenind apărătorul lor, năzuind să le salveze, nu-l cruţau acum nici pe el. De atîtea ori maşinăria aceasta venerabilă funcţionase lent şi fără greş, măcinînd cu gravitate pe duşmanii reşelui. Acum o mînă puternică se încleştase deodată pe pîrgluile ei şi îi îndreptase cängile în altă parte. Erau aci, aproape, gata să strivească pe cel mai de seamă om al regatului, primul servitor al regelui.

Cu asemenea gînduri şi poate cu multe altele va fi străbătut Strafford de zeci de ori în lung şi în lat anticamera, căutînd să-şi stăpînească tulburarea şi aşteptînd ca uşile sălii de şedinţe să se deschidă.

Fu chemat înăuntru şi rugat să îngenuncheze pentru a asculta hotărîrea lorzilor. Strafford ştiu ce urmează... I se aduse la cunoştinţă că, fiind acuzat de. înaltă trădare, lorzii au hotărît pentru moment arestarea sa. Şeful gărzii Camerei, „purtătorul bastonului negru" *, îi ceru sabia şi îl conduse la locuinţă, de unde, peste cîteva zile, fu ridicat şi încarcerat în Turnul Londrei.

---

[1] Semn distinctiv al acestei însărcinări.

Strafford ispăşea întrucîtva şi invidia unora dintre marii nobili împotriva sa. Prea se ridicase repede intrusul acesta ; din tabăra duşmanilor regelui, făcînd o întoarcere din mers, ajunsese de-a dreptul cel mai puternic personaj al ţării... Din respect pentru rege, lorzii nu aveau de gînd să-1 condamne. Îndrăzneala Comunelor de a se atinge de unul dintre ei o socoteau, la urma urmei, o neruşinare. Dar în adîncul sufletului erau de părere că o mică lecţie, o sperietură, nu-i strică acestui conte de obîrşie mult prea nouă, pe care, după aerele sale, părea a o fi uitat.

Comunele dobîndiseră prima lor mare victorie. Folosind din plin surprinderea şi deruta curţii, lansară o serie întreagă de acte asemănătoare. în decembrie sînt arestaţi arhiepiscopul Laud şi aghiotantul lui Strafford, lordul Redcliffe. Lordul-păstrător al sigiliului[1], Finch, şi secretarul de stat, Windebank, ameninţaţi de aceeaşi soartă, fug în Franţa. Sentinţele în procesele politice din vremea celor 11 ani de guvernare absolutistă sînt anulate. Se decide revizuirea proceselor liii Prynne, Burton, Bastwick, Lilburne, Hampden şi ale altora.

Masa poporului, simţind de îndată vîntul favorabil, participă cu însufleţire la toate aceste fapte. Cenzura îşi pierdu puterea. Sute de foi volante ieşiră de sub teascuri. în proză patetică sau în versuri sarcastice izbucnea ura acumulată atîta vreme contra absolutismului regal, a executanţilor săi, a tuturor abuzurilor. Curtea privea neputincioasă, paralizată, dezlănţuirea revoluţiei. Nu avea bani, nu avea armată, organele administrative şi judiciare stăteau nemişcate, de teamă, dacă nu trecuseră deja de partea parlamentului.

Comunele declarară ilegal impozitul pe corăbii şl—1 desfiinţară. Reafirmară solemn dreptul parlamentului de a vota toate impozitele şi taxele vamale.

La 19 ianuarie 1641 urmă legea potrivit -căreia parlamentul trebuia convocat de rege cu regularitate, la interval de cel mult trei ani. în caz de depăşire a termenului, alegătorii aveau dreptul să ia ei înşişi iniţiativa alegerilor. Parlamentul nu putea fi dizolvat înainte de a se întruni, nici prorogat mai mult de 50 de zile peste termenul de deschidere a sesiunii, fixat iniţial. De asemenea, în primele 50 de zile după deschidere, el nu putea fi dizolvat sau prorogat. Votat şi de Camera Lorzilor, acest act fu semnat de rege în februarie. Monarhia constituţională începea să ia locul celei

---

Ministru *4c* Justiţie,

absolutiste. Regele semnase imposibilitatea pentru el de a mai reveni vreodată la sistemul din cei 11 ani...

Atacuri puternice se dezlănţuiră asupra monopolurilor. Un orator le compară cu „plăgile Egiptului". Burghezia ceru comerţ liber şi protejarea lui din partea statului. „Plăgile Egiptului" se dovediră, deocamdată, virulente. Mulţi dintre marii burghezi, bogaţii negustori şi bancheri din City, al căror sprijin financiar parlamentul voia să şi-1 asigure, erau interesaţi în menţinerea lor.

Parlamentul hotărî încheierea păcii cu Scoţia, în respectul deplin al autonomiei sale, şi vota un subsidiu de 300 000 de lire pentru cheltuielile ei militare, considerînd-o aliată !

Dar iniţiativele îndrăzneţe nu porneau numai dintre zidurile parlamentului. în provincie începu urmărirea preoţilor catolici şi se formară comisii pentru înlăturarea din ritualul anglican a inovaţiilor aduse de Laud. Se ridicară voci care cereau desfiinţarea imediată a episcopatului şi confiscarea proprietăţilor bisericii. Un val de petiţii năpădi parlamentul, în decembrie, în numele populaţiei din Londra, aldermanul Pennington prezentă una semnată de 15 000 de persoane. Părerile în parlament erau diferite : un grup de deputaţi era de acord cu această revendicare a poporului, dar majoritatea şovăia, fără a-şi da încă pe faţă motivele ce o îndemnau la aceasta. Petiţia populaţiei londoneze fu înaintată unei comisii a parlamentului, care o cercetă şi îşi depuse raportul asupra ei la 9 martie. Pe baza acestuia Camera Comunelor elabora legea „Pentru împiedicarea episcopilor şi altora din tagma clerului de a se amesteca în afacerile de stat". Legea însemna un compromis, o satisfacţie destul de slabă pentru popor. Episcopatul nu era desfiinţat; episcopii îşi păstrau şi locurile pe care le deţineau în Camera Lorzilor, dar dreptul lor de vot în cauzele legislative şi juridice era anulat. Cu alte cuvinte deveneau un fel de membri cu vot consultativ. De asemenea, se desfiinţau toate drepturile şi activitatea jurisdicţională a clerului şi a tribunalelor sale de orice grad.

Cu toate că partida revoluţionară se sprijinea pe ideologia religioasă a puritanismului, apar şi aceste semne ale unei laicizări a vieţii politice a statului. Ele decurgeau şi din însăşi natura dogmelor şi organizării bisericii puritane, incompatibile cu înregimentarea ei între instituţiile de stat.

Umbrind însă toate aceste măsuri, bătălia cea mare între parlament şi rege se anunţa în jurul procesului lui Strafford.

El avea să arate dacă regele mai deţine destulă putere spre a-şi impune voinţa, sau dacă parlamentul e în stare să treacă peste ea, chiar în problemele cele mai importante.

0 comisie a Camerei Comunelor redactase actul de acu zare, compus din 28 de articole. Strafford ceru şi obţinu cîteva săptămîni pentru a-1 studia şi a-şi pregăti apărarea. Data deschiderii dezbaterilor fu astfel fixată la 22 martie, în ajun, din închisoare, Strafford scrise soţiei sale, optimist, arătîndu-i că acuzaţiile pot fi uşor spulberate şi, chiar dacă n-ar fi aşa, dreptul de graţiere al regelui e mai presus de orice.

Procesul se judecă în sala mare a palatului Westminster, în faţa ambelor camere, reunite. Deoparte, pe o estradă, şedeau lorzii, ca judecători. în mijloc un spaţiu liber, unde urma să ia loc acuzatul. în partea opusă stăteau membrii Comunelor, pe şiruri de scaune dispuse în formă de amfiteatru cu două braţe. Mulţime de cavaleri şi doamne de la curte ticseau lojile. într-una dintre ele, prevăzută cu draperii şi gratii, apăreau din cînd în cînd regele şi Regina.

Dar procesul nu se desfăşura numai în faţa nobilimii elegante şi a gravilor *commoners* [1]. în jurul Westminsterului se îngrămădea zi de zi o mulţime de oameni, greu stăpînită de halebardele şi săbiile străjilor. Londra, Anglia întreagă urmărea dezbaterile. Era procesul feudalismului şi al absolutismului, întruchipate în acuzat, pornit de Anglia nouă, burgheză.

Strafford apăru în sală. Era bolnav de cîteva zile, palid, cu paloarea accentuată şi mai mult de veşmintele negre pe care le purta. „Contele negru" fusese numit el de irlandezi, ani de zile supuşi guvernării sale nemiloase. Aşa apărea şi acum, în ochii privitorilor.

Ocupîndu-şi locul, se găsi faţă în faţă cu comisia de 13 membri ai Comunelor, în frunte cu Pym, care susţinea acuzarea. Strafford era dîrz şi inteligent. Ştiu să se apere cu o iscusinţă deosebită. Duelul oratoric dintre el şi Pym a constituit una dintre cele mai impresionante pagini din analele dezbaterilor judiciare engleze.

Actul de acuzare era, în felul său, admirabil întocmit. Dar el nu se sprijinea pe referiri precise la legi în vigoare sau la precedente judiciare. înalta trădare se afla definită în legile Angliei încă din veacul al XlV-lea, din timpul lui Eduard al III-lea. însemna : atentat la viaţa regelui, a reginei sau a prinţului moştenitor, pornirea de război contra

[1] Deputaţii Camerei Comunelor.

regelui, falsificarea de monedă, imitarea marii peeeţi regale ş.a. Nimic din toate acestea nu se potrivea lui Strafford. Era acuzat de încălcarea şi răsturnarea legilor fundamentale, ale ţării, a drepturilor şi libertăţilor engleze. De fapt însă acţiunea lui fusese dusă cu consensul monarhului. Abia legile sancţionate de rege după arestarea sa dăduseră instituţiei parlamentare o asemenea recunoaştere din partea regelui, încît în lumina noii stări de lucruri cel ce atenta la drepturile parlamentului ar fi putut fi socotit vinovat de înaltă trădare. Strafford ar fi trebuit deci condamnat pentru fapte care, oficial, deveniseră crime de stat numai în virtutea unor legi votate după comiterea lor.

Centrul de greutate al actului de acuzare era un protocol al Unei şedinţe a Consiliului Secret, ţinute în preajma dizolvării Parlamentului Scurt. Acest protocol fusese descoperit de tînărul deputat Henry Vane printre hîrtiile tatălui său, pe atunci secretar de stat. Din el reieşea că Strafford ar fi îndemnat pe rege să ordone aducerea armatei din Irlanda în Anglia. Era deci dovada că acuzatul ar fi îndemnat pe rege să folosească armata împotriva parlamentului. Strafford însă, bazîndu-se strict pe textul protocolului, arătă că el nu conţine acest lucru ; propunerea notată o făcuse, dar cu scopul de a folosi acea armată împotriva scoţienilor.

în încheierea apărării sale el căută să speculeze cu îndemînare teza că era acuzat de fapte care, în momentul cînd fuseseră săvîrşite, nu constituiau crime, din punct de vedere legal.

„Mylords, — spuse el —, e crud să fii tras la răspundere în temeiul unei legi a cărei existenţă nu poate fi constatată. Unde a mocnit timp de secole, fără un fir de fum, acest foc ce a izbucnit acum dintr-o dată, ca să mă mistuie pe mine şi pe copiii mei ?... Cine va mai fi sigur de sine dacă aşa ceva se va întîmpla ?... Nu adăugaţi durerilor mele şi pe aceea de a şti că procesul meu va deveni un precedent aducător de urgie asupra regatului !..." *.

Sala fu vizibil impresionată de peroraţia sa. O clipă însuşi Pym păru descumpănit. Cînd privirea mîndră şi duşmănoasă a omului palid care luptase cîndva alături de el se aţinti asupră-i, începu să răsfoiască grăbit printre hîrtiile de

[1] A l f r e d S t e r n , *op. cit.,* p. 87.

pe masă *. Dar totul nu dură decît o clipă. Cerind cuvîntul, Pym dădu o replică strălucită, căutînd a risipi aparenta lipsă de fundamentare legală a actului de acuzare :

„Să fie trădare a falsifica o monedă regală, fie şi una de 12 sau de 6 pence şi să nu fie trădare a falsifica sufletul supuşilor săi, a voi să le imprimi pecetea sclaviei, încît ei să devină incapabili de a mai servi regelui şi binelui public ?... A voi să răstorni legile de temelie ale statului e considerat în orice ţară ca înaltă trădare... O asemenea lege a existat de la începuturile societăţii şi dacă într-adevăr a dormit vreme de secole, aceasta nu fiindcă nu a existat, ci pentru că în tot acest timp n-a apărut nici un om de o cutezanţă aşa de sfruntată, încît să ia asupră-şi răspunderea unei astfel de crime *l" [2]*.

Cuvinte admirabil rostite şi de o adîncă semnificaţie : un sîmbure de filozofie politică, din care va germina ideea priorităţii şi permanenţei imprescriptibile a drepturilor omului, a drepturilor naturale, faţă de cele meşteşugit trunchiate în paragrafele legilor feudale.

Dar invocînd asemenea argumente, Pym recunoştea implicit că procesul lui Strafford nu-şi avea locul pe arena strict juridică, ci pe cea politică. îl acuza pe Strafford că a voit „să răstoarne legile de temelie ale statului". Ale cărui stat ? Ale celui patronat de Carol I Stuart ? Nu era adevărat. Era o jucărie să demonstrezi absurditatea unei asemenea învinuiri la adresa celui mai devotat slujitor al regelui ; de altfel, dacă ar fi fost aşa, de ce nu îl acuza regele însuşi ?...

Obsedat de ideea „legalităţii", Pym căuta cheia potrivită pentru a pune în mişcare maşinăria unor legi care fuseseră de veacuri alcătuite tocmai pentru a respinge punctul său de vedere, al clasei sale, al oricui s-ar fi ridicat împotriva regimului feudalo-absolutist. Pynv socotea justiţia deasupra intereselor de clasă şi de aci poziţia lui contradictorie, sofismele ascunse cu care îşi susţinea rechizitoriul. El avea dreptate, dar sigur nu înţelegea în ce consta dreptatea lui şi a tuturor duşmanilor lui Strafford : în faptul că, în fond, ei mînuiau principiul justiţiei de clasă. Strafford era vinovat nu în numele unei justiţii eterne, care nu existase niciodată,

---

'Riwson Gardiner, *op. cit.,* voi. IX, p. 334 şi nota 1. E posibil ca relatările asupra acestei scene să fie în parte fictive, brodate de memorialiştii filoregalişti, care exagerează multe amănunte nesemnificative, pentru a crea o aureolă în jurul lui Strafford.

* A J f r e d S t e r n, *op. cit.,* pp. 87—88.

ci în numele justiţiei ce trebuia să reflecte interesele de clasă ale burgheziei şi nobilimii îmburghezite. Justiţia unei epoci noi, înaintată în raport cu cea precedentă şi radical opusă ei. Acest punct de vedere nu putea ieşi victorios cu ajutorul legilor şi formelor justiţiei feudale.

Lorzii nu găsiră temeiuri pentru condamnarea lui Strafford. Achitarea lui iminentă ar fi însemnat partidă pierdută pentru Comune pe tot frontul luptei politice începute în toamna precedentă.

La 10 aprilie 1641, deputatul Arthur Haselrig propuse votarea împotriva lui Strafford a unui „Bill of Attainder" *. Aceasta însemna un act special al parlamentului, avînd • valabilitate numai asupra cazului singular pentru care era votat. Cel lovit de un „Bill of Attainder" se considera căzut în dizgraţia regelui. Drept urmare, se putea stabili asupra acuzatului o pedeapsă, chiar dacă legile obişnuite nu prevedeau nimic privitor la culpa sa. Era singurul caz în care pedeapsa avea efect retroactiv, fiind stabilită după comiterea faptului imputat. Această condamnare printr-o procedură excepţională fusese folosită mai ales în secolul al XV-lea, în timpul Războiului celor două roze, împotriva adversarilor politici deosebit de periculoşi pentru monarhie. De atunci • însă punerea ei în practică devenise extrem de rară. Vo-tînd-o, Camera Comunelor ar fi trebuit să recunoască transpunerea făţişă a procesului pe planul luptei politice, să înfrunte o ciocnire gravă şi riscantă cu Camera Lorzilor şi, în ultimă instanţă, cu regele, fără a cărui semnătură „Bill of Attainder" nu era valabil. Te puteai aştepta la multe, dar nu la faptul ca regele să sancţioneze dizgraţia lui Strafford.

Mulţi dintre „commoneri" ezitară. însuşi Pym se întreba dacă în felul acesta cauza parlamentului nu va suferi, fiindcă ori legea nu va putea fi impusă regelui, ceea ce însemna o înfrîngere, ori va fi semnată şi aplicată, ceea ce — credea Pym — va transforma întreg procesul într-un „omor judiciar". Ne putem întreba, chiar fără temeiuri scrise, oare Pym nu se împotrivea şi fiindcă adoptarea noii proceduri mărturisea insuccesul elocinţei sale de acuzator ? Poate că nu. Discuţiile prelungite din Camera Comunelor arată că şi alţii împărtăşeau punctul său de vedere : Hampden, dintre cei mai cunoscuţi, apoi deputatul Strode şi lordul Digby, deşi ultimul era un aprig duşman personal al lui Strafford.

[1] De la cuvîntul latin *attinctura* = pătare, vestejire.

Exista însă şi o grupare decisă să meargă în acest caz pînă la capăt, prin orice mijloc şi cu orice risc. Haselrig, Henry Vane şi tînărul lord Falkland erau în fruntea ei. Ultimul, o figură aparte, foarte cult şi educat într-un spirit care, mai tîrziu, ar fi fost numit „liberal" [1] ; dacă n-ar fi murit în 1643, în vîrstă de abia 33 de ani, ar fi jucat, probabil, rolul unui La Fayette[2].

La obiecţiile aduse mai ales de Digby, în care revenea aluzia la „omorul judiciar", invocînd lipsa de probe suficiente pentru trădare, Falkland răspunse : „Dacă am sta să socotim prin lăţimea cîtor fire de păr se deosebeşte un om înalt de unul scund, nimeni n-ar putea răspunde, deşi toată lumea ştie ce vrea să însemne un om înalt şi unul mic de statură. Aşa şi în cazul de faţă. *Cîte* acţiuni ilegale alcătuiesc la un loc înalta trădare, e nesigur. Dar *ce* este înalta trădare ştim cu toţii" [3].

Pym şi ceilalţi se lăsară convinşi. „Bill of Attainder" contra lui Strafford fu votat de Comune la 21 aprilie, cu 204 voci pentru şi 59 împotrivă. Aproape 250 erau abţinerile şi voturile neexprimate. Actul fu înaintat Camerei Lorzilor, în prezenţa regelui, reginei şi a acuzatului. Oliver Saint-John îl citi, susţinîndu-1 apoi printr-o cuvîntare în care dezvoltă teoria că parlamentul e îndreptăţit să facă inofensiv printr-o lege specială pe omul care, la timpul său, voise să răstoarne toate legile.

Camera Lorzilor refuză la început votarea procedurii excepţionale. în ziua de 1 mai regele luă personal cuvîntul, opunîndu-se categoric condamnării. Amestecul său era contrar uzanţelor, cît timp procesul era în curs ; Comunele ştiură să creeze o atmosferă ostilă în mijlocul populaţiei, în jurul acestei intervenţii. La 3 mai, mii de oameni manifestară în faţa Westminsterului, în strigăte de : „dreptate ! dreptate !", cerînd condamnarea lui Strafford şi huiduind pe lorzii „straffordiani". Era urmarea unei petiţii în acelaşi

[1] La locuinţa lui se întrunea de mul: timp un cerc de intelectuali cu vederi înaintate, printre care Ben Jonson şi Edward Herbert of Cherbury (fratele poetului George Herbert), om politic şi filozof, con siderat unul dintre creatorii „religiei naturale". C a h e n — B r a u r e , *op. cit.,* pp. 537—538.

[2] Nobil francez cu vederi liberale. în prima fază a revoluţiei bur gheze din Franţa s-a bucurat de multă popularitate. A căutat, fără suc ces, să concilieze existenţa monarhiei cu transformările revoluţionare, pe care, pînă la un punct, le sprijinea.

[3] A 1 f r e d S t e r n , *op. cit.,* pp. 88—89.

sens, înaintată cu cîteva zile înainte şi semnată de vreo 20 000 de cetăţeni ai Londrei. în zilele următoare manifestaţiile se înteţiră, ajungînd şi sub ferestrele Whitehall-ului. Curtea regală era ca asediată. Mulţimea purta placarde cu inscripţia : „Straffordienii, trădători de ţară", urmată de lista celor 59 de deputaţi care votaseră împotriva condamnării. Se spune că s-ar fi strigat de către unii : „Dacă nu putem avea viaţa lordului-locotenent, o vom avea pe a regelui !" [1]. Sub presiunea cererilor mulţimii fură eliberaţi, la 5 mai, din închisoare unii deţinuţi politici al căror proces era în curs de revizuire. Printre ei se afla şi John Lilburne. Circulau zvonuri care de care mai alarmante. Se vorbea de o nouă conspiraţie a prafului de puşcă, pentru a nimici parlamentul. într-o şedinţă închisă, Pym destăinui Comunelor firele descoperite ale unui complot al curţii, cu ajutorul armatei din nord. Regele, la rîndul său, era sfătuit de unii să caute să-şi salveze ministrul oferind în schimb conducătorilor opoziţiei posturile-cheie în stat. Iată cum apare, ca din întîmplare, ideea formării unui guvern — emanaţie a majorităţii parlamentare !

De teama manifestaţiilor populare, lorzii „straffordieni" nu mai îndrăzniră să vină la şedinţe. Orice împotrivire era imposibilă. Reacţiunea feudalo-monarhică era prea slabă. Dar şi de-ar fi fost mai tare, poporului capitalei şi al ţării întregi nu i s-ar fi'putut opune. Se profilează limpede de pe acum rolul Londrei în revoluţie, comparabil cu al Parisului din 1789[2].

La 8 mai „Bill of Attainder" fu primit de lorzi, cu o majoritate de 7 voturi ; şi aci abţinerile au fost foarte numeroase. Doar 48 din cei aproape 150 de membri erau de faţă. Toată răspunderea apăsa acum numai pe umerii regelui, îndoielile sale erau grele. Abia cu cîteva zile înainte transmisese lui Strafford asigurarea, „pe cuvîntul său regal", că nu va lăsa să se întîmple ceva, nici persoanei, nici bunurilor sale. Dar de jos, din faţa palatului răzbătea pînă la el tumultul a mii de oameni. Fu convocat Consiliul Secret. Regele se adresă mai ales episcopilor, membri în consiliu, cerîndu-le sfat cum să-şi împace conştiinţa şi onoarea, în situaţia în care era pus. Numai un singur episcop îl sfătui să reziste. Ceilalţi îi demonstrară (cine a pretins că iezuitismul a fost opera unui spaniol ?...) că el are două conştiinţe :

[1] Rawson Gardiner, *op. cit.,* voi. IX, p. 350.
[2] Cahen — Braure, *op. cit.,* p. 301.

una ca persoană privată, alta ca suveran. Semnînd, se conforma celei de-a doua, rămînîndu-i prima liberă şi curată...

I se înmînă regelui şi o scrisoare din partea lui Strafford, în care acesta- îi lăsa deplină libertate de a hotărî, declarîndu-se gata să-şi jertfească viaţa, pentru a-1 salva. Strafford era convins că un asemenea gest mărinimos avea să constituie cel mai puternic imbold pentru „omul de onoare" care se pretindea a fi Carol I, de a-1 apăra cu orice preţ.

Regele însă, în aceeaşi zi (10 mai), semnă condamnarea. Adresă Camerei Lorzilor şi o scrisoare, trimisă prin prinţul de Wales[1], întrebînd-o dacă nu mai era vreo cale pentru a comuta pedeapsa capitală în închisoare pe viaţă. încheia totuşi cu fraza : „Dacă însă poporul meu îi vrea moartea, atunci trebuie să spun : *fiat justiţia"*[2].

Lui Strafford i se comunică vestea. Calm, însă adînc dezamăgit de faptul că regele îl părăsise, el cită celor de faţă cuvintele psalmistului : „Nu vă încredeţi în regi, căci şi ei sînt fii ai oamenilor şi într-înşii nu veţi afla mîntuire !..."

Cu 12 ani înainte, Strafford îl părăsise pe Eliot şi urcase nepăsător treptele favorurilor regale, pe cînd celălalt pierea în temniţă. Trădătorul de atunci era trădat acum .de cel pentru care săvîrşise trădarea.

La 12 mai 1641, aproape de Turnul Londrei, în faţa unei mulţimi imense, se vorbea de 200 000 de oameni, capul lui Strafford căzu sub securea călăului. îşi impuse stăpînirea de sine pînă la sfîrşit şi singur dădu semnul loviturii fatale...

Parlamentul era victorios. Abia cînd capul adversarului cel mai de temut căzuse, şefii opoziţiei respirară, convingîndu-se că ale lor stăteau încă bine pe umeri. Căci dacă Strafford ar fi scăpat, s-ar fi putut uşor aştepta să urce ei pe eşafod... Văzuseră în el singurul om a cărui energie şi inteligenţă ar fi putut restaura puterea regală. Reuşiseră să-1 suprime. „Un mort n-are tovarăşi de luptă", reflectă contele de Essex, unul din nobilii opoziţionişti.

De un lucru încă nu erau şi nu le plăcea să se lase convinşi. De faptul că această victorie nu era meritul lor, ci în primul rînd al poporului Londrei. Fără ridicarea acestuia, în săptămîna dramatică dintre 3—10 mai, regele şi lorzii n-ar fi putut fi siliţi să cedeze. Burghezia se ridica la putere cu

[1] Viitorul rege Carol II (1660—1685). De la începutul secolului al XlV-lea moştenitorul tronului englez purta acest titlu.

[8] *Fiat justiţia, pereat mundus* (Să se facă dreptate, chiar de-ar pieri lumea), cunoscut dicton latin.

sprijinul maselor populare. Un pigmeu viclean, pe umerii unui uriaş ce n-ajunsese încă a-şi cunoaşte rosturile proprii...

Victoria parlamentului era mai deplină chiar decît sperase el. Nu numai prin decapitarea lui Strafford. Printre hîrtiile aflate pe masa regelui în ziua de 10 mai fusese semnată aproape pe neobservate, împreună cu actul de condamnare, o lege votată de Comune şi lorzi cu puţin timp înainte. Ea prevedea că parlamentul nu poate fi dizolvat decît cu propriul său consimţămînt. Era sfîrşitul absolutismului. Regele se recunoştea singur ca răzvrătit împotriva legilor, dacă ar fi încercat să aducă vreo atingere parlamentului.

In cursul celei de-a doua jumătăţi a lunii mai, parlamentul reluă în discuţie problema episcopatului. Haselrig, Henry Vane, Oliver Saint-John şi Cromwell elaborară proiectul legii despre „Rădăcini şi ramuri", numită astfel fiindcă cerea tăierea „copacului episcopal" cu rădăcini şi ramuri cu tot, adică desfiinţarea completă a acestei instituţii. Poporul o cerea de mult. Tînărul poet John Milton publică două pamflete în sprijinul acestei revendicări. Oficial, în numele grupării „radicale" ce se închega printre deputaţi, propunerea fu prezentată Comunelor de sir Edward Dering, dar susţinătorul ei înflăcărat era Henry Vane, cel mai tînăr dintre conducătorii revoluţiei engleze. Nu avea decît 28 de ani. Deşi se trăgea dintr-o familie nobilă cu vază, tatăl său ajungînd pînă la rangul de secretar de stat, tînărul Vane deveni un adept convins al puritanismului şi emigra în America de Nord, la Boston, în colonia Massachusetts, fondată în 1620 de pribegii de pe corabia „Mayflower" (Floarea-de-mai), victime ale persecuţiei religioase. în 1636 fusese ales guvernator al coloniei. Revenise în ţară îmbibat de pronunţatul spirit de libertate politică ce caracteriza pe atunci viaţa cetăţenilor din aceste colonii. Ca şi în Franţa, peste aproape 150 de ani, unde mulţi tineri nobili se vor însufleţi de pilda coloniilor americane ridicate pentru libertate, şi revoluţia engleză şi-a avut," în mai mică măsură, personalităţi tributare atmosferei independente a societăţii din coloniile asuprite.

Luînd cuvîntul la dezbaterea legii despre „Rădăcini şi ramuri", Henry Vane vorbi în stilul caracteristic acestor revoluţionari puritani, pentru care teologia servea ca haină ideilor politice :

„Episcopii nu ne-au ştirbit numai drepturile spirituale, :i au voit să ne ucidă şi libertatea politică. Au voit să ne ipsească de lumina acestor doi ochi, precum odinioară filis-:enii pe Samson [1], pentru a le robi în moara lor. Lăsaţi-ne să ie răzbunăm pe aceşti filisteni... Această plantă (episcopa-ul. — *CM.)* n-a fost sădită de mîna domnului ; e mîncată le putreziciune şi trebuie stîrpită"[2].

Dar în Camera Comunelor erau şi mulţi adversari ai inei asemenea legi. Se schiţa şi o grupare „moderată", ai ărei exponenţi erau Falkland, Edward Hyde, John Cale-lepper. Ce-i făcea pe aceşti oameni, care doar cu cîteva aptămîni înainte votaseră moartea lui Strafford, să dea lapoi în faţa desfiinţării episcopatului ? Credinţa anglicană, espectul faţă de instituţiile ei ? Nu. Motivul adevărat ni-1 estăinuie cuvîntarea ţinută de un membru al acestui grup, eputatul Edmund Waller, din Cornwall :

„Eu consider episcopatul ca un fel de val exterior de parare. Cînd poporul va pune stăpînire pe el, în faţa lui : va dezvălui o taină... şi noi atunci va trebui să trecem e-a dreptul la apărarea proprietăţilor noastre. Dacă prin dicare de mîini şi prin depunerea de petiţii el (poporul) va !uşi să obţină egalitatea în treburile bisericeşti, următoarea ii cerere va fi *lex agraria* (legea agrară), precum şi egali-.tea în treburile laice. Părerea mea este că episcopatul tre-lie reformat, dar nu desfiinţat"[3].

Nu se poate închipui o precizare mai limpede a cauzelor >ariţiei acestor „moderaţi" şi a atitudinii lor. Mari pro-■ietari, ei ţin la moşiile lor şi pentru aceasta apără princi-ul respectării proprietăţii în general. Desfiinţarea episco-itului era o ştirbire a principiului ; ea se putea extinde upra marii proprietăţi feudale în întregul ei. Revoluţionari n sus", împotriva absolutismului regal şi pentru garantarea epturilor şi intereselor economice şi politice ale clasei lor, eşti „moderaţi" erau aprig conservatori faţă de o revoluţie 'e jos", faţă de revendicările ţărănimii. Le cunoşteau, dar >ziţia lor de clasă îi făcea a nu voi să ştie de ele.

---

[1] Aluzie la legenda biblică ce va servi şi lui Milton, mult mai ziu, ca temă a unui poem alegoric, cu sens politic, *Samson luptătorul.*

[2] A l f r e d Stern, *op. cit.,* p. 92.

[3] E. A. K o s m i n s k i . — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* voi. I, p. 154. elaşi Waller definea „libertăţile fundamentale şi vitale" drept „pro-etatea bunurilor noastre şi libertatea persoanelor". Cf. C. H i l l, *cit.,* p. 46.

Alarma lui Waller şi a celorlalţi „moderaţi" nu era întâmplătoare. Cererea desfiinţării episcopatului cuprinsese întreaga ţară. în unele comitate ţăranii refuzau plata dijmelor, dărîmau împrejmuirile, intrau pe pămînturile episcopale şi chiar pe cele ale nobililor. Se răsculară mai ales împotriva celor care asanau mlaştinile. Din februarie pînă în iulie, Camera Lorzilor luă măsuri împotriva a vreo zece tulburări locale de acest fel, în comitatele Lincoln, Huntingdon şi Cambridge, petrecute pe moşiile unor nobili, sau ale coroanei [1].

în aceste împrejurări e lesne de înţeles împotrivirea Camerei Lorzilor faţă de legea desfiinţării episcopatului. *Bill-v.1* despre „Rădăcini şi ramuri" n-a putut fi pus în aplicare. De altfel, chiar în Camera Comunelor el fusese primit cu o majoritate foarte redusă : 135 de voturi contra 108, restul fiind abţineri.

în schimb, vin una după alta măsurile ce desfiinţează puterea absolută a regelui, consolidînd-o pe aceea a parlamentului. Revoluţia, în această fază, e covîrşitor politică, în iunie 1641 e dizolvată armata regala. Crearea oricăror noi forţe armate se putea face numai cu aprobarea şi sub controlul parlamentului. Regele se angaja să numească ofiţerii superiori numai dintre persoanele ce se vor bucura de încrederea parlamentului. Pînă la reorganizarea armatei, miliţiile comitatelor rămîneau singura forţă militară.

în luna iulie e desfiinţată Camera înstelată. Cu privire la înalta Comisie nu apăru un decret oficial de dizolvare, dar practic activitatea ei încetă complet. în luna următoare fu desfiinţată legea asupra pădurilor, datînd din primele timpuri ale cuceririi normande, potrivit căreia regele era proprietarul de drept al suprafeţelor împădurite. Sînt desfiinţate, de asemenea, drepturile regale de preemţiune.

în cursul acestor luni, monarhia asistase la măsurile parlamentului fără a fi în stare să reacţioneze. Cînd încercase să o facă, ridicarea maselor populare o redusese la tăcere. Carol I se comportase ca un om surprins de o lavină. Căuta să se ferească de a fi zdrobit şi aştepta oprirea masei lunecătoare la sfîrşitul povîrnişului, care trebuia să fie undeva. Un asemenea moment spera el să întrevadă spre sfîrşitul verii anului 1641. Satisfăcuse toate cererile parlamentului. Ce mai puteau pretinde de la el ? Avalanşa părea oprită, sau măcar

[1] S. I. Arhanghelski, *Krestianshie dvijeruia v Anqlii v 40—50 h., godah XVII veka,* Moscova, 1960, pp. 108—110,

încetinită într-atît încît să poţi încerca a te smulge ameninţării ei şi — de ce nu ? — a relua urcuşul spre vîrf. Trebuiau însă adunate forţe noi, incluzîndu-se şi sprijinul reacţiunii externe.

în scopul acesta, regina Henrietta-Maria anunţă intenţia de a face o vizită fratelui ei, regelui Ludovic al XlII-lea al Franţei, iar Carol voi să meargă în Scoţia, pentru a risipi neînţelegerile cu ţara sa de baştină. Sensul acestor manevre ale curţii nu scăpă parlamentului. într-o adresă, politicoasă în formă, îşi exprimă dorinţa ca regina să rămînă în ţară. Abil şi el, Garol se învoi, insistînd însă pentru vizita în Scoţia. Parlamentul nu avea cum să i-o refuze, dar „grija" pentru persoana regală îl îndemnă să numească o comisie care să-1 însoţească. Libertatea de mişcare a regelui era îngrădită, acţiunile sale fiind spionate de aceşti comisari parlamentari.

La 10 august regele părăsi Londra, iar peste patru zile sosi la Edinburgh. Aci duse aceeaşi politică de concesii, cu dedesubturi ascunse. Se arătă prevenitor faţă de Consiliul de Stat scoţian şi de şeful său, ducele de Argyll, „regele Campbell", cum îl numeau adversarii, făcînd aluzile la clanul său. Declară că recunoaşte hotărîrile adunării generale de la Glasgow şi ale parlamentului scoţian, întrunit şi el între timp *. Se învoi chiar la desfiinţarea episcopatului în Scoţia. Sfatuindu-se cu Hamilton, agentul său secret, ajunse la concluzia că pentru moment nu era altă cale decît a face jocul Covenantiştilor, aşteptînd ocazia de a-i răsturna. însuşi Hamilton, după răsunătoarea dezavuare a adunării generale de la Glasgow, simula acum o convertire şi se alăturase aderenţilor „Covenantului".

Tratativele regelui cu Argyll atinseră şi o problemă mai delicată. El fusese în corespondenţă cu un alt nobil scoţian, marchizul Montrose, căutînd să-1 atragă şi să înnoade firele unei conspiraţii a aristocraţiei regaliste din Scoţia împotriva Covenantiştilor. Montrose, temperament aventuros, tînăr, viteaz, va deveni mai tîrziu un erou al literaturii romantice engleze. La început fusese în fruntea mişcării covenantiste. Cînd începuse războiul cu Anglia, el cel dintîi îşi îmboldise calul în apele rîului Tweed, trecînd hotarul dintre cele două ţări. în fantezia sa aprinsă, întreţinută de studiul şi admiraţia pentru eroii antichităţii, se văzuse un fel de nou Cezar, trecînd Rubiconul. Ambiţia îl duse curînd la rivalitate perso-

[1] în august 1640, cînd reizbucnise războiul.

nală cu Argyll, iar nestatornicia îl împinse între duşmanii Covenantului. Aflînd de legăturile sale cu Carol I, Argyll îl închise în castelul din Edinburgh, împreună cu încă trei complici. Regele negocie şi obţinu eliberarea lor, recunoscînd în schimb preluarea puterii de către partida covenantistă, cu singura condiţie ca ea să nu se amestece în afacerile engleze.

Carol dobîndi astfel mai puţin decît sperase. De un sprijin din partea Scoţiei nu putea fi, momentan, vorba. Era însă un rezultat şi faptul de a fi reuşit să dejoace, măcar pentru un timp, încheierea unei alianţe între parlamentul englez şi scoţieni. Aceştia dispuneau de o armată cum nu avea nici el, nici parlamentul. Alianţa cu Scoţia putea astfel asigura, eventualului ei beneficiar, o indiscutabilă superioritate de forţe.

La 10 septembrie parlamentul intră în vacanţă, pentru şase săptămîni. înainte de a-şi întrerupe activitatea, numi un Comitet de control asupra tuturor organelor şi problemelor de stat. Format din 7 lorzi şi 48 de „commoneri", prezidat de Pym, acest comitet semăna deja cu un guvern ieşit din rîndurile majorităţii parlamentare.

Vacanţa nu aduse alte evenimente, în afară de faptul că la cunoştinţa Comitetului de control ajunseră ştiri din ce în ce mai precise despre tratative secrete ale regelui cu o parte •din nobilimea scoţiană şi cu curtea franceză. îi scăpă însă urmărirea activităţii agenţilor regali tocmai pe terenul pe care pregăteau o lovitură imediată şi gravă.

La 20 octombrie 1641, parlamentul îşi reluă lucrările. Cîteva zile mai tîrziu, căzu ca un trăsnet vestea răscoalei izbucnite în Irlanda, la 23 octombrie.

Irlanda, „insula verde" situată la apus de Anglia, fusese cucerită de englezi la sfîrşitul veacului al XH-lea şi supusă unei crunte exploatări şi asupriri. Populaţia ei de origine celtă, formată în majoritate din ţărani, cunoştea încă, la fel ca în părţile muntoase ale Scoţiei, persistenţa relaţiilor gentilice, de clan. Reforma religioasă nu pătrunsese aci; ea fusese adoptată doar de o bună parte a cuceritorilor englezi. Altă parte a acestora, împreună cu întreaga populaţie irlandeză, rămăsese catolică. Colonizările întreprinse de englezi, mai ales în regiunea de nord-est a insulei, numită Ulster, avusese ca urmare deposedarea de pămînt a ţăranilor irlandezi. Nobilii englezi acaparaseră pămînturi şi de-a lungul coastei răsăritene. Strafford fusese unul din cei mai nemiloşi guvernatori în această privinţă, ca şi în aceea a exploatării

fiscale. O ură adîncă clocotea în sufletele ţăranilor irlandezi împotriva asupritorilor. Peste aceste contradicţii de clasă latente se aşternea însă deformarea produsă de deosebirea religioasă, propaganda întreţinută de clerul catolic. Ea suprapuse caracterului social şi de eliberare naţională al răscoalei populare irlandeze din 1641 împotriva nobilimii şi asupririi feudalo-absolutiste, un caracter confesional, catolic, de ură contra protestantismului. N-au lipsit, cu siguranţă, intrigile papalităţii, ale curţii franceze şi spaniole, care au contribuit, prin clerul catolic local, la dirijarea mişcării împotriva parlamentului „puritan", menţinînd-o pe o linie de simpatie faţă de rege, prezentat, cum era şi adevărat, ca mai puţin intransigent faţă de catolici.

Sub influenţa dăunătoare a conducerii ei, răscoala populară irlandeză, pornită ca o luptă justă pentru libertate, a fost abătută pe un drum pe care, obiectiv, ajungea să servească scopurilor reacţiunii feudalo-monarhice engleze. Regele, la rîndul său, făcuse tot posibilul, prin agenţii săi, să îndrepte mişcarea pe acest făgaş, spre a trage din ea un cît mai mare folos. într-o scrisoare, ajunsă mai tîrziu la cunoştinţa parlamentului (Carol se afla încă în Scoţia), el spunea : „Sper că veştile rele din Irlanda vor împiedica săvîrşirea anumitor nebunii în Anglia". Unul dintre conducătorii răscoalei irlandeze, Phelim O'Neill, pusese în circulaţie un pretins ordin al regelui, datat din Edinburgh, prin care autoriza pe „credincioşii săi supuşi catolici din Irlanda" să atace pe coloniştii englezi protestanţi. Era fără îndoială un fals ; Carol nu comitea pe faţă o astfel de imprudenţă. Dar, însuşi faptul că un asemenea act a circulat şi a fost crezut, dovedeşte că în Irlanda se ştia despre anumite legături ale regelui cu conducerea mişcării. Perfidia monarhului era fără margini şi faţă de irlandezi. Planul său era să solicite parlamentului organizarea unei armate, în fruntea căreia să înăbuşe răscoala. Avînd însă la dispoziţie o oaste, lovitura sa următoare ar fi fost întoarcerea în Anglia, şi lichidarea prin forţă a parlamentului şi a taberei sale .' „Dezbină şi stăpîneşte .'..." Vigilenţa revoluţionară a poporului englez, clarviziunea unora dintre conducătorii parlamentului l-au împiedicat pe Carol Stuart să aplice cu succes această străveche leviză a despoţilor.

Răscoala irlandeză, plănuită pe cît se pare de o căpetenie e clan, Roger More, alăturîndu-i-se clanurile O'Neill şi jprinzÎHd repede kitr,eg poporul, obţinu succese fulgerătoare.

într-o săptămînă, dominaţia engleză *în* Irlanda se prăbuşi; ea nu mai păstra .decît oraşele Dublin, Derry (azi Londonderry), Dundalk şi încă vreo cîteva localităţi mici : mai puţin de o zecime din teritoriul insulei. Ţăranii irlandezi se răfuiră crunt cu jefuitorii şi exploatatorii lor. La Londra soseau zvonuri, intenţionat exagerate, despre 20 000—25 000 de englezi ucişi. Conducerea răscoalei se constitui într-o organizaţie numită „Asociaţia generală a catolicilor confederaţi". Ea prelua guvernarea teritoriilor eliberate de sub englezi. în septembrie 1643 va proclama completa separare a Irlandei de Anglia.

Parlamentul din Londra nu intră în derută la aflarea veştilor din Irlanda, aşa cum sperau regaliştii. Dimpotrivă, el se grăbi să denunţe răscoala drept o intrigă a „papiştilor", punînd cu hotărîre problema intensificării luptei împotriva, duşmanilor interni ai revoluţiei. La 10 noiembrie 1641 Pym ţinu un discurs ce ne poartă încă o dată cu gîndul un veac şi jumătate mai tîrziu, pe malurile Senei, în faţa tribunei de pe care vorbeşte un Marat sau Robespierre. El arată că mai cumplită decît primejdia răscoalei este aceea a conspiratorilor din jurul curţii. „Boala ce izbucneşte înăuntrul organismului se lecuieşte mai greu decît pericolul dinafară, pe care-l poţi prevedea şi preîntîmpina..." *.

„Omul creşte o dată cu scopurile sale tot mai mari", scrie undeva Schiller [2]. Pus în faţa sarcinilor grele ale revoluţiei, Pym, acest squire rural avînd ceva studii de drept, se dovedea, în condiţiile timpului, un bun mînuitor al tacticii revoluţionare. învăţase să folosească totul, victorii, înfrîngeri, slăbiciuni sau imprudenţe ale duşmanului — pentru a le transforma necontenit în baze de plecare la noi atacuri, hărţuindu-şi adversarul fără cruţare, nedîndu-i răgaz să se reculeagă.

Rezultatul imediat al tacticii lui Pym de a relua ofensiva împotriva încercărilor de redresare ale taberei regale, care începuseră o dată cu plecarea lui Carol I în Scoţia, fu elaborarea actului numit „Mustrarea cea Mare". Aprig discutat, combătut de fracţiunea moderată tot mai influentă în Comune, actul fu adoptat la 22 noiembrie 1641 cu 159 de voturi pentru şi 148 contra, după o şedinţă finală ce dură 14 ore ; erau zori de zi cînd deputaţii părăsiră sala. între

[1] E. A. Kosminski — I. A. Levitki, *op. cit.*, I, p. 156.

[2] „Es wächst der Mensch mit seinen grossern Zweckcn", S c h i l l e r, *Wallensteins Lager*, Prolog.

aderenţii celor două curente, „radicalii" şi „moderaţii", se desfăşurară scene violente. Hyde şi Colepepper cerură să se menţioneze în protocolul Camerei dezaprobarea lor. Unii deputaţi duseră mîna la mînerele săbiilor, ameninţîndu-se reciproc. Autoritatea lui Hampden reuşi, cu greu, să potolească spiritele. Răsunase şi vocea aspră a lui Cromwell, stîrnind o impresie mai curînd neplăcută, aşa cum era el, îmbrăcat neîngrijit, cu haine din postav ieftin, croite de un meşter de la ţară, cu cămaşă simplă şi nu prea curată, cu faţa dură, puţin buhăită şi roşie [1]. Lordul Digby l-ar fi întrebat pe Hampden : „Cine e ţăranul ăsta ?". Iar Hampden, sub impresia încordării politice crescînde, ar fi răspuns, profetic : „Dacă s-ar ajunge la o ruptură cu regele, ţăranul ăsta ar deveni cel mai mare om din Anglia !..." [2].

La sfîrşitul acestei dramatice şedinţe, Cromwell şopti deputatului cu care împreună pleca spre casă : „Dacă ar fi fost respinsă «Mustrarea», a doua zi de dimineaţă mi-aş fi vîndut întreaga avere şi mi-aş fi luat pentru totdeauna rămas bun de la Anglia. Sînt sigur că mulţi oameni cinstiţi ar fi făcut acelaşi lucru" [3].

„Mustrarea cea Mare" se compunea din 204 articole. Era mai puţin un program, decît un rechizitoriu, înşirînd toate abuzurile domniei lui Carol I, de la început pînă la izbucnirea răscoalei din Irlanda. Totuşi, cuprindea şi unele revendicări „pozitive", reflectînd interesele economice şi politice ale marii burghezii. Astfel erau libertatea comerţului şi întreprinderilor, limitarea puterii episcopilor şi responsabilitatea miniştrilor în faţa parlamentului iar nu a regelui, ca pînă atunci. Mai semnificativ era însă stilul ei, care a avut darul să-i indigneze pe regalişti. Ea vorbea de rege la persoana a treia, ca despre un simplu înalt funcţionar. Nu era, aşadar, o petiţie, ci o expunere a unui litigiu, în care regele nu era considerat judecător, ci parte în cauză, supusă judecăţii unui for mai înalt. Acest for era naţiunea engleză. Ei i se adresa parlamentul cînd, la 14 decembrie, în ciuda opreliştii regelui, tipări şi începu răspîndirea textului „Mustrării", care deveni astfel un manifest revoluţionar.

---

[1] Lordul Warwick notează această impresie pe care i-a lăsat-o Cromwell, cînd 1-a văzut luînd pentru întîia dată cuvântul, la 9 noiembrie 1640.

[2] Alfred Stern, *op. cit., p.* 35. E probabil o anecdotă compusă ulterior.

* M. A. Barg, *Cromwell* şi *epoca sa,* Bucureşti, 1953, p. 148.

Regele se întoarse din Scoţia la 25 noiembrie. în zilele următoare îi fu înaintată „Mustrarea", asupra căreia nu se pronunţă imediat. In seara de 1 decembrie, el participă la Guildhall la banchetul dat de lordul-maior al Londrei, Richard Henry, în cinstea sosirii sale. Cu această ocazie, regele caută să cîştige de partea sa municipalitatea Londrei şi marea burghezie din City, avînd o purtare cît mai prevenitoare. în zilele următoare numi într-o serie de posturi importante pe Digby, Falkland, Hyde şi Colepepper, şefii „moderaţilor" din Camera Comunelor. Deşi pe la mijlocul lui decembrie consiliul orăşenesc al Londrei se declară public de partea parlamentului, regele, încurajat de puternica fracţiune moderată, refuză să sancţioneze „Mustrarea cea Mare" (la 23 decembrie).

Atmosfera în capitală redeveni brusc încordată. Zvonuri despre o conspiraţie a curţii împotriva parlamentului începură să circule din nou, cu insistenţă, stîrnind agitaţie în mase. în taină, membrii Camerei Comunelor fură sfătuiţi să vină la şedinţe însoţiţi de slujitori înarmaţi, care să-i aştepte afară.

După 25 decembrie se produseră manifestaţii populare împotriva episcopilor şi lorzilor regalişti. La 27 decembrie mulţimea insultă pe episcopii ce se îndreptau spre Westminster şi nu voi să-i lase să participe la şedinţa Camerei Lorzilor. Scena se repetă mai multe zile la rînd. Garda regală de la Whitehall interveni şi se produseră ciocniri de stradă cu meseriaşii, ucenicii şi marinarii care manifestau. Căzură mai mulţi răniţi. Atunci au răsunat pentru întîia dată poreclele de „cavaleri" pentru aderenţii regelui şi de „capete rotunde" pentru cei ai parlamentului *.

Camera Lorzilor se adresă Comunelor spre a le obţine asentimentul la b cerere către rege de a trimite trupe care să apere siguranţa parlamentului, împrăştiind poporul. în numele colegilor săi, Pym refuză, spunînd : „Să ferească Domnul Camera Comunelor de a merge pe această cale. Ar însemna să descurajăm poporul, să-i răpim nădejdea de a dobîndi, prin acest mijloc, ceea ce doreşte" [2].

Comunele începuseră a-şi da seama de forţa pe care o reprezintă poporul răsculat. De faptul că, folosind avîntul său revoluţionar, deveneau invulnerabile în faţa loviturilor

[1] Ravson Gardiner, *op. cit.,* voi. X, p. 121. Ultima poreclă se referea la obiceiul puritanilor de a se tunde scurt. Ea nu era adevărată, în general ; mulţi puritani purtau plete, la fel cu nobilii.

[2] E, A. Kosminski — I. A. Levitţki, *op. cit.,* I, p. 158.

plănuite, de partida reacţionară. Va trebui să mai treacă însă evenimente şi ani de experienţă uneori amară, pînă cînd burghezia şi nobilimea nouă să se convingă definitiv de acest adevăr. Şi nu era la mijloc atît o chestiune de convingere, cît una de drămuire a intereselor proprii. Oare masele populare nu vor fi un aliat prea incomod ? Revendicările lor nu vor ştirbi prea mult poziţiile de clase dominante şi exploatatoare ale burgheziei şi noii nobilimi ? Nu era totuşi mai rentabil şi mai lipsit de riscuri compromisul cu vechea clasă dominantă şi cu monarhia ? în cercul acestei dileme oscilează necontenit conducerea revoluţiei engleze şi ea îi determină limitele, caracterul nedesăvîrşit.

La 30 decembrie înalţii prelaţi din Camera Lorzilor, în frunte cu arhiepiscopul de York, Williams, anunţară că, în urma demonstraţiilor duşmănoase ale poporului şi pînă nu vor fi curmate, ei refuză să mai participe la şedinţele Camerei Lorzilor. în acelaşi timp, declarau nule şi ilegale orice hotărîri ale parlamentului, adoptate în absenţa lor. Camera Comunelor ripostă imediat, înaintînd o acuzaţie de înaltă trădare contra episcopilor, pe motivul că, declarînd anticipat ca nule hotărîri ale parlamentului, aduceau o atingere gravă legilor fundamentale ale statului, căutînd să le schimbe în mod unilateral. Chemaţi la bara Camerei Lorzilor, episcopii trebuiră, conform obiceiului, să asculte în genunchi actul de acuzare, după care fură cu toţii arestaţi ! Comunele îşi atinseseră unul din ţelurile importante. înaltul cler era înlăturat din parlament, cercul duşmanilor se micşora.

încordarea ajunse la culme. Se simţea iminenţa unor evenimente hotărîtoare. Garda regală îşi zăngănea săbiile, iar garnizoana din Turnul Londrei, pusă de curînd sub comanda unui dubios mercenar regalist, un anume Lunsford, ţinea tunurile îndreptate asupra capitalei.

Pym fu informat că împotriva parlamentului se pregătea o lovitură. Ştirile proveneau probabil de la contesa de Carlisle, care se răzbuna astfel pe rege pentru sacrificarea lui Strafford, iubitul ei.

La 3 ianuarie 1642, în Camera Comunelor se citi în numele regelui o declaraţie suspect de liniştitoare. Carol jura în faţa lui Dumnezeu şi îşi dădea „cuvîntul regal" că nu are alt gînd decît să apere pe membrii parlamentului de orice pericol, la fel cum s-ar apăra pe sine. Formula era cu două 'nţelesuri. Aproape în acelaşi moment, în Camera Lorzilor, :ot în numele regelui, procurorul general Herbert lansa acu-

zaţia de înaltă trădare împotriva lordului Kimbolton şi a „commonerilor" Pym, Hampden, Haselrig, Strode şi Holles. Ea era redactată în termenii care-l vizaseră pe Strafford : „nimicirea drepturilor parlamentului", „uneltire pentru o intervenţie străină în Anglia", „pregătiri de răscoală" etc.

Lorzii, surprinşi şi încurcaţi, de teama conflictului cu Comunele, nu ordonară arestarea imediată, ci numiră o comisie oentru a verifica temeinicia actului de acuzare. Lordul Digby, care şedea lîngă Kimbolton, duşmanul său personal, văzînd întorsătura pe care o iuau lucrurile, simula mirarea şi îi şopti că, după părerea lui, „regele era rău sfătuit". Şi doar el era, de o lună, ministru şi consilier secret al regelui ! Un exemplu, ca atîtea altele, de laşitate şi duplicitate meschină...

în Camera Comunelor încă nu se aflase ce se întîmpla la Lorzi, dar apăruseră motive puternice pentru a se bănui că declaraţia liniştitoare a regelui era o prefăcătorie menită să abată atenţia de la lovitura plănuită. Pym aduse la cunoştinţa Camerei că oamenii regelui au percheziţionat locuinţa sa, a lui Hampden şi Holles, pecetluindu-le toate hîrtiile. Se adoptă imediat o declaraţie ce constata violarea privilegiilor Comunelor şi decreta dreptul la rezistenţă al oricărui deputat împotriva unui asemenea act.

Deodată apăru un împuternicit al regelui care aduse la cunoştinţa Camerei actul de acuzare şi, cu toate că nu era încă în posesia ordinului legal de arestare di'n partea Lorzilor [1], ceru să-i fie predaţi cei cinci deputaţi. Camera refuză şi numi imediat o delegaţie care să prezinte regelui un protest energic, în şedinţă comună cu Lorzii, hotărî ridicarea peceţilor regale de la locuinţele deputaţilor şi pedepsirea făptuitorilor, precum şi trimiterea unei adrese către consiliul de conducere al Londrei, cerîndu-i o gardă pentru parlament, compusă din unităţi ale miliţiei orăşăneşti.

Spadele se încrucişaseră în primul asalt. Va reuşi lovitura de stat a regelui ? Căci nimeni nu se îndoia că încercarea de arestare nu e decît preludiul dizolvării cu forţa a parlamentului, anularea actului de la 10 mai 1641 şi a tuturor reformelor săvîrşite în ultimele 14 luni, urmate, desigur, şi de răzbunarea asupra celor ce le iniţiaseră.

în noaptea de 3 spre 4 ianuarie o parte din ferestrele Whitehallului rămaseră iluminate pînă spre ziuă. Acolo se ţinea un consiliu secret. Pe măsura luării unor hotărîri, curi-

[1] Era singurul for care avea dreptul ■ să ia această măsură împotriva unui membru al parlamentului.

eri călări părăseau grăbiţi palatul, ducînd ordine. Lordul-maior al Londrei fu trezit din somn, poruncindu-i-se să adune miliţia oraşului, stînd gata să reprime orice tulburări. Turnul Londrei şi garnizoana sa fură puse în stare de alarmă. Cavalerii din garda regală forfoteau prin galerii şi prin curţile interioare, înarmîndu-se.

în dimineaţa de 4 ianuarie Camera Comunelor reintra în şedinţă. Se comunicară veşti despre înarmarea oamenilor regelui. Cei cinci deputaţi ameninţaţi cu arestarea luară cuvîntul pentru a combate acuzaţiile ce li se aduceau. Era un gest mai mult formal, majoritatea Camerei fiind convinsă de nevinovăţia lor şi considerînd acţiunile ce formau obiectul învinuirilor regelui drept tot atîtea merite ale conducătorilor săi. Se luă hotărîrea convocării unei noi şedinţe împreună cu Lorzii, pentru a cerceta cine sînt autorii actului de acuzare, „acest act scandalos" cum îl calificară unii vorbitori.

La amiază şedinţa fu suspendată pentru o oră. în acest scurt interval, cineva dintre Lorzi îi spuse în taină lui Pym că regele vrea să pună mîna pe el şi pe colegii săi. Şedinţai fu reluată, în vreme ce agenţii lui Pym circulau deja între parlament şi City. Un deputat anunţă speakerului vestea comunicată chiar atunci de un prieten, un ofiţer francez din slujbă ambasadorului Franţei : regele plecase de la Whitehall spre parlament, cu o gardă înarmată. Nu rămîneau: decît puţine minute spre a lua o hotărîre. Speakerul Lenthall! aduse faptul la cunoştinţa adunării. Pe loc se hotărî ca cei cinci să se sustragă arestării. Strode voi să rămînă, strigînd că a fugi ar însemna a-şi recunoaşte vina. Nu era momentul pentru naivităţi de acestea. Fu tîrît cu forţa printr-o uşă. laterală. O barcă îi aştepta la ţărmul Tamisei şi, prin ceaţa complice care învăluia uşor fluviul, îi duse în City, unde găsiră un adăpost tăinuit la prietenii lor, într-o casă de pe strada Coleman.

Cînd regele, cu cîteva sute de oameni înarmaţi, ajunse în faţa Westminsterului, trecătorii îşi dădură seama că se xntîmplă ceva grav. Negustorii de mărunţişuri, îngrămădiţi de-a lungul străduţelor înconjurătoare, închiseră grabnic gheretele lor, urmărind apoi cu curiozitate scena. Văzură cum cei mai mulţi oameni din gardă rămaseră pe scările intrării principale sau în vestibulul mare al palatului, cum cîteva patrule luară sub supraveghere celelalte porţi, iar o mică ceată îl însoţi pe rege înăuntrul clădirii.

în capela Sf. Ştefan, sala de şedinţe a Camerei Comunelor, regele intră însoţit numai de nepotul său, tînărul prinţ Rupert, fiul electorului Palatinatului, Friedrich al V-lea. Uşile rămaseră larg deschise în urmă-i şi prin ele deputaţii văzură grupul de ostaşi înarmaţi cu săbii şi pistoale. Carol străbătu sala, cu un uşor salut către cei prezenţi, care se ridicară, fără a se descoperi. I se surprinse privirea ce o arunca din mers către scaunul lui Pym. Ajuns în faţă, rugă pe speaker să-i cedeze puţin locul. Rămînînd în picioare, el începu a vorbi, în mijlocul unei tăceri de *mormînt*:

„Gentlemeni, regret împrejurarea care m-a adus aici. Ieri am trimis un împuternicit al meu spre a aresta pe cîţiva acuzaţi de înaltă trădare, în numele meu. Aşteptam ascultare, iar nu răspuns. Vă declar deschis : deşi niciodată un rege englez n-a fost mai hotărît decît mine să respecte întocmai privilegiile voastre, trebuie să ştiţi că în cazurile de înaltă trăr dare nimeni nu se bucură de vreun privilegiu. De aceea am venit să văd dacă vreunul din *acuzaţi* este aici".

Privi o clipă în jur, peste rîndurile încremenite ale deputaţilor, continuînd ceva mai puţin hotărît:

„Nu văd pe nici unul, deşi trebuia să-i recunosc. Vă spun, gentlemeni, că atîta vreme cît aceste persoane — suspecte nu de vreun delict oarecare, ci de înaltă trădare — vor fi printre voi, nu mă pot aştepta ca această Cameră să urmeze drumul drept pe care i-l doresc din inimă. Am venit, aşadar, să vă pun în vedere că trebuie să-i prind, oriunde i-aş găsi".

Privi din nou, mai atent, spre scaunele neocupate, apoi întrebă :

„Domnul Pym e aici ?"

Nu primi nici un răspuns.

„Holles" ?

Aceeaşi tăcere.

Regele se întoarse întrebînd pe Lenthall ce înseamnă asta. Speakerul, punînd un genunchi la pămînt, vorbi regelui, respectuos, dar demn :

„Cu îngăduinţa maiestăţii voastre, din locul pe care îl ocup, eu nu am ochi care să vadă, nici limbă care să vorbească, decît la ordinul Camerei, al cărei slujitor sînt. Rog prea plecat pe maiestatea voastră să mă ierte că nu pot răspunde altfel".

„Bine, bine...", spuse regele, „cred că ochii mei nu sînt mai răi decît ai altuia..."

Se găsea, vizibil, în mare încurcătură. Spre a nu mai prelungi penibila scenă, sfîrşi violent:

„Văd că păsările mele au zburat; aştept să mi le trimiteţi îndată ce se întorc. Altfel, le voi găsi singur !". Ieşi grăbit, întunecat la faţă şi fără a mai saluta. In urma lui, din rîndurile deputaţilor se iscă un murmur ce crescu treptat în strigăte : „Privilegiu, privilegiu !..."

Şedinţa fu suspendată.

Partida era numai pe jumătate cîştigată de parlament. Va putea regele să-şi pună ameninţarea în aplicare ? Va îndrăzni el să meargă pînă la dizolvarea parlamentului, dacă cei cinci nu vor apare de nicăieri ? Era îndoielnic dacă respectabilii gentlemeni, care în văzul săbiilor şi pistoalelor gărzii regale mai găsiseră doar tăria să tacă eroic, vor fi în stare a se împotrivi singuri, pînă la capăt, în faţa unor măsuri violente. în faţa unei represiuni brutale, cheia rezistenţei nu mai era în mîinile lor...

în noaptea de 4 spre 5 ianuarie apăru ordinul regal de închidere a porturilor, spre a împiedica fuga din ţară a celor urmăriţi. Grupuri de ostaşi patrulau pe străzi, cercetînd numeroase case. Londonezii stăteau cu porţile închise. Puţină lume dormi în acea noapte. Dimineaţa regele însuşi merse în City, spre a supraveghea felul cum decurgeau cercetările. Trecînd prin Temple Bar[1], cu o mică suită, mulţimea îl huidui şi îl urmări cu strigătele : „Privilegiul parlamentului !". La Guildhall, unde, vorbind autorităţilor oraşului, căută să le convingă să-i dea concursul, mulţimea adunată îl întrerupse cu aceleaşi strigăte, urmărindu-1 apoi pînă la Whitehall.

Carol ordonă imediat afişarea unei proclamaţii, punînd în vedere tuturor cetăţenilor că sînt obligaţi, sub aspră pedeapsă, să denunţe şi să predea pe cei cinci deputaţi. Deacum era prea tîrziu. Jucase prea tare şi pierduse. în fapt, din ziua de 5 ianuarie, Londra era în răscoală. Magazinele erau închise. Miliţiile adunate sub arme treceau de partea parlamentului. Camera Comunelor, cu tot protestul unor deputaţi regalişti, declară cele întîmplate ca o violare a privilegiilor sale şi îşi suspendă şedinţele pînă în 11 ianuarie, pe motiv că siguranţa îi e ameninţată. Fu numit un comitet secret, ce urma să-şi ţină şedinţele în City, cu misiunea de a organiza apărarea parlamentului. La şedinţele sale par-

[1] Piaţă, la extremitatea de vest a cartierului City.

tîcîpâră şi cei cinci urmăriţi. Comitetul răspunse proclamaţiei regale printr-un manifest, declarînd-o „scandaloasă şi ilegală". Asemenea vorbe, la adresa directă a unui act semnat de rege, nu se mai rostiseră în Anglia.

Forţele miliţiei orăşeneşti din cartierul City fură puse sub comanda generalului Philipp Skippon, puritan convins. Comitetul parlamentar începea astfel să exercite rolul unei' puteri executive revoluţionare, substituindu-se celei oficiale. Se formă o gardă pentru paza parlamentului. Mari adunări populare demonstrară furtunos solidaritatea populaţiei cu deputaţii Comunelor. Erau de faţă şi delegaţii din împrejurimi ; un mare grup de ţărani veni din comitatul Buckingham, să apere pe deputatul lor, Hampden. Marinarii de pe Tamisa îşi oferiră serviciile lor parlamentului, ceea ce îl făcu pe rege să exclame cu ciudă : „Mă părăsesc pînă şi aceşti şobolani de apă...". Duminică, 9 ianuarie, preoţimea predică în biserici pe o temă din psalmi, cu tîlc aleasă : „Spre porţile tale se vor îndrepta paşii noştri, Ierusalime. Clădit ai fost spre a fi cetatea în care toţi să se adune... Fericiţi aceia care-ţi vor binele...".

în Londra totul era pierdut pentru rege. Capitala era împotriva lui; masele în fierbere erau mai puternice decît el. Sub pavăza lor, parlamentul nu putea fi înfrînt. Avea de ales între a capitula încă o dată, sau a căuta alte mijloace pentru a înăbuşi revoluţia. Alese a doua cale. La 10 ianuarie părăsi Whitehall-ul. N-avea să-l mai vadă decît peste şapte ani, cînd, tot într-o zi de ianuarie, va aştepta acolo, în marea sală a banchetelor, clipa execuţiei.

Se îndreptă, cu întreaga curte, mai întîi spre castelul Hampton Court, apoi spre Windsor[1].

Capitala, la 11 ianuarie, sărbători printr-o uriaşă manifestaţie pe cei cinci deputaţi care, într-o barcă, reveneau în sus pe Tamisa, spre a-şi ocupa locul în Camera Comunelor, reintrată în activitate în acea zi. Comunele votară o adresă de mulţumire municipalităţii londoneze, pentru sprijinul ei. Luară măsuri de urmărire a celor implicaţi în alcătuirea actului de acuzare din 3 ianuarie. Dintre ei, lordul Digby fugi pe continent. Ceilalţi îl urmară pe rege, în afara Londrei.

Mişcarea revoluţionară era încă o dată victorioasă, salvată de masele populare, hotărîte să lupte spre a o apăra. Dar împotrivirea reacţiunii feudalo-monarhice nu era încă

[1] Ambele la apus de Londra, pe malul Tamisei.

înfrînta. Cei care se legănaseră în speranţa ca vor putea ajunge la o înţelegere cu monarhia trebuiau să-şi aducă şi ei aminte de cuvintele lui Strafford: „Nu vă încredeţi în regi !...". Adevărata strîngere a forţelor reacţiunii abia începea. Se va dovedi destul de puternică pentru a nu îngădui victoria deplină a taberei revoluţionare pe cale nesîngeroasă. Evenimentele intrară într-o fază nouă. Revoluţia engleză luă forma războiului civil.

„MYLORD, PENTRU CE ATI LUAT ARMELE?...'

Xuga regelui din Londra n-a însemnat începerea imediată a unor operaţii militare. Şi o tabără şi alta aveau nevoie de timp spre a-şi aduna forţele necesare. Vreme de cîteva luni cele două părţi sînt încă în tratative. Parlamentul încearcă să-l convingă pe Carol să revină la Londra, acceptînd condiţiile care ar fi făcut din el un monarh constituţional. Regele tărăgănează hotărîrile, răspunde prin contrapropuneri, în cele din urmă refuză totul. De ambele părţi se publică textul propunerilor îşi răspunsurilor, apărate, combătute, comentate în felurite pamflete şi foi volante, multe dintre ele anonime. E perioada „războiului pamfletelor" *(The paper war),* în care armele încă tac, dar ascuţişul cuvîntului scris taie adînc. Tara întreagă urmăreşte acest duel cu gloanţe de hîrtie, aplaudmd loviturile bine ţintite. „Războiul pamfletelor" a precizat poziţia celor două tabere, clariificînd-o pentru opinia unor mase mai largi. A avut rolul unui reactiv chimic ce pune în evidenţă două substanţe, amestecate pînă atunci într-o soluţie tulbure, ajutînd la separarea lor.

într-adevăr, cu toate că ficţiunea puterii „legale" a monarhiei mai dăinuie, Anglia se scindează, în fapt, în două tabere duşmane : a regelui şi a parlamentului. Anglia veche, feudală, şi cea nouă, burgheză. De partea regelui erau vechea nobilime şi clerul anglican. Parlamentul era susţinut de burghezie, noua nobilime, ţărănime şi păturile orăşeneşti sărace. Mărturiile contemporanilor cuprind caracterizări de felul acesta : „Leeds, Halifax şi Bradford, trei oraşe foarte populate şi bogate... depinzînd în întregime de postăvărit, urau, cum e şi firesc, nobilimea". în Wiltshire „gentlemenii din familii vechi şi cu averi" erau „în cea mai mare parte favorabili regelui", în timp ce „oamenii de stare inferioară, care, prin agricultură chibzuită, ţesătorie sau

alte mijloace de propăşire dobîndiseră averi foarte mari... erau aproape toţi prieteni ai parlamentului". într-alt izvor se vorbeşte despre: „acele părţi ale regatului care erau populate, bogate şi răzvrătite" [1]. Alăturarea epitetelor e concludentă. Bineînţeles, această împărţire nu a fost cu totul rigidă. Se întîlnesc în tabăra regală şi elemente ale marii burghezii, legate de curte prin interese financiare. De asemenea, la mulţi dintre nobilii „de tip nou" prejudecata feudală a „lealităţii" faţă de suveran a triumfat faţă de interesele lor economice sau simpatiile puritane[2]. Pînă şi unii ţărani din regiunile mai înapoiate, intimidaţi de ameninţările nobililor sau înşelaţi de predicile clerului, au luptat de partea regelui. Dar acestea sînt excepţii care nu schimbă mult tabloul general.

Compoziţia socială a celor două tabere determină si delimitarea lor geografică. Anglia feudală era înrădăcinată în regiunile cele mai înapoiate ale ţării : comitatele de nord, vest, sud-vest şi o parte a celor de centru. Parlamentul era susţinut de comitatele de răsărit, de sud şi o altă parte, mai însemnată, a celor centrale. Era regiunea care cuprindea oraşele cele mai dezvoltate din punct de vedere manufacturier si comercial, în care şi la ţară relaţiile capitaliste erau în clină afirmare.

Realiştii aveau de partea lor un avantaj momentan : oosîbilitatea de a pune mai repede în linie o oaste bine instruită, datorită deprinderii nobililor în mînuirea armelor. Parlamentul, în schimb, dispunea de resurse economice superioare: capitalurile acumulate în City, producţia ma-' nufacturieră şi meşteşugărească, flota comercială şi de război. Dispunea mai ales de un factor hotărîtor, chiar dacă nu-1 va folosi imediat: sprijinul maselor populare, avîntul lor revoluţionar în lupta contra rămăşiţelor feudalismului.

La Londra, după fuga regelui, parlamentul şi, în primul rînd, Camera Comunelor sînt stăpîne pe situaţie. Plecarea unora dintre lorzi şi dintre deputaţii Comunelor împreună cu reţele întărise majoritatea opoziţionistă- Autoritatea Camerei Lorzilor era mult redusă. întors în parlament, Pym preciza cu hotărîre raporturile dintre cele două camere : „Comunele s-ar bucura să se poată bizui pe con-

[1] C. Hi 11, *op. cit.*, p. 123.

[2] Cf. S a m u e l Rawson G a r d i n e r, *History of the great civil war,* ed. Ii-a, voi. I, Londra, 1888, pp. 4—5 şi nota, citind cazul concret al familiei Verney.

lucrarea şi ajutorul vostru la salvarea ţării. Daca acestea le vor lipsi, nu se vor descuraja, ci îşi vor face datoria. Fie că ţara se va prăbuşi, fie că va fi salvată — şi eu sper că va fi salvată — Comunele vor regreta dacă istoria acestui parlament va avea de povestit posterităţii că într-o asemenea primejdie ele au fost silite să salveze ţara singure".

Deci, cu sau fără Lorzi, Camera Comunelor avea să meargă înainte. O întărea în hotărîrea ei sprijinul continuu al maselor populare. Numeroase manifestaţii şi petiţii siliră Camera Lorzilor să aprobe, la 5 februarie 1642, legea cu privire la îndepărtarea episcopilor din rîndurile ei.

în acelaşi timp, regele răspunse afirmativ cererii parlamentului de a numi în funcţiile de comandanţi ai fortăreţelor numai persoane recomandate de parlament. Puse însă condiţia să i se dea în scris care vor fi drepturile noilor comandanţi şi modalitatea înlocuirii lor.

Acest răspuns, destul de maleabil, făcea parte din tactica regelui de a temporiza, pentru a putea strînge forţele militare. La Windsor se alcătuise deja planul ca regina să plece pe continent, sub pretextul de a prezenta pe fiica sa, Măria, soţului ei, Wilhelm al II-lea de Orania, *stadhouder-vX* Olandei[1]. In realitate, avea să încerce să adune bani, arme, muniţii şi să angajeze corăbii pentru transportul acestora în Anglia. Regele urma să plece în nordul ţării, chemînd nobilimea la oaste.

De aceea era Carol atît de precaut. Voia să adoarmă bănuielile parlamentului, să i-o poată lua înainte cu pregătirile, spre a-1 surprinde şi zdrobi. Merse pînă la a declara că renunţă la urmărirea judiciară a lui Pym şi a celorlalţi. Aprobă şi înlăturarea episcopilor din Camera Lorzilor.

La 23 februarie conduse pe soţia sa la Dover. Regina călătorea împreună cu principesa Măria şi cu prinţul Rupert. Regele se îndreptă apoi spre nord, stabilindu-se pentru o vreme la York. Pe măsură ce depărtarea între el şi Londra creştea, devenea tot mai dîrz tonul răspunsurilor sale faţă de cererile parlamentului. La Newmarket, avu o întrevedere cu o delegaţie venită să trateze legea privitoare la trecerea unităţilor de miliţie ale comitatelor sub comanda persoanelor aprobate de parlament. Regele refuză, după o scenă violentă, declarînd că a-1 lipsi complet de co-

[1] Căsătoria, oficiată la Londra în 2 mai 1641 — mirele fiind reprezentat de altă persoană —, trecuse neobservată în atmosfera încordată pricinuită de procesul lui Strafford.

mandamentul forţelor armate e un fapt fără precedent în istoria Angliei şi că n-ar încredinţa comanda miliţiilor „nici fiilor lui", necum persoanelor recomandate de parlament.

într-o cuvîntare, Pym făcu, pe marginea atitudinii regelui, o reflexie adîncă. Se cristaliza cu încetul o nouă concepţie despre stat, despre raporturile dintre suveran şi supuşi : „Maxima greşită de care sînt pătrunşi principii, că statele sînt proprietatea lor îşi pot face cu ele ce poftesc (parcă regatele ar fi pentru ei şi nu ei pentru regate) este rădăcina tuturor nenorocirilor supuşilor, a tuturor atentatelor împotriva drepturilor şi libertăţilor lor". Iar un pamflet inspirat din tabăra parlamentului se încheia cu cuvintele : „Piară privilegiile regelui, ca să nu piară ţara".

La 2 martie, parlamentul proclamă regatul „în stare de primejdie", ceea ce atrăgea după sine mobilizarea miliţiilor. La 5 martie, cu tot refuzul regelui, se vota legea despre punerea miliţiilor sub controlul parlamentului. Din York, regele declară nule ambele măsuri.

întîmpinînd greutăţi în pregătirile sale militare, el începu o nouă manevră, al cărei plan îl urzise încă mai de mult. Voi să încerce a obţine chiar de la parlament fondurile pentru organizarea unei oşti, invocînd un pretext potrivit la asemenea înşelăciune. La 11 aprilie, parlamentul primi o adresă prin care regele îşi exprima dorinţa de a merge personal în Irlanda, spre a înăbuşi răscoala de acolo. Propunea să i se aprobe banii necesari armatei, fie pe calea unui subsidiu votat de parlament, fie prin vînzarea parţială a bunurilor coroanei. De asemenea, cerea să i se pună la dispoziţie, în acelaşi scop, armamentul depozitat în fortăreaţa din Huli, port situat pe coasta răsăriteană, unde se afla un important arsenal. în schimb, se oferea să aprobe legea de trecere a miliţiilor sub controlul parlamentului.

Manevra regelui voia să fie prea de tot iscusită. Să sugrume pe adversari cu ajutorul banilor, oştirii şi armamentului puse la dispoziţie de ei înşişi... Dar cei din Londra erau oameni versaţi în afaceri. Descurcaseră de multe ori firele unor înşelăciuni şi mai ascunse. Nu era greu să^şi dea seama că oferta lui Carol I de a accepta punerea miliţiilor sulb comanda persoanelor în care parlamentul avea încredere (după ce cu puţine săptămîni înainte declarase că n-ar încredinţa comanda acestor unităţi nici fiilor săi) ascundea o cursă. într-adevăr, o oaste regulată, bine înar-

mată, instruită şi comandată, era superioară miliţiilor comitatelor. Parlamentului nu-i rămîneau suficiente garanţii împotriva unui atac pe care l-ar fi întreprins regaliştii împotriva sa, cu oastea destinată Irlandei.

Din aceste motive, proiectul regal fu respins printr-un act redactat de Pym, un model şi el de ipocrizie diplomatică. Se motiva refuzul prin aceea că expediţia în Irlanda ar fi „primejdioasă pentru viaţa regelui" ; plecarea personală a suveranului împotriva lor ,,ar încuraja pe irlandezi, văzînd că li se acordă atîta importanţă" ; lipsa din ţară l-ar împiedica pe monarh „să primească bunele sfaturi ale parlamentului".

Fără a ţine seamă de acest răspuns, Carol căută să pună mîna pe armamentul din Huli. La 23 aprilie, detaşamente armate încercară să ocupe oraşul, dar garnizoana condusă de John Hotham nu le permise intrarea. Incidentul se consumă fără a se trage vreun foc *. Regele protestă, cerînd pedepsirea lui Hotham. Pentru întîia dată parlamentul nu răspunse direct regelui, ci luă apărarea comandantului de la Huli într-un manifest public.

Deznodămîntul se apropia. în mai şi iunie amîndouă taberele îşi grăibiră pregătirile militare. Din Londra se făcu apel la un împrumut. City se arătă dispus să subscrie 100 000 de lire sterline. Fruntaşii mişcării contribuiră şi ei : Cromwell cu 500 de lire, iar Hampden, care se judecase cu fiscul pentru cîţiva shillingi, subscrise acum 1 000 de lire.

La 20 mai, parlamentul declară pe rege vinovat de pregătirea războiului civil, iar pe aderenţii săi — trădători. După care, hotărît să pună capăt acestui „război al pamfletelor", înainta un ultimatum, cunoscut sub numele de „Cele 19 propuneri" sau „Declaraţia din 2 iunie", în care îşi formula definitiv revendicările, afirmînd în toate punctele sale ideea suveranităţii parlamentului. De aprobarea sa trebuiau să depindă numirile membrilor Consiliului Secret, ale tuturor înalţilor funcţionari de stat, inclusiv miniştrii ;şi ambasadorii. Cerea să fie consultat în problemele privind educaţia şi căsătoria copiiilor regelui. Ţinînd seama de faptul că pe atunci, prin combinaţii matrimoniale, se definitivau adesea alianţele, această revendicare urma să lărgească influenţa parlamentului în politica externă. Cerea apoi recunoaşterea competenţei sale în numirea comandan-

'Rawson Gardiner, *History of England,* voi. X, pp. 192—193.

ţilor armatei îşi miliţiilor, în problemele religioase, în justiţie.

Regele respinse ultimatumul, declarînd că nu vrea să devină prizonierul parlamentului, făcînd figura unui doge veneţian. O împăcare accepta numai cu condiţia anulării decretelor „ilegale" din ultimele luni; oferea în schimb o amnistie... cu excepţia acelora „pe care regele va găsi de cuviinţă să-i excepteze". Tot în aceste zile, el protestă împotriva învinuirii de a pregăti războiul civil, pentru ca la 16 iunie să anunţe oficial ordinul de convocare a oştii, iar la 17 iunie aderenţii săi să atace şi să ocupe marele port Newcastle.

Parlamentul înfiinţa la 4 iulie „Comitetul de siguranţă", compus din 5 lorzi şi 10 „commoneri", în frunte cu Pym. Era un organ înzestrat cu puteri excepţionale, în scopul de a pregăti apărarea împotriva regaliştilor. La 12 iulie se emise decretul de recrutare a armatei. în fruntea ei fu numit contele Essex, mare nobil presbiterian, fiu al fostului ministru favorit al reginei Elisaibeta, decapitat în urma participării la un complot. Era o alegere nefericită : Essex se va dovedi un slab comandant. Lordul Bedford, şeful fracţiunii de opoziţie din Camera Lorzilor[1], prelua comanda cavaleriei. Lorzii Brooke şi Kimbolton, deputaţii Holles şi Hampden deveniră colonei de infanterie. Cromwell, căpitan, merse în comitatul său, Camibridge, pentru a strînge contribuţii şi oameni. Reuşi să pună mîna pe argintăria colegiilor universităţii din Cambridge ; respectabilii „doctori" şi „magistri", cu concursul conducerii oraşului tocmai se pregăteau s-o trimită ca ofrandă la York. Lordul Brooke îşi adună oamenii în faţa străvechiului său castel de la Warwick şi le vorbi, căutînd să-i însufleţească. Lorzii aceştia vedeau în lupta contra regelui un fel de reeditare a „Războiului celor două roze". O punere în practică a dreptului de rezistenţă a vasalului împotriva unui suzeran care nu-şi respecta îndatoririle.

Poporul vedea şi simţea altfel evenimentele. înţelegea că se apropie ceasul luptei sale. Uimitor se manifestă avîntul popular în contribuţiile benevole pentru întreţinerea oştirii. La Guildhall, obiectele provenite din donaţii se îngrămădiră în aşa măsură, încît nu mai erau destui oameni să le ia în

[1] Intre timp, mulţi lorzi îl urmaseră pe rege la York. Din cei rămaşi, mai participau efectiv şi. cu regularitate la şedinţe doar cei 20—30 de membri care formaseră iniţial opoziţia.

primire, nici loc suficient spre a le depozita. Şiruri de oameni sărmani veniră să-şi ofere unica bijuterie: inelul de logodnă.

Starea excepţională începu a se resimţi şi în viaţa de toate zilele. Aprovizionarea cu cărbuni era ameninţată; cea cu alimente nu se ştia cît va putea fi asigurată, fără întreruperi. Un îndemn la economie, la un fel de „raţionalizare" a consumului, fu mascat de parlament sub fraze religioase, cerînd tuturora respectarea unui regim de abstinenţă si austeritate, suspendînd distracţiile publice şi reprezentaţiile teatrale[1], nepotrivite cu gravitatea evenimentelor, cu „era umilinţei", cum o numeau puritanii. „Regele Pym", obiect al batjocurii parrjfletelor regaliştilor, depuse o activitate neobosită de organizare a apărării. Mai puţin aparentă decît în marile sale zile cînd vorbea în Camera Comunelor, munca aceasta istovitoare i-a dublat meritul. La curajoasa elocinţă parlamentară, el adaugă acum spiritul practic al omului de acţiune : îndeplineşte rolul unui veritabil şef de stat-major al mişcării revoluţionare.

Şi tabăra regală se organiza. Comandant suprem al armatei fu numit contele Robert Lindsey, care, după moartea lui Buckingham. încercase zadarnic să salveze La Rochelle. în fruntea cavaleriei era tînărul prinţ palatin Rupert. viteaz dar imprudent. El avea dreptul de a primi ordinele direct de la rege, nefiind subordonat lui Lindsey. A fost o greşeală care a slăbit unitatea de acţiune a comandamentului regalist[2].

Tot ca ofiţeri de cavalerie mai figurau lordul Digby, întors din scurtul său exil pe continent, şi un sir John Bvron, strămoş al marelui poet ce avea sa moară în 1824, în lupta pentru libertatea poporului grec.

Din cine se compuneau armatele adunate în grabă de ambele tabere ? Grosul amîndurora îl formau la început miliţiile comitatelor. Aceste detaşamente aveau, în timnuri normale, efective reduse şi stăteau la dispoziţia sheriffilor pentru menţinerea ordinii. în vreme de război, cînd miliţiile erau chemate la oaste, efectivele lor se măreau oînă la numărul — variabil — de oameni pe care era obligat fiecare comitat să-1 pună la dispoziţia regelui. Numărul, ca atare, era obligatoriu. Persoanele care îl completau se re-

[1] La **2** septembrie 1642. Cf. Rawson Gardiner, *History of the great civil war,* I, p. 17.

* Rawson Gardiner, *History* ***of the great civil war,*** **I, p. 3.**

cruţau fie pe baza ofertei voluntare, fie prin desemnarea lor, la sorţi sau prin rotaţie, de către conducerea satelor şi oraşelor. Miliţiile cuprindeau deci ţărani şi tîrgoveţi, oameni fără instrucţie militară, supunîndu-se ordinului de înrolare fără tragere de inimă, nedisciplinaţi şi, de obicei, refuzînd să lupte în afara comitatului, departe de vetrele lor. Disciplina şi instrucţia nu puteau fi asigurate şi pentru motivul că aceste contingente cunoşteau o fluctuaţie aproape continuă de oameni. Unii îşi îndeplineau numărul de zile la care erau obligaţi şi plecau acasă, fiind înlocuiţi cu alţii.

în funcţie de activitatea lorzilor şi sheriffilor locali, de presiunea acestora, miliţiile s-au înrolat în unele regiuni în armata regelui, în altele în cea a parlamentului. în multe localităţi s-au produs ciocniri chiar în timpul înrolării, dat fiind că oamenii nu prea ştiau ce să facă. Pe mulţi sentimentele i-ar fi atras spre tabăra parlamentară, dar autorităţile locale îi sileau dimpotrivă.

Cele mai importante unităţi de miliţie le-a dat Londra şi împrejurimile. Vreo 18 000 de oameni. O parte constitui armata principală a parlamentului, în frunte cu Essex, iar altă parte rămase ca un fel de garnizoană pentru apărarea capitalei, suib comanda lui Skippon. O a treia armată a parlamentului se formă ceva mai tîrziu în sud-vest, comandată de generalul William Waller, iar alta în nord, încredinţată conducerii lui Ferdinand Fairfax şi a fiului său, Thomas.

Armata regelui, pe lîngă miliţii, cuprindea un mare număr de nobili, servind în special la cavalerie. Ei formau în această armă nu numai cadrele ofiţereşti, ci şi o parte din masa luptătorilor propriu-zisi. De aceea, cavaleria regală a avut în prima parte a războiului un rol deosebit, fiind mult superioară altor unităţi, fie regale, fie parlamentare, sub raportul instruirii şi puterii de luptă. De altfel, cavaleria mai constituia în veacul al XVII-lea o armă cu rol foarte important în bătăliile în cîmp deschis, datorită mobilităţii ei pe de o parte, iar pe de alta, faptului că infanteria nu dispunea încă de arme de foc cu tir suficient de rapid (muschetele trăgeau o lovitură la 3—4 minute şi chiar mai rar). De asemenea, artileria nu era destul de eficientă ca armă de însoţire, cu toate inovaţiile regelui suedez Gustav Adolf, care o făcuseră mai uşoară si mai mobilă. Trăgea prea rar, cu ghiulele mici. Acestea din urmă erau adesea un simplu glob de metal plin, avînd efect numai

asupra punctului lovit. Ghiulelele umplute cu pulbere făceau explozie datorită unui fitil ce lua foc în momentul tragerii şi în cursul traiectoriei transmitea flacăra în interior. Procedeul era imperfect: explozia se producea uneori prea devreme, alteori aşa de tîrziu încît ostaşii aveau cîteodată timp să ia ghiuleaua în ibraţe şi să o azvîrle la cîţiva metri depărtare : distanţă suficientă pentru ca efectul să nu mai fie vătămător. Prin urmare, nici artileria nu constituia încă un mijloc de apărare sigur împotriva cavaleriei care şarja. Era mai valoroasă în luptele de asediu.

Cu timpul apărură îşi în armata regală şi în cea parlamentară (mai puţin) unităţi de mercenari. Un obicei întîlnit *şi* de o- parte şi de alta era acela ca ostaşii unui regiment să poarte uniformă de culoarea blazonului comandantului său. Astfel, în armata regală contele de Newcastle organiză un bun corp de infanterie în tunici albe. în armata parlamentului, ostaşii lui Hampden purtau surtuc verde, iar ai lui Holles — roşu.

în vara anului 1642, unităţile regale încercară să pună mîna prin surprindere pe oraşul Coventry. Se repetă episodul de la Huli : garnizoana le respinse. în schimb, reuşi lovitura asupra portului Portsmouth, care fu predat regelui de către lordul Goring, una dintre figurile sinistre de aventurieri ce foiau în tabăra regalistă. în memoriile sale, Edward Hyde, conte de Clarendon, scrie despre el că „ar fi călcat fără işovăire orice jurămînt *şi* ar fi săvîrşit orice trădare, numai să-şi satisfacă o poftă sau o pasiune ordinară..."[1]. Este părerea unuia care a luptat în aceeaşi partidă... Ne putem uşor închipui cum îl vedeau adversarii...

La 22 august 1642 în faţa castelului din Nottingham era adunată oastea *regală. ;* fluturau în vînt drapelele cu deviza „Pentru Dumnezeu şi .regele Carol". Regele însuşi apăru pe înălţimea unei terase a castelului, însoţit de cei doi fii şi de nepoţii lui, prinţii palatini iRupert şi Mauriciu. în numele său, un herald dădu citire proclamaţiei de război împotriva „rebeliunii contelui Essex". Drapelul regal fu înălţat pe un turn al castelului, în vreme ce toţi cei prezenţi se descoperiră, izbucnind în strigătul : „Dumnezeu să ocrotească pe rege !".

Războiul era declarat oficial.

Oastea regală începu a înainta spre sud, către valea Tamisei. La Powick Bridge, lingă oraşul Worcester, avu loc la

[1] După A. L. M o r t o n, *A people's history of England,* p. 235.

8 septembrie întiia ciocnire, nil prea importanta. Regalista ;șiră victorioși. Aceste prime lupte aveau un caracter lo-al, de hărțuială. Erau date de unitățile care nu se reuniseră u grosul armatei și se întîlneau, cîteodată înti'mplător, tară n plan precis de acțiune.

La 23 octombrie 1642, la Edgehill, la nord de Oxford, : angaja însă o ibătălie adevărată între oastea regelui și cea lui Essex. Cavaleria lui Rupert atacă năvalnic flancul îng al armatei parlamentare. Acesta se împrăștie, demora-zat *și* de trădarea a două unități de cavalerie. Rupert iaintă adine în urmărire, apoi îngădui ostașilor să prade iruțele cu provizii și pe prizonieri. în acest timp, în cen-u *și* pe flancul drept, regimentul lui Holles și unitățile ai mici comandate de Cromwell și Haselrig rezistară ad-irabil atacului. Contele Lindsey tu ucis într-o învălmă-ală[1]. Regimentul lui Hampden porni la contraatac. Ste-rul regelui fu ucis, stindardul căzu în mîinile ostașilor rlamentului, apoi din nou reluat. Regele și fiii săi, prin-de Wales și York, ce priveau de pe o înălțime destășu-rea luptei, ajunseră în primejdie de a fi prinși. Intoar-rea cavaleriei lui Rupert restabili situația, dar Essex răise stăpîn pe cîmpul de bătaie. Nu cuteză însă să con-lue lupta, ci dădu ordin de retragere spre Warwick, către rd-vest. Astfel, nehotarîrea comandamentului lipsi par-nentul de o victorie. Cu toate acestea, la Londra se cele-i izbînda printr-o întrunire la Guildhall. Realitatea era însă că regele se apropia, iar din oastea Essex doar cîteva regimente acopereau drumul spre ca-ală. Oastea regală ocupă vechiul oraș universitar Oxford, e timp de patru ani avea să devină centrul reacțiunii. La eputul lunii noiembrie ajunse la Reading, pe valea Ta->ei, la sud-est de Oxford. La 12 noiembrie luă cu asalt :ntford, la numai 7 mile la apus de Londra. Lupta fu îcenă. Regimentul lui Holles ibaricadase străzile. Unită-regale din Wales îl siliră să bată în retragere, cedînd idă cu stradă. Fură respinse și regimentele lui Brooke și tnpden, trecute la contraatac.

In Londra, primejdia atît de apropiată îndîrji poporul, jimentele lui Skippon se aruncară în luptă pentru a a capitala. Erau meseriași, lucrători, marinari, unii mî-

[1] Cu foarte puțin timp înainte el fusese înlocuit în funcția de mdant suprem prin lordul scoțian Ruthven, conte de Forth. Cf. r d i n e r, *op. cit.*, I, p. 50.

nuind pentru întîia dată o armă de foc, mulţi îmbrăcaţi doar în hainele lor de lucru. La Turnham-Green, o cîmpie de lîngă Brentford [1], avîntul de luptă al poporului înarmat salvă capitala. Regimentele lui Skippon rezistară atacului oştii regale, care, văzînd că nu-şi poate croi drum spre Londra, primi ordinul de retragere spre Oxford şi fu trimisă apoi în cantonamentele de iarnă. Cîmpia de la Turnham a fost un fel de Valmy[2] al revoluţiei engleze. Se dovedea că masele populare înarmate constituie o forţă care, cu toată lipsa de experienţă militară, e capabilă să reziste unei armate de profesie. Revoluţia burgheză îşi datora încă o dată salvarea ei sprijinului, neprecupeţit al maselor.

Răgazul pe care venirea iernii îl impuse operaţiilor militare fu folosit pentru unele încercări de împăcare. Regaliştii se considerau învingători. Chiar dacă nu reuşiseră să ocupe Londra, cuceriseră un teritoriu întins, iar în majoritatea luptelor, mai ales a celor mari, sorţii fuseseră de partea lor. De aceea, înaintară parlamentului un fel de invitaţie la capitulare. Londra însă respinse propunerile regelui. La Guildhall, în faţa unei mari mulţimi, Kimbolton, devenit de curînd conte de Manchester, în numele Camerei Lorzilor, şi Pym, în numele Comunelor, ţinură cuvîntări în care explicau motivele refuzului şi afirmau hotărîrea parlamentului de a lupta pînă la împlinirea revendicărilor sale. Mulţimea îi aclamă, strigînd: „Vrem să trăim şi să murim cu voi !".

Regelui i se răspunse prin propriile condiţii ale parlamentului, aşa-numitele „Propuneri de la Oxford", din 1 februarie 1643. Ele cereau dizolvarea armatei regale, desfiinţarea episcopatului, judecarea „delincvenţilor" (este termenul nou care ajunge să desemneze, în general, pe cei care ridicaseră armele împotriva parlamentului), confirmarea de către rege a legii privitoare la comanda miliţiilor

[1] Azi acest loc, precum şi orăşelul Brentford sînt cuprinse în sub urbiile apusene ale Londrei.

[2] Localitatea din răsăritul Franţei unde, la 20 septembrie 1792, trupele revoluţionare franceze, slab instruite şi echipate, dar cu un moral neclintit, au respins invazia armatei prusiene, considerată atunci una din cele mai bune din Europa. Numele Valmy a devenit astfel aproape un simbol al victoriei unei cauze juste împotriva unor forţe superioare. Comparaţia îi aparţine lui Rawson Gardiner, *op. cit.,* I, p. 69, acceptată cu rezerve de lucrarea recentă a lui Cahen-Braure, *op. cit.,* p. 495.

şi o declaraţie de reabilitare din partea lui a liderilor parlamentului, ameninţaţi cu arestarea în ianuarie 1642.

Propunerile fură refuzate. Regele se încredea tot mai mult în victorie. Ajutoarele de pe continent începeau să sosească în cantităţi tot mai mari. Regina vînduse în Olanda o parte din (bijuteriile coroanei, iar o altă parte o amanetase, în schimbul unor împrumuturi. Obţinu astfel, pe rînd, pînă la vreo 2 milioane de lire sterline[1]. încă din vară începuse să trimită armament oştirii regale. Parlamentul, prin reprezentantul său la Haga, Strickland, protestă contra acestor acţiuni ale reginei, dar fără rezultat. Singură burghezi-?, din provincia Olanda simpatiza cu cauza parlamentului englez. Majoritatea reprezentanţilor din Stările Generale [2] înclina înspre Anglia monarhică. Se simţea de altfel şi influenţa stadhouderului Wilhelm al II-lea de Orania, căsătorit cu fiica lui Carol I.

în februarie 1643, regina părăsi Olanda cu o flotă angajată de ea, lăsînd în locul ei, ca agent regal, pe contele de Norwich, tatăl lui Goring ; acesta se va strădui să-i atragă în slujba regelui pe ostaşii englezi şi scoţieni ce se aflau pe continent, angajaţi ca mercenari în diferite armate, în timpul războiului de treizeci de ani, în acel moment încă în plină desfăşurare.

Regina traversă Marea Nordului pe furtună şi urmărită îndeaproape de o escadră parlamentară. Furtuna, amenin-ţînd să-i zdrobească vasele, i le salvă în schimb de a fi capturate ; printr-un noroc neaşteptat, reuşi să ancoreze în micul port Bridlington din Yorkshire. Abia se încheiase debarcarea, cînd vasele parlamentare apărură şi ele în larg, începînd bombardarea portului. Regina trebui să fugă pe jos, peste cîmp, într-o ţinută nu prea eroică, nici elegantă. Ajunsă la York, fu primită în triumf de „cavaleri". Aveau şi de ce : adusese cu sine. 1 000 de ostaşi şi 300 de ofiţeri, echipament pentru 20 000 de oameni îşi pe deasupra 80 000 de lire sterline. Cu aceste ajutoare se întări considerabil armata regală din York, de sub comanda contelui de Newcastle. „Armata reginei" o numiră, ca elogiu, regaliştii:

[1] O scrisoare interceptată de parlament la 26 noiembrie 1642 dezvăluia că sumele trimise deja de regină în Anglia, şi cele aflate la dispoziţia ei totalizau 1200 000 de lire. In februarie 1643 ele erau apreciate, probabil exagerat, la 2 000 000 de lire. Cf. R a w s o n Gard i n e r, *op. cit.,* I, pp. 74 şi 108.

[2] Adunarea generală a reprezentanţilor nobilimii şi burgheziei din toate provinciile care alcătuiau republica „Provinciilor Unite".

„armata papiştilor" o poreclea, printre dinţi, poporul... Iar parlamentul vota o acuzaţie de înaltă trădare împotriva reginei.

Cu aceste forţe sporite Newcastle termină, spre apus, cucerirea oraşelor Leeds, Halifax, Bradford si a regiunii înconjurătoare. După ce veni primăvara atacă oastea parlamentară a lui Ferdinand şi Thomas Fairfax, pricinuindu-i în cele din urmă o grea înfrîngere, la 30 iunie 1643, la Atherton-Moor. Cei doi Fairfax fură siliţi să se închidă în Huli, unde fură încercuiţi şi asediaţi. Rezistenţa lor decurse cu destule greutăţi. Comandantul fortăreţei, acelaşi John Hotham care o apărase în aprilie 164Z, fusese între timp cîştigat de regalişti, pregătind în taină predarea. Descoperit, el fu executat împreună cu fiul său. La interogatoriu, John Hotham-fiul şi-a motivat trădarea prin teama că „oamenii nevoiaşi din tot regatul se vor ridica acum în număr mare şi... îşi vor atribui ei titluri de nobleţe, spre desăvîrşita ruinare a nobilimii..." [1].

Asemenea episoade se întîlniră şi în alte părţi. Chiar la Londra. Agenţii regali mişunau pretutindeni. Mai periculoşi erau aceia care deveniseră asemenea agenţi, după ce la început se. arătaseră zeloşi parlamentari. Elemente din rîndurile nobililor, ca şi din cele ale burgheziei bogate, erau nemulţumite de prelungirea războiului. începea să se resimtă o inevitabilă perturbare a comerţului intern şi extern. Creditul era zdruncinat. împrumuturile către parlament puteau uşor să se piardă, ba să mai constituie şi vină de înaltă trădare, dacă lucrurile ar fi sfîrşit rău... Curajul marii burghezii din City se măsura după perspectivele bilanţului de profit şi pierderi. înfrîngerile din prima parte a războiului o deprimaseră. Era gata să renunţe la multe dintre revendicările sale, numai să ajungă cu regele la un compromis prin care să-şi salveze averea şi profiturile. îi erau neplăcute şi contribuţiile pentru întreţinerea armatei, instituite de parlament. Iniţial li se spuse „voluntare", dar deveniră curînd permanente şi impuse. Un jurist numit Fountain refuzase să le achite, invocînd „Petiţia dreptului". La care Henry Marten, unul dintre primii republicani din parlament, răspunse : „Petiţia dreptului a fost întocmită spre a-i îngrădi pe regi, iar nu parlamentele". Şi fără multă ceremonie, Fountain fu trimis la închisoare. Pedeapsa cu închisoarea

[1] C. H i l l, *op. cit.,* p. 126.

pentru refuzul achitării acestor contribuţii fu generalizată de parlament, printr-o hotărîre din octombrie 1642 *K*

în primăvara lui 1643, se descoperi la Londra o conspiraţie regalistă. Din ea făcea parte şi poetul Edmund Waller, apărătorul episcopatului în parlament, cu doi ani înainte. îşi salvă pielea, trădînd fără scrupule pe tovarăşii săi. Doi dintre aceştia fură condamnaţi la moarte şi executaţi. Agenţii regalişti purtau şoapte otrăvite îşi în urechile poporului neştiutor, ce suferea de proasta aprovizionare, de impozitele indirecte pe care le introdusese ori le sporise parlamentul, dominat de interesele unor nobili şi ale marii burghezii. Propaganda aceasta îşi făcea cîteodată efectul. La 5 august, în Londra, în faţa parlamentului se produse o demonstraţie, mai ales a femeilor, cerînd pace îşi întoarcerea regelui. Miliţia împrăştie demonstraţia, care nu avu alte urmări. Lorzii Bedford, Holland şi Portland, compromişi în această afacere, fugiră în tabăra regelui.

între timp, situaţia parlamentului se înrăutăţi şi pe frontul de sud. încă din iarnă, regaliştii asediară oraşele Gloucester $i Bristol. La 18 iunie 1643 avu loc o mică ciocnire la Chalgrove-Field, la sud-est de Oxford. în cursul ei, John Hampden fu rănit mortal. Două gloanţe îi zdrobiră umărul şi îi sfîşiară braţul. Luptătorii, fără a-i putea veni în ajutor, îl văzură deodată strîngînd frîul şi părăsind cîmpul de bătaie cu calul la pas. Ţinea capul plecat, un braţ îi atîrna mort, iar celălalt îi era încleştat de coama calului. Ajunse astfel pînă în satul Thame, unde primi îngrijiri ce se dovediră zadarnice. în agonia ce i se prelungi cîteva zile, Hampden, învîngîndu-şi durerile, continuă să se întreţină cu unii dintre fruntaşii revoluţiei, veniţi la căpătîiul lui, dîndu-le sfaturi. Ultimele sale cuvinte au fost: „Dumnezeu să mîntuiască patria mea însîngerată..."

Nu putem şti cum ar fi evoluat Hampden, dacă gloanţele fatale nu i-ar fi curmat viaţa în acea zi. După cum a trăit şi a murit, el rămîne o figură luminoasă a revoluţiei engleze. Omul care a dat semnalul reluării rezistenţei împotriva samavolniciei regale, înfruntînd asprimea judecăţii pentru a apăra un principiu, simbolizat prin cîţiva shillingi, a rămas consecvent cauzei : lupta din faţa tribunalului o continuase cu arma în mînă, fiind primul dintre principalii conducători ai revoluţiei care a murit în acest fel.

[1] Gardiner, *op. cit.,* I, pp. 40—43.

Un remarcabil fapt de arme savîrşîrl trupele Jăarkme'n[s] tului în august şi septembrie 1643. După ce armata de vest> comandată de William Waller, fu înfrîntă în iulie la Lansdown şi Roundwaydown, în Wiltshire, oraşul Bristol căzu în mîinile regaliştilor, ia 26 iulie 1643. Era o grea lovitură, Bristol fiind al doilea port al Angliei, după Londra. Oraşul Gloucester, asediat, rezistă în schimb cu îndîrjire. în capitală începu o propagandă aprinsă pentru un fel de cruciadă menită să-1 elibereze. Miliţiile londoneze, într-un număr impunător, cum nu se mai văzuse din ziua de la Turnham-Green, porniră spre apus, conduse de Essex. îşi croiră drum printre atacurile cavaleriei lui Rupert şi reuşiră să spargă cercul care înconjura Gloucester, silind pe regalişti să ridice asediul. între timp, armata regelui înainta spre Londra, a cărei apărare o ştia slăbită prin plecarea atîtor ostaşi. Oastea lui Essex se grăbi să revină, spre a salva capitala. La Newbury, o localitate la apus de Reading, cele două armate se întîlniră, în ziua de 20 septembrie. într-o bătălie înverşunată, terminată nedecis, miliţiile rezistară tuturor şarjelor cavaleriei lui Rupert. Drumul regelui spre Londra fu din nou oprit. Essex se retrase mai departe către răsărit, fiind primit în capitală ca un învingător. La Newbury a murit lordul Falkland, care lupta în tabăra regală, dar căutase mereu să mijlocească încheierea păcii cu parlamentul. Campania aceasta de cinci săptămîni e apreciată de unii istorici drept „punctul de cotitură al întregului război" [1].

Anul 1643 a fost bogat şi în evenimente politice interne. La 1 iulie se deschise sinodul de la Westminster, care organiză oficial biserica presbiteriană în Anglia, fără însă ca acest cult să devină încă obligatoriu şi singur recunoscut.

La 25 septembrie, o delegaţie a parlamentului semnă la Edinburgh o alianţă cu Scoţia, denumită „Ligă şi Covenant". Cele două ţări îşi promiteau ajutor reciprocpentru apărarea drepturilor politice ale parlamentelor lor şi a religiei presbiteriene. A fost ultimul mare succes politic al lui John Pym. Bolnav de mai multe luni, starea sa se agrava în noiembrie şi muri la 8 decembrie. Fu înmormîntat în catedrala Westminster, cu onorurile cuvenite unui mare fiu al naţiunii. Zece membri ai Camerei Comunelor purtară coşciugul pe

[1] A. L. Morton, *op. cit.*, p. 242.

umeri, de-a lungul străzilor capitalei cernite. Parlamentul vota acoperirea datoriilor sale din fondurile statului[1].

In anul 1643 începe să se impună prin activitatea sa Oliver Cromwell. La Edgehill se remarcase deja, luptînd cu dîrzenie în calitate de căpitan aii escadronului 67 de cavalerie, alcătuit pe cheltuiala sa. Erau vreo 60 de oameni — ţărani liberi din ţinuturile-i natale, Huntingdon şi Cambridge. înfrîngerea, ca şi altele care urmară, îi serviră lui Cromwell pentru a trage concluzii adînci şi juste despre felul cum trebuia purtat războiul. înţelese în primul rînd valoarea cavaleriei şi necesitatea unei solide instrucţii şi discipline a trupelor, înţelese şi ce factor de seamă este moralul în luptă. De un moral ridicat în armata regală nu se putea vorbi, în înţelesul adevărat al cuvântului. El era însă suplinit de un anumit simţ al datoriei, al onoarei de luptător, care izvora la „cavaleri" din prejudecata feudală a lealităţii vasalului faţă de suzeran. Oare în armata parlamentară nu existau posibilităţi pentru crearea unui spirit asemănător ? Evident că da, numai trebuia să ştii unde să-l găseşti. în inima cui era el sădit adînc ? Desigur că nu într-a nobililor de felul lui Essex şi Manchester, ale căror şovăieli trădau contradicţia poziţiei lor : mari feudali, cu credinţa jurată regelui, luptau de partea parlamentului, simţindu-se ei înşişi vinovaţi, rebeli. Drepturile politice ale parlamentului nu erau pentru ei un crez izvorît dintr-un interes ce nu s-ar fi putut realiza şi altfel : cîştigînd graţia regelui.

Atunci, poate burghezia să fi fost mai însufleţită de ideea unei lupte consecvente cu regele ? în parte, da. Burghezia mare însă, lumea bancherilor, a negustorilor şi a afaceriştilor de tot soiul din City, hotărît nu. Gromweîll şi mulţi alţii vedeau deja cu dezgust cum această burghezie nu urmărea decît interese meschine de îmbogăţire, gata oricînd să părăsească lupta, pentru concesii infime.

Alta era însă starea de spirit a ţăranilor, a meseriaşilor şi a lucrătorilor, a oamenilor simpli. Pentru ei lupta contra regelui, a marii nobilimi feudale şi a clerului anglican era o chestiune de viaţă. Era prilejul de a se elibera de jugul exploatării «şi asupririi. Ura lor faţă de clasele exploatatoare şi instituţiile asupritoare ale statului, dorinţa de a-şi făuri o viaţă mai bună erau chezăşia avîntului lor de luptă, a ataşamentului neclintit faţă de cauza parlamentului, de care ei îşi legau

[1] Pym cheltuise din averea personală, sau şi-o amanetase pentru împrumuturi făcute în scopuri politice.

nădejdile. Încă nu ştiau cît de amar le vor fi înşelate... Iar puritanismul fanatic al acestor oameni neştiutori putea constitui o bază pentru spiritul de ascultare şi disciplină necesar unei armate bine organizate.

în intuirea acestor fapte, în recunoaşterea necesităţii alianţei cu masele, în canalizarea energiei lor revoluţionare împotriva regaliştilor constă unul dintre principalele merite ale llui Oliver Cromwell, conturîndu-1 ca o personalitate istorică deosebită. Acest merit ne conduce mai adînc în definirea rolului şi personalităţii sale. Mijloacele potrivite pentru victorie le află în primul rînd acela care e sincer preocupat de a o dobîndi. Vîrfurile nobilimii şi burgheziei *nu doreau* zdrobirea completă a regelui şi a regimului absolutist, ci doar un compromis care să le garanteze anumite interese înguste de clasă. De aceea nu vedeau şi *nu voiau* să vadă singura cale de obţinere a unei victorii complete. Ea însemna atragerea în luptă a maselor, a acelora pe care vîrfurile nobilimii şi burgheziei îi exploatau, de care se temeau şi îi urau în acelaşi timp.

între mica nobilime rurală, din care se trăgea Cromwell, şi ţărănimea, mai ales cea liberă şi înstărită — yeomenii — nu existau contradicţii atît de adînci. Iată de ce lui Cromwell interesele de clasă nu-i indicau o rezervă faţă de ţărănime, în aceeaşi măsură ca marilor proprietari de pămînt.

în jurul llui Cromwell, Haselrig, Henry Vane şi a altora începe să se schiţeze un curent mai radical decît al majorităţii parlamentului. El se caracteriza prin dorinţa de a purta războiul cu toată hotărîrea, pentru a impune regelui nu un compromis, ci o capitulare. Pe plan religios, erau pentru o deplină libertate a conştiinţei. De unde numirea de „independenţi", întrucît simpatizau cu sectele puritane pe care „presbiterienii" rigorişti voiau să le înăbuşe, încadrîndu-le într-o disciplină dogmatică şi organizatorică unitară. Din rîndurile independenţilor făceau parte elemente şi mai avansate, de pildă Henry Marten, unul dintre primii republicani, care, în vara lui 1643, fusese aspru atacat de majoritatea parlamentară, alungat din Camera Comunelor şi închis în Tower, fiindcă se pronunţase pentru detronarea şi pedepsirea regelui cu moartea.

După Edgehill, Cromwell spusese lui Hampden : „Detaşamentele voastre se compun în cea mai mare parte din ostaşi bătrîni care nu fac nici o treabă şi din beţivi, iar detaşamentele lor sînt alcătuite din fii de gentlemeni şi din oameni de onoare. Oare credeţi că sufletele acestor oameni decăzuţi şi

vidaşi vor fi cîndva în stare să-şi măsoare puterile cu gentlemenii aceştia care au onoare, curai şi botărîre ? Trebuie să recrutaţi oameni însufleţiţi de o astfel de stare de spirit, încît să-i oblige să se poarte ca nişte gentlemeni, căci în caz contrar veţi fi din nou bătuţi... Trebuie să dispunem de oameni pioşî şi eu ştiu unde putem să-i găsim..." [1].

Nobilul din Cromwell exagera meritele „gentlemenilor" şi îi dicta un dispreţ prea accentuat faţă de „decăzuţii" care totuşi salvaseră de cîteva ori parlamentul, luptînd cu abnegaţie, chiar dacă erau fără prea multă pricepere. Dar o parte de adevăr era în spusele lui, iar pentru a determina o trezire a conducerii armatei din moliciunea ei, biciul exagerării era folositor.

Din primăvara anullui 1643, Cromwell deveni sufletul aşanumitei „Asociaţii răsăritene" din comitatele Norfolk, Suffolk, Essex, Cambridge, Huntingdon, Hertford şi, ceva mai tîrziu, Lincoln. Ce reprezenta această organizaţie ? După izbucnirea războiului civil, parlamentul, în teritoriile declarate de partea sa, nu desfiinţase vechile organe ale puterii administrative locale, cum erau de pildă sheriffii. Se constituiseră însă pe lîngă ei un fel de „comitete revoluţionare" cu scopul de a face mai operativă acţiunea de organizare militară pe plan local. în unele părţi ele aveau o compoziţie destul de democratică. Astfel pe insula Wight, în sudul ţării, din comitet făceau parte un negustor ambulant, un farmacist, un brutar, doi fermieri şi un ţăran sărac. „Asociaţia răsăriteană" reprezenta o uniune a acestor comitete în ţinuturile amintite, ocupîndu-se în soecial cu combaterea contrarevoluţionarilor. Activînd în cadrele ei, Cromwell depuse o munca neobosită pentru a aduna voluntari şi bani. La 21 martie 1643, parlamentul transmise mulţumiri nou-numitului colonel pentru „însemnatele salle servicii". Pînă către sfîrşitul anului, el adună peste 1 000 de oameni. Cromwell îşi puse în aplicare convingerile Ia care aiunsese. Făcu apel mai ales la yeomeni şi la toţi oamenii, indiferent de poziţia lor socială, neţinînd seamă decît de verificarea devotamentului lor faţă de cauza revoluţionară. Contele Manchester, comandantul armatei ce se organiza în aceste comitate, îl acuza, la 10 august, într-o scrisoare: „Colonelul Cromwell nu^şi alege ofiţerii dintre

[1] M. A. Barg, *op. cit.*, p. 163. Rawson Gardiner, *op. cit.*,*1*, p. 47 şi nota 2, crede că această convorbire a avut loc înainte de Edgehill, probabil în legătură cu rezultatele puţin încurajatoare ale recrutării unei noi armate, puse sub comanda contelui Warwick.

oamenii cu moşii, ci dintre oamenii simpli şi săraci...". într-adevăr, Cromwell scria la 29 august comitetului din Suffolk următoarele : „...Prefer un căpitan ceva mai simplu îmbrăcat, într-un veston grosolan de lînă, dar care să ştie pentru ce luptă şi să îndrăgească în chip conştient cauza, — unuia pe care-l numiţi gentleman, dar care în afară de acest titlu nu mai reprezintă nimic" [1].

între ofiţerii recrutaţi de Cromwell se numărau cazangiul John Fox, căruţaşul Thomas Pride, cizmarul John Hewson, căpitanul de marină Thomas Rainsborough, viitori comandanţi militari valoroşi.

în escadroanele lui Cromwell domnea o disciplină severă. Nu erau admise beţia, jaful, înjurăturile, certurile. în general, aceşti oameni, chiar fără ameninţarea pedepselor, îşi impuneau singuri o comportare corectă, izvorîtă din convingerile lor puritane. în contrast cu jafurile şi silniciile săvîrşite de ostaşii altor unităţi, îndeosebi de „tîlharii" din cavaleria lui Rupert[2] regimentul lui Cromwell se purta omeneşte cu populaţia, cîştigîndu-i simpatia şi sprijinul. Cromwell a pus astfel, din toate punctele de vedere, bazele unei armate de tip nou, a format nucleul unei armate revoluţionare.

Cu ajutorul ei, a obţinut încă în 1643 primele sale succese militare, în ciocnirile mai mici de la Grantham, la 13 mai şi Gainsborough, la 31 iulie. Unindu-se ou trupele conduse de Manchester şi Thomas Fairfax, el pricinui regaliştilor la Winceby, la 11 octombrie, o primă înfrîngere gravă într-o bătălie în cîmp deschis. Din cei 3 000 de ostaşi care compuneau oastea regalistă fură ucişi 600. Cel puţin tot pe atîţia prizonieri şi 35 de steaguri căzură în manile lui Cromwell, care a dovedit cu această ocazie şi un deosebit calm şi curaj personal. Comitatul Lincoln fu curăţat de regalişti. Ei trebuiră să ridice asediul portului Huli. Principalele forţe ale lui Fairfax, închise aci, se putură alătura din nou trupelor parlamentului.

în acalmia pe care venirea iernii o aduse operaţiilor militare, regele convocă în decembrie 1643, la Oxford, un parlament al său. Aproape 200 de deputaţi regalişti din Camera Comunelor şi vreo 80 de lorzi dezertară definitiv, venind să-şi ocupe locul în acest nou parlament. La Londra mai rămaseră vreo 30 de lorzi şi cam 300 de „cammoneri". Locurile

[1] E. A. Kosminski — I. A. Leviţki, *op. cit.*, I, p. 178.
[2] Chiar prinţului i se aplica în mod curent jocul de cuvinte : Rupert—Robber (= tîlhar).

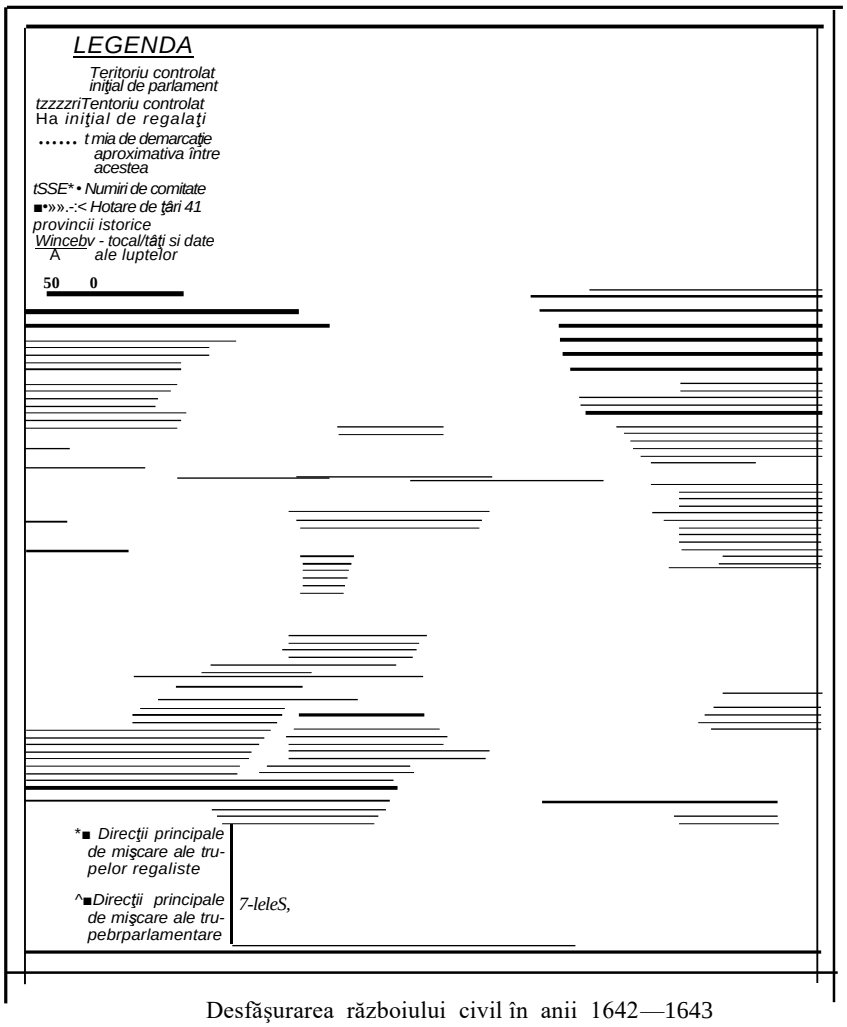
LEGENDA
Teritoriu controlat iniţial de parlament
tzzzzriTentoriu controlat
Ha iniţial de regalaţi
..... t mia de demarcaţie aproximativa între acestea
tSSE* • Numiri de comitate
■•»».-:< Hotare de ţări 41 provincii istorice
Wincebv - tocal/tăţi si date
A ale luptelor
50 0
*■ Direcţii principale de mişcare ale trupelor regaliste
^■Direcţii principale de mişcare ale trupebrparlamentare
7-leleS,

Desfăşurarea războiului civil în anii 1642—1643

rămase vacante în Camera Comunelor se vor completa prin alegeri parţiale, în anii 1644—1645. Tot în decembrie sosi la Londra o misiune diplomatică olandeză, afişînd neutralitatea faţă de războiul civil din Anglia şi oferindu-se să medieze între cele două părţi. în realitate, olandezii nu voiau altceva

rîecît să profite de situaţie pentru a obţine garantarea dreptului de pescuit în apele engleze. Misiunea încetă, după un an, fără să fi realizat nici unul dintre obiectivele propuse.

La 19 ianuarie 1644, armata scoţiană de 20 000 de oameni, condusă de Alexander Leslie, trecu din nou peste Tweed. Era rezultatul alianţei dintre parlamentul englez şi cel scoţian, încheiate cu patru luni înainte. Oastea scoţiană se uni cu a lui Ferdinand Fairfax, începînd cucerirea comitatului York. în aceeaşi lună, Thomas Fairfax nimici unităţile irlandeze debarcate în nordul Angliei, în ajutorul regelui. Noul an părea să înceapă favorabil pentru parlament. Colaborarea militară cu scoţienii îi dădea o incontestabilă superioritate pe frontul de nord. în februarie 1644 luă fiinţă „Comitetul celor două regate", organ excepţional însărcinat de parlament cu conducerea operaţiilor militare comune împotriva regelui. Din el făceau parte 7 lorzi, 14 deputaţi ai Comunelor şi 4 comisari scoţieni. Cromwell, avansat cu cîteva zile înainte la gradul de general-locotenent, fu chemat să facă parte din acest comitet deosebit de important.

Către sfîrşitul primăverii luptele reîncepură, atît în sud cît şi în nord. O armată a parlamentului, condusă de Essex şi Skippon, trebuia să se unească cu aceea comandată de William Waller, pentru un atac asupra Oxfordului. Capitala „cavalerilor" era serios ameninţată, de forţe ce însumau cam 20 000 de oameni. în nord scoţienii, împreună cu Fairfax, asediară oraşul York.

Essex şi Waller nu se prea înţelegeau unul cu altul. Din acest motiv, cît şi fiindcă amîndoi erau „presbiterieni", moderaţi, conduseră operaţiile fără nici o convingere şi nu-şi coordonară de loc mişcările. Regele reuşi la 3 iunie să spargă încercuirea, îndreptîndu-se cu cea mai mare parte a oştirii spre nord, în vreme ce altă parte continua să apere Oxfordul. Oastea lui Waller îl urmări, iar Essex se îndreptă către comitatele de sud-vest, unde obţinu cîteva succese : eliberă portul Lyme, asediat de regalişti, cuceri Weymouth şi reuşi s-o sperie pe regina Henrietta Măria, care se afla la Exeter, încît ea fugi în Franţa, unde avea să jrămînă definitiv, fără a-şi mai revedea vreodată soţul.

Profitînd de despărţirea celor două armate parlamentare, regele reveni în Oxford şi, la 29 iunie, la Oropredy, pe rîul

Charwell[1], îl înfrînse pe Waller atît de grav, încît putu porni nestingherit în urmărirea lui Essex.

între timp, el trimisese cavaleria prinţului Rupert în ajutorul armatei de nord. La 28 iunie acesta realiză joncţiunea ou trupele contelui Newcastle. Scoţienii şi armata parlamentară ridicară asediul oraşului York şi făcură front cu faţa spre apus. Cale două oşti se întîlniră la 2 iulie 1644 la Marston Moor, la vreo 10 kilometri la apus de York. Aci s-a desfăşurat, prin efectivele aruncate în luptă, cea mai mare bătălie a războiului civil din Anglia. Forţele anglo-scoţiene dispuneau de 27 000 ide ostaşi, dintre care 7 000 erau cavalerişti. Regaliştii erau 18 000. Inferiori ca număr de pedestraşi, ei dispuneau de o cavalerie la fel de puternică.

Ploaia care căzu de mai imulte ori în cursul zilei, constrînse ambeile armate să se limiteze la un duel de artilerie. Spre seară timpul se mai însenină. Fiind în plină vară, pămîntul se usca destul de repede pentru a îngădui şarjele cavaleriei.

Cromwell, care comanda flancul stîng, dezlănţui atacul asupra cavaleriei lui Rupert, aflată în faţa sa. Regaliştii contraatacară puternic. în vălmăşagul luptei, Cromwelll fu rănit la gît. Unităţile lui rezistară ca un zid, spre surprinderea lui Rupert, obişnuit ca asaltul călăreţilor săi să împrăştie repede pe adversar. Un atac al unităţilor scoţiene conduse de David Leslie [2] restabili pe deplin situaţia, permiţîndu-i lui Cromwell să treacă da al doilea iureş, decisiv. Cavaleria lui Rupert se împrăştie. Cromwell trimise o parte a unităţilor sale în urmărirea ei, iar cu grosul cavaleriei execută un puternic atac de flanc asupra „tunicilor albe" ale contelui de Newcastle, care atacau centrul oştii parlamentare, condusă de Manchester şi Ferdinand Fairfax. Atacul său pătrunse pînă fia celălalt capăt al cîmpului de luptă, salvîndu-1 pe Thomas Fairfax, care era pe punctul de a fi înfrînt de regimentele lordului Goring.

Rezistenţa regaliştilor se prăbuşi. 1 600 de oameni (din care 100 de ofiţeri) căzură prizonieri. Fură capturate 20 de tunuri, 100 de steaguri şi 6 000 de muschete. Aproape 4 000

[1] **Un mic afluent ce** se varsă **în Tamisa** dinspre **nord,** chiar lîngă Oxford.

i

[2] Omonim al comandantului suprem scoţian, Alexander Leslie, numit **adesea şi Leven, după titlul său de noblețe, spre a-1** deosebi **de** acest **David Leslie, mai tirziu baron de Newark, care va deveni şi el peste cîţiva ani comandant general al oştii scoţiene.**

de regaliști îşi pierdură viaţa. Gloria militară a lui Gromwell era consacrată. „Europa nu a mai văzut pînă acum ceva asemănător în arta de a conduce armatele" — spunea unul dintre cei doi Leslie[1]. Chiar Rupert a rămas impresionat, numindu-l „Cel cu coaste de fier" (Ironside), poreclă ce s-a extins apoi asupra soldaţilor lui Cromwell, în general. De fapt, nu triumfase geniul militar al lui Cromwell, ci se verificase justeţea principiului său în recrutarea şi organizarea armatei. Triumfase o armată revoluţionară, populară, cu un moral ridicat, conştient. învingea, ca totdeauna, noul asupra vechiului.

Nordul ţării căzu complet în mîinile parlamentului. Contele Newcastle fugi pe continent. Rupert se retrase spre sud-vest, cu rămăşiţele faimoasei sale cavalerii, prin comitatele Lancashire si Cheshire[2].

Bătălia de la Marston Moor ar fi putut constitui preludiul victoriei totale şi imediate a. parlamentului. Dacă ea n-a fost exploatată în acest sens, faptul se datorează aceleiaşi conduceri presbiteriene, care niciodată nu voise serios să învingă, iar acum, de cînd elementele populare înceoeau să-şi facă loc în armată, aproape că se temea mai mult de victorie decît de înfrîngere... împăcarea cu regele îi apărea din ce în ce mai preferabilă decît alianţa cu masele populare. Nu pe plan militar prin urmare, ci pe plan politic-social trebuie căutată explicaţia insuccesele care au compromis roadele victoriei de la Marston Moor.

în sud, Essex îşi dădu, în sfîrşit, în vileag incapacitatea militară [3]. Cu oastea regelui pe urmele sale — oaste întărită în marş de unităţile conduse de prinţul palatin Mauriciu şi lordul Hopton —, Essex îşi continuă, senin, „înaintarea" în îngusta peninsulă Cornwall, pînă cînd se trezi prins ca în capcană de forţele regale ce veneau din spate. El îşi părăsi armata şi fugi în portul Plymouth. Oastea sa, rămasă sub conducerea lui Skippon, trebui să capituleze la Lostwithiel, în ziua de 2 septembrie 1644. Ofiţerilor şi soldaţilor li se lăsă libertatea, cu condiţia de a preda întreg armamentul.

---

[1] Mai puţin elegant, Cromwell, într-o scrisoare către cumnatul său, minimalizează aportul scoţienilor, care a fost totuşi foarte însemnat.

[2] Aproximativ în zona marilor oraşe Manchester şi Liverpool de astăzi.

[3] Incapacitate sau trădare ? Se cunoaşte următoarea declaraţie a lui Essex, chiar din acest an, 1644 : „Posteritatea va spune că pentru a-i elibera pe englezi de jugul regelui, i-am supus aceluia al poporului de rînd !". Cf. C. H i 11, *op. cit.,* p. 128.

Sosit la Londra, după acest episod mai ruşinos decît zece înfrîngeri, lui Essex nu i se făcu nici un reproş, însă cariera lui militară era definitiv încheiată [1].

înfrîngerea din sud, datorită în special nehotărîrii şi incapacităţii comandamentului, veni să întărească, indirect, poziţia lui Cromwell şi a „independenţilor". Ei începuseră să-i acuze pe presbiterieni de şovăieli şi considerau o crimă vărsarea sîngelui ostaşilor în aceste condiţii, cerînd în fruntea armatei oameni hotărîţi, convinşi de necesitatea victoriei.

Un alt fapt confirmă aproape în acelaşi timp atitudinea şovăielnică a presbiterienilor. După Marston-Moor, Cromwell propuse urmărirea fără întîrziere a lui Rupert, pentru a-1 zdrobi cu desăvîrşire. Contele Manchester, comandantul suprem al oştirii „Asociaţiei răsăritene" se opuse, invocînd motive cu totul fără valoare. El întreprinse în silă cîteva atacuri asupra fortareţelor regaliste din Lincolnshire, dar fără a le duce la bun sfîrşit. Tărăgăneala sa exasperantă avu ca rezultat unirea în linişte a resturilor cavaleriei lui Rupert cu grosul armatei regelui, întors din Cornwall şi începerea înaintării acestor forţe din nou în direcţia Londrei! Abia atunci, la somaţiile alarmate ale parlamentului, Manchester binevoi să se deplaseze spre sud, preluînd comanda supremă, în locul lui Essex, bolnav.

La 27 octombrie 1644, oastea lui Manchester se ciocni cu cea a regelui, în a doua bătălie de la Newbury. Deşi dispunea de forţe superioare, Manchester, printr-o calculată încetineală, permise regelui să se retragă netulburat către Oxford, lăsîndu-şi artileria şi proviziile la Donnington Castle. Nu numai că trupele parlamentare, ale căror ostaşi începeau a nu mai pricepe de ce nu învinge o dată, nu atacară această mică fortăreaţă, dar, datorită manevrelor savante ale comandantului, ele nu fură măcar de faţă pentru a trage un singur foc asupra unor unităţi regale care, după 12 zile, reveniră la Donnington Castle şi transportară la Oxford, ca la plimbare, artileria şi proviziile părăsite în primul moment, pînă cînd regele, se vede, nu apucase a-şi da seama de amabilitatea lui Manchester...

Atitudinea comandamentului devenea intolerabilă. La 10 noiembrie 1644, se ţinu lîngă Donnigton Castle un consiliu militar al oştirii parlamentare. Manchester, refuzînd să mai continue campania, motivă insuccesele din ultima vreme prin... „voia providenţei". Cromwell insistă pentru un atac

---

* Va muri în 1646, în vîrstă de 55 de ani.

decisiv, arătînd pericolul apropiat al unei intervenţii franceze, care reieşea din nişte scrisori ale reginei, interceptate recent de parlament[1].

Manchester dădu din umeri plictisit şi, poate fără să vrea, îşi trăda deodată gîndul ascuns, lealismui şi laşitatea ce îl stăpîneau, pe el şi pe ceilalţi presbiterieni.

— De vom înfrînge pe rege de nouăzeci şi nouă de ori, el rămîne tot rege, împreună cu urmaşii săi. Dar dacă regele ne va înfrînge pe noi măcar o singură dată, vom fi spînzuraţi cu toţii, iar urmaşii noştri vor ajunge robi...

Cromwell însă îi răspunse cu dîrzenia lui aspră :

— Mylord, atunci pentru ce aţi mai luat armele ? în seamnă că nu trebuie să mai luptăm !... Mai bine să încheiem o pace, oricît de înjositoare !..."

Manchester n-avu ce să mai spună, dar rămase la punctul său de vedere. Armata parlamentului se retrase spre Reading, în vreme ce regele, la 23 noiembrie, îşi făcea intrarea triumfală în Oxford.

Consiliul de lîngă Donnigton Castle marchează începutul rupturii dintre presbiterieni şi independenţi. Cu intuiţia lui rapidă şi precisă, Cromwell simţise un lucru : poporul se săturase să moară fără rost, pentru a face jocul socotelilor „partidei sacului cu bani", cum începu a-i porecli pe presbiterieni. Simţea că poate să învingă şi că victoria îi era furată de conducătorii săi. Evenimentele îi deschideau ochii. Dobîndea experienţă, judecată, învăţa să distingă bine duşmanul, falsul prieten.

Cromwell se puse cu hotărîre în fruntea acelora care voiau să -învingă. Abia întors în Londra, el spuse răspicat ce avea de spus în această privinţă.

---

[1] E. A. Kosminski — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 453.

ARMATA „NOULUI MODEL"

V enise o nouă iarnă. A doua de cînd începuse războiul. Operaţiile militare trebuiră să înceteze cîtva timp. Era un răgaz potrivit pentru ca taberele să-şi refacă forţele, să întocmească bilanţul faptelor petrecute şi planurile de viitor. Regaliştii ţineau cu orice preţ să treacă drept învingători şi după acest al doilea an de lupte. Cu tot dezastrul de la Marston Moor, bunăvoinţa conducătorilor presbiterieni ai trupelor parlamentare le oferise o nesperată reabilitare, dătătoare de noi nădejdi. Reintrarea triumfătoare a regelui în Oxford era menită să păstreze cu orice preţ încrederea „cavalerilor", zdruncinată o vreme, după înfrângerile din nord.

La Londra, în schimb, domnea o nemulţumire abia înăbuşită. Parlamentul era şi nu era învingător. Ostaşii simpli văzuseră cu ochii lor cum armata regelui scăpase unor lovituri care ar fi trebuit doar date, pentru a fi hotărîtoare. Lipsurile materiale se agravau, în capitală şi în provincie. Se trăia cu sentimentul că războiul se prelungeşte inutil. Trebuia făcut ceva. Altfel se ajungea la înfrîngere, căci masele populare, mai curînd sau mai tîrziu, ar fi sfîrşit prin a-şi pierde încrederea în parlament. Majoritatea presbiteriană, sprijinită de conducătorii scoţieni, vedea rezolvarea lucrurilor în reluarea tratativelor şi împăcarea cu regele. Independenţii socoteau însă că împăcarea nu poate avea loc înainte de dobîndirea prealabilă a unei victorii depline.

Disputa izbucni, pătimaşă, în aceeaşi zi în care la Oxford se sărbătorea „victoria" regală. Parlamentul deschisese o dezbatere pe marginea desfăşurării războiului. în Camera Comunelor, Cromwell expuse un raport în care-l atacă fără cruţare pe Manchester, acuzîndu-l de tărăgănare trădătoare, „înfrîngerile — spuse el — au provenit din faptul că, din

capul locului, luminăţia sa n-a dorit să transforme acest război într-o victorie" [1].

Contele nu-i rămase dator. Luă cuvîntul în Camera Lorzilor, acuzîndu-1 la rîndu-i pe Cromwell de „nesupunere" faţă de ordinele sale, date în calitate de comandant suprem, de „îndemn la răzvrătire". Cită anumite afirmaţii atribuite lui Cromwell : că de-abia aşteaptă ziua cînd nu vor mai fi aristocraţi în Anglia, că va întoarce armele împotriva scoţienilor, dacă aceştia vor insista să impună Angliei organizarea bisericească presbiteriană, că întîlnindu-1 pe rege în luptă ar fi gata să descarce pistolul în el ca în orice alt vrăjmaş ş.a. [2]. Manchester şi lorzii se gîndeau chiar să înainteze împotriva lui Cromwell, un act formal de acuzare. Juriştii, consultaţi în această privinţă, îi îndemnară la prudenţă. Cromwell era prea popular în armată ; numele său devenise cunoscut în ţară, asociat cu satisfacţia victoriilor ; în Camera Comunelor dispunea de asemenea de sprijinul unui mare număr de deputaţi.

Polemica se prelungi vreo două săptămîni, arătînd limpede formarea a două partide în parlament. Ea va constitui, în ianuarie 1645, obiectul broşurii *Cearta între contele Manchester şi Oliver Cromwell* unul din primele pamflete politice ale independenţilor. în Camera Comunelor alţi deputaţi se alăturară lui Cromwell, zugrăvind starea grea a ţării şi nemulţumirea populaţiei. „Victoriile noastre... — spuse unul dintre ei — au intrat parcă într-un sac fără fund. Ce cîştigăm într-o perioadă de timp, pierdem într-alta. Vistieria este isecătuită, iar ţara pustiită. Jocul de-a războiul încetează o dată cu venirea toamnei, numai pentru a fi reluat în primăvara următoare ; parcă sîngele ce se varsă ar servi doar ca îngrăşămînt pentru semănăturile noilor lupte" [3].

Cromwell dovedi un tact politic deosebit, dictat şi de ataşamentul sincer pe care-1 simţea pentru cauza revoluţiei, pentru victoria ei. în cursul unei noi cuvîntări, ţinute la 9 decembrie 1644, el îşi retrase învinuirile împotriva lui Manchester, susţinînd că, privind lucrurile mai adine, înfrîngerile nu provin din greşelile unuia sau altuia ; ele vor putea

[1] E. A. Kosminski — I. A. Leviţki, *op. cit,,* I, p. 185.

[2] în ajunul luptei de la Marston Moor, Henry Vane sosise la armata din nord cu propunerea de a detrona pe rege. Manchester suspecta de-atunci pe Cromwell de a fi sprijinit din umbră acest proiect. Cf. Rawson Gardiner, *op. cit.,* I, pp. 431, 471.

[3] M. A. Barg, *op. cit.,* p. 178.

fi evitate numai prin reorganizarea întregii armate pe baze noi. „Ce spun despre noi vrăjmaşii ? Ce spun despre noi chiar acei oameni care, la deschiderea acestui parlament, se numărau printre prietenii noştri ? Ei spun că membrii ambe lor Camere s-au cocoţat în diferite posturi înalte şi că, da torită legăturilor din parlament şi a influenţei pe care o au în armată, se menţin la putere şi nu permit să se termine mai repede cu războiul, temîndu-se ca nu cumva, o dată cu în cetarea ostilităţilor, să sosească şi sfîrşitul propriei lor puteri. Eu vă spun toate acestea pe faţă, în timp ce alţii dis cută pe la colţuri... Dacă armata nu va fi organizată în alt fel, iar războiul nu va fi dus cu mai multă hotărîre, atunci poporul nu va mai putea să-l mai suporte şi vă va obliga să încheiaţi o pace ruşinoasă" [1].

Lovitura lui Cromwell era de o abilitate deosebită. Se disculpa de bănuiala de a fi condus de ură personală împotriva lui Manchester, atingîndu-şi în acelaşi timp scopul : de a-i înlătura pe presbiterieni de la conducerea armatei. La propunerea sa, Camera Comunelor, influenţată de modul cum prezentase el lucrurile în discursul de la 9 decembrie, vota „Legea renunţării voluntare" (la 19 decembrie), potrivit căreia toţi membrii parlamentului trebuiau să renunţe de bunăvoie la funcţiile lor în armată. Un fel de lege împotriva cumulului... cu consecinţe politice extrem de însemnate. Se deschidea posibilitatea ca în fruntea armatei să se ridice oameni noi, ca ea să ajungă sub controlul partidei independenţilor.

Camera Lorzilor, la 15 ianuarie 1645, refuză să aprobe legea care lipsea pe marii nobili de orice influenţă în comandamentul armatei. Ea îşi motiva refuzul prin aceea că legea „răpeşte nobilimii privilegiul de a-şi vărsa sîngele pentru patrie"(! ?). De asemenea, socotea că armata va fi „dezorganizată" printr-o astfel de măsură. în nădejdea că reorganizarea armatei se va dovedi anevoioasă, lorzii mai spuneau că e necesar să fie cunoscută şi examinată noua ei structură, înainte de a hotărî ceva asupra comandamentului. Cromwelî şi independenţii erau pregătiţi pentru această eventualitate. Ei prezentară grabnic planul de alcătuire a unei „New Model Army" — o armată de un model nou. Proiectul fu aprobat de Camera Comunelor la 28 ianuarie 1645 ; lorzii, nevoind

[1] M. A. B a r g, *op. cit.,* p. 179. Se pare că, de fapt, generalul William Waller, iar nu Cromwell, ar fi sugerat, primul, ideea reorganizării armatei. Cf. Rawson G a r d i n e r , *op. cit., I,* p. 454.

să rişte o atitudine prea constant obstrucţionistă, aprobară şi ei legea, în februarie. Ea prevedea constituirea unei armate unice, cu un efectiv de 21 500 de oameni. O treime din efective o formau regimentele de cavalerie. Pentru întreţinerea ei fu votat un buget anual de 580 000 de lire sterline. Armata trebuia să aibă un comandament şi un regulament disciplinar unic ; se adopta uniforma cu tunică roşie pentru toate unităţile, iar recrutarea era obligatorie.

In funcţia de comandant suprem fu propus şi confirmat Thomas Fairfax, atunci în vîrstă de 33 de ani. El se remarcase în luptele din nord, împotriva contelui de Newcastle, iar atitudinea sa politică, nu îndeajuns de definită, făcea ca el să fie acceptat şi de presbiterieni[1]. Postul de comandant al cavaleriei, care echivala cu acela de adjunct al lui Fairfax, fu lăsat deocamdată vacant. Al treilea ofiţer superior ca rang şi funcţie, comandant al infanteriei, deveni Philipp Skippon ; popularitatea sa în masele londoneze nu scăzuse după capitularea de la Lostwithiel, a cărei răspundere apăsa asupra lui Essex.

Armata „Noului Model" a fost prima armată din istoria Angliei, organizată pe baze moderne. Prin centralizarea ei strictă, prin faptul că dispunea de un buget asigurat, era superioară oricărei armate de pe continent. Mai presus de toate, ea era o armată revoluţionară prin componenţa ei socială. Nucleul cavaleriei sale îl formau unităţile „Asociaţiei răsăritene" — „Coastele de fier" recrutate de Cromwell.

Baza socială a noii armate o forma în primul rînd ţărănimea liberă — yeomenii. Ei „constituiau principalul punct de sprijin al lui Cromwell" — spune Marx [2]. Ofiţerii ridicaţi din rîndul oamenilor simpli, pe baza meritelor lor militare — Pride, Hewson, Fox, Rainsborough, Harrison ş. a. — deveniră colonei, comandanţi de regimente. De fapt, întreaga reorganizare a armatei nu era decît o generalizare a principiilor care-1 conduseră pe Cromwell în recrutarea primelor sale detaşamente. Armata „Noului Model" n-a fost numai o măsură de ordin militar, ci mai ales una de ordin politic. Ea consfinţea principiul războiului purtat de burghezie şi de noua nobilime în alianţă cu masele. Avîntul revoluţionar al maselor a fost încadrat în forme organizate, sub controlul parlamentului. Era o dublă lovitură din partea conducători-

[1] Era, de fapt, un presbiterian de stînga, moderat.
[2] K. Marx, *Capitalul,* voi. I, ed. a IV-a, [Bucureşti], 1960, p. 720.

lor revoluţiei. Ei foloseau masele ca forţă de şoc antifeudală, evitînd astfel dezlănţuirea luptei lor în mod spontan, „de jos" şi pe linia *proprie* a maselor, linie ce putea prezenta un pericol, prin radicalismul ei, chiar pentru burghezie şi noua nobilime.

Lupta politică dintre presbiterieni şi independenţi nu s-a desfăşurat, în aceste zile, numai în jurul reorganizării armatei. Se conturează de pe acum faptul că independenţii, preocupaţi de problema militară şi reuşind să-şi atingă scopul în această direcţie, vor avea în armată principalul lor bastion de sprijin. în schimb presbiterienii, majoritari în parlament, îşi menţin iniţiativa şi superioritatea pe plan strict politic.

Din îndemnul lor şi îndeosebi, al reprezentanţilor Scoţiei, în „Comitetul celor două regate" se reiau tratativele de pace între delegaţii regelui şi cei ai parlamentului, în orăşelul Uxbridge, la apus de Londra. împotrivirea regelui faţă de condiţiile parlamentului — cam aceleaşi din cursul tratativelor anterioare — făcu să eşueze înţelegerea. Regele era încurajat de veştile despre răscoala regalistă din Scoţia, condusă de Montrose. Acesta, cu o oaste de *highlanderi,* întărită cu detaşamente irlandeze, trecuse prin foc şi sabie teritoriul clanului Campbell, pricinuind lui Argyll o grea înfrîngere la Inverlochy, la poalele muntelui Ben Nevis (2 februarie 1645). Slăbirea poziţiei scoţienilor convenantişti prin această răscoală, îl făcea pe Carol I să spere în desfacerea alianţei dintre scoţieni şi parlament, sau în ineficacitatea ei, în cursul campaniei ce se prevedea pentru vară.

O altă problemă în jurul *căreia,* se înăspri polemica dintre presbiterieni şi independenţi a fost aceea a organizării bisericeşti, cu implicaţiile ei politice. Presbiterienii voiau să impună obligativitatea strictă a dogmelor şi organizării lor bisericeşti. în pregătirea acestui fapt, încă din 14 iunie 1643 reintroduseseră cenzura, e drept, fără prea multă severitate, întărirea şi înmulţirea sectelor independente îi determină să insiste asupra acestor chestiuni. La 23 decembrie 1644, parlamentul decretă obligativitatea cultului presbiterian, iar cu ocazia votării legii de constituire a armatei „Noului Model", impuse tuturor ofiţerilor să depună în termen de 20 de zile, jurămînt de credinţă pe „Covenantul" presbiterian. Măsura, inclusă în lege cu tot protestul lui Cromwell. determină demisia din armată a unor ofiţeri, printre care şi John Lilburne. Această victimă a persecuţiilor lui Laud se înrolase în armată, distingîndu-se şi ajungînd pînă la

rangul de locotenent-coionel. Pe plan politic el, cu **Henry** Marten şi alţi cîţiva, făcea pe atunci parte din grupul radical, republican, de la extrema stîngă a partidei independenţilor.

Independenţii se străduiră să împiedice măsurile presbiterienilor, socotindu-le un atentat la libertatea conştiinţei, în timpul unei scurte şederi în Londra, Cromwell, împreună cu Oliver Saint-John şi cu Henry Vane reuşiseră să determine parlamentul să adopte, la 13 septembrie 1644, o aşanumită „Ordonanţă de acomodare", care prevedea rezolvarea conflictelor religioase în temeiul principiului toleranţei. Acum presbiterienii îl îngropau din nou. Unul dintre oratorii lor declară în parlament: „Dacă diavolul ar avea de ales între reintroducerea liturghiei în acest regat şi între libertatea religioasă, el ar alege-o pe cea de-a doua".

Concepţia presbiterienilor asupra libertăţii conştiinţei se mişcă pe un plan paralel cu acela al evoluţiei concepţiei lor politice în general. Ei considerau mai periculoasă libertatea conştiinţei decît însuşi catolicismul, la fel după cum ajunseseră a suspecta mai mult alianţa cu masele, decît împăcarea cu regele.

Numeroşi fură aceia care se ridicară în numele apărării libertăţii de gîndire. John Milton îşi publică acum * lucrarea „Areopagitica", dedicată parlamentului, în care pledează pentru această cauză şi combate cenzura asupra cuvîntului scris. „Priviţi — spunea el Lorzilor şi Comunelor — la această capitală puternică, oraş al refugiului, adăpost al libertăţii, înconjurat şi îngrădit de protecţia divină. într-însul nu mai sînt atîtea ciocane şi nicovale, pentru a umple cu platoşe şi arme făurăria războiului dus de Adevărul înarmat întru apărarea Dreptăţii oropsite, cîte capete şi pene ce făuresc în licărul opaiţului gînduri noi, ca tribut apropiatei reforme... Libertatea, Lorzi şi Comune, ne-a creat propria voastră politică... libertatea, care e doica tuturor sufletelor mari" [2].

Apropiindu-se de obiectul direct al strălucitei sale pledoarii, Milton continua, evocînd printre altele vizita pe care o făcuse în Italia lui Galileu, prizonier al Inchiziţiei : „Nu neg că este în interesul suprem al bisericii şi al statului să vegheze cum se comportă cărţile, ca şi oamenii, şi, la nevoie, să le închidă, să le întemniţeze şi să le aplice

[1] La 24 noiembrie 1644. ' ~ "
După A l f r e d Stern, *op. cit.,* pp. 149—150.

justiţia cea mai aspră", întocmai ca unor răufăcători. Deoarece cărţile nu sînt cîtuşi de puţin nişte lucruri moarte, ci cuprind în ele o putere de viaţă, ce le face să fie la fel de active ca şi sufletul care le-a zămislit ; ba chiar, asemeni unor fiole, ele păstrează esenţa şi substanţa cea mai pură a cugetului viu care le-a crescut... Pe de altă parte, dacă nu se procedează cu băgare de seamă, primejdia de a ucide o carte bună e la fel de mare ca aceea de a ucide un om. Cine ucide un om, ucide o fiinţă raţională... dar cine ucide o carte bună, ucide însăşi raţiunea... O carte bună este sîngele viu şi preţios al unei minţi viguroase, anume păstrat şi îmbălsămat pentru o viaţă dincolo de viaţa obişnuită... Adesea mişcarea de revoluţie a veacurilor nu recuperează pierderea unui adevăr respins la vremea lui, şi a cărui lipsă înrăutăţeşte starea unor naţiuni întregi" [1].

Rămîne de subliniat însă faptul că nici Milton, nici independenţii în general, nu concepeau libertatea conştiinţei, a tiparului, în sens absolut. Nu înţelegeau nici un moment să o acorde regaliştilor, „papiştilor", ci şi-o apărau doar pe *a lor,* împotriva tendinţei presbiterienilor de a o înăbuşi. „Ideile de libertate a conştiinţei şi a religiei nu exprimau decît domnia liberei concurenţe pe tărîmul conştiinţei"[2]. Dar această „liberă" concurenţă nu e altceva decît formula ideală care permite impunerea dreptului celui mai tare. La fel cu faimosul „imperiu al raţiunii", exaltat de filozofia luministă a veacului al XVIII-lea, — care nu era altceva decît „imperiul idealizat al burgheziei" [3] —, libertatea conştiinţei apărată de ideologii burgheziei revoluţionare engleze de la mijlocul veacului al XVII-lea nu depăşeşte nicidecum sfera unor determinate interese de clasă ; ele, după cucerirea puterii politice, vor duce la *dictatura* de fapt a burgheziei, în ordinea materială şi spirituală.

Mai practic şi mai realist decît Milton, Cromwell vedea ideea libertăţii conştiinţei printr-o prismă utilitară. Reproşîndu-i scoţianului Crawford, general-maior în armata lui Manchester şi unul dintre reprezentanţii Scoţiei în „Comitetul celor două regate", faptul că pedepsise pe un ofiţer pen-

---

[1] John Milton, *Scrieri alese,* traducere, note şi prefaţa de Petre Solomon, Bucureşti, 1959, pp. 183—184.

[2] K. Marx — F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist,* ed. a VT-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 57.

[3] Friedrich Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă,* în Karl Marx — Friedrich Engels, *Opere alese,* voi. II, ed. a Ii-a, Bucureşti, 1955, p. 123.

tru convingerile sale anabaptiste [1], Cromwell spunea : „Feriţi-vă să fiţi aspru sau să vă lăsaţi îndemnat de alţii la asprime faţa de aceia cărora nu aveţi să le imputaţi altceva decît faptul că nu sînt întru totul de acord cu voi în chestiunile religioase. în alegerea slujitorilor săi, statul n-are a se preocupa de conştiinţa lor. îi e de ajuns dacă îl slujesc cu vrednicie" [2].

Deocamdată, această dispută s-a rezolvat în favoarea presbiterienilor. Ea a avut însă ca rezultat imediat impunerea şi mai accentuată a lui Cromwell ca şef al „stîngii" parlamentare : „marele independent", îl porecliră adversarii. Ceea ce voia să fie o ironie, servi însă consolidării popularităţii sale.

începuturile luptei dintre presbiterieni şi independenţi făcură să treacă destul de puţin observat procesul arhiepiscopului William Laud. După o detenţiune de trei ani, el fu judecat, tot prin procedura unui „Bill of Attainder" — fără semnătura regală — şi executat la 10 ianuarie 1645.

La 3 aprilie 1645, Camera Lorzilor aprobă o nouă versiune a „Legii renunţării voluntare". în timp de 40 de zile trebuiau să demisioneze din posturile de conducere în armată toţi membrii parlamentului, numiţi în aceste funcţii după data de 20 noiembrie 1640. Reînnoirea comandamentului era astfel, un fapt împlinit. Essex, Manchester şi alţii demisionară. Cromwell trebuia să facă la fel, dar Fairfax, în calitatea lui de comandant suprem, îl declară indispensabil. Parlamentul îi prelungi termenul pînă la care era obligat să renunţe la post, iar apoi, în urma unor petiţii venite din partea populaţie: Londrei şi a ofiţerilor, la 10 iunie hotărî exceptarea lui definitivă de sub prevederea legii şi numirea sa în calitate de comandant al cavaleriei şi adjunct al lui Fairfax.

înainte de reînceperea luptelor, regaliştii se întrecuseră în batjocuri la adresa ofiţerilor parlamentului, promovaţi în grade superioare, din oameni simpli. De la primele ciocniri însă, noua armată le impuse respect. Disciplina, spiritul combativ al ostaşilor, hotărîrea comandanţilor făcuseră din armata „Noului Model" un instrument de luptă incomparabil superior trupelor regale.

în sud-vest, fortăreaţa Taunton [3] rezistă tuturor atacurilor trupelor conduse de prinţul de Wales, Hyde şi Colepepper.

[1] Sectă religioasă, cu unele concepţii egalitariste utopice, răspîndită prin Germania şi Ţările de Jos, avînd un rol în mişcările sociale din aceste ţari în secolul al XVI-lea.

[2] Alfred Stern, *op. cit.,* p. 151.

[3] în comitatul Somerset.

Numele comandantului garnizoanei deveni întîia dată cunoscut : era colonelul Robert Blake. în acelaşi an, el va fi numit amiral în flota parlamentară, calitate în care, în deceniul următor, se va acoperi de glorie în războaiele cu Olanda şi Spania.

în comitatele de centru, armata regală începu campania din 1645 înaintînd spre nord. I se atribui intenţia de a continua marşul pînă în Scoţia, pentru a se uni cu Montrose. Mai prudentă decît trebuia, armata scoţiană bătu în retragere, cu mult înaintea sosirii regelui. Lăsate fără sprijin, unităţile parlamentare ce înconjurau Chester suspendară asediul. La 30 mai regele era încă în centrul Angliei, unde cuceri oraşul Leicester.

în acest timp, oastea lui Fairfax pregătea asedierea Oxfordului, apărat de cel de-al doilea fiu al regelui, ducele de York. La vestea căderii Leicesterului oastea parlamentară se îndreptă şi ea spre nord.

în tabăra regală părerile erau împărţite. Prinţul Rupert susţinea înaintarea spre Scoţia. Lordul Digby era de părere să înfrunte adversarul spre sud, pentru a nu-i lăsa pe mînă tot centrul Angliei. Regele înclină pentru ultima părere, dar nu luă nici o măsură imediată pentru pregătirea apropiatei bătălii, ci merse pentru cîteva zile la vînătoare... Era tocmai timpul de care aveau nevoie trupele parlamentului pentru a se concentra lîngă oraşul Northampton. Confirmat de parlament ca general-şef al cavaleriei, Cromwell sosi în tabără [1], primit cu nesfîrşite ovaţii. Consiliul militar decise atacul fără întîrziere. Oastea înainta către Leicester şi în dimineaţa de 14 iunie 1645 se găsi faţă în faţă cu trupele regelui, pe colinele situate la 1—2 mile la nord de satul Naseby.

între poziţiile celor două armate se afla o mică vale, uşor ridicată la mijloc, de unde izvorau două pîrîiaşe care o străbăteau în lungime, unul spre răsărit, altul spre apus, pierzîndu-se fiecare în nişte mici mlaştini, cam la doi kilometri una de cealaltă.

Pe lăţimea acestui front, armata parlamentului era orientată cu faţa spre miazănoapte. Număra cam 14 000 de ostaşi, din care aproape jumătate erau cavalerişti. Flancul drept era comandat de Cromwell. Centrul, format din infanterie, era sub comanda lui Fairfax şi Skippon, iar cavaleria de pe aripa stingă era încredinţată lui Henry Ireton. Tot aci, la adăpostul

[1] în satul Kislington.

uneî pădurici, aştepta în rezervă regimentul de dragon! al colonelului Okey.

Armata regală nu însuma decît vreo 7 500 de oameni. Cavalerişti erau vreo 4 000. Ordinea ei de bătaie era întru totul asemănătoare cu cea a parlamentarilor. Cavaleria pe flancuri, la mijloc pedestrimea. Cei doi adversari direcţi de la Marston Moor n-aveau să se întîlnească de astă dată. Rupert comanda grosul cavaleriei tot la flancul drept, avîndu-l în faţă pe Ireton. Pedestrimea regală era condusă de sir Jacob Astley, iar flancul stîng de sir Marmaduke Langdale.

Artileria n-a jucat un rol însemnat nici în această bătălie. Pe la orele 10 dimineaţa, cavaleria se avîntă la asalt cu săbiile scoase, în strigătele de luptă ale celor două tabere. Parola regaliştilor era „Regina Măria", a parlamentarilor „Domnul e tăria noastră".

Ca de obicei, năvalnicul prinţ Rupert luă iniţiativa. Cavaleria sa răzbi pe cea a lui Ireton, lovind şi în regimentele de infanterie din centru. Unităţile parlamentare cedară teren, părăsiră colinele, retrăgîndu-se aproape o milă, către izvoarele unui rîu, Avon [1]. Unele se împrăştiară. în situaţia deosebit de grea, Fairfax nu mai ţinu seamă de calitatea lui de comandant suprem : luptă ca un simplu ostaş. O lovitură de sabie îi smulse coiful de pe cap, fără însă a-l răni. în schimb, fu rănit Skippon. Ireton de asemenea ; pentru scurt timp ei căzu chiar prizonier, dar ai săi îl scăpară.

Ca şi la Marston Moor, soarta bătăliei fu hotărîtă şi de astă dată de cavaleria lui Cromwell. Atacul lui Langdale se frînse în faţa ei, ca într-un zid de granit. înaintînd la rîndul său, Cromwell împinse înapoi flancul stîng al regelui şi-i atacă centrul, oprindu-l şi dînd răgaz lui Fairfax să se regrupeze[2]. întregul front se întorsese, ca o pîrghie uriaşă, spre stînga, pe direcţia nord-est — sud-vest. Rezervele trupelor parlamentului intrară în luptă. Pedestraşii regelui fură zdrobiţi. în panica generală, nici încercarea personală a lui Carol de a organiza un contraatac nu mai avu succes. „Cavalerii" depuneau în masă armele. Regele, cu o mică suită, fu

[1] E rîul pe care, mai spre apus, e aşezat oraşul natal al lui Shakespeare, Stratford-on-Avon.

[2] O lucrare mai recentă, care nu ne-a fost direct acpesibilă, a lui Alfred H. Burne şi Peter Young, *The great civil war*, Londra, 1959, opinează că rolul lui Cromwell în această bătălie ar fi fost totuşi mai mic decît al lui Fairfax. Cf. recenzia lui Lindsay Boynton, în „The English Historical Review", ianuarie **1961, ▼ol. LXXVI, nr. 298, pp. 153—154.**

văzut galopînd nebunește pe ulițele tîrgușorului Harborough. Găsi scăpare de urmăritori abia la Leicester, la vreo 30 km spre nord de locul dezastrului. într-o oarecare ordine, deși grav descompletată, se retrase doar cavaleria lui Rupert, către apus.

Numai trei ore a durat lupta în care au fost nimicite ultimele forțe importante ale regelui. în mîinile învingătorilor căzură 5 000 de prizonieri, întreaga artilerie cu muniţiile ei, aproape toate stindardele, inclusiv cel al regelui. Capturară și lagărul armatei, în care se aflau multe dintre familiile „cavalerilor". în cortul regal fu găsită o întreagă corespondență a lui Carol, dovedind uneltirile sale în vederea intervenţiei străine și toată duplicitatea ascunsă în dosul tratativelor cu parlamentul. „Sir — scrise Cromwell în aceeași seară speakerului Camerei Comunelor, William Lenthall, — aceasta n-a fost altceva decît mîna Domnului și lui singur i se cade slavă pentru victorie...". Dar încheia cu cuvintele : „Oamenii cinstiți v-au slujit cu credinţă în această împrejurare". Cromwell era prea realist pentru a nu-și da seama în ce măsură victoria se datora vitejiei ostașilor simpli. Cît despre „mîna Domnului", invocarea ei devenise pentru acești puritani o chestiune de eleganță oratorică sau epistolară...

Oastea parlamentului cuceri Leicester, patru zile după bătălie. Regele plecase mai departe spre nord, în comitatul York, cu frînturi neînsemnate ale armatei. Fairfax și Cromwell nu socotiră necesar să-l urmărească. Se îndreptară spre comitatele de sud-vest, unde mai acţiona încă o armată regală, condusă de lordul Goring. O zdrobiră la Long Sutton [1], la 10 iulie, și eliberară orașul Taunton, asediat din primăvară.

în aceste regiuni ţărănimea era în plină răscoală, încă din primii ani ai războiului civil. Mișcarea era deosebit de puternică în Wiltshire, Dorsetshire și Somersetshire, dar cuprinsese și alte ţinuturi din sud, sud-vest și spre nord, pînă în Wales. Ţăranii răsculaţi erau numiţi *clubmeni,* adică „ciomăgași". Nu fiindcă ar fi fost înarmaţi doar cu un simplu ciomag, cum se crede de obicei, ci mai mult ca o dovadă de dispreţ. în primăvara și în vara anului 1645, mișcarea lor atinse cea mai mare intensitate și întindere. Mișcarea clubmenilor era rezultatul exasperării ţărănimii din cauza jafurilor armatelor și a distrugerilor pricinuite de război. Dezorientaţi ideologicește, clubmenii au făcut din încheierea păcii principala lor revendicare și înclinau înspre tabăra regală, lăsîndu-se atraşi de

[1] In comitatul Somerset.

solicitudinea înşelătoare şi interesata pe care păru a Ie-o arata la un moment dat chiar prinţul Rupert. Majoritatea parcicipanţilor la această mişcare erau ţărani ; nu lipseau însă meseriaşi de la sate şi chiar orăşeni. Printre conducători se întîlnesc meseriaşi şi negustori, ba chiar mici nobili şi preoţi[1].

Cînd armata parlamentului pătrunse în sud-vest, clubmenii i se împotriviră. Din ordinul lui Fairfax şi al lui Cromwell ei fură atacaţi şi zdrobiţi pretutindeni. Fu cucerit principalul lor centru, oraşul Shaftesbury.

Episodul e foarte semnificativ pentru politica claselor conducătoare ale revoluţiei engleze. Sub influenţa unor conducători pentru moment mai „de stînga", cum se arăta Cromwell, ele acceptaseră alianţa cu ţărănimea, împotriva taberei feudaloabsolutiste. Dar numai o alianţă organizată, condusă şi controlată de ele. Ţăranul înregimentat şi disciplinat era bun, cel care lupta pe cont propriu ca să-şi apere familia şi gospodăria era un criminal... Nici o înţelegere nu răzbate în mintea lui Cromwell pentru aceşti „răufăcători de clubmeni" ; cu maxima indulgenţă de care era capabil, îi numeşte în rapoartele către parlament „bieţi oameni proşti". Burghezia şi noua nobilime engleză, în măsura în care o parte a lor era pentru alianţa cu masele populare, o voiau numai în vederea realizării intereselor şi scopurilor proprii. Pentru aceste mase, pentru interesele lor, nu voiau să facă nimic.

în timpul acesta regele Carol, cu resturile oştirii sale, ajunsese pînă la Doncaster, în comitatul York. Despre moralul falnicilor cavaleri vorbeşte de la sine faptul că, venindu-le aci vestea despre o mişcare a trupelor scoţiene ale lui David Leslie, mulţi îl părăsiră pe rege : el însuşi fugi îndărăt spre miazăzi şi ajunse la Oxford la 29 august. In realitate armata scoţiană, care asedia Hereford [2], îşi trimisese doar cavaleria spre nord, dar nu împotriva regelui, ci pentru a face faţă gravelor evenimente din Scoţia.

Răscoala regalistă condusă de Montrose lua proporţii. La 15 august 1645, la Kilsyth, ducele de Argyll fusese greu înfrînt. Edinburgh şi Glasgow deschiseră porţile învingătorului.

încurajat de aceste ştiri, Carol părăsi din nou Oxford, la 31 august, cu o mică oaste, îndreptîndu-se către Hereford. La apropierea sa armata scoţiană încetă complet asediul, retrăgîndu-se spre nord. Regele merse în Wales, petrecînd cîteva

[1] Cf. S. I. Arhanghelski, *op. cit.*, cap. VI, pp. 156—186.
[2] în vestul Angliei, în comitatul cu acelaşi nume, aproape de hotarele ţinutului Wales.

zile la castelul Raglan. Aci îl ajunse o ştire de necrezut pentru el. Prinţul Rupert, căruia îi era încredinţată apărarea portului Bristol, capitulase la 11 septembrie ! Şi doar cu cîteva zile înainte îi scrisese că oraşul mai poate rezista patru luni... Bătăiosul prinţ părea a se fi descurajat şi săturat de gloria armelor. Neînţelegerile pe care le avea de cîtva timp cu lordul Digby, principalul consilier al regelui, îl indispuseseră. Căderea unuia din forturile de apărare, deşi nu hotărîtoare pentru soarta oraşului asediat, îl decise să intre în tratative, terminate în cîteva ore. în schimbul predării oraşului, Fairfax îi oferi libertatea de a merge nestingherit la Oxford, dîndu-i chiar o gardă de 1 000 de oameni din trupele parlamentului, spre a-l conduce în toată siguranţa.

Se ridica întrebarea : oare se poate atribui capitularea Bristolului numai descurajării sau nemulţumirilor personale ale acestui — e drept — tînăr (26 de ani) şi cam zvăpăiat principe ? Nu cumva starea de spirit a locuitorilor oraşului fusese aceea care îl făcuse pe Rupert să-şi dea seama că rezistenţa nu mai poate continua multă vreme ? Bristolul, după cum s-a mai spus, era al doilea port al Angliei, după Londra. E foarte de înţeles ca burghezia comercială, numeroşii meseriaşi şi lucrători din oraş să nu-i privească cu ochi prea buni pe regalişti. Un contemporan descrie astfel atmosfera din Bristol, în 1645 : „Cauza şi partida regelui erau sprijinite în acel oraş de două extreme : una — oamenii bogaţi şi puternici —, alta — cei de teapa cea mai de rînd. Era însă detestată de cei din starea mijlocie, adevăraţii şi bunii cetăţeni..." [1]

Capitularea îl scoase din fire pe rege. îi scrise lui Rupert : „E cea mai grea încercare ce mi-a fost dat să îndur vreodată. Ce-o să se aleagă de noi, dacă cineva atît de apropiat ca tine — rudenie de sînge şi prieten — se face vinovat de asemenea laşitate ?". îl demise pe prinţ din toate funcţiile şi îi trimise un paşaport „spre a-şi căuta un rost dincolo de Canal" [2].

Cearta atît de gravă dintre Carol şi Rupert avea o explicaţie mai ascunsă. Altfel ar fi cam greu de înţeles izbucnirea atît de violentă a regelui faţă de un om care-i adusese totuşi mari servicii, iar acum, în situaţia de după Naseby... mare lucru nu mai putea pretinde nici celui mai fanatic regalist.

---

[1] După R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism,* ed. a X-a, New York, 1960, p. 168.

* Alfred Stern, *op. cit.,* p. 159.

Carol ajunsese a avea oarecari bănuieli împotriva nepotului său. Fratele mai mare al acestuia, prinţul Karl-Ludwig, se afla de un an la Londra, făcînd avansuri parlamentului, din partea căruia primise în mai 1645 o pensie de 8 000 de lire sterline anual, plătită din veniturile pămînturilor confiscate de la lorzii regalişti şi de la „alţi papişti". Circula zvonul că ar intenţiona să se prezinte ca pretendent la tron, dacă parlamentul ar fi luat cumva hotărîrea de a-i înlătura pe Carol I şi pe Stuarţi *.

Situaţia regelui deveni cu totul fără speranţă, după ce la Philiphaugh, în sudul Scoţiei, la 13 septembrie, David Leslie zdrobi pe Montrose, punînd capăt aventurii sale şi restabilind solid puterea covenantiştilor. De ce nu se resemna Carol să capituleze ? A explicat el însuşi motivul, spunînd lui Digby : „Nu renunţ la gîndul de a-i atrage de partea mea fie pe presbiterieni, fie pe independenţi, spre a-i distruge pe unii cu ajutorul celorlalţi : atunci voi fi din nou rege" [2]. Cu această nădejde el merse mai întîi la Chester, cu gîndul să ierneze pe insula Anglesey [3], uşor de apărat, de unde putea menţine legătura cu irlandezii răsculaţi. Renunţă însă la această intenţie. Se întoarse la Newark [4], unde avu o scenă violentă cu Rupert, venit să-i ceară satisfacţie pentru jignirea suferită. Cearta sfîrşi printr-o împăcare, la insistenţele nobililor din jurul regelui, sau poate şi sub presiunea atitudinii ameninţătoare a unora din ofiţerii lui Rupert. în cele din urmă, scăpînd cu oarecari emoţii de trupele parlamentului, întreaga curte se închise din nou în Oxford, unul din puţinele puncte de sprijin ce mai rămăsese regelui.

Infrîngerea era completă. în fapt, războiul civil — prima lui fază — e ca şi sfîrşit. Ceea ce s-a petrecut în toamna 1645 şi în prima jumătate a anului 1646 a fost aproape o formalitate pentru puternica armată a parlamentului. Operaţiunile de după căderea Bristolului par un fel de curăţire a terenului. La

[1] M o r i t z Brosch, *op. cit.,* voi. VII, p. 273 şi nota 2, p. 274 şi nota 1 ; Rawson Gardiner, *op. cit.,* I. pp. 479—480. Bănuiala nu era cu totul neîntemeiată. în caz de stingere sau detronare a Stuarţilor, această familie, deşcinzînd din sora lui Carol I, Elisabeta, putea emite pretenţii de „moştenitoare legală". Cum s-a şi întîmplat, în 1714. George I, urcat pe tron la această dată, era fiul Sofiei, sora mai mică a lui Rupert, măritată cu prinţul-elector de Hanovra, Ernst-August. E dinastia care domneşte şi azi în Anglia.

[2] A. L. Morton, *op. cit.,* p. 249.

[3] în Marea Irlandei, lîngă coasta de vest a Angliei.

[4] în.centrul Angliei, în comitatul Nottingham.

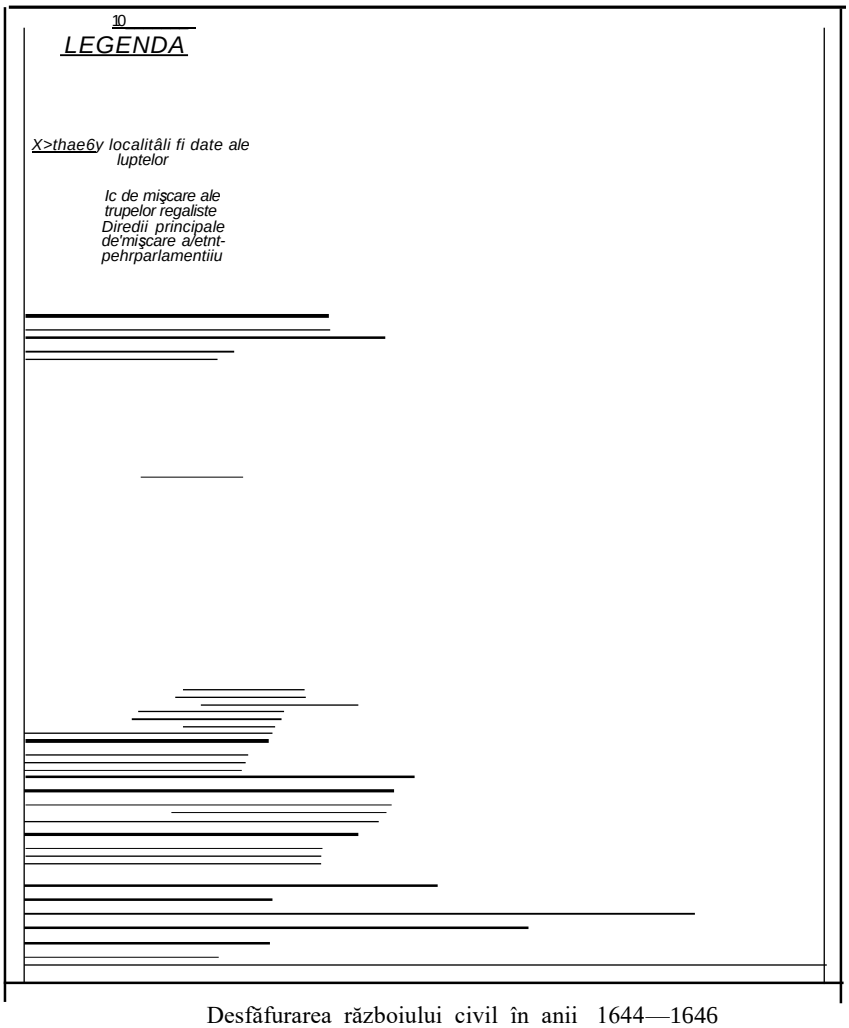

Desfăfurarea războiului civil în anii 1644—1646

14 octombrie 1645 capitulă Basing-House, o fortăreaţă la sud de Tamisa.

în plină iarnă, din ianuarie pînă în martie 1646, Fairfax atacă în sud-vestul Angliei ultimele forţe regaliste, conduse de prinţul de Wales fi de sir Ralph Hopton. Le înfrînse la

Torrington şi le urmări cu înverşunare pînă la Truro, la extremitatea peninsulei Cornwall, silindu-le să depună armele. Ambii şefi regalişti fugiră peste mare. Prinţul de Wales scăpă mai întîi pe insulele Scilly, apoi pe insula Jersey, odisee puţin glorioasă, la capătul căreia izbuti, cu greu, să ajungă în Franţa, la Paris. în suita lui se afla Clarendon, care aci, în insulele Scilly şi Jersey, începu redactarea celebrelor sale memorii despre războiul civil[1].

Oraşul Exeter, asediat încă din timpul acestei campanii, capitulă în faţa lui Fairfax la 13 aprilie 1646. Toate forţele parlamentului erau libere pentru a se concentra asupra Oxfordului.

Regele nu aşteptă lovitura finală. Nu-1 încînta, se vede, perspectiva de a muri apărîndu-şi capitala, asemeni ultimului împărat bizantin [2]. în noaptea de *27* aprilie 1646, părăsi ora-, şui, în tovărăşia capelanului său, Hudson, şi a unui ofiţer devotat, Ashburnham. Era deghizat ca servitorul celui din urmă. Se îndreptă mai întîi spre Londra şi ajunse pînă pe dealurile de la Harrow, de unde se vedeau lucind în zare luminile capitalei. Pînă la Whitehall mai erau doar cîteva ore de drum... Două-trei semnături şi putea fi din nou rege... N-a îndrăznit însă această lovitură de teatru. Atmosfera capitalei — o ştia — nu îi era favorabilă. Nu era sigur că presbiterienii, dispuşi la împăcare, pe baza celor „cîteva semnături", vor fi destul de puternici spre a-1 susţine. Trecuseră patru ani de război. Mii şi mii de familii suferiseră, îşi plîngeau fiii, morţi ,,pe ogorul domnului", în lupta împotriva sa. Se temu de poporul londonez, de dîrjii puritani, ale căror feţe le mai vedea parcă privindu-1 cu ură, în acele zile de început de ianuarie din 1642...

Se întoarse, pornind spre nord. Era regele Scoţiei, patria lui... Credea că în mijlocul a lor săi va fi în siguranţă, putînd să aştepte o întorsătură favorabilă. Opt zile după ce plecase din Oxford, se întîlni în taină cu ambasadorul francez Montreuil, care îl conduse în tabăra scoţiană, lîngă Newark. O primire rece ; i se dădu o gardă „de onoare", care, de fapt, îl supraveghea. Se aşteptase să fie întîmpinat ca un rege şi era tratat ca prizonier... Nu mult mai tîrziu fu condus la Newcastle, în nordul Angliei. în urma lui, la 24 iunie 1646, Oxfordul capitulă.

---

[1] R a w s o n G a r d i n e r, *op. cit.*, II, p. 499 }i *notele 1*—2.

[2] Constantin XII Dragases, la 29 mai 1453, cînd Constantinopolul a fost cucerit de turcii otomani.

„AL CUI ROB VA FI POPORUL?..."

Xntr-un anume sens, victoria e uneori mai grea decît lupta pentru dobîndirea ei. Conştiinţa primejdiei comune îi apropie pe oameni, îi uneşte. Pune pe al doilea plan măruntele interese personale. Aruncă un oarecare văl peste rapacitatea claselor exploatatoare. Pe cei asupriţi îi însufleţeşte cu nădejdea unei schimbări în bine, după înlăturarea primejdiei, realizată în cea mai mare parte prin luptele şi sacrificiile lor. Izbînda destramă acest văl trecător şi subţire. E o dramă pe care societatea a trăit-o întotdeauna, cît a fost împărţită în clase antagoniste, în asupritori care se foloseau de asupriţi, căutau să-i înşele cu nădejdi, numai pentru a-şi înfăptui interesele, şi a continua exploatarea în forme noi. Revoluţia burgheză este, sub acest aspect, un fenomen tipic. Ea descătuşează forţele de producţie gîtuite de relaţiile feudale, de legile şi instituţiile statului feudal. îngăduie astfel o dezvoltare economică viguroasă, un însemnat salt înainte. Răstoarnă de la putere vechea clasă exploatatoare, nobilimea feudală. Eliberează masele asuprite de sub formele de exploatare ale feudalismului. Burghezia ştie să înfăţişeze toate acestea, în ideologia ei politico-socială, drept înfăptuirea unui „vis de aur" al omenirii. în funcţie de gradul ei de maturitate, înfăptuirile progresiste ale revoluţiei sale le prezintă fie ca întruchipări ale unei înţelepciuni divine rectificate — cum fac puritanii englezi — fie ca expresie a Raţiunii eterne şi imuabile, chintesenţă a înţelepciunii întregului gen uman — cum o vor face revoluţionarii francezi, precedaţi de filozofia Iuministă a veacului al XVIII-lea. O traducere în termeni abstracţi şi absoluţi a unei realităţi şi a unor scopuri cu totul concrete şi particulare : instaurarea dominaţiei de clasă a burgheziei, înlocuirea exploatării feudale prin cea capitalistă. Frazeologie menită să ascundă maselor populare schimbarea unui jug cu altul, confecţionat doar cu mai multă

îndemînare, spre a le putea fi mai cu înlesnire aşezat şi fixat pe umeri.

Victoria asupra regelui şi încheierea primei faze a războiului civil din Anglia a scos cu tărie la lumină această trăsătură caracteristică oricărei revoluţii burgheze. A arătat că societatea burgheză poartă de la început în sine germenii unor noi şi puternice contradicţii de clasă. Pînă cînd problema era doborîrea vechilor asupritori — nobilimea feudală, clerul anglican, absolutismul monarhic — aceste contradicţii rămăseseră latente.

Acum oastea ţărănească a lui Cromwell redusese la neputinţă aceste forţe. Terenul era defrişat. Conducătorii luptei trebuiau să se pună la lucru pentru a construi un edificiu nou, un alt stat şi o altă societate, mai bune decît cele demolate. După ce plan o vor face ? Vor folosi materialul rămas din dărîmături ? Vor prelua poate chiar ornamentele aurite ale blazoanelor şi coroanei, zugrăvite în trecut pe atîtea porţi ferecate pentru cei mulţi ? Sau vor făuri noi planuri, noi cărămizi frămîntate din lutul încă mustind de sîngele vărsat ? Cine va fi chemat să-şi spună părerea ? Cine va construi noul stat ? Cît de încăpător va fi noul edificiu, cîţi dintre cei ce aşteptaseră de veacuri ridicarea lui, vor fi primiţi într-însul ?

Iată avalanşa de grele întrebări ce se rostogolea peste victoria parlamentului, ca blocurile de piatră prăvălite pe povîrniş de un cutremur năprasnic. Un răspuns unic şi atotcuprinzător nu li se putea da. Fiecare dintre clasele şi păturile sociale participante la răsturnarea vechiului regim vedea lucrurile în felul ei, potrivit cu interesele sale specifice.

Presbiterienii lăsaseră să se întrevadă punctul lor de vedere încă din timpul desfăşurării războiului civil. Ei deţinuseră majoritatea în parlament ; în funcţie de interesele lor se condusese, în primul rînd, politica acestuia. Independenţii jucaseră rolul principal în organizarea şi conducerea armatei, fiind absorbiţi mai mult de problema războiului.

Politica presbiterienilor în acest timp fusese în esenţă antipopulară. O dovedeau veşnicele lor tratative cu regele, şovăielile în purtarea războiului, îngrădirea libertăţii conştiinţei prin impunerea obligativităţii religiei presbiteriene. O politică ce ţintea doar să adapteze vechile instituţii ale statului feudalo-absolutist la dominaţia marii burghezii şi a vîrfurilor nobilimii noi. Dar nu numai aceste fapte arătau adevărata faţă a „partidei sacului cu bani". Impozitele indirecte, introduse cu începere din 1643, contribuiau din plin la scumpirea vieţii, la înrăutăţirea condiţiilor de trai ale maselor. Situaţia lor era

şi aşa precară. După o relativă redresare economică în anii 1640—1642, izbucnirea războiului civil, întrerupînd legăturile dintre diferite regiuni ale ţării, adusese după sine, în chip inevitabil, greutăţi în aprovizionarea oraşelor cu articole de consum şi a manufacturilor cu materii prime. Comerţul extern, cu toate că majoritatea flotei era controlată de parlament, nu putea suplini în întregime aceste lipsuri. Pe de o parte, din pricina ostilităţii cu care statele de pe continent priveau tabăra revoluţionară engleză. Pe de altă parte, şi datorită activităţii piraţilor regalişti, foarte probabil în complicitate cu autorităţile navale olandeze.

Presbiterienii nu folosiră nici unul din mijloacele ce le-ar fi stat la dispoziţie, pentru a uşura situaţia maselor. Ei priveau războiul civil şi împrejurările ce decurgeau din izbucnirea lui, drept un mijloc de îmbogăţire. O pildă este felul în care au tratat problema proprietăţii agrare. Prin trecerea multor nobili şi înalţi prelaţi anglicani de partea regelui, pe teritoriul controlat de parlament rămăseseră multe moşii de-ale acestora. Parlamentul instituie în cadrul său două comitete care să se ocupe de această problemă. Unul era „Comitetul pentru sechestre", celălalt „Comitetul pentru amendarea delincvenţilor". Amîndouă, pe baza unor motivări juridice uşor diferite, procedau la confiscarea proprietăţilor regaliştilor. Pentru ce au servit presbiterienilor aceste importante fonduri, mai ales funciare, concentrate sub controlul şi administraţia parlamentului ? în primul rînd pentru garantarea împrumuturilor contractate de parlament de la diverşi bogătaşi — negustori, bancheri ş.a. Cu o uşurinţă deosebit de semnificativă, parlamentul, adică majoritatea presbiteriană, a practicat sistemul cedării definitive a gajului în proprietatea acestor creditori. Chiar în timpul războiului civil deci, pe calea unor manopere financiare îndoielnice, girate de parlament, dar manevrate din umbră de marea burghezie, s-a petrecut un transfer însemnat al proprietăţii funciare, din mîinile vechii nobilimi şi ale bisericii anglicane în acelea ale marii burghezii şi nobilimii noi. Presbiterienii ocolesc astfel, încă de la început, rezolvarea problemei agrare în favoarea maselor ţărăneşti, tratînd-o în sensul strict al realizării intereselor lor de îmbogăţire.

Cel mai vădit exemplu al acestei politici, în prima fază a războiului civil, îl constituie decretul din 24 februarie 1646, pentru suprimarea „Camerei de custodie", care se ocupa de veniturile regale provenite din aşa-numitele „posesiuni de cavaleri", adică moşiile nobililor care erau vasali direcţi ai

regelui, avînd faţă de el diverse obligaţii[1]. Actul de mai sus însemna anularea acestor obligaţii. Prin urmare, se ştergea caracterul condiţionat, dependent, al proprietăţii feudale din Anglia, ea transformîndu-se în proprietate deplină, de tip burghez. După cum se exprimă un autor recent, actul din 24 februarie 1646 a constituit o etapă a victoriei „landlordismului întreprinzător" [2], adică a trecerii depline la agricultura capitalistă pe baza marii proprietăţi „libere", de tip burghez. Dar măsura se limita la atît. Ea nu desfiinţa şi rămăşiţele obligaţiilor feudale ale ţăranilor de pe aceste moşii, faţă de proprietarii lor. O mai flagrantă dezvăluire a caracterului incomplet al revoluţiei burgheze din Anglia e greu de închipuit. Parlamentul dominat de presbiterieni e preocupat numai de asigurarea avantajelor pentru marii proprietari. „Revoluţia" o consideră numai a lor. De o extindere a măsurilor antifeudale, în aşa fel ca acestea să fie şi în folosul ţărănimii, nu voiau să ştie. Revoluţionarism „în sus", conservatorism „în jos" — este poziţia ce caracterizează păturile dominante din Anglia în prima parte a războiului civil.

încă înainte de luarea acestei hotărîri a parlamentului, politica presbiteriană stîrnise îndreptăţite critici din partea unor elemente cu vederi mai democratice, reprezentînd opiniile micii burghezii. într-un pamflet cu titlul *Apărarea dreptului înnăscut al Angliei,* îndreptat împotriva cenzurii publicaţiilor, John Lilburne scria, în octombrie 1645 : „O englezi ! Unde sînt libertăţile voastre ? Ce-au devenit libertăţile şi privilegiile pentru care v-aţi luptat atîta vreme, pentru care v-aţi vărsat sîngele cu atîta îmbelşugare şi nu v-aţi cruţat bunurile, nădăjduind că aceasta vă va duce la deplină libertate ! ?..." [s].

Acelaşi pamflet cuprinde o serie întreagă de importante idei social-politice, pe marginea viitoarei organizări a societăţii şi statului. Oamenii, spunea Lilburne, sînt egali de la natură. Prin urmare, trebuie desfiinţate toate privilegiile şi titlurile feudale, ce reprezintă tot atîtea încălcări ale principiului egalităţii. Constatare prea adevărată, dar insuficientă. Lilburne vedea încă în egalitate o noţiune pur juridică. Nu înţelegea îndeajuns că inegalitatea dintre oameni o determină nu

[1] E. A. Kosminski — I. A. Leviţki, *op. cit.,* I, pp. 197 şi 403. în această epocă obligaţiile vasalilor faţă de suzeran, mai mult o rămăşiţă a celor din perioada feudalismului dezvoltat, erau toate convertite sau convertibile în bani.

[2] C. Hill, *op. cit.,* pp. 148—149.

[s] E. A. Kosminski — I. A. Leviţki, *op. cit.,* I, p. 199.

io

atît titlurile şi ■ privilegiile, cît deosebirile de stare materială, exploatarea şi asuprirea de clasă, avîndu-şi baza, în ultimă instanţă, în instituţia proprietăţii private. Mai tîrziu va intui în parte şi acest lucru. Nu va înţelege însă de unde provin cu-adevărat atare deosebiri ; înlăturarea lor o va propune prin soluţii conforme cu interesele păturii sociale al cărei reprezentant era : mica burghezie, legată de existenţa proprietăţii private. Va vedea leacul în consolidarea micii proprietăţi.

In broşura de mai sus, Lilburne schiţează şi principiul politic al suveranităţii poporului. Numai cei aleşi de popor, afirmă el, au dreptul de a exercita puterea de stat. Camera Lorzilor şi monarhia, nefiind instituţii alese, nu au acest drept. Camera Comunelor îl are, fiindcă e aleasă. Dar fiind o emanaţie a poporului, ea nu poate exercita această putere după placul ei, ci numai în funcţie de interesele celui ce a ales-o.

Nu mult după Lilburne, în 1646, apăru o altă lucrare intitulată *Înfruntarea tuturor uzurpărilor arbitrare,* al cărei autor era Richard Overton. El îndemna masele populare să devină conştiente de propriile lor interese, în cadrul luptei ce se desfăşura în Anglia şi care era pe cale de încheiere. Să-şi dea seama de ce au luptat, ce au urmărit prin lupta lor. Overton schiţa astfel sensul războiului civil pentru masele' populare : să-i împiedice pe rege, lorzi şi presbiterieni de a-i aduce din nou în starea de robie şi asuprire.

După cum se vede, spre sfîrşitul războiului civil, în Anglia se manifestă tot mai clar nemulţumiri împotriva politicii parlamentului dominat de presbiterieni. Ele nu mai sînt determinate de modul purtării războiului, de felul cum presbiterienii priveau raporturile de drept dintre parlament şi rege. Pe tema aceasta îi atacaseră independenţii, dobîndind satisfacţie prin organizarea armatei „Noului Model" şi prin victoriile dobîndite de ea asupra monarhiştilor.

Noile atacuri împotriva presbiterienilor erau acum ecoul altui fapt: al politicii lor faţă de toate păturile inferioare ale societăţii engleze — mica burghezie, lucrători, ţărănime. Nu mai era vorba de o opoziţie în legătură cu tactica de urmat faţă de rege şi partida sa, ci una care punea probleme mai adînci, de ordin social-politic. în locul întrebării *„cum* să învingem *}",* ridicată şi rezolvată de independenţi, apărea o întrebare mai tulburătoare : *„cine* a învins ?", *„a cui* este victoria ?", „cine are dreptul să o revendice, să se bucure de roadele ei... ?".

Acest mod de a pune problema era urmarea adîncirii procesului revoluţionar, a atragerii în lupta politică şi socială a unor mase mai largi. Semnele radicalizării mişcării revoluţionare, prin aportul păturilor sociale inferioare (mica burghezie, meseriaşi, lucrători, ţărani) se iviseră deja în cadrul comitetelor formate în provincie, în timpul războiului civil, pentru supravegherea autorităţilor locale şi organizarea luptei împotriva regaliştilor [1].

Crearea armatei „Noului Model", prin înrolarea unui mare număr de ţărani şi a unor elemente orăşeneşti mai sărace, apropiase aceste pături sociale de viaţa politică. Londra, centrul atîtor evenimente cu începere din 1640, constituise o arenă în care masele populare îşi dezvoltaseră conştiinţa politică.

în rîndurile păturilor inferioare ale populaţiei din capitală şi din alte cîteva centre urbane, precum şi în masa ostaşilor îşi află baza socială noul curent politic, denumit al *levellerilor, adică,* al nivelatorilor sau egalitariştilor. O mişcare ce joacă un rol deosebit de important în anii 1647—1649. Ea a exprimat interesele de clasă ale micii burghezii, corespunzînd întrucîtva, pe acest plan, iacobinismului francez din 1793—1794. Ideologia sa reprezintă limita progresistă extrema pînă la care a putut avansa o parte a burgheziei engleze, în condiţiile veacului al XVTI-lea, într-o situaţie revoluţionară. Deşi levellerii, conduşi de Lilburne, Overton, Walwyn şi alţii, n-au reuşit să cucerească puterea, acţiunea lor politică influenţează în largă măsură mersul evenimentelor după încheierea primei faze a războiului civil. Atitudinea faţă de regalitate, raporturile dintre presbiterieni şi independenţi, programul şi acţiunile celor din urmă stau sub semnul presiunii de jos, exercitată de lupta maselor de la oraşe şi din armată, conduse de levelleri [2].

[1] A. M. E v e r i 11, *The County Committee of Kent in the Civil War,* University College of Leicester, (f.a.) şi D. H. P e n n i n g t o n — I. A. Roots, *Tbe Committee at Stafford, 1643—1645,* în „Manchester University Press", 1957, semnalează lupta dusă în sînul acestor comitete de grupări radicale, compuse din elemente „de origine socială vădit inferioară" *(„markedly lower social origin").* Cf. recenzia acestor lucrări din partea l u i C h r i s t o p h e r Hill, în „The English Historical Review", ianuarie 1958, voi. LXXIII, nr. 286, pp. 157—159.

[2] Ultima bibliografie analitică asupra levellerilor a fost întocmită de O. L u t a u d, *Le parti politique „Niveleur" et la premiere Revolution anglaise* (Essai d'Historiographie), în „Revue Historique", an 86 (1962), tom CCXXVII, ianuarie-martie, pp. 77—114 şi aprilie-iunie, pp. 377—414.

începuturile acestei mişcări radicale, puse m evidenţă prin pamfletele politice ale lui Lilburne şi Overton, au tost urmărite cu străşnicie de parlament. Pentru atacurile lor împotriva Camerei Lorzilor şi a politicii presbiteriene, Lilburne a fost arestat în iunie, iar Overton în august 1646. Primul va ramîne în închisoare, cu o foarte scurtă întrerupere, pînă în august 1648, iar al doilea va fi eliberat, la cererea armatei, încă în septembrie 1647 *.

La sfîrşitul anului 1646, necesitatea resimţită îndeosebi de presbiterieni de a se reveni cît mai curînd la o normalizare a situaţiei politice, considerîndu-se revoluţia încheiată şi împiedicînd astfel adîncirea mişcării revoluţionare din partea maselor populare, duse la înfiripărea indirectă a unor tratative cu regele sau în jurul persoanei sale, aflate în prizonieratul scoţian, la Newcastle. La un moment dat, în Londra se strecură chiar zvonul că regele ar fi venit în acest scop, în strict incognito, în capitală şi ar locui în City. Nimic nu era, firește, adevărat. Zvonul era doar ecoul deformat al demersurilor ce le făceau în acest timp pe lîngă el diferite persoane din partea scoţienilor (Argyll, Hamilton şi teologul Henderson), cît şi a altor cercuri (ambasadorul Franţei, lordul Holland şi lady Carlisle), pentru a cădea la învoială cu parlamentul, pe baza acceptării presbiterianismului. Demersurile se încheiară fără rezultat, din pricina încăpăţînării regelui, care-i socotea pe presbiterieni răspunzători de acreditarea principiului ca „puterea supremă rezidă în popor" ; deci, credea el, compromisul cu parlamentul ar însemna să recunoască implicit deposedarea lui de prerogativa reală a suveranităţii.

în vederea mai mult a continuării tratativelor, trimişii parlamentului englez cerură scoţienilor predarea regelui. Scoţienii pusesă condiţia achitării prealabile de către parlament a cheltuielilor armatei covenantiste scoţiene, în cursul războiului purtat de aceasta pe teritoriul Angliei, începînd din ianuarie 1644. Ei îşi fixară iniţial pretenţiile la 700 000 de lire sterline. După discuţii, ambele părţi căzură de acord asupra sumei de 400 000 de lire[2]. Trebuie înlăturat felul în care a fost interpretată această tranzacţie în unele lucrări istorice şi mai

[1] E. A. K o s m i t i s k i — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, pp. 203—204.

[2] Cf. F. T r e v a l l y n Jones, *The Payment of Arrears to the Army of the Covenctnt,* în „The English Historical Review", iulie 1958, voi. LXXIII, nr. 288, pp. 459—465 ; autorul conchide că parlamentul, prin această sumă, i-a plătit pe scoţieni în mod echitabil, în raport cu cheltuielile lor militare.

ales în operele literare : că scoţienii l-ar fi „vîndut" pe rege englezilor, pentru bani. Suma revendicată era, în principiu, un drept al lor, convenit cu parlamentul englez încă din cursul înţelegerilor iniţiale asupra colaborării militare. Scoţienii, la începutul lui 1647, nu fac altceva decît să forţeze puţin parlamentul englez de a-şi achita obligaţia asumată. Covenantiştii din Scoţia erau şi ei duşmani ai regelui. Luptau împotriva lui, în numele păstrării autonomiei ţării, încă din 1637. Deci nu banii englezilor i-au determinat „să-şi trădeze" regele.

După încheierea convenţiei amintite, comisarii parlamentului sosiră la 23 ianuarie 1647 la Newcastle, preluîndu-1 pe rege şi punîndu-i în vedere că i s-a fixat drept reşedinţă castelul Holmby, nu departe de fostul cîmp de bătălie de la Naseby. Carol fu tratat cu politeţe de către noua sa escortă. Comisarii presbiterieni aveau instrucţiuni în acest sens, pentru a facilita şi prin asemenea comportament prevenitor încheierea unui compromis între monarh şi conducerea parlamentului. La 1 februarie 1647, avu loc strămutarea regelui la Holmby, unde petrecu o captivitate destul de îngăduitoare.

O dată cu acest act începu intensificarea activităţii presbiterienilor, adică a parlamentului, pentru „normalizarea" situaţiei interne, aşa cum o concepeau ei : prin restaurarea regimului monarhic, în schimbul unor concesii politice din partea regelui, exclusiv în favoarea vîrfurilor noii nobilimi şi burgheziei.

Principalul şi cel mai imediat obstacol în calea reuşitei acestui plan îl constituia armata. După reorganizarea din 1645 ea întrunea, după cum s-a văzut, numeroase elemente populare. începuturile agitaţiei politice a levellerilor începeau să stîrnească un interes tot mai viu în masa ostaşilor de rînd. Un contemporan notează că pamfletele lui Lilburne erau citite cu nesaţ de soldaţi, „ca articolele de lege". Prin prezenţa armatei, cu tradiţiile ei revoluţionare acumulate în cursul războiului civil, parlamentul resimţea în coasta sa primejdia unei opoziţii *înarmate* ; tocmai din această cauză ea nu putea fi, la rigoare, înăbuşită cu uşurinţa cu care se putea împrăştia o demonstraţie a sărăcimii Londrei, sau grupurile izolate de ţărani protestînd împotriva abuzurilor de pe o moşie sau alta, a cutărui sau cutărui lord.

Pentru ca regimul politic al Angliei să se reorganizeze în conformitate cu interesele de clasă reprezentate de partida presbiteriană, o elementară precauţie, din punctul ei de vedere, pretindea destrămarea în prealabil a acestui previzibil si puter-

nic instrument al opoziţiei, care era armata. Condusă de independenţi, concurenţii lor în conducerea statului, influenţată, în ce privea ostaşii, de levelleri, iniţiatorii unei mişcări şi mai radicale, manifestîndu-se deja prin ascuţite critici la adresa presbiterienilor, armata deveni la începutul anului 1647 centrul mişcării revoluţionare, al continuării revoluţiei spre înfăptuirea unor revendicări democratice ale maselor.

Revoluţia engleză, desfăşurată pînă în 1646 în forma conflictului dintre rege şi parlament, se axează acum, în prima jumătate a anului 1647, pe conflictul dintre parlament şi armată. E o deplasare a centrului de greutate al luptei de clasă de pe antagonismul — schematic vorbind — dintre feudali şi burghezi, pe acela dintre burghezie şi masele populare, estompat puţin prin divergenţele dintre diferitele pături ale burgheziei şi noii nobilimi.

La 19 februarie 1647, Camera Comunelor adoptă hotărîrea mascată de dizolvare a armatei, sub forma proiectului de a menţine în serviciu, în Anglia, doar 6 000 de ofiţeri şi soldaţi, restul urmînd să plece în Irlanda, spre a lupta împotriva răsculaţilor de acolo. Luînd această hotărîre, parlamentul conta în primul rînd pe sprijinul lui Fairfax, presbiterian pînă în adîncul sufletului. Dar nici Cromwell în această perioadă, temîndu-se de creşterea spiritului revoluţionar între ostaşi, nu privea cu ochi răi măsura. El dădu parlamentului asigurări că armata se va supune dispoziţiilor sale.

Dar nu se întîmplă astfel. Abia vreo 2 000 de ostaşi, din diferite regimente, nu manifestară ostilitate faţă de ideea plecării în Irlanda. Marea majoritate însă refuză, cerînd în prealabil achitarea soldei, care, în regimentele de infanterie, era restantă cam pe un an şi jumătate, iar în cele de cavalerie pe vreo zece luni. O parte dintre ofiţeri se alăturară cererii soldaţilor. Măsura parlamentului precipită lucrurile exact în direcţia pe care ar fi voit să o evite : armata fu cuprinsă de o intensă agitaţie politică. Nemulţumirea ostaşilor în legătură cu problema soldei şi a impopularei expediţii în Irlanda îi făcu deosebit de receptivi faţă de ideile democratice ale levellerilor, faţă de criticile cuprinse în pamfletele lor împotriva parlamentului.

In primăvara lui 1647, levellerii se manifestă pentru întîia dată ca o grupare politică de sine stătătoare. De unde înainte ideile lor fuseseră dezvoltate în lucrări ale unor publicişti izolaţi, ca Lilburne sau Overton, la 15 martie 1647 acestea sînt cuprinse într-o petiţie colectivă, în numele unei

grupări. Petiţia Ignorează Camera Lorzilor şi se adresează ostentativ numai Comunelor, pe care le intitulează „puterea supremă a naţiunii".

Agitaţia levellerilor inaugurează un fel de-a doua ediţie, cu mult mai amplă şi mai interesantă, a unui „război al pamfletelor". Publicaţiile politice ating în Anglia, în acest an şi în cei imediat următori, o densitate impresionantă. Intr-o veritabilă avalanşă de manifeste, petiţii şi pamflete imprimate, se cristalizează poziţia presbiterienilor, independenţilor şi levellerilor. Printre ele, profitînd de o anumită carenţă a cenzurii şi a vigilenţei politice, se infiltrează din nou, tot mai insistent, şi scrieri proregaliste *.

Fondul acestei agitaţii, al nemulţumirilor populare exprimate în felurite chipuri trebuie căutat în situaţia economică grea, în mizeria maselor. în 1647, datorită în parte şi secetei din vara precedentă, preţurile cerealelor crescură la mai mult decît dublu faţă de media obişnuită — şi de altfel ridicată — din anii revoluţiei. Din pricina recoltei slabe mulţi ţărani nu pot plăti renta către stăpînul moşiei. Unii restituie, sau pur şi simplu părăsesc parcelele avute în folosinţă şi pleacă din sat. Scumpirea cerealelor se resimte greu la oraşe de către populaţia săracă. Lucrătorii, meseriaşii se plîng de mizeria lor în petiţii adresate parlamentului. Unii emigrează în Olanda sau în alte ţări de pe continent, ori chiar în colonii.

Pe baza aceasta obiectivă progresează cu paşi repezi contopirea nemulţumirilor sociale cu cele ale armatei. Agitaţia levellerilor prinde rădăcini solide printre ostaşi. Pentru a-şi susţine revendicările, soldaţii începură să se organizeze. Faptul se întîmplă mai întîi în cele opt regimente de cavalerie comandate de Cromwell, Fairfax, Ireton, Fleetwood, Rich, Butler, Whalley şi Sheffield. Fiecare escadron îşi alese doi reprezentanţi, iar aceştia, la rîndul lor, aleseră dintre ei doi reprezentanţi pe regiment. Ei deveniră cunoscuţi sub numele de „agitatori", sau, uneori, „agenţi". Printre dînşii se remarcau, îndeosebi, elemente levellere, cum erau ostaşii Edward Sexby şi William Allen. Primul ajunse ulterior căpitan şi apoi colonel. Dintre ofiţerii care simpatizau cu „agitatorii" mai cunoscut era Thomas Rainsborough. Fost marinar şi căpitan de vas, el

[1] Colecţia acestor publicaţii de felurite nuanţe, alcătuită de un librar contemporan, Thomason, formînd azi un fond special în biblioteca de la British Museum, numără 4 854 de titluri, pentru perioada anilor 1647—1649. Cf. O. Lutaud, *op. cit.*, în „Revue Historiqne", nr. 86 (1962), tom CCXXVII, ianuarie-martie, p. 79.

însuşi fiu al unui ofiţer în armata parlamentara, mort în 1642, Rainsborough se distinsese la apărarea portului Huli, apoi la recucerirea oraşelor Bristol şi Oxford. Avansat colonel în 1644, fusese ales deputat în Camera Comunelor în 1646, în cadrul alegerilor parţiale organizate pentru completarea locurilor rămase vacante prin diferite dezerţiuni.

Constituirea consiliilor de agitatori ale soldaţilor, care în mai-iunie 1647 existau deja în toate regimentele, desăvîrşeşte curînd procesul îmbinării mişcării levellerilor din armată şi dinafară ei.

La 28 aprilie 1647, Sexby, Allen şi un alt agitator numit Shepherd înmînară comandamentului armatei o petiţie în numele soldaţilor din cele opt regimente de cavalerie. Petiţia, prin conţinutul ei, marchează semnul orientării hotărîte a agitaţiei din rîndul ostaşilor pe o linie politică, inspirată din principiile levellerilor. Ea expune mai întîi refuzul regimentelor de a merge în Irlanda, calificînd întregul plan drept o manevră a parlamentului, spre a scăpa de obligaţiile faţă de armată. In continuare, fapt deosebit de important, petiţia schiţează drept ţel al luptei soldaţilor „apărarea drepturilor şi libertăţilor poporului englez", ameninţate de uneltirile presbiterienilor.

Actul consiliilor de agitatori stîrni mare tumult în parlament. Holles, devenit unul din conducătorii presbiterienilor, propuse imediata interzicere a unor asemenea petiţii din partea soldaţilor. La 25 mai, Comunele, şi la 28 mai, Lorzii, votară măsura de dizolvare a armatei pe regimente, fiecare la un loc şi o dată deosebite. Fură numiţi împuterniciţi ai parlamentului, pentru a supraveghea această acţiune. E semnificativ că, în faţa creşterii mişcării democratice, pentru întîia dată după mulţi ani Camera Comunelor şi a Lorzilor se pun de acord, în mare *grabă.,* în hotărîrea dizolvării armatei.

Conflictul dintre parlament şi armată intră, după votarea acestei măsuri, în faza sa cea mai acută. La 29 mai, consiliile de agitatori din 16 regimente, întrunite la Edmundsbury[1], întocmiră o scrisoare către Fairfax, aducîndu-i la cunoştinţă că refuză să se supună ordinului de dizolvare. Din închisoare, Lilburne strecoară şi publică pamfletul *Strigătul lui Jonah* -, în care apreciază ca justă atitudinea soldaţilor de a nu asculta de aceia care „uzurpă o putere nedreaptă şi tiranică". Din acelaşi

[1] Sau Bury Saint Edmund's, în comitatul Suffolk din răsăritul Angliei, nu departe de Newmarket, unde era cartierul general al armatei.

[2] Aluzie la un personaj biblic.

loc, Overton răspândeşte pamfletul O *nou-născocită stratagemă,* calificînd dizolvarea armatei drept opera „unui mănunchi de înşelători, trădători şi mincinoşi". în alte pamflete, apărute ceva mai înainte, Lilburne îndemna poporul să se împotrivească oricărei tiranii, fie a regelui, fie a parlamentului. El demonstra că parlamentul, prin refuzul său de a acorda drepturi politice poporului, a devenit un tiran şi uzurpator al puterii, la fel cum fusese regele. Presbiterienii s-au transformat într-o „haită de lei lacomi şi lupi prădalnici". De aceea, poporul i-a lipsit de încrederea sa şi trebuie să-i înlăture, ceea ce poate face în primul rînd armata — cel mai de seamă sprijin al poporului[1].

întrunirea de la Edmundsbury punea deja armata, masa ostaşilor, în stare de nesupunere faţă de parlament, de autoritatea politică. Apărea iminentă o revoltă a ei. Şi nu numai o revoltă. Devenită sediul principal al unei mişcări politice democratice, armata se contura ca un mijloc de reluare, de dezvoltare a revoluţiei însăşi. Ireton scria lui Cromwell în aceste zile cu multă îngrijorare, considerînd inoportună dizolvarea armatei — „o provocare" din partea parlamentului — şi încheind cu cuvintele: „prevăd furtună" [2].

Ce atitudine avea, faţă cu evenimentele, conducerea armatei — independenţii ? însăşi scrisoarea de mai sus dovedeşte că pînă la sfîrşitul lunii mai, atît Cromwell cît şi ceilalţi conducători ai independenţilor nu luaseră încă o hotărîre precisă. La început, cam prin februarie, ei sprijiniseră indirect parlamentul, neschiţînd nici o împotrivire faţă de proiectele sale de a dizolva armata, prin trimiterea majorităţii regimentelor în Irlanda. Refuzul hotărît al soldaţilor i-a făcut apoi să şovăie, să nu se pronunţe, observînd cu atenţie desfăşurarea conflictului.

Independenţii, dacă examinăm atent principiile lor politice din această perioadă, după înfrîngerea completă a regaliştilor, nu se deosebeau în mod fundamental de presbiterieni. Reprezentau, firește, un fel de „partid", grupînd elemente sociale ceva mai largi decît presbiterienii, adică nobilime rurală mică şi mijlocie, burghezie de stare mijlocie — printre care unii juriști. Dar şi acestea erau pentru ceea ce am numi, cu un termen modern, o monarhie constituţională. Nici independenţii nu simpatizau cu ideea suveranităţii poporului, cu republica

[1] E. A. Kosmînski — I. A. *Leviţki, op. cit.,* I, p. 207.
'Rafson Gardiner, *op. cit.,* III, p. 80.

şi alte revendicări democratice care începeau a se cristaliza în programul levellerilor. Opoziţia lor faţă de presbiterieni era mai mult reflexul dorinţei de a împărţi puterea cu oligarhia nobiliaro-burgheză majoritară în parlament, sau chiar de a o înlătura şi a prelua ei puterea, urmînd a o exercita în folosul lor, cam în limitele aceloraşi principii politice generale. De aci atitudinea lor de expectativă, din care s-au văzut siliţi să iasă în momentul în care a apărut iminentă o nouă izbucnire revoluţionară.

La 29 mai 1647, în aceeaşi zi în care se întruniseră Ia Edmundsbury consiliile de agitatori ale soldaţilor, la cartierul general al armatei avu loc o consfătuire a consiliului militar, format din cadrele comandamentului şi alţi delegaţi ai ofiţerilor. Aci s-a pus de urgenţă problema atitudinii ofiţerimii, a independenţilor. Nu erau decît două alternative : a merge cu parlamentul, sau cu masa armatei. în ciuda tuturor ezitărilor principiale, de care era stăpînit şi însuşi Cromwell, independenţii îşi dădură seama că, din punct de vedere tactic, li se impunea a doua soluţie, oricîte părţi neplăcute pentru ei prezenta aceasta. A se alia cu presbiterienii însemna a se rupe de unicul lor sprijin de masa : ostaşii, armata. Absorbiţi de problema conducerii războiului, independenţii nu ajunseseră a-şi crea suficientă popularitate şi legături în afara armatei. Rupţi de ea, deveneau o anexă a presbiterienilor, fără nici o forţă prin care să poată impune acestora măcar o împărţire a puterii. I-ar fi pîndit şi riscul de a fi măturaţi, împreună cu presbiterienii, de o insurecţie militară ce avea toate perspectivele de a fi susţinută de o nouă izbucnire revoluţionară — sigur a maselor orăşeneşti, probabil şi a ţărănimii.

în schimb, alianţa cu levellerii le oferea pentru moment numai avantaje. îşi puteau menţine controlul asupra armatei, se erijau în conducători ai noului val revoluţionar şi, cu ajutorul acestor factori, puteau răsturna pe presbiterieni şi puteau prelua puterea în mîinile lor. Pentru a doua oară punîndu-se problema alianţei cu masele populare *, Cromwell, deşi om al clasei sale, al nobilimii rurale, legat prin convingerile sale exclusiv de interesele acesteia şi, într-o măsură, de cele ale burgheziei, dovedea un ascuţit simţ al realităţii, un deosebit instinct politic. Cu rafinamentul său natural, Cromwell a intuit calea pe care partida sa, şi el însuşi, puteau ajunge mai

[1] Prima dată în legătură cu organizarea armatei parlamentului şi modului de a purta războiul contra regelui, după cum s-a menţionat anterior.

grabnic şi mai sigur la putere : folosindu-se de avîntul şi forţa maselor, în primul rînd a elementelor populare din armată. Cronrwell — tacticianul politic — este acela care a contribuit mai mult la crearea renumelui lui Cromwell — mare personalitate istorică. Pe această bază s-a impus în fruntea revoluţiei — în faza în care intră ea acum —, devenind pînă la o anumită limită înfăptuitorul unor revendicări democratice ale maselor şi conducînd astfel revoluţia engleză spre punctul său culminant, atins la începutul anului 1649.

Consiliul militar, învingînd împotrivirea lui Fairfax[1], delibera pînă seara ; la sfîrşit, el îl însărcina pe Fairfax să declare parlamentului că armata nu va îndeplini ordinul de demobilizare. Ofiţerimea se alătura astfel soldaţilor.

Din acest moment situaţia politică destul de confuză de după încheierea războiului civil, începe să se clarifice. Se conturează limpede conflictul dintre cele două forţe : parlamentul şi armata. Se designează conţinutul de clasă al acestui conflict : contradicţia politico-socială dintre presbiterieni şi blocul independent-leveller, dintre vîrfurile burgheziei şi nobilimii noi de o parte, iar de altă parte masele populare, conduse de mica burghezie (levellerii) şi de elementele burghezo-nobiliare mijlocii ce alcătuiau partida independentă, strecurate în frunte în ceasul al unsprezecelea.

Evenimentele se desfăşurară în ritm tot mai tumultuos. Consiliul militar decise aducerea regelui la cartierul general. Era ideea lui Cromwell şi fu executată din ordinul său direct, în felul acesta independenţii voiau să pună capăt tratativelor presbiterienilor cu Carol Stuart, să-i lipsească de posibilitatea unei înţelegeri cu acesta în vederea unei restaurări a puterii monarhice, cu corectivele dorite de ei, act care le-ar fi asigurat un fel de ,,superioritate morală", permiţîndu-le să apară în ochii ţării şi ai străinătăţii ca depozitari ai „legalităţii", autori ai reintegrării Angliei într-o situaţie normală.

Regele se afla tot la castelul Holmby, sub paza unei gărzi comandate de colonelul presbiterian Graves. La 2 iunie 1647, un detaşament militar în frunte cu cornetul[2] Joyce, din regimentul lui Fairfax, merse la Holmby şi aresta pe rege, cît şi pe împuterniciţii parlamentului care se aflau pe lingă el, pen-

[1] De altfel chiar Cromwell mai ezită pentru moment, hoţărîndu-se definitiv în zilele următoare, sub impresia ştirilor despre pregătirile militare ale presbiterienilor în Londra.

[2] Grad ofiţeresc inferior în arma cavaleriei, echivalînd cam cu acela de sublocotenent de pedestraşi.

tni tratative. Regele fu condus la un castel de lîngă Newmarketj oraşul în care se afla cartierul general.

Vestea stîrni indignare în parlament. Cromwell, care, în calitate de deputat, se afla la Londra, probabil pentru a observa la faţa locului efectul loviturii sale, fu ameninţat de presbiterieni cu arestarea. E posibil ca ameninţarea să se fi şi îndeplinit, dacă Cromwell nu s-ar fi grăbit să părăsească capitala, revenind la Newmarket. Gîndul său ascuns era de a trata el cu regele, asigurînd astfel independenţilor aureola şi avantajele practice ale restabilirii „legalităţii". Deocamdată însă trebuia să menţină echilibrul partidei sale pe valurile agitate ale nemulţumirilor ostaşilor, convingîndu-i de sinceritatea intenţiilor comandamentului armatei şi atrăgîndu-i în sprijinul planurilor sale de cucerire a puterii.

în zilele de 4—5 iunie 1647, cu ocazia unei reviste generale a trupelor, ordonată de Cromwell şi ţinută la Kentford-Heath, lîngă Newmarket, s-a creat Consiliul general al armatei. Era un organ destinat să reprezinte armata în faţa parlamentului, cît şi în general, pe plan politic. El se compunea din membrii comandamentului şi din reprezentanţii regimentelor : cîte doi ofiţeri şi doi agitatori de fiecare. Exagerînd puţin lucrurile, am putea spune că, prin crearea Consiliului general, armata, socotindu-se reprezentantă a poporului, mandatara adevărată a voinţei şi revendicărilor sale, îşi forma în sînul ei un fel de contraparlament embrionar...

Mai îndeaproape şi mai concret privind faptul, el ne apare în primul rînd ca o manevră grăbită a lui Cromwell pentru a da o formă convenabilă alianţei acceptate de ofiţerimea independentă cu soldaţii levelleri. în Consiliu, agitatorii erau în minoritate ; activitatea şi tendinţele lor puteau fi ţinute sub control de majoritatea ofiţerească. Levellerii nu şi-au dat seama la început de acest aspect al lucrurilor. Au rămas iniţial impresionaţi de recunoaşterea oficială a instituţiei agitatorilor, de dreptul pe care comandamentul i-1 acorda, de a participa pe picior de egalitate în acest suprem organ de conducere politică a armatei. De aceea, ei au salutat crearea lui ca o victorie levelleră. Cu atît mai mult, cu cît tot la Kentford-Heath, în 5 iunie, Cromwell mai săvîrşise încă o abilă punere în scenă : întreaga armată, împreună cu ofiţerii, depuseră un jurămînt numit „Angajamentul solemn", care, îa formula lui generală, părea a da satisfacţie deplină principiilor levellere. Ofiţerii şi soldaţii jurau să nu plece pe

la casele lor şi să ramînâ împreună, pînă cînd vor fi obţinute' garanţii că „soldaţii de rînd ca şi ceilalţi oameni din Anglia, ce s-au născut liberi, nu vor avea de îndurat tot soiul de samavolnicii, împilări sau poveri, cum se încearcă a se face acum" *.

La 14 iunie 1647, în numele Consiliului general se publică actul numit „Declaraţia armatei", mai important şi de alt caracter decît „Angajamentul solemn". Este prima încercare de stabilire a unui program politic al armatei, pe baza compromisului dintre independenţi şi levelleri.

Redactarea pare a-i aparţine în cea mai mare parte lui Ireton, care-şi face cu această ocazie debutul în rolul ce-i va reveni de acum înainte, acela de principal ideolog al independenţilor.

în preambulul ei, „Declaraţia armatei" enunţă unele principii generale, căutînd prin ele să justifice întreaga atitudine a oştirii faţă de parlament. în această parte se fac cele mai multe concesii levellerilor. „Declaraţia" susţine dreptul armatei de a vorbi în numele poporului, întrucît ea nu este compusă din mercenari, ci a fost instituită de însuşi parlamentul, spre a-i apăra libertăţile sale şi pe cele ale poporului. în acest scop armata a păşit la luptă în chip conştient, iar nu ca o unealtă oarbă a parlamentului. Dintru început ea a fost în slujba poporului, spre a înlătura orice arbitrar, silnicie şi asuprire. De la acest scop ea nu înţelege să se abată, să-1 părăsească la mijlocul drumului. De aci refuzul ei de a se dizolva, continuarea luptei sale pentru anumite revendicări politice, expuse în continuare[2].

„Declaraţia" cerea epurarea imediată a parlamentului de persoanele vinovate de legături cu regaliştii. Apoi o reformă electorală, în sensul ca circumscripţiile existente să fie reorganizate, pentru ca unele localităţi neînsemnate, cu toarte puţini alegători, să nu mai aibă dreptul a trimite deputaţi în parlament, în dauna altora, mult mai populate, însă lipsite de reprezentanţi. Se face o aluzie imprecisă şi la dreptul de vot, cerîndu-se ca el să fie acordat proporţional cu contribuţia cetăţenilor la sarcinile comune ale statului. Evident deci, se preconiza menţinerea votului cenzitar, poate cu intenţia, nedefinită clar, de a lărgi întrucîtva dreptul de vot.

După aplicarea acestei reforme, parlamentul trebuia să se dizolve, alegîndu-se altul, pe trei ani, pe bazele relativ

[1] M. A. Earg, *op. cit.,* p. 202.

[2] Am redat aci nu atît litera, expresiile textului, cît sensul său. (CM.)

ftoî, enunţate anterior. „Declaraţia" mai pretindea libertatea tiparului şi recunoaşterea dreptului de petiţionare al cetăţenilor înaintea parlamentului. Ultimul punct reprezintă una dintre puţinele concesii făcute levellerilor, în ordinea revendicărilor concrete. Dreptul de petiţionare înseamnă, într-adevăr, o formă de manifestare şi de întărire în practica politică a principiului suveranităţii poporului.

„Declaraţia armatei" fu supusă discuţiei parlamentului, susţinută fiind de Ireton. E uşor de înţeles ce efect au avut asupra „partidei sacului cu bani" anumite puncte ale sale, îndeosebi cel care cerea dizolvarea parlamentului. Discuţiile degenerară în apostrofe violente. Fu cît pe-aci să se ajungă la un duel între Holles şi Ireton. Pînă la urmă, cum era de aşteptat, parlamentul respinse majoritatea punctelor. Accepta doar să examineze problema dreptului de petiţionare şi aceea a legăturilor unora dintre membrii săi cu regaliştii, cerînd însă dovezi în acest sens.

în schimb, parlamentul pretinse strămutarea regelui la Richmond [1], spre a fi pus din nou sub paza sa. De asemenea, îndepărtarea armatei la cel puţin 40 de mile de Londra[2]. în acelaşi timp, el ordonă intensificarea măsurilor de ordin militar, pregătindu-se de o ciocnire cu armata. Puse miliţiile din Londra în stare de alarmă, reorganizîndu-le febril. Trimise emisari în unităţile armatei dislocate în părţile periferice ale ţării, luînd astfel legătura cu ofiţerii presbiterieni din rîndurile lor, îndeosebi din unităţile din nord (Yorkshire), unde generalul Poyntz se remarcase prin înăbuşirea cu forţa a mişcării democratice din trupele aflate sub comanda sa.

Consiliul general al armatei răspunse la toate acestea cu un act de acuzare înaintat parlamentului, împotriva a unsprezece conducători presbiterieni, printre care : Holles, Stapleton, fostul general William Waller, Maynard, generalul-maior Massey. Cu toţii erau învinuiţi de a pregăti, în complicitate cu regaliştii, o nouă ediţie a războiului civil, împotriva armatei. în consecinţă se cerea excluderea lor din parlament. Camera Comunelor, luînd în dezbatere acuzaţia, menţinu celor unsprezece calitatea de deputat. îi „sfătui" însă, de teama unor noi dovezi asupra acţiunilor lor, în urma cărora Camera

[1] Imediat la apus de Londra, azi inclus în cartierele de la extremitatea ei vestică.

[2] Unităţile înaintate ale armatei staţionau atunci la St. Albans, la **vreo 20 mile** (32 kilometri) nord-vest de capitală.

ar fi ieşit compromisă, să se abţină de a participa la şedinţe o durată oarecare de timp.

La 23 iunie 1647 fu răspîndită „Noua remonstraţie" a armatei, cuprinzînd dure atacuri la adresa partidei presbiteriene. Erau demascate pregătirile lor militare, cerîndu-se imediata lor sistare. Dacă nu vor fi satisfăcute fără întîrziere revendicările armatei, glăsuia actul, ea va fi silită să adopte „măsuri excepţionale". Era deci un veritabil ultimatum către parlament.

Ultimatumul n-a avut o urmare imediată, din mai multe motive. Independenţii, în frunte cu Cromwell, ezitau încă în a dizolva parlamentul printr-o lovitură militară. Ar fi preferat ca „Noua remonstraţie" să-şi facă efectul de intimidare, determinîndu-i pe presbiterieni să trateze, sau să cedeze fără luptă. Ei voiau, în acelaşi timp, să intre în tratative şi să cadă grabnic la o înţelegere cu Carol I, astfel ca, în momentul în care presbiterienii ar fi acceptat revendicările armatei, să fie, paralel, un fapt împlinit şi *„legalizarea."* integrală a situaţiei politice, printr-un compromis între toţi cei trei factori, reali sau nominali : armata, parlamentul şi monarhia.

Pe Cromwell îl determinau la acest joc iniţiativele tot mai îngrijorătoare pentru el ale mişcării soldaţilor. în armata din Yorkshire, o revoltă condusă de agitatori arestase pe generalul presbiterian Poyntz şi-l adusese sub escortă la noul sediu temporar al cartierului general, oraşul Reading. Aci Fairfax se grăbise să-1 elibereze. Deşi mişcarea din armata de nord fusese clar în avantajul armatei, scutindu-1 pe Cromwell de grija de a fi prins între două focuri, în eventualitatea izbucnirii conflictului armat cu parlamentul, el nu ţinu seamă de acest aspect al lucrurilor, ci îl indispuse în primul rînd actul de revoltă al soldaţilor.

în aceste împrejurări confuze avu loc la Reading, la 16 iulie, un furtunos consiliu militar. Levellerii, reprezentaţi prin Sexby şi maiorul Tulidah, cerură cu insistenţă lansarea ordinului de marş asupra Londrei. Cromwell şi Ireton se opuseră, susţinînd ca ar mai fi posibilă o înţelegere paşnică.

Abia evenimentele petrecute în capitală la 26—27 iulie îl determinară pe Cromwell să cedeze presiunii ostaşilor şi să ordone marşul asupra Londrei. în aceste zile presbiterienii, printr-o demonstraţie duşmănoasă a aderenţilor lor, au organizat o lovitură împotriva deputaţilor independenţi, obligîn-

du-i să fugă din parlament şi să vină la cartierul general, punîndu-se sub scutul armatei. Miliţiile londoneze fură mobilizate şi pregătite de luptă. Comandant al lor fu numit Massey, iar adjunct Poyntz. Toate acestea dovedeau că ciocnirea nu mai putea fi înlăturată.

Armata se îndreptă spre Londra. Bravada presbiterienilor fusese inutilă. Ei nu puteau conta pe combativitatea miliţiilor capitalei, care le erau ostile, ca şi majoritatea populaţiei. La 4 august, unităţile înaintate ale lui Rainsborough ocupară Southwark. Municipalităţii Londrei i se trimise o invitaţie ultimativă de a capitula în termen de 12 ore. Consiliul municipal, în şedinţă permanentă, hotărî să cedeze fără luptă. Presbiterienii, văzînd că paradele lor de curaj n-au reuşit să intimideze armata, abandonară partida. Principalii conducători fugiră în străinătate. Massey şi Poyntz în Olanda. Holles, Stapleton şi Waller, pe bordul vasului „Leopard", fură interceptaţi de o corabie a parlamentului, dar un ordin al amiralului William Batten, simpatizant ascuns al presbiterienilor, îi lăsă să debarce peste cîteva zile în portul Saint-Malo, din Franţa [1].

în dimineaţa de 6 august 1647, unităţile armatei începură să intre în Londra, întîmpinate cu demonstraţii de simpatie din partea populaţiei. Municipalitatea Londrei făcu act de supunere în faţa comandamentului armatei, pregătindu-i primirea cu onoruri.

La 6 august se încheia, pentru moment, o fază a luptei de clasă în Anglia, în împrejurările create prin victoria asupra regelui, în războiul civil. Partida independenţilor a ştiut să manevreze cu abilitate, canalizînd în folosul ei lupta social-politică a orăşenilor săraci şi a soldaţilor. In felul acesta episodul încheiat prin ocuparea Londrei de armată se prezintă, în aparenţă, mai mult ca o luptă pentru putere între cele două partide ale claselor dominante : presbiterienii şi independenţii. Ultimii şi-au asigurat victoria, răsturnîndu-şi adversarii de la putere, printr-un fel de lovitură de stat, cu ajutorul armatei.

[1] D. E. Kennedy, *The English Naval Revolt of 1648,* în „The English Historical Review", aprilie 1962, voi. LXXVII, nr. 303, pp. 247—248. Articolul este prelucrarea unui fragment din capitolul *Parlament and Navy, 1642—1648,* în cadrul lucrării *Modern Naval History,* Londra, 1958.

Lupta maselor pentru a imprima o structură democratică societăţii şi statului englez, după sfîrşitul războiului civil, nu şi-a văzut, aşadar, realizate scopurile. Puterea politică a rămas tot în mîinile unei minorităţi, reprezentînd anumite pături, ceva mai largi, ale claselor exploatatoare. Evenimentul de la 6 august nu făcuse altceva decît să dea un răspuns întrebării amare pe care o punea un pamflet politic leveller : „Al cui rob va fi poporul ?...".

ÎNTRE MONARHIA iCONSTITUŢIONALĂ ŞI REPUBLICA DEMOCRATICĂ

J. oziţia independenţilor se întărise considerabil, în vreme ce a presbiterienilor era slăbită, atît prin fuga an străinătate a unora dintre conducători, cît şi prin însăşi -dovada de slăbiciune pe care o oferise eşecul încercării lor de a împiedica intrarea armatei în Londra.

în fapt, deşi neoficial, independenţii deţin dună 6 august 1647 rolul de căpetenie în conducerea ţării. Acest rol însă — lucru în aparenţă surprinzător — ei continuă a-1 mai împărţi oarecare timp cu presbiterienii. Deputaţii independenţi, alungaţi la 26—27 iulie, şi-au reluat locul în Camera Comunelor. Desigur mai activi, mai agresivi, mai încrezători în forţa partidei pe care o reprezentau. Presbiterienii pierduseră pe unii din rîndurile lor, dar continuau să formeze majoritatea în Camera Comunelor, pentru a nu mai vorbi de cei vreo 10—20 de lorzi rămaşi, care, de asemenea, le împărtăşeau opiniile. O majoritate ce păstra amintirea evenimentelor din 4—6 august: deci cam timorată. O parte a ei va prefera să adopte o poziţie neutră, neîndrăznind să-şi spună cuvîntul, ci doar aprobînd în ultima clipă hotărîri care şi de altfel obţinuseră majoritatea. Şi Parlamentul Lung, ca şi Convenţiunea franceză din 1792—1794, a avut prin urmare un fel de „mlaştină" [1]. Un grup mai restrâns al presbiterienilor, reculegîndu-se de pe urma loviturii primite, aşteptau ocazia revanşei, iar pînă atunci căutau a se folosi de indulgenţa manifestată de independenţi, care îi lăsaseră să rămînă în parlament — mai impunmd, în cîteva cazuri, votarea unor acte conforme cu linia lor politică.

[1] Aşa a fost poreclită, în cursul revoluţiei burgheze din. Franţa, o fracţiune din Convenţiunea Naţională, ca ironie la adresa inerţiei deputaţilor ce o formau, ajunşi proverbiali, pentru lipsa de curaj ÎR a-şi exprima pe faţă convingerile.

Poziţia independenţilor în perioada ide după 6 august pînă la începutul anului 1648 este contradictorie. Am putea spune că ea trece printr-o criză. De unde provenea acest fapt, cum am mai accentuat, surprinzător în aparenţă ? Problema nu e cu totul simplă. în iunie-iulie 1647, independenţii acceptaseră să meargă împreună cu levellerii. Pînă cînd făcuseră figură de „opoziţionişti" faţă de parlament, alianţa aceasta interesată nu le crea nici o răspundere. Efervescenţa revoluţionară din masa soldaţilor şi din oraşe le folosea ca platformă pentru cucerirea puterii politice. Din momentul însă în care deveniseră „partid de guvernămînt", lucrurile se schimbau. Nu mai puteau canaliza nemulţumirile populare exclusiv împotriva presbiterienilor !... Alianţa cu masa oştirii, cu levellerii, comporta obligaţii din partea ambelor părţi. Soldaţii şi-o împliniseră pe a lor : îi purtaseră pe independenţi în triumf la Westminster. Acum devenea scadentă cealaltă obligaţie, din partea opusă : satisfacerea revendicărilor armatei, care între timp erau împărtăşite de mase tot mai largi.

Criza politicii independenţilor, după 6 august, constă tocmai în nehotărîrea lor de a se pronunţa în faţa alternativei: „Continuăm sau nu alianţa cu masele?" Răspunsul era mult mai greu decît în situaţia de la sfârşitul lunii mai. Acum această alianţă nu mai era, nu mai putea fi doar o chestiune de tactică. Ea devenise cu necesitate o problemă de conţinut în materie politică. însemna ca independenţii să se învoiască a ataca şi rezolva în sensul democratic, cerut de masele orăşeneşti, probleme ca : organizarea statului în formă republicana, acordarea unor drepturi politice largi tuturor cetăţenilor, o schimbare adîncă a sistemului fiscal şi, pînă la urmă, — punctul cel mai nevralgic — a structurii proprietăţii '....

Elementele sociale nobiliare şi burgheze ce compuneau partida independenţilor nu puteau accepta o atare perspectivă, potrivnică intereselor lor de clasă. Criza prin care trec independenţii se vădeşte a fi aşadar, în ultimă instanţă, criza alianţei lor cu levellerii — expresia limitelor lor de clasă. Desfăşurarea revoluţiei i-a împins pînă la un hotar dincolo de care nu puteau trece decît negîndu-se pe ei înşişi. Lucru pe care de bună voie nu-l face nici o clasă, nici un grup social.

Situaţia aceasta, momentul acesta critic l-a sesizat, cu intuiţia lui sigură, marele practician în materie politică care a fost Cromwell. Simţea primejdia pentru partida sa : ru-

pîndu-se de mase, se izola politiceşte. Ştia că gruparea independentă nu are în acel moment o bază socială .destul de largă pentru a-şi asuma *singură* puterea politică, înfruntând şi înăbuşind mişcarea levelleră.

De aceea, independenţii manifestă, după 6 august, o „surprinzătoare" indulgenţă faţă de presbiterieni. De aceea continuă ei tratativele cu regele : refac punţile de legătură cu diferitele grupuri ale reacţiunii, de la monarhie şi vechea nobilime, pînă la vârfurile noii nabilimi şi marea burghezie comercială—cămătărească. Caută o lărgire a bazei lor sociale „spre dreapta", în direcţia în care interesele lor de proprietari şi exploatatori îşi puteau găsi temeiuri de conciliere mai uşor decît „spre stînga", la păturile mai sărace, sau complet lipsite de avere. Independenţii îşi fixează în această perioadă, în chip definitiv, aspectul principal al rolului jucat de ei în dezvoltarea revoluţiei engleze : acela de a zăgăzui revărsarea ei în albia abruptă, cu ape vijelioase, limpezi şi proaspete, pe care masele populare ar fi voit să i-o croiască, sfărîmînd pînă la temelie stîncile strivitoare ale societăţii, statului şi instituţiilor feudale. Numai împrejurări grave, depăşind prevederile şi intenţiile lor, îi vor face să revină pe plan tactic la o alianţă cu levellerii, preluînd şi aplicând unele dintre revendicările politice ale acestora, în 1648 şi începutul lui 1649. Imediat însă după ce, prin acest nou balans, vor reuşi să-şi consolideze propriul echilibru politic, ei vor reveni, fără echivoc, la linia pe care şi-o conturează în ultimele luni din 1647, dezvoltînd-o şi agravînd-o, atât ân conţinut cît şi în formă.

Cel mai important document care precizează platforma politică a independenţilor în această perioadă a fost elaborat de Ireton încă la 1 august 1647. Redactat în numele armatei, deşi era departe de a reprezenta opiniile masei soldaţilor, el poartă numele de „Articolele propunerilor oferite de armată" [1]. E un veritabil proiect de constituţie. Prevedea dizolvarea parlamentului existent şi alegerea unuia nou, pe baza votului cenzitar, fiecare comitat urmînd a fi reprezentat proporţional cu contribuţia sa la sarcinile fiscale. Se admitea, aşadar, o reorganizare a circumscripţiilor electorale, respingîndu-se în schimb lărgirea -dreptului de vot, întrucît censul era menţinut. Viitorul parlament avea să fie ales pe doi ani, în care interval de timp putea fi efectiv în

[1] „The Heads of Proposals offered by the Army".

sesiune între 120 şi maximum 240 de zile. înainte de 120 de zile parlamentul nu putea fi dizolvat decît din propria sa iniţiativă. El avea să fie pe mai departe compus din două camere. Menţinerea Camerei Lorzilor în acest proiect de constituţie, alături de păstrarea neschimbată a censului, sînt avansurile pe care independenţii le fac presbiterienilor, cît şi vechii nobilimi regaliste. De asemenea, era menţinută monarhia, cu prerogativele limitate de prevederile actului. Dintre aceste limitări, una importantă decurgea din crearea Consiliului de Stat — organ executiv suprem —, cu membri numiţi de parlament. „Propunerile" lipseau pe rege de dreptul de a-i numi pe principalii demnitari ai statului şi puneau bazele unui guvern, emanaţie a parlamentului, deci — se subînţelegea — răspunzător întrucâtva în faţa sa. O limitare tranzitorie a prerogativelor regale consta în lipsirea regelui pe 10 ani de dreptul de a comanda armata şi miliţiile.

Ultima parte a „Articolelor" e ceva mai valoroasă. Ea conţine fie unele idei proprii, mai vechi, ale independenţilor, fie anumite concesii faţă de levelleri. în prima categorie s-ar încadra respingerea obligativităţii Covenantului, deci principiul libertăţii conştiinţei, în jurul căruia se mai frînseseră cîteva lănci, începînd de prin 1643—1644. Tot astfel mai era şi desfiinţarea monopolurilor şi a tuturor piedicilor din calea libertăţii comerţului. Din a doua categorie făceau parte acceptarea dreptului de petiţionare, desfiinţarea impozitelor indirecte (accizelor) pe unele produse de larg consum, o reorganizare mai justă a sarcinii impozitelor pe comitate, achitarea datoriilor către armată şi o „reglementare" a zeciuielii. Ultimul punct se îndepărta de ideile levellerilor. El nu-şi însuşea desfiinţarea zeciuielii, care era cuprinsă de la sine în revendicarea levelleră a „egalizării" proprietăţii funciare, a promovării micii proprietăţi libere.

Levellerii au judecat ca insuficiente propunerile formulate de independenţi. Ei s-au văzut înşelaţi în speranţa de a înfăptui, împreună cu aceştia, opera de largă democratizare spre care nădăjduiseră în clipele marşului asupra Londrei. în august-septembrie, se produce astfel o ruptură făţişă între independenţi şi levelleri. Din aceste zile încep levellerii a da ofiţerilor porecla de „granzi", din cauza pretenţiei lor de a face pe importanţii şi a dirigui singuri treburile statului şi ale armatei, ignorînd din ce în ce pe „agitatorii" din Consiliul general.

Ruptura se adînci şi mai mult din clipa în care independenţii, pe baza proiectului lor de constituţie, începură tratative cu regele, în somptuoasa „captivitate" pe care, după ocuparea Londrei, i-o oferiseră în castelul Hampton-Court. Carol era tratat cu atîta respect şi i se îngăduia o atît de mare libertate, înoît aproape că se vedea iarăşi ree;e în întreaga putere a cuvîntului. Afecta a se crede stăpîn pe situaţie, contînd pe teama independenţilor de mişcarea populară şi pe o schimbare de regim, favorabilă lui, în Scoţia. „Fără mine — ar fi ideclarat el o dată — nu veţi putea face nimic. Dacă nu vă voi sprijini, veţi pieri !" în această stare de spirit el îşi permise, ca de atîtea ori, să tărăgăneze orice soluţie, prin veşnicele sale răspunsuri evazive.

Levellerii, care cereau abolirea monarhiei, considerau tratativele cu regele drept o trădare. Ei şi-au spus deschis această părere despre independenţi. Un pamflet al lui Lilburne intitulat *înşelătorii daţi în vileag,* spunea : „Nu vă încredeţi în ofiţerii din conducere, căci ei îndeobşte sînt venali şi s-au transformat în duşmani ai adevăratelor şi legiuitelor libertăţi ale Comunelor Angliei, (devenind „granzi" şi gîndindu-se numai la ei..."[1].

în septembrie 1647, într-un alt pamflet : *Sfatul meu către soldaţii simpli,* Lilburne îl învinuia pe Cromwell de trădare şi îi îndemna pe ostaşi să aleagă noi agitatori, întrucît unii dintre cei vechi se lăsaseră ademeniţi de „granzi". Aceste noi alegeri avură într-adevăr loc, contribuind la promovarea elementelor levellere celor mai hotărîte în consiliile de agitatori din armată.

Important este şi pamfletul anonim, cu titlul *Apelul liberului popor englez către soldaţi,* care denunţă cu tărie, drept o mîrşavă duplicitate, convorbirile independenţilor cu regele, „omul care din cap pînă în tălpi e mînjit cu sîngele celor mai scumpi prieteni şi ostaşi ai noştri". Cromwell e avertizat să-şi schimbe orientarea politică, fiindcă altfel va pierde încrederea soldaţilor. Pamfletul mai cere eliberarea din închisoare a lui Lilburne şi Overton, condamnaţi de parlament cu un an înainte, pentru activitatea lor publicistică, în care lansaseră atacuri împotriva Camerei Lorzilor[2].

---

[1] După K o s m i n s k i — L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 219.

[2] Sub presiunea maselor de orăşeni şi soldaţi Overton a fost eliberat în septembrie, iar Lilburne la sfîrşitul lui noiembrie 1647. Ultimul însă, abia eliberat, a fost din nou întemniţat în ianuarie 164S.

Acest ultim pamflet dezvăluie, chiar prin titlul său, tendința de apropiere mai strînsă între levellerii civili și cei din armată. într-adevăr, în lunile de toamnă ale anului 1647, „agitatorii" încep să^și dea seama de inutilitatea cooptării lor în Consiliul general al armatei. Ei tind să se desprindă de acest organ, în care cererile lor nu mai erau ascultate de majoritatea ofițerească, și să se contopească cu mișcarea levellera din capitală. Procesul a fost desigur favorizat întrucîtva de prezența armatei în Londra. El marchează un pas către constituirea unei partide levellere mai omogene. Faptul e pus în evidență prin elaborarea, în octombrie 1647, a celor mai importante documente programatice ale mișcării levellere, ajunsă și pe plan ideologic la o cristalizare a concepțiilor ei, la o formulare completă a lor.

Primul dintre ele, mai mult cu caracterul unui manifest politic, se intitula *Cauza armatei just expusă* [1]. Autorul principal era levellerul civil John Wildman[2]. Manifestul începe prin constatarea că toate petițiile înaintate pînă atunci în numele armatei fuseseră respinse de parlament, iar ofițerii, la rîndul lor, și-au trădat promisiunile făcute soldaților.

Reluînd apoi teza că armata este apărătoarea conștientă a drepturilor și libertăților poporului englez, manifestul se bazează pe ea spre a justifica în principiu luarea sa de poziție și, în general, amestecul armatei în problemele politice.

„Cauza armatei" expune în continuare revendicările levellerilor, în chip mai complet decât documentele emanate anterior din cercurile lor.

Cere abolirea «monarhiei, imediata epurare a parlamentului de aderenții regelui și dizolvarea sa în cel mult 9—10 luni. Acordarea dreptului de vot tuturor cetățenilor de la vîrsta de 21 de ani în sus, excluzînd pe cei trecuți de partea „delincvenților" ; alegerea pe această bază a unui nou parlament, pe timp de doi ani. Deputații lui, cît și miniștrii aleși de el, vor fi răspunzători în fața poporului. Parlamentul nu va putea fi dizolvat înainte de expirarea celor doi ani, decît cu propriul său consimțămînt.

De la categoria revendicărilor politice generale, manifestul trece la cele de ordin social. Cere micșorarea impozitelor pentru cetățenii săraci și suprimarea taxelor pe articolele de primă necesitate. în schimb, să fie sporite impozitele asu-

[1] „The Case of the Army truly stated".

[2] Născut în 1621. Remarcăm în treacăt faptul că majoritatea conducătorilor levelleri sînt oameni tineri, în jurul vîrstei de 30 de ani.

pra' mărfurilor de import şi veniturilor imari. Prin ultimele propuneri erau vizaţi negustorii şi toţi bogătaşii din City, ele urmărind în genere o repartizare mai justă a sarcinilor fiscale, uşurînd masele populare şi punîndu-i pe cei bogaţi la o contribuţie proporţională cu veniturile lor. O nuanţă ce merită să fie reţinută apare şi în modul în care manifestul recomanda achitarea soldei restante către armată : din fondurile rezultate prin vînzarea pămînturilor episcopale. Satisfacerea revendicărilor economice ale ostaşilor era astfel legată de un aspect parţial al desfiinţării marii proprietăţi feudale. în direcţia aceasta şi mai importante sînt punctele care cer restituirea către ţărani a păminturilor „împrejmuite" * şi abolirea *copyhold-xshxi,* adică a rămăşiţei celei mai evidente a dependenţei posesiunii funciare a ţăranului faţă de marea proprietate nobiliară.

Programul leveller, aşa cum se prezintă el în „Cauza armatei", îmbrăţişează, prin urmare, şi problema ţărănească. Preconizează desfiinţarea unora dintre rămăşiţele mai apăsătoare ale obligaţiilor feudale. Dar el este departe de a fi, în această privinţă, complet şi consecvent. Lipseşte revendicarea de bază : (desfiinţarea marii proprietăţi funciare. Cauza acestei lipse esenţiale nu e întîmplătoare. Cercurile conducătoare ale levellerilor nu erau perfect unitare în legătură cu anumite revendicări. Aderenţi ai micii proprietăţi şi prin aceasta, implicit, ai principiului proprietăţii private, o parte dintre levelleri şovăiau în a susţine punerea efectivă în aplicare a parcelării proprietăţii, a trecerii reale şi neîntîrziate de la marea proprietate la cea mică. Ei şovăiau pentru că întrevedeau într-o atare măsură, o dată hotărâtă, un început de negare a proprietăţii private, a dreptului de proprietate în principiu. Prinşi în această contradicţie, caracteristică de altfel micii burghezii în multe împrejurări ulterioare, din alte locuri şi timpuri, mulţi dintre levelleri n-au putut fi revoluţionari consecvenţi pe acest plan. De altfel, (însuşi Lilburne, ca şi alţi amici ai săi, recunoscînd răspîndirea numelui lor de „levelleri" (nivelatori, egalizatori), protestau împotriva lui, declarând că nu li se potriveşte[2].

[1] Ideea apare pentru întîia dată într-un pamflet al lui Overton, din cursul aceluiaşi an.

[2] Spuneau că sînt „falsely so called" (numiţi astfel în chip fals). Cf. O. L u t a u d, *op. cit.,* în „Revue Historique", an 86 (1962), tom CCXXVII, ianuarie-martie, p. 86.

Apariţia „Cauzei armatei" suscită o vîe reacţîune dm partea independenţilor. La 20 octombrie Cromwell ţinu în parlament un discurs de trei ore, condamnînd pe autorii ei şi căutînd să justifice tratativele cu regele. Peste două zile atacurile împotriva levellerilor se repetă într-o şedinţă a Consiliului general al armatei, ţinută la Putney, în imediata apropiere a Londrei. Autorii manifestului sînt învinuiţi de a fi „calomniat" armata, prin atitudinea lor faţă de conducerea ei. Tot acolo însă se decise întrunirea din nou a Consiliului general, la idata de 28 octombrie, spre a examina cererile cuprinse în „Cauza armatei".

Mişcarea levelleră, prin caracterul şi ideile ei avansate, nu stîrnea numai resentimentul claselor posedante din Anglia. Ea începea să aibă ecouri şi pe continent: favorabil în rîn-dul maselor, net ostil în cel al claselor dominante. Acest dublu aspect reiese, direct sau indirect, dintr-o scrisoare adresată de Mazarin, în septembrie 1647, reprezentantului Franţei la Londra, Pompone de Bellievre, în care se spunea printre altele: „Cît despre englezii răuvoitori faţă de Franţa şi despre planul de a trimite agitatori, cum îi numesc ei,... va • trebui să observaţi cu grijă cum va evolua acest plan... asigurîndu-vă că se vor lua măsurile trebuitoare ipentru ca acest, să-i zicem venin, să nu se răspîndească printre noi..." [1].

în zilele premergătoare întrunirii Consiliului general al armatei, care trebuia să constituie o dezbatere decisivă asupra viitoarei organizări social-politice a Angliei, levellerii se pregătiră intens pentru a se prezenta cu un program cît mai bine definit. Ei formulară revendicările lor — în general cuprinse deja în „Cauza armatei" — sub forma unui proiect de constituţie pe care-1 numiră „Acordul poporului pentru o împăciuire trainică şi imediată" [2]. Alături de „Cauza armatei", el reprezintă al doilea act capital ce sintetizează poziţia levellerilor. Fiind un iproiect de constituţie, opus „Articolelor de propuneri" ale independenţilor, „Acordul poporului" are un conţinut politic mai strict, de enunţare a unor principii fundamentale, într-o formă ceva mai abstractă decît în „Cauza armatei".

Levellerii plănuiau să supună „Acordul" unei consultări naţionale, printr-o campanie de strîngere de semnături pe textul său. Ei formulau principiul drepturilor naturale ale omului şi al suveranităţii poporului, pe care le vedeau apli-

[1] O. L u t a u d, *op. cit.,* p. 85 şi nota 2.

[a] „The Agreement of the People for a firm and present Peace".

cabile numai în cadrul unei republici, prin introducerea votului universal şi a reprezentării diverselor comitate în mod strict proporţional cu numărul populaţiei. Orice privilegii se desfiinţau, legile urmînd a fi egale pentru toţi, după cum oamenii sînt egali de la natură.

Camera Comunelor urma să devină unicul organ legislativ şi de control al puterii executive, avînd dreptul de a declara război şi a încheia pace, de a dirija politica externă, de a-şi da avizul în numirea şi revocarea funcţionarilor statului. Puterea legislativă era deci unică şi indivizibilă, la fel ca şi sursa ei — suveranitatea poporului.

O singură prerogativă îi era interzisă Camerei Comunelor : nu putea lua hotărîri care să constrîngă conştiinţa cetăţenilor. Adică nu se putea amesteca în problemele religioase, nici nu putea obliga pe nimeni la serviciul militar. Ultima prevedere e în legătură cu anumite convingeri pacifist-mistice, profesate de sectele religioase.

Convocarea Consiliului general din 28 octombrie 1647 şi acceptarea de către independenţi a unei largi discuţii pe marginea revendicărilor levellere e un semn al unei uşoare abateri a lor de la linia hotărîtă a neutralizării „stîngii" şi • a tratativelor cu regele, pe care păşiseră după ce se văzuseră stăpîni pe Londra. Această uşoară „cotitură spre stînga" e determinată de interese precise, de anumite condiţii concrete.

Prelungirea tratativelor cu regele îi pusese pe independenţi într-o situaţie dificilă. Nici lor nu le reuşise ceea ce urmăriseră mai înainte şi presbiterienii : de a pune poporul în faţa unui fapt împlinit, prin realizarea unui acord între rege şi conducerea mişcării revoluţionare. Ei nu puseseră deci mina pe această armă a „legalităţii", a restabilirii unei situaţii „de drept", cu care sperau să poată opri definitiv avîntul revoluţionar, tendinţele democratice ale maselor. Dimpotrivă, prelungirea tratativelor făcuse ca ele să fie cunoscute întregii ţări şi dezaprobate de majoritatea poporului. Iar efervescenţa revoluţionară în mijlocul acestuia crescuse, îndreptîndu-se de astă dată împotriva independenţilor, demascaţi şi ei ca adversari ai revendicărilor populare.

Mai mult decît atît. Independenţii începuseră să-şi dea seama că nici nu vor ajunge vreodată la un acord cu regele. Că acesta nu doreşte un acord, ci vrea să-i înşele, să cîştige timp spre a reorganiza forţele contrarevoluţionare.

Un colonel, Hutchinson, relatează în memoriile sale că, întrebîndu-l pe Ireton asupra perspectivelor unei înţelegeri

cu Carol I, acesta i-a răspuns, făcînd oarecum un bilanţ al ■lor : „El ne-a oferit vorbe şi noi i-am plătit cu propria sa monedă, fiindcă am descoperit -că nu are nici o intenţie favorabilă binelui poporului, ci vrea doar să se folosească de neînţelegerile noastre, pentru a recîştiga prin viclenie ceea ce a pierdut prin luptă" [1].

Acestea deci sînt împrejurările care îi decid pe independenţi să convoace Consiliul general : vor să încerce iarăşi o lărgire a bazei lor sociale în mase, însă nu prin acceptarea revendicărilor acestora, ci pe cît posibil prin înşelarea lor, atrăgîndu-i cumva pe levelleri la subscrierea celor cuprinse în „Articolele propunerilor".

Lucrările marii conferinţe de la Putney, dintre 28 octombrie—11 noiembrie 1647, sînt binecunoscute, datorită păstrării notelor luate în şedinţele ei de unul dintre secretarii Consiliului general al armatei. Aceste voluminoase însemnări se cheamă astăzi, după autorul lor, „arhiva lui Clarke".

Conferinţa s-a ţinut în localul unei biserici, la Putney. în afară de membrii Consiliului general al armatei — deci comandamentul, delegaţii ofiţerilor şi ai „agitatorilor" — au participat şi reprezentanţi ai levellerilor civili, ca Wildman şi Maximilian Petty. Prin aceasta, întrunirea a depăşit cadrul unei şedinţe obişnuite a Consiliului general al armatei, ridicîndu-se la nivelul unei veritabile conferinţe politice comune a celor două partide — independenţii şi levellerii. Discuţiile purtate au delimitat cu toată ascuţimea deosebirile de pro gram dintre unii şi alţii. Ele n-au dus, aşadar, la rezultatul scontat de Cromwell şi de ceilalţi „granzi" : de a-i determina pe levelleri să renunţe la revendicările lor democratice ra dicale, acceptînd linia politică moderată trasată în „Artico lele propunerilor".

*

De la început, levellerii şi-au afirmat cu hotărîre punctele de vedere. Sexby, din partea „agitatorilor", vorbind printre primii, i-a criticat aspru pe Cromwell şi Ireton pentru tratativele lor cu regele. El exprima prin aceasta poziţia net antimonarhică a levellerilor, cerinţa lor de a fi abolită regalitatea şi instaurată republica. îl susţinură în continuare şi alţii: Allen, Wildman. Colonelul Rainsborough spuse răspicat : „Cît despre mine, trebuie să spun că sînt împotriva regelui. Sînt împotriva lui şi împotriva oricărei puteri care ar dăuna poporului" [2].

[1] După M o r i t z Brosch, *op. cit.,* voi. VII, p. 296, nota 2. * După K o s m i n s k i — L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, p. 225.

Tuturora le răspunse, în numele independenţilor, mai în-DÎi Ireton. Vehement, el vorbi chiar prea mult, prea tăios, riscînd să compromită din oapul locului orice putinţă de înjelegere, dînd pripit pe faţă unele cărţi pe care un Cromwell le-ar mai fi ţinut ascunse. „Nu voi merge nici în ruptul capuui — strigă el — alături de aceia care urmăresc pieirea parlamentului şi a regelui" *.

Cromwell, care prezida şedinţa, interveni pe un ton mai noderat. Preciza în primul rînd că, în tratativele cu regele, :1 a acţionat ca persoană particulară, fără a se considera eprezentant al parlamentului. Printr-o abilă disociere între ine şi punctul de vedere oficial al parlamentului şi al „granilor", Cromwell slăbea greutatea atacurilor iniţiate de leveleri pe această temă. El evita o ruptură făţişă şi imediată ntre aderenţii şi adversarii monarhiei, lăsînd să se înţeleagă ă discuţiile pot continua, tratativele cu regele nereprezenînd, în ce-1 privea, o atitudine definitivă şi oficial adoptată. Tecînd la fondul problemei, Cromwell folosi acelaşi proceeu de a^şi afirma părerile, evitînd însă să dea impresia că oşteşte ultimul său cuvânt. încercă să zdruncine indirect arumentele adversarilor, afectînd îngrijorare pentru soarta iitoare a statului şi împingînd uşor discuţia înspre examiarea consecinţelor mai îndepărtate implicate în propunerile vellerilor, consecinţe pe care aceştia nu le-ar fi cîntărit Ldeajuns. „Propunerile dumneavoastră sînt noi pentru mine - spuse el. Cuprind schimbări considerabile în modul de :vernare. V-aţi gîndit, oare, ce urmări ar putea avea ele ? 'are prin aceasta nu se vor produce tulburări, nu vor face :estea ca Anglia să semene cu Elveţia, unde un canton se >ate ridica împotriva celuilalt ? Ce roaide poate da o aseenea ondine, dacă nu pieirea naţiunii ?" [2].

In continuare, Cromwell califică abolirea monarhiei ca m salt prea mare", contravenind „formei de organizare a itului, cu care englezii s-au deprins".

Revenind la cuvînt, Ireton aborda problema formei de it şi a drepturilor naturale ale omului ide pe un plan teotic. El opuse părerilor levellerilor un fel de teorie a conictului social. Constituirea societăţii organizate şi a statui datează — afirma el — din clipa în care între oameni intervenit o convenţie, care le-a creat drepturi şi obligaţii :iproce. Ele reglementează, în ultimă instanţă, viaţa socie-

[1] După M. Barg, *op. cit.,* p. 214.

[2] *Ibidem,* pp. 214—215.

taţii. Expresia lor sînt legile. Deci omul in societate nu poate să tindă spre realizarea unor drepturi pe care i le-ar fi creat de-a dreptul natura. Acestea, dacă există, sînt asociale, sau, mai bine-zis, presociale. în societate, omul poate aspira doar la drepturile pe care i le-a creat legea, convenţia dintre Oameni *(The Human Engagement),* iar nu natufa.

Ingenioasă şi elegantă în formă, argumentarea lui IretcM nu rezistă însă unei critici de fond. Ea caută să dea ideii contractului social o funcţie conservatoare. Levellerii i-ar fi putut obiecta lui Ireton că miezul problemei consta în a stabili de ce se creează acea pretinsă convenţie între oameni ? Care e obiectul ei ? Ce anume trebuie ea să apere ? Oare nu drepturile şi obligaţiile omului ? Şi care sînt acestea ? Pot fi ele stabilite în chip abstract, convenţional sau arbitrar ? Dar in cazul acesta oricine ar putea să declare ca „lege", ca expresie a convenţiei sociale, tot ce-i convine lui, chiar dacă acel ceva nedreptăţeşte şi asupreşte pe mulţi alţii... Iar dacă legea e într-adevăr o expresie a voinţei generale, atunci ea nu poate face altceva dedît să oglindească interesele cele mai generale, mai universal recunoscute de toţi şi pentru toţi oamenii. Şi care pot fi acestea dacă nu cele legate de natura umană însăşi ? Aşadar, convenţia între oameni, legea, nu poate fi valabilă decît dacă apără drepturile naturale ale omului...

Atît teza independentelor cît şi cea a levellerilor reprezentau o poziţie înaintată faţă de absurda teorie a dreptului „divin" al autorităţii regale, care-i obliga pe cetăţeni la :supunere fără murmur. Ideea „legii în locul arbitrarului" a •constituit o lumină revelatoare în istoria societăţii şi teoria .drepturilor naturale a jucat un rol revoluţionar în lupta pentru doborîrea feudalismului şi absolutismului. Dar toate aceste idei n-au fost decît o „eroare necesară", condiţionată «de stadiul de atunci al cunoştinţelor despre dezvoltarea societăţii, iar ulterior complet depăşită. Fiindcă statul, raporturile politice dintre oameni nu se pot explica prin ele însele, ici îşi au o cauză mai profundă. Ele n-au apărut pe baza •unei idilice şi conştiente „convenţii între oameni" sau „contract social". „Modul de producţie al vieţii materiale condiţionează în genere procesul vieţii sociale, politice şi spirituale. Nu conştiinţa oamenilor le determină existenţa, ci, dimpotrivă, existenţa lor socială le determină conştiinţa" [1]. Prin

[1] K a r l Marx, *Contribuţii la critica economiei politice,* [Bucurejti], E.S.P.L.P., 1954, p. 9.

dezvoltarea forţelor de producţie, îii societate se creează posibilitatea realizării unui surplus de produse. Apare astfel şi posibilitatea însuşirii acestui surplus de către unii, în dauna altora. Societatea se împarte în exploatatori şi exploataţi, în clase antagoniste. în interesul exploatatorilor, pentru a le asigura exploatarea, apare statul. Raporturile politice oglindesc, aşadar, interese opuse de clasă ; ele nu sînt expresia unei convenţii, ci sînt impuse prin forţă. Statul e un instrument al asupririi, al dominaţiei de clasă, nu al apărării unor drepturi naturale şi eterne ale tuturor cetăţenilor. La fel şi legile. Această formă şi funcţie a politicului persistă atîta vreme oît societatea este împărţită în clase antagoniste.

Fireşte, nici independenţilor, nici levellerilor nu li se poate pretinde mai mult decît viziunea social-politică posibilă în condiţiile vremii lor. Desprinderea unei interpretări măcar raţionale a fenomenelor sociale de concepţiile teologice era abia la începuturile sale. Nu ne pot surprinde prea mult nici apelurile la „înţelepciunea divină", pe care le fac protagoniştii acestei dispute, pe calea rugăciunilor. Aşa şi-au început cea de-a doua zi a şedinţelor, în 29 octombrie. Puritanilor — să nu uităm — li se potrivesc destul de bine cele spuse de Marx despre Luther : „El a transformat pe popi în laici, pentru că a transformat pe laici în popi... A emancipat trupul din lanţuri, pentru că a pus inima în lanţuri" [x].

în 29 octombrie, discuţiile s-au purtat în jurul dreptului de vot. Poziţia adoptată de cele două tabere reprezintă o continuare şi o aplicare a principiilor apărate şi de unii şi de alţii în ziua precedentă. Levellerii considerau participarea la viaţa politică un drept natural al fiecărui om. Rainsborough declară : „Sînt de părere că şi cel mai sărac om nu este de loc obligat să se supună guvernului, dacă nu a luat parte la alegerea lui !".

Independenţii pleacă în schimb de la ideea că dreptul de vot, participarea la viaţa politică în general, nu e un drept dobândit prin naştere de fiecare om, ci el derivă dintr-o determinată reglementare a lui, în cadrul convieţuirii sociale. Făcînd o atare afirmaţie, ei se văzură obligaţi să precizeze baza pe care, după părerea lor, se cristalizează aceste norme de viaţă politică, în cuprinsul „convenţiei în-

[1] Karl Marx, *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*. în Karl Marx — Friedrich Engels, *Opere,* voi. I, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1957, p. 421.

tre. oameni". Baza lor este proprietatea, căreia, la rîndul ei, independenţii îi neagă atributul de „drept natural" al fiecărui om.

Proprietatea, în concepţia lor, este deci un produs al înţelegerii dintre oameni. O lege. Existenţa ei, ca şi modul în care se află ea repartizată, trebuie respectate, la fel ca orice interdicţie penală sau normă morală, statornicită în societate. Orice măsură, orice instituţie care, direct sau indirect, ar putea avea ca efect lezarea ei, trebuie evitate.

în sensul de mai sus vorbi Ireton : „Eu nu cred că există vreun drept comun pentru toţi... şi nimeni nu are dreptul de a participa la rezolvarea problemelor regatului... în afară de aceia care au în permanenţă un interes la aceasta". Mergînd mai adînc, ideologul „granzilor" dezvălui pînă la capăt fondul concepţiei sale social-politice: „Doriţi să respectaţi numai legea naturii — se adresă el levellerilor — dar în virtutea ei nu aveţi mai multe drepturi decît mine asupra *acestei* bucăţi de pămînt, sau a oricărei alta ; în aceeaşi măsură ca voi sînt şi eu liber să-mi însuşesc tot ceea ce-mi este necesar pentru întreţinerea sau satisfacţia mea personală... Mă îngrozesc la gîndul urmărilor unei asemenea propuneri şi nu văd de loc temeiuri suficiente pentru a susţine că oricine s-a născut într-o anumită localitate are dreptul de a dispune de pămînturile şi de averea acesteia... Dacă guvernarea nu va aparţine exclusiv acelora care au interes... permanent, atunci în regat se va ajunge, fără doar şi poate, la desfiinţarea proprietăţii".

Dar ce drepturi mai rămîneau atunci — după Ireton — persoanelor fără proprietate ? Vorbeşte tot el: „...De a nu fi izgoniţi peste hotarele ţării, de a nu li se refuza aerul de respirat, de a circula pe drumuri...".

Independenţii căutau, aşadar, să dea doctrinei drepturilor naturale o interpretare cît mai limitată, excluzînd din sfera lor dreptul de participare la viaţa politică. Susţinîndu-1 pe Ireton, un alt „grand", colonelul Rich, explică şi mai limpede motivele acestei atitudini : „în ţara aceasta cinci oameni din şase nu au proprietate ; unii au cîte zece slugi, alţii cîte douăzeci, unii mai mult, alţii mai puţin. Dacă stăpînii şi servitorii vor avea aceleaşi drepturi electorale, cei lipsiţi de proprietate vor alege pe cei de-o seamă cu ei. Şi ce va putea împiedica majoritatea unui asemenea parlament să desfiinţeze, pe cale legislativă, proprietatea ?...".

Levellerii răspunseră îşi ei tot prin oratorii din ajun, îa 2 se adăugară însă şi alţii. Rainsborough puse făţiş pe ependenţi în faţa dilemei : „Recunosc ei că izvorul le->r rezidă în popor ?" Dacă recunosc, atunci trebuie să tiită şi dreptul de vot pentru toţi cetăţenii, iar dacă pe sta îl tăgăduiesc, înseamnă că neagă şi primul principiu. Rainsborough, ca *şi* Maximilian Petty, dezvoltară cu iune toate argumentele ce le aveau în favoarea votului versal. „Faptul că eu sînt sărac — întrebă Rainsborough dă, oare, cuiva dreptul să mă asuprească ? Oare de ce tlemanul de la ţară care are trei-patru proprietăţi (şi r singur Dumnezeu ştie cum de a pus mîna pe ele!) la vocarea parlamentului trebuie să fie membru al aces-' i şi să aibă dreptul a-i asupri pe săracii care trăiesc în inătatea lui ?".

Petty căută să demonstreze şi într-alt chip absurditatea emulul electoral existent, care prevedea dreptul de vot tru posesorul unui *freehold* cu un venit de cel puţin de shillingi anual. El arătă că în practică există loturi pămînt sub titlul de copyhold sau *leasehold*[1] după care ■ealizează un venit anual cu mult mai mare, uneori pînă L00 de lire anual ! Şi totuşi deţinătorii acestora urmează i excluşi de la dreptul de vot.

Prin argumentarea sa, Petty, reprezentant al unei nuanţe unele privinţe mai moderate a partidei levellere, nu ludea cu totul posibilitatea acceptării unui cens, drept eriu al dreptului de vot. în schimb, el sugera asimilarea freeholdul a oricărei forme de posesiune funciară. în 1 acesta se atingea un alt aspect nevralgic al problemei : aţia copyholderilor şi cea a leaseholderilor. Cît priveşte cei din urmă, importanţa sumei citate de el ca venit al (100 de lire) ne arată că e vorba de elemente aren-;şti înstărite, mai curînd aparţinînd unei burghezii ru-în dezvoltare. în schimb pentru copyholderi aluzia sa Iară : el deschide o poartă spre desfiinţarea sau măcar marea situaţiei de inferioritate a posesiunii lor ; deci un de „atac prin ocolire" asupra rămăşiţelor relaţiilor fun-e feudale...

[reton şi independenţii rămaseră însă rigizi, opunînd cu ipăţînare teza că votul universal va duce la desfiinţarea prietăţii. „Proprietatea — spuse Ireton — e cel mai iamental element al constituţiei regatului; dacă-l înlă-

' Lot arendat cu contract.

turaţi, prin aceasta aţi înlăturat totul" [1]. Exasperat, Petty aruncă fraza : „Ca să spun drept, inima îmi va sălta în piept de bucurie, dacă va fi pe placul lui Dumnezeu să fie înlăturaţi regele, lorzii şi proprietatea".

Iar Rainsboirough : „Nu văd cum s-ar putea obţine libertatea, dacă nu va fi desfiinţată proprietatea. Un lucru aş vrea doar să ştiu : pentru ce au mai luptat atunci soldaţii ? înseamnă că ei au luptat pentru a deveni robi, pentru a face ca puterea să încapă în mîna oamenilor bogaţi, a proprietarilor de pămînturi şi pentru a deveni robi pe vecie".

Pe marginea acestui punct culminant al discuţiilor, e momentul să facem unele precizări. Deşi în aparenţă expresiile folosite de oratorii levelleri par a revendica „desfiinţarea proprietăţii", sensul exprimării lor nu trebuie înţeles astfel. Ei nu vizau instituţia proprietăţii private ca atare, ci numai inegalitatea gravă a repartizării ei în acel timp. Idealul lor social-politic era o republică a micilor proprietari. Ideal de altfel neîmpărtăşit de toţi şi inconsecvent apărat chiar de unii care iniţial îl proclamaseră. Levellerii profesau în igenere iluzia micnburgheză că proprietatea privată ar putea ocroti individul împotriva exploatării De aceea, prin „desfiinţarea proprietăţii" ei înţelegeau, de fapt, o „reconsiderare" a raporturilor de proprietate, „sacrificarea" parţială a marii proprietăţi, pentru a crea o bază celei mici. „Desfiinţare" aşadar, în sensul de renunţare la intangibilitatea absolută a proprietăţii. Cu alte cuvinte, dacă ar fi trăit în secolul al XlX-lea sau al XX-lea, i-ar fi zis simplu : reformă agrară...

Ei nici n-au avut curajul sâ-şi axeze programul pe această revendicare. Au strecurat-o numai ca o aluzie, ca o ameninţare, pedalînd în schimb pe celălalt deziderat : dreptul de vot pentru toţi, indiferent dacă au sau nu proprietate. Au împins pe primul plan revendicarea ce li ce părea că va reuşi mai uşor să înfrîngă împotrivirea păturilor avute. Poate iarăşi cu speranţa, cum se temeau independenţii, spunîndu-le-o în faţă, că prima va atrage şi realizarea celei de-a doua...

Discuţiile din 29 octombrie înregistrară, spre sfîrşitul lor, apostrofa curajoasă adresată de Sexby independenţilor, din pricina refuzului acestora de a accepta votul universal : „Sînt uimit cît de înşelaţi am fost... Păcat că nu aţi adus la cunoştinţa soldaţilor acest lucru de la început şi sînt

[1] A. L. Morţon, *op. cit.,* p. 256, Cf. şi Hi 11, *op. cit.,* p, 46.

sigur că atunci aţi fi avut sulb steagul vostru un număr mult mai mic de oameni..."[1].

Din păcate, nu toţi levellerii erau atît de hotărîţi, de consecvenţi în apărarea votului universal. Acest fapt le-a slăbit capacitatea de a se împotrivi independenţilor. Astfel, chiar Petty făcu un pas îndărăt, declarîndu-se dispus să accepte excluderea de la dreptul de vot a calfelor, ucenicilor, servitorilor şi a celor care trăiesc din milostenii, pe motiv că aceştia, depinzînd de voinţa altora, nu-şi vor exercita dreptul după convingerea lor, ci se vor strădui să le facă pe plac patronilor.

Sexby, Rainsbarough şi un alt ofiţer leveller, căpitanul Hendley, protestară împotriva acestei inconsecvenţe. Grupul levellerilor radicali, reprezentat de ei, nu era însă majoritar în cadrul mişcării. Putem conchide că lărgirea cadrului partidei levellere, contopirea ei cu gruparea levellerilor „civili" a adus mişcării o infuzie de concepţii mai moderate, de esenţă mic-burgheză, trădînd inconsecvenţa acestei pături sociale ; s-a micşorat, în schimb, influenţa elementelor mai radicale, ieşite din rîndurile soldaţilor simpli, adică a ţăranilor, lucrătorilor şi meseriaşilor, pe care însăşi înrolarea lor voluntară în armată îi indicase de la început drept elemente mai conştiente, mai hotărîte, mai revoluţionare.

Bazîndu-se pe existenţa unei fracţiuni moderate printre levelleri, Cromwell propuse o procedură nouă de discuţii, şi anume constituirea unei comisii restrînse care să elaboreze propuneri de conciliere între punctele de vedere ale independenţilor şi levellerilor. Şedinţele plenare ale Consiliului general urmau a fi reluate numai după elaborarea acestei platforme comune.

Comisia propusă lucră în zilele de 30—31 octombrie, ajungînd, datorită slăbiciunii unor reprezentanţi ai levellerilor, la un proiect de compromis defavorabil- lor. El prevedea menţinerea monarhiei şi a Camerei Lorzilor ; alegerea unui nou parlament, pe doi ani, cu dreptul de a nu putea fi dizolvat fără propriul său consimţămînt; ca organ al puterii executive urma a se crea un Consiliu de Stat, cu membri recomandaţi de parlament; problema dreptului de vot era lăsată spre soluţionare definitivă acestui viitor parlament ; asupra alegerilor pentru noul parlament se adopta formula elastică : „Ele vor fi organizate potrivit normelor

[1] Extrasele din cuvîntări, după M. A. B a r g, *op. cit.,* pp. 216—218 şi Kosroinski — L e v i ţ k i, *op. cit.,* I. p. 228.

egalităţii şi proporţionaiităţii, astfel incit Camera Comunelor să devină, după putinţă, reprezentanta dreaptă a tuturor alegătorilor, în întregul lor".

Fiecare era liber să priceapă din aceasta ce voia. Fiindcă formularea de mai sus nu pomeneşte nici de votul universal, nici de cel cenzitar. Compoziţia parlamentului de care urma să depindă soluţionarea finală a problemei, plutea astfel în vag.

La reluarea şedinţelor Consiliului general, la 1 noiembrie, mai mulţi oratori levelleri protestară împotriva proiectului comisiei de împăciuire. Ei cerură insistent includerea unor drepturi mai mari pentru Camera Comunelor şi acceptarea fără echivoc a dreptului de vot universal, ex-ceptînd pe servitori şi pe cei care trăiau din mila publică. Aşadar, procedura la care recursese Cromwell nu dăduse rezultatul aşteptat. în plenul Consiliului, levellerii nu se lăsară înşelaţi; sesizară greşeala comisă de reprezentanţii lor în comisia de împăciuire, care ameninţa să le compromită întreg programul.

Rainsborough merse şi mai departe. Intr-una din şedinţe (Cromwell nu era de faţă) propuse ca pentru luarea unei hotărîri asupra viitoarei forme de stat, a instituţiilor şi legilor sale fundamentale, să se convoace o adunare generală pe armată. Acolo avea să se vadă de partea cui este masa soldaţilor. Paralel cu această propunere începu a se răspîndi un manifest semnat de Wildman, în care el îi demasca pe Cromwell şi Ireton ca trădători ai poporului, îndemna pe ostaşi să reziste manevrelor şi presiunilor „granzilor", să lupte în unire cu poporul, spre a înlocui clica de conducători ai armatei.

Ofiţerii îşi dădură seama că adunarea de la Putney e pe punctul de a deveni centrul unei noi răscoale populare, îndreptată împotriva lor. Cromwell decise imediat întreruperea şedinţelor Consiliului general ; ordonă „agitatorilor" să se întoarcă la regimente, promiţînd că „Acordul poporului" va rămîne pe mai departe în examenul conducerii armatei.

Era în 11 noiembrie 1647. Ruptura dintre independenţi şi levelleri era consumată. Dezbaterile serviseră doar spre a arăta ceea ce constata plastic o publicaţie a vremii : că levellerii şi independenţii „se împacă tot atît de puţin ca focul cu apa. Scopul unora este domnia poporului, scopul celorlalţi este oligarhia". Levellerii considerară dizolvarea Con-

siliului general drept ilegală, intrucit el nu era Un orgari format din membri numiţi, ci aleşi. Pamfletul intitulat *Scrisoarea agitatorilor din cîteva regimente* cuprinde această idee, cît şi aceea că actul unilateral al conducerii armatei i-a dezlegat pe ostaşi de obligaţia supunerii faţă de ea.

Ofiţerii, mereu pentru a preveni cumva răscoala ce plutea în aer, cerută grabnic prin Fairfax aprobarea de către parlament a fondurilor necesare pentru o achitare parţială a soldelor restante. Parlamentul vota pe loc alocaţia. Deputaţii presbiterieni se arătară chiar mai zeloşi decît cei independenţi. Ei trăgeau nădejdea să cîştige, prin acest gest, armata de partea lor, împotriva independenţilor. Ar fi fost o interesantă ironie şi o deosebită satisfacţie pentru partida „sacului cu bani" să se vadă debarasată de Cromwell şi ai lui, cu ajutorul aceloraşi oameni cu care independenţii îi puseseră la respect... Dar nădejdea aceasta se întemeia pe presupunerea greşită că masele ar fi fost mult mai naive decît erau. Anii de frămîntări revoluţionare maturizaseră conştiinţa politică a poporului, îndeosebi a ostaşilor. Ştiau acum să facă distincţie între duşmanii de diferite nuanţe. Cu toată bunăvoinţa tîrzie ce-i cuprinsese deodată pe presbiterieni, levellerii nu uitară atitudinea acestora faţă de ostaşi în perioada cuprinsă între sfirşitul războiului civil şi intrarea armatei în Londra.

în vălmăşagul acestor evenimente căzu deodată vestea că regele fugise de la Hampton-Court ! în 11 noiembrie, profitînd de libertatea tot mai mare ce-i fusese acordată, dispăruse... Cîteva zile nici nu se ştiu unde se află. Se bănuia că s-ar îndrepta spre Scoţia, dar curînd se auzi că a ajuns pe insula Wight, de lîngă coasta de sud a Angliei. Acolo el spera să găsească sprijin la guvernator — un regalist, deşi puritan —, colonelul Robert Hammond[1]. Acesta însă, de teama consecinţelor, se mărgini să-1 primească, găzduindu-1 în castelul Carisbrooke şi stabilindu-i un regim prin care, de fapt, Carol îşi continua captivitatea „politicoasă" de la Hampton-Court. Parlamentul ordonă să se întărească paza insulei, luînd toate măsurile ca regele să nu o poată părăsi, în nici o direcţie.

Fuga regelui stîrni o reacţie diferită în rîndurile poporului şi ale ostaşilor. Unii levelleri acuzară de îndată pe Cromwell de trădare şi cerură convocarea neîntârziată a adunării generale a armatei. Alţii însă, şi aceştia par a fi

[1] Era nepotul unui capelan al regelui.

alcătuit majoritatea, prevedeau un pericol mai grav : reorganizarea unei mişcări contrarevoluţionar*, regaliste. în această eventualitate ei socoteau necesară amînarea momentană a divergenţelor dintre armată şi conducerea ei, restabilind unitatea taberei revoluţionare. Această împrejurare i-a salvat pe independenţi. Cu toată probabilitatea, ei i se datorează în primul rînd faptul că revoluţia s-a dezvoltat mai departe sub conducerea lor, putînd preîntîmpina sau înfrînge tentativa de a-i răsturna de la putere, ce se pregătea din partea levellerilor radicali.

Cromwell nu se sustrase cererii de a convoca adunarea generală a armatei. O fixă însă pe grupuri de regimente, în trei locuri şi la date diferite. Comandamentul emise şi ordinul, ce trebuia semnat în prealabil de ofiţeri şi soldaţi, ca în timpul adunărilor să se supună cu toţii dispoziţiilor primite de sus, aibţinîndu-se de la orice tulburare.

Prima adunare se ţinu la 15 noiembrie 1647, lîngă satul Ware, din comitatul Hertford[1]. Din partea comandamentului participară Cromwell şi Fairfax. Din primul moment simţiră atmosfera încărcată, dîndu-şi seama că pe lîngă regimentele convocate se mai înfăţişaseră încă două, din proprie iniţiativă : al lui Harrison şi al lui Robert Lilburne, fratele mai mare al cunoscutului conducător leveller. Ostaşii aveau înfipt pe pălării textul „Acordului poporului" şi purtau pancarte cu deviza : „Pentru libertatea Angliei şi drepturile soldaţilor". Printre ei se aflau ofiţerii levelleri Rainsborough, Ayres şi Scott. Primul voi să se apropie de Fairfax spre a-i înmîna textul „Acordului" şi a-î îndemna ca, potrivit propunerii făcute cu două săptămîni înainte la Putney, actul să fie supus aprobării soldaţilor. Un ofiţer din garda lui Cromwell îl îndepărtă însă pe colonel, înainte de a ajunge în faţa lui Fairfax.

Cromwell şi Eairfax cuvîntară ostaşilor, îndemnîndu-i sa înceteze nemulţumirile, să aibă încredere în comandanţi şi să semneze cu toţii jurămîntul de ascultare faţă de aceştia. Şapte regimente dădură urmare cuvintelor lor, fără a manifesta vreun semn de nesupunere. Regimentele lui Hara-ison şi Lilburne însă refuzară să arunce pancartele şi textul „Acordului". Era momentul critic : semnalul revoltei, care putea uşor să se extindă, făcîndu-i şi pe ostaşii din celelalte regimente să se răzgîndească. Fulgerător, Cromwell înţelese pericolul. Cu sabia în mînă, riscînd totul, se repezi printre

[1] La nord de Londra.

rîndurile soldaţilor, începînd a le smulge el însuşi textul şi inscripţiile „răzvrătitoare". Intimidaţi, ostaşii şovăiră. Cromwell, cu ofiţerii din anturajul său, aresta pe loc 14 agitatori. Toţi soldaţi; nu se atinse de nici un ofiţer leveller. îi judecă acolo pe loc, în faţa frontului încremenit. Pe trei îi condamnă la moarte, hotărînd însă că sentinţa se va executa numai asupra unuia, prin tragerea la sorţi. Barbara şi stupida procedură fu îndeplinită imediat. Sorţii căzură pe ostaşul Richard Arnold. Cîteva clipe mai tîrziu, ropotul unei salve de puşti îl culcă la pămînt, dinaintea tovarăşilor săi. De ce n-au îndrăznit soldaţii să se opună actului brutal al lui Cromwell? Desigur nu atît atitudinea lui sfidătoare i-a paralizat pe nişte ostaşi care, în lupte, înfruntaseră primejdii şi mai mari. E probabil că în primul rînd supunerea majorităţii regimentelor, deci, în fond, lipsa suficientei unităţi a mişcării levellere din armată, i-a descurajat şi pe cei mai hotărîţi. Şi-au dat seama că, în aceste condiţii, chiar de snar fi răfuit cu Cromwell personal, comandamentul dispunea de forţe cu care să se răzbune, pe toţi aşteptîndu-i, în acest caz, ştreangul[1].

Prin forţă brutală şi folosind neîndestulătoarea sudură a mişcării democratice a maselor, Cromwell a putut înăbuşi în* ceputul de răscoală în armată, transformînd-o din nou într-un instrument executor al intereselor partidei independenţilor.

Reînceperea mişcării contrarevoluţionare regaliste, al cărei prim semn fusese fuga lui Carol pe insula "Wight, i-a servit în acelaşi scop. în faţa primejdiei reîntronării absolutismului, levellerii au renunţat pentru un timp la revendicările lor, înţelegînd necesitatea de a combate în primul rînd duşmanul mai primejdios. Sub imperativul acestei situaţii se reîncheagă blocul independent-leveller, spre a salva măcar cuceririle de pînă atunci ale revoluţiei.

Din nou cerbicia marilor nobili şi a regelui aruncau ţara în suferinţele războiului civil.

---

[1] Cercetări mai recente, care nu ne-au fost direct accesibile, par a fi dovedit că Fairfax, iar nu Cromwell, ar fi avut rolul principal în înăbuşirea acestei încercări de răzvrătire. Cf. G. E. A y l m e r. *Recenzie la lucrarea lui A. Woolrych, „Battles of the Englisb Civil War",* în „The English Historical Review", aprilie 1963, voi. LXXVIII, tir. 307, p. 382.

AL DOILEA RĂZBOI CIVIL

.La sfîrşitul anului 1647, situaţia din Anglia, destul de confuză, părea a fi revenit la anul 1642. Lucrurile stăteau cam la fel ca în lunile dinaintea izbucnirii războiului civil. De o parte parlamentul, cu armata sa, de alta regele, a cărui tabără îşi refăcea rîndurile.

Unele deosebiri existau, firește. în dezavantajul oarecum al ambelor părţi. Regaliştii îşi aveau forţele destrămate de înfrîngerile suferite. Ridicarea lor trebuia să se organizeze în secret, sub formă de răscoale izolate, în teritorii controlate de armata şi administraţia parlamentară. Tocmai de aceea speranţa lor principală era în Scoţia. Aci, preponderenţa puterii independenţilor în Anglia stîrnise resentimente printre presbiterienii covenantişti. Ei, ca şi presbiterienii din parlamentul englez, după marşul armatei asupra Londrei înclinau tot mai mult spre o împăcare cu regele. Iniţiativa lor în această direcţie se desfăşoară liber, în vreme ce presbiterienii englezi erau stînjeniţi de prezenţa armatei, de presiunea mişcării republicane şi democratice a maselor din Londra. în Scoţia se produce astfel o apropiere între presbiterienii covenantişti, „de stînga" şi cei „de dreapta", regaliști; cei din urmă ajung treptat să preia conducerea politică.

La rîndul ei, tabăra parlamentului era mai puţin unită decît în 1642, deşi victoriile din războiul civil o întăriseră. Presbiterienii, împinşi pe planul al doilea, pîndeau ocazia de a se debarasa de independenţi. Masa soldaţilor şi orăşenimea săracă, reprezentate de levelleri, după cele întîmplate în noiembrie, nu mai aveau aceeaşi încredere în conducerea armatei. Acceptînd ca o necesitate reluarea în comun a luptei contra regaliştilor, în adîncul sufletului mulţi levelleri îl socoteau pe Cromwell un trădător al cauzei poporului. Masele ţărăneşti, care aşteptaseră mult şi nu primiseră aproape nimic de la revoluţie, dădeau şi ele semne de indiferenţă faţă de soarta

parlamentului. Din toate aceste motive, anul 164$ a fost poate cel mai critic din istoria revoluţiei engleze.

„Pacificarea" armatei fu continuată de Cromwell fără dificultăţi. Celelalte două adunări pe regimente decurseră fără tulburări. La 19 noiembrie, Cromwell înainta parlamentului un raport cu privire la încheierea frămîntărilor din armată, la împrejurările în care se desfăşuraseră lucrurile şi la măsurile luate. Parlamentul vota o adresă de mulţumire, atît lui Cromwell cît şi lui Fairfax. Un vot fu împotrivă : era al ofiţerului leveller Ludlow. în scurt timp, „agitatorii" consideraţi mai periculoşi au fost îndepărtaţi din armată. Reprezentanţii celor rămaşi n-au mai fost chemaţi la nici o şedinţă. Astfel, instituţia Consiliului general al armatei îşi încetează activitatea. Rolul conducător, atît din punct de vedere militar cît şi politic, îl va juca de aci înainte numai Consiliul ofiţerilor. După cum se procedase şi la înăbuşirea încercării de revoltă din 15 noiembrie, împotriva ofiţerilor levelleri nu s-au luat măsuri de represiune. Cea mai proeminentă figură dintre ei, Rainsborough, fu îndepărtat în chip elegant. Aducîndu-şi aminte de fosta lui meserie de căpitan de marină, la 22 decembrie 1647 Consiliul militar îl avansa viceamiral şi comandant al flotei[1], în locul lui Batţen, care trăgea astfel abia acum consecinţele voitei sale neglijenţe, cu ocazia fugii pe continent a lui Holles, Stapleton şi Waller.

Şi mai complicate erau raporturile cu regele. Înlăturată ameninţarea din partea conducătorilor taberei parlamentare „de stînga", trebuia procedat în grabă la reglementarea primejdiei redevenite acute „dinspre dreapta". Consiliul ofiţerilor şi independenţii în general, după recenta defenestraţie a levellerilor, nu mai acţionează, în cursul lunii decembrie, cu atîta hotărîre în faţa presbiterienilor din parlament. Nu mai aveau siguranţa din trecut în sprijinul armatei. Iniţiativa rezolvării raporturilor cu regele trecu astfel temporar în mîinile presbiterienilor. Parlamentul, în penumbră după intrarea armatei în Londra, reapare pe planul întîi.

La 25 noiembrie 1647 se creează o nouă comisie parlamentară pentru a trata cu regele. Pe baza propunerilor ei, pe la mijlocul lunii decembrie se votează „Cele patru *bill-uri",* condiţiile minimale oferite regelui pentru o împăcare. Ele cuprindeau : lipsirea monarhiei de prerogativa conducerii armatei, pe timp de 20 de ani ; după expirarea termenului,

[1] D. E. Kennedy, *op. cit.,* în „The English Historical Review", aprilie 1962, voi. LXXVII, nr. 303, p. 249.

această prerogativă avea să fie exercitată numai cu aprobarea parlamentului ; abrogarea tuturor decretelor antiparlamentare ; anularea titlurilor de lord acordate de rege după izbucnirea războiului civil ; recunoașterea dreptului parlamentului de a-și ține ședințele în locul și timpul ce i se vor părea mai potrivite.

Revendicările de mai sus sînt expresia minimală a principiului limitării puterii regale și al garantării drepturilor parlamentului.

împuterniciții parlamentului plecară pe insula Wight, înmînînd lui Carol propunerile. Dar pe insula Wight aveau loc, în secret, și alte tratative. Trei emisari scoțieni, Lauderdale, Loudoun și Lanark, se aflau în preajma regelui. Englezii îi propuneau să renunțe la puterea absolută, scoțienii să respecte Covenantul și să accepte presbiterianismul în Anglia. Intre două rele, Carol alese pe cel mai mic. Opta fără șovăire pentru alianța cu scoțienii. Mai ales că englezii, în schimbul concesiilor cerute, nu-i ofereau decît tronul, ceea ce el considera ca un drept de la sine înțeles... Dimpotrivă, scoțienii se angajau să-i pună la dispoziție armata lor, dacă cea engleză va refuza să se dizolve, iar lui Carol nu i s-ar da posibilitatea să revină imediat la Londra, pentru ca acolo, *ca rege,* nu ca semicaptiv, să rezolve prin tratative diferendul său cu parlamentul.

La 26 decembrie, pe insula Wight, Carol și trimișii Scoției semnară un acord în acest sens. Pentru păstrarea secretului, textul, închis într-o cutie de plumb, fu îngropat în grădina castelului Carisbrooke[x]. El înseamnă sfîrșitul Covenantului din 25 septembrie 1643, nimicirea eforturilor de odinioară ale lui Pym de a cimenta alianța politică dintre parlamentul englez și cel scoțian.

Secretul acordului se păstră doar cîteva zile. Cromwell intercepta o scrisoare a regelui, ce cuprindea unele aluzii suspecte. Refuzul net pe care monarhul îl opuse la 28 decembrie celor patru propuneri ale parlamentului — sub motivul că ele „înjosesc puterea regală" — constituia de asemenea un indiciu. Atitudinea comisarilor scoțieni din Londra, care se exprimară în termeni de dezaprobare a activității și atitudinii armatei față de rege, era și ea un semn că hotarele de miază-noapte ale țării nu mai erau sigure.

La 3 ianuarie 1648 sosi la Londra răspunsul negativ al lui Carol la cele patru *bill-uri.* O mare fierbere cuprinse parla-

[1] Gardiner, *op. cit.,* III, p. 275.

meritul. Chiar o parte dintre pfesbiterienî dădură semne de neîncredere în posibilitatea de a se ajunge vreodată la o înţelegere.

De momentul acesta se folosiră independenţii pentru a recîştiga iniţiativa politică şi a-şi reconsolida poziţia, prin atragerea din nou de partea lor a soldaţilor şi a maselor populare. Ei trecură hotărît ipe o poziţie antiregalistă. Cromwell se ridică primul, cerînd să nu se mai acorde încredere regelui, „un om atît de perfid", ci să se facă ordine în ţară fără el. Deputatul Thomas Wroth ceru instaurarea unei „orînduiri fără rege". Ireton susţinu acelaşi lucru, motivînd că regele lipsise poporul de pace şi liniște. Şi după cum cu sabia înăbuşise mişcarea levellerilor din armată — mişcare republicană—, tot astfel proaspătul republican Cromwell duse mîna la spadă în timpul peroraţiei la o nouă intervenţie a sa în discuţii. Argumentul, de acum experimentat, completă de minune pe celelalte. La 15 ianuarie 1648, Camera Comunelor adoptă, cu 141 de voturi pentru şi 92 contra, actul numit „Declaraţia de rupere a tratativelor" [x]. Membrii Comunelor se angajau să nu mai întreţină nici un fel de legături cu regele. Orice persoană care ar fi făcut acest lucru fără aprobarea parlamentului, devenea vinovată de înaltă trădare. Fu publicat şi un manifest justificativ către populaţie, întîmpinat de aceasta cu numeroase adrese de adeziune, sosite din Buckingham, Somerset, Devon şi alte comitate. Consiliul ofiţerilor, întrunit la Windsor, îşi însuşi declaraţia. Camera Lorzilor, după ezitări încurajate mai ales de Manchester şi Warwick, sfîrşi prin a-şi da votul.

Spre insula "Wight iporniră dispoziţii de înăsprire a regimului de pază. Regele trebui să renunţe la o parte din suită, iar libertatea de mişcare îi era îngrădită între limitele castelului Carisbrooke şi ale parcului înconjurător.

Comisarii scoţieni părăsiră Londra. Prin aceasta, „Comitetul celor două regate" înceta, practic, de a mai exista. Vestea tot mai insistentă a alianţei scoţienilor cu regele îl făcea de altfel să-şi piardă orice rost. în locul său, ca organ executiv, fu creat un nou „Comitet al Siguranţei", numit adesea, după sediul său, şi „Comitetul de la Derby-House". Din el făceau parte 7 lorzi şi 13 membri ai Comunelor, Cromwell deţinînd rolul principal.

[1] Traducere liberă, dar mai clară, a expresiei oficiale : „Trie Vote of no Addresses".

Evenimentele prilejuiră şi levellerilor o reluare a activităţii politice. Mai puţin a celor din armată, strict supravegheaţi şi descompletaţi de represiunea din noiembrie, cît a levellerilor civili. Lilburne, ieşit din închisoare în noiembrie, organiză la 17 ianuarie în Londra, în colaborare cu Wildman, un mare miting popular. Participanţii aprobară o petiţie către Camera Comunelor. Tot atît de importantă ca şi conţinutul, este şi motivarea ei. Levellerii afirmau despre Camera Comunelor că „e formată din vînduţi", însă, dat fiind că împrejurările nu îngăduie luarea imediată a armelor spre a o răsturna, ei simt ca o datorie să continue, fie şi pe calea unor astfel de petiţii, a face cunoscut ţării programul partidei democratice.

Petiţia a fost tipărită în 13 000 de exemplare şi răspîndită atît în Londra, cît şi în provincie. Ea cerea, printre altele, sporirea salariilor pentru lucrători, ajutoare săracilor şi scăderea impozitelor. Aceste revendicări arată că levellerii civili sufereau, la rîndul lor, un proces de radicalizare ; ei caută sprijinul păturilor mai sărace ale oraşelor, depăşind poziţia unui Petty, care la Putney se declara împotriva dreptului de vot al celor complet lipsiţi de proprietate.

Lilburne şi Wildman încercară, prin corespondenţă, să formeze în toată ţara comitete de acţiune pentru sprijinirea petiţiei. în mod obiectiv aceasta trebuia să ducă la o reînchegare şi întărire a unui cadru de organizare a mişcării levellere.

Parlamentul, influenţat de presbiterieni, se folosi de calificativele adresate Camerei Comunelor, pentru a-i aresta pe Lilburne şi pe Wildman, la 19 ianuarie. Primul fu încarcerat iarăşi în Turnul Londrei, iar al doilea în închisoarea Fleet. Dintre zidurile noii sale captivităţi, Lilburne răspîndi, în ianuarie şi februarie pamfletele *Sfidarea tiranilor* şi O *lovitură de bici actualei Camere a Lorzilor*[1]. într-însele, el pleda pentru o putere legislativă unică, desfiinţîndu-se Camera Lorzilor, instituţie care — spunea el — cît timp va exista, statul nu va fi liber. Pe alocuri aruncă o săgeată şi la adresa lui Cromwell, pentru că a trădat pe soldaţi. în general însă îl menajează, reieşind intenţia lui de a nu dăuna reconstituirii blocului independent-leveller, necesar împotriva presbiterienilor şi regaliştilor.

Necesar într-adevăr, căci semnele mişcării contrarevoluţionare erau tot mai vădite şi mai grave. Fiul mai mic al lui Carol, ducele de York, prizonier încă de la capitularea Oxfor-

[1] „A Defiance to Tyrants", „A whip for a Presenţ Hon&e of Lords".

dului, evada din Londra, din palatul Saint-James, şi fugi din ţară. încercări similare se petrecură şi pe insula Wight, dejucate însă de măsurile severe luate de noul viceamiral al flotei, Rainsborough. Acesta desfăşură o vigilenţă deosebită, întrucît se zvonea că flota olandeză a amiralului Tromp ar fi gata să faciliteze evadarea regelui.

în februarie 1648 izbucni' prima răscoală regalistă, în South-Wales. Comandantul fortăreţei Pembroke, colonelul John Poyer, era suspect de sentimente regaliste. în cadrul măsurilor de siguranţă iniţiate de comandamentul armatei pentru prevenirea unor comploturi, Fairfax numi la Pembroke un nou comandant, în persoana colonelului Christopher Fleming. Cînd acesta se prezentă spre a-şi lua în primire funcţia, Poyer refuză să-i predea comanda. El înălţă pe turnurile fortăreţei flamura regală, proclamînd făţiş revolta. Locuitorii din oraş se ridicară împotriva lui, dar cu ajutorul trupelor el înăbuşi mişcarea. Parlamentul trimise lui Fleming ajutoare terestre şi navale, sub conducerea colonelului Horton. Aceste forţe localizară revolta şi asediară Pembroke, însă fără a-1 putea cuceri. Răsculaţii reuşiră să intre în legături cu prinţul de Wales, care se afla în Olanda, strîngînd fonduri pentru mişcarea regalistă care începea.

La începutul lunii martie, în Scoţia se desăvîrşi trecerea puterii în mîinile presbiterienilor de dreapta, conduşi de vechiul agent al Stuarţilor, ducele de Hamilton. Un nou parlament, întrunit la Edinburgh, decise formarea unui organ executiv excepţional, un „Comitet al stării de primejdie" *. Se procedă, „pentru apărarea şi întărirea Covenantului", la crearea unei noi armate, de 40 000 de oameni. în mod vădit, conducătorii scoţieni pregăteau o intervenţie în Anglia. Sprijinind unele neînsemnate mişcări regaliste, trupele lor ocupară oraşele Berwick şi Carlisle. La 26 aprilie 1648, scoţienii adresară parlamentului englez un fel de ultimatum : cereau interzicerea tuturor sectelor puritane (în primul rînd a independenţilor) şi recunoaşterea de către toţi englezii a Covenantului presbiterian, deci introducerea acestui singur cult; reîntoarcerea regelui la Londra şi reprimirea în parlament a deputaţilor excluşi în vara anului 1647 ; dizolvarea armatei engleze, cu excepţia garnizoanelor strict necesare pentru ordine şi apărare, puse sub comanda unor ofiţeri covenantişti fideli. Iar în fruntea tuturor acestor pretenţii figura declaraţia că... nu vor să atenteze la suveranitatea Angliei !...

[1] „Committee of Danger".

Camera Comunelor răspunse printr-o declaraţie speciala, pe un ton prudent, pronunţîndu-se pentru respectarea Covenantului şi pentru tratative cu regele, împreună cu scoţienii. Asupra detaliilor concrete ale ultimatumului scoţian declaraţia preferă să nu se exprime lămurit. în acelaşi timp fură date ordine de întărire a pazei militare în comitatele nordice. E un fapt ce probează că, în ciuda răspunsului său oarecum împăciuitor, parlamentul, sau, mai probabil, conducerea armatei, era conştientă de ruptura inevitabilă cu Scoţia şi de iminentul pericol de invazie din această parte.

Nu e exclus ca ultimatumul scoţian să fi fost semnalul convenit în prealabil pentru izbucnirea răscoalelor regaliste în Anglia. Chiar dacă n-ar fi fost aşa, constatăm în orice caz că în luna mai ele se declanşează cu tărie. Cel mai important centru al lor a fost comitatul Kent. Oraşele Sandwich, Rochester, Canterbury, Dover şi altele căzură în mîinile răsculaţilor. Ei îşi organizară un centru de aprovizionare cu arme şi echipament la Rochester,Jar detaşamentele lor se concentrară la Blackheath, cu intenţia de a întreprinde un marş asupra Londrei. în capitală ei contau pe sprijinul unor elemente atrase de agenţii regalişti, care începuseră încă din prima jumătate a lunii aprilie să stîrnească tulburări. însuşi consiliul municipal al Londrei se pronunţase de altfel pentru menţinerea monarhiei şi a Camerei Lorzilor, luînd în acest fel atitudine, în mod indirect, împotriva „Declaraţiei de rupere a tratativelor", adoptată de parlament în ianuarie. Venerabilii membri ai consiliului nu erau singurii ce dezavuau declaraţia. Chiar unii dintre aceia care o votaseră — deputaţi presbiterieni — începură să-şi manifeste inconsecvenţa faţă de votul dat anterior.

Tot în luna mai izbucni o răscoală regalistă în flotă. Scopurile ei adevărate fură mascate cu dibăcie, pînă în ultima clipă, de cei care o urziseră — ofiţeri mai vechi, menţinuţi în serviciu, rămaşi însă regalişti în adîncul sufletului. Ei întreţinură în chip demagogic un spirit de nemulţumire iprintre marinari, în legătură cu faptul, foarte real şi de care parlamentul era într-adevăr vinovat, că şi în flotă, ca şi în armată, se comiseseră grave neglijenţe cu achitarea soldelor.

Numirea lui Rainsborough la comanda flotei fusese o lovitură pentru grupul de conspiratori. Leveller radical, duşman declarat al regelui şi al presbiterienilor, prezenţa acestui om, intransigenţa şi vigilenţa lui, puteau face să eşueze în faşe orice mişcare. De aceea ofiţerii trădători începură o cam-

panie calomnioasa împotriva sa, zugravindu-l atît Consiliului militar cît şi parlamentului, ca incapabil. Plângerile erau ascultate cu multă satisfacţie mai cu seamă de presbiterienii din parlament, şi chiar încurajate în ascuns. Cînd răscoala izbucni, conducătorii ei invocară ca motiv tocmai această nemulţumire a lor faţă de pretinsa incapacitate a lui Rainsborough, precum şi intenţia de a impune respectarea drepturilor marinarilor la solda restantă. Caracterul adevărat al mişcării a ieşit la iveală însă imediat ce succesul răscoalei păru asigurat.

în raportul său din 27 mai către speakerul Camerei Comunelor, Rainsborough înşiră numele unităţilor care „s-au declarat pentru rege, luînd prizonieri pe ofiţerii şi pe toate celelalte persoane care erau de partea voastră" *. Desigur cu amărăciune înşira Rainsborough printre aceste unităţi şi „corabia mea, «Rîndunica»..." Era vasul ipe care făcuse serviciu, mai înainte ca vîrtejul războiului civil să-i croiască alte rosturi.

în total au trecut în tabăra regală zece vase de război, îndreptîndu-se spre Olanda, unde s-au alăturat flotei prinţului de Wales (comandată de fapt de omniprezentul prinţ Rupert).

Presbiterienii profitară de răscoală pentru a-1 discredita pe Rainsborough şi a-1 înlocui cu lordul Warwick, unul din stîlpii partidei lor. Rainsborough îşi reluă atribuţiile în armata terestră.

Armata îşi preciza încă o dată, cu toată hotărîrea, poziţia ei faţă de situaţia primejdioasă ce se crease. în ziua de 29 aprilie avu loc la Windsor o consfătuire a Consiliului ofiţerilor, la care figurau ca invitaţi şi cîţiva agitatori levelleri (de pildă Allen). După trei zile de dezbateri se adoptă hotărîrea unanimă de a-1 declara pe Carol vinovat faţă de popor şi meritînd a fi tradus în faţa judecăţii. Era o formulă împrumutată din pamfletele politice levellere. însuşirea ei de către Consiliul ofiţerilor marchează actul formal de împăcare, cel puţin pe plan tactic, între independenţi şi levelleri, ceea ce a constituit condiţia şi baza înfrîngerii noii faze a contrarevoluţiei feudalo-monarhice.

Ca şi în prima sa fază, războiul civil reprezintă şi acum o formă de manifestare a luptei de clasă în cadrul revoluţiei burgheze din Anglia. în perioada 1642—1646, baza socială a contrarevoluţiei fusese mai îngustă, limitată propriu-zis la vechea nobilime şi la clerul anglican, împotriva cărora luptau,

[1] Adică a parlamentului. Cf. D. E. Kennedy, *op. cit.,* p. 252.

schematic iprezentînd lucrurile, noua nobilime, toate păturile burgheziei, ţărănimea şi sărăcimea oraşelor.

în 1648, baza socială a contrarevoluţiei se lărgise întrucîtva, deoarece de teama tendinţelor democratice ale maselor, o parte a presbiterienilor, vîrfurile burgheziei şi noii nobilimi, trecuseră de partea regelui, ca expresie a interesului lor comun de a frîna adîncirea mişcării revoluţionare. Presbiterianismul scoţian e dovada cea mai elocventă, el avînd condiţiile necesare pentru a-şi manifesta deschis alunecarea lui spre tabăra contrarevoluţiei.

Această constatare nu înseamnă însă că, în mod practic, blocul nobilimii şi marii burghezii reacţionare format în 1648 era efectiv mai puternic dedît tabăra regalistă din 1642. în aprecierea raportului real al forţelor trebuie să punem în balanţă şi alţi factori decît baza lor socială. Astfel, trebuie luate în considerare gravele pierderi umane s.i materiale pe care le suferise între timp nobilimea („delincvenţii" şi „răuvoitorii"), condiţiile mult mai grele în care fusese pregătită această nouă mişcare, prin forţa lucrurilor fărîmiţată şi necoordonată. De asemenea, trebuie să ţinem seama de considerabilele consecinţe ale victoriilor parlamentului şi armatei „Noului Model" între 1644 şi 1646, efectul lor material şi moral ducînd la o consolidare a ceea ce ne-am putea permite să numim, într-un sens destul de figurat, „regimul revoluţionar", incomparabil mai puternic din toate punctele de vedere, decît fusese tabăra parlamentului în 1642. Propriu-zis, prin prisma tuturor acestor factori, cea mai serioasă şi totodată singura forţă care putea oferi monarhiştilor speranţa unui succes, era armata scoţiană, împinsă acum de nobilimea şi de marea burghezie din Edinburgh împotriva parlamentului englez. Anul 1648 ne aminteşte de anul 1644, aşa cum seamănă între ele doua partide de şah, jucate în aceeaşi variantă, dar avînd culorile inversate...

Hotărîrea de luptă a armatei, rapiditatea în acţiune şi energia comandamentului ei, în frunte cu Cromwell, limită curînd întinderea mişcării contrarevoluţionare, zdrobind-o apoi, pas cu pas. La 3 mai Cromwell părăsi Londra, în fruntea unei armate de 7 000 de oameni, pedestraşi şi cavalerişti. După o săptămînă era deja în Wales. Viteza marşurilor efectuate este una dintre caracteristicile artei militare a lui Cromwell, în această campanie din anul 1648. în preajma sosirii sale, colonelul Horton pricinui regaliştilor o înfrîngere lîngă Cardiff, împingîndu-i spre apus şi silindu-i să se închidă în fortăreţele pe care

puseseră mîna. La 24 mai armata lui Cromwell începu să asedieze Pembroke şi Tenby. Cea de-a doua cetate capitulă în faţa lui Horton la 31 mai. Pembroke, mult mai solid fortificat, rezistă. Cromwell nu dispunea de artileria corespunzătoare, pentru a sprijini un asalt imediat. Albia la 4 iulie el primi piesele trebuincioase şi rezultatul se văzu fără multă întîrziere. La 11 iulie Pembroke a capitulat. Cromwell hotărî lăsarea la vatră a tuturor ostaşilor din garnizoana rebelă, fără nici un fel de represalii. Pe ofiţeri însă îi reţinu : o parte fură expulzaţi din ţară, iar grupul conducător al răscoalei, în frunte cu Poyer, fu predat parlamentului pentru a lua cu privire la ei hotărîrea cuvenită. E semnificativ că parlamentul n-a luat nici o măsură ; abia după nouă luni, după ce deputaţii presbiterieni vor fi alungaţi din parlament, Poyer şi complicii săi vor fi judecaţi şi condamnaţi la moarte pentru trădare.

Răscoala regalistă, cu centrul în Kent, a fost condusă de contele Norwich, tatăl lordului Goring. împotriva lui, Fairfax şi Ireton intrară în Kent cu şapte regimente. într-o campanie fulgerătoare Fairfax cuceri Maidstone, prin lupte de stradă, în zilele de 1—2 iunie. Aceeaşi soartă o avu în scurt tirrţp oraşul Rochester. La 6 iunie avangarda condusă de colonelul Rich pătrunse pînă la Dover, la extremitatea sud-estică a ţării. La 8 iunie Ireton cuceri Canterbury.

în Kent partida era jucată. Norwich, cu 3 000 de regalişti, trecu peste Tamisa, pe la răsărit de Londra, refugiindu-se la nord de fluviu, în comitatul Essex, unde, la 12 iunie, reuşi să pună mîna pe oraşul Colchester şi să se închidă între zidurile lui. El fusese sprijinit de detaşamentele de regalişti din Essex, conduse de lordul Capei şi de sir Charles Lucas. Fairfax îl urmări ca o umbră şi îl asedie imediat. Bine întăriţi, rebelii reuşiră să reziste pînă la 28 august. Flota prinţului de Wales încercase a le veni în ajutor. La un moment dat ea căută să debarce trupe la Yarmouth *. Flota parlamentului îi zădărnici însă toate tentativele.

în comitatul Surrey, o mică ceată de rebeli, în frunte cu lordul Holland şi cu tînarul duce de Buckingham[2], ajunse pînă la Kingston, pe malul de sud al Tamisei, foarte aproape de Londra. De aci ei lansară un manifest către Camera Lorzilor şi municipalitatea capitalei. Declarau că au luat armele pentru rege, parlament, religie şi legile ţării şi protestau împotriva acuzaţiilor că ar voi să ajute restaurarea unei tiranii. O

[1] Pe coasta de răsărit a Angliei, la nord-est de Colchester,

* Fiul celui asasinat în 1628.

unitate a trupelor parlamentului îi atacă şi îi înfrînse, curmînd astfel şi această aventură. Lordul Holland căzu prizonier. în primăvara anului următor, el va împărtăşi soarta lui Poyer. în ciuda sabotajului tacit al presbiterienilor, armata, înfăptuind ţelurile politice ale blocului independent-leveller reconstituit, pusese capăt rebeliunilor regaliste pe teritoriul Angliei. Poetul Milton exprima aspectele complexe ale acestei lupte, în oda închinată lui Fairfax, cu ocazia asedierii Col-chesterului :

„...Ca hidra, zurba îşi ridică
Iar capetele în a căror chică
Sînt penele din Nordul ce-a trădat[1].
Un ţel mai nobil, însă, ţi-e dat ţie:
Războiul poate naşte doar război,
Dac-adevâru-i frînt de silnicie
Şi-nşelăciunea strică-al ţării boiu.
Tu în zadar te lupţi cu bărbăţie,
Cînd hulpavii şi hoţii-s domni la noi" [2]

Cu o deosebită clarviziune, marele poet al revoluţiei demasca rolul reacţionar al presbiterienilor, complici ai uneltirilor regaliste, considerînd drept ţel necesar şi imediat al armatei înlăturarea acestora din conducere, spre a consolida libertatea politică. Milton prevedea ceea ce, la cererea imperioasă a maselor populare, independenţii vor realiza peste cîteva luni, la sfîrşitul anului 1648, continuînd şi desăvîrşind astfel victoria asupra regaliştilor din Anglia şi Scoţia.

„Penele Nordului trădător" fluturau într-adevăr peste Anglia. La 8 iulie 1648 armata scoţiană comandată de Hamiiton îşi începu invazia către sud, unindu-se cu forţe regaliste răsculate, în frunte cu Langdale şi Munro. Generalul Lambert, însărcinat de Cromwell cu acoperirea frontierelor de miazănoapte, avînd ostaşi prea puţini, se retrase luptînd. Se contura astfel cea mai grava dintre primejdiile ce pîndeau revoluţia în cursul anului 1648.

0 circumstanţă favorabilă stăruia însă pentru tabăra parla mentului englez. Intervenţia scoţiană nu fusese îndeajuns coor donată cu revoltele regaliste din Anglia. Ea se declanşase tîrziu, cînd aceste revolte erau aproape complet localizate sau înăbuşite. Majoritatea forţelor lui Cromwell, cu excepţia celor

[1] Aluzie la Scoţia.
[2] John Milton, *Scrieri alese*, traducere, note şi prefaţă de Petre Solomon, [Bucureşti], 1959, pp. 65—66.

din faţa Colchesterului, erau libere a se deplasa în întîmpinarea duşmanului principal. Cromwell ştiu să exploateze toate posibilităţile oferite de această fundamentală greşeală a adversarilor.

După ce fortăreaţa Pembroke capitulă, printr-un marş extrem de bine organizat, el îşi deplasă armata spre nord, cale de 500 km, în timp de numai o lună. La capătul acestui marş armata sa era în perfectă stare de luptă, dotată cu tot echipamentul şi armamentul necesar, ba chiar întărită pe parcurs, prin executarea precisă a ordinelor judicioase date de Cromwell diferitelor garnizoane şi depozite militare.

La 1 august oastea era în centrul Angliei, la Leicester. La 5 august la Nottingham. La 8 august la Doncaster, unde primea artileria, trimisă punctual la întîlnire, din arsenalul de la Huli. Peste trei zile se uni, în sudul comitatului York, cu oastea lui Lambert. Cromwell dispunea astfel de aproape 9 000 de ostaşi, faţă de vreo 24 000 ai scoţienilor şi regaliştilor englezi. Calitatea trupelor sale era însă incomparabil superioară. înaintînd cu aceeaşi rapiditate şi ordine către nord-vest, el ajunse la 16 august la Preston, în Lancashire, unde se afla oastea duşmană, în drumul ei spre sud.

Iuţeala deplasării îi oferi lui Cromwell avantajul de a-şi surprinde adversarul nepregătit, cu forţele dispersate pe o întindere relativ mare. Ariergarda armatei lui Hamilton, comandată de Munro, nu ajunsese încă la Preston. O parte a trupelor, de sub comanda lui Langdale, era la nord de oraş. Grosul, cu însuşi Hamilton, trecuse deja peste rîuleţul Ribble, aflîndu-se astfel la sud de Preston.

Pe această împrejurare s-a bazat strategia lui Cromwell. Acoperindu-şi flancul drept, pentru a preveni o eventuală intervenţie a ariergărzii lui Munro, el atacă la 17 august pe Langdale cu toate forţele şi îl zdrobi, obligînd rămăşiţele unităţilor sale împrăştiate să fugă spre sud. A doua zi, Cromwell trecu peste Ribble şi atacă pe Hamilton dinspre nord, forţîndu-1 să se retragă la rîndu-i, precipitat, tot spre miazăzi. Hamilton fugi vreo 30 km. Iuţeala nu izbuti să-1 scape. Lîngă Warrington, infanteria sa fu ajunsă şi distrusă, lăsînd pe cîmpul de luptă 1 000 de morţi şi 4 000 de prizonieri. De aci, Cromwell îl însărcina pe generalul Lambert cu urmărirea, iar el, cu grosul armatei, reveni către nord, pe urmele lui Munro care bătea deja în retragere spre Scoţia, fără a fi îndrăznit să intervină.

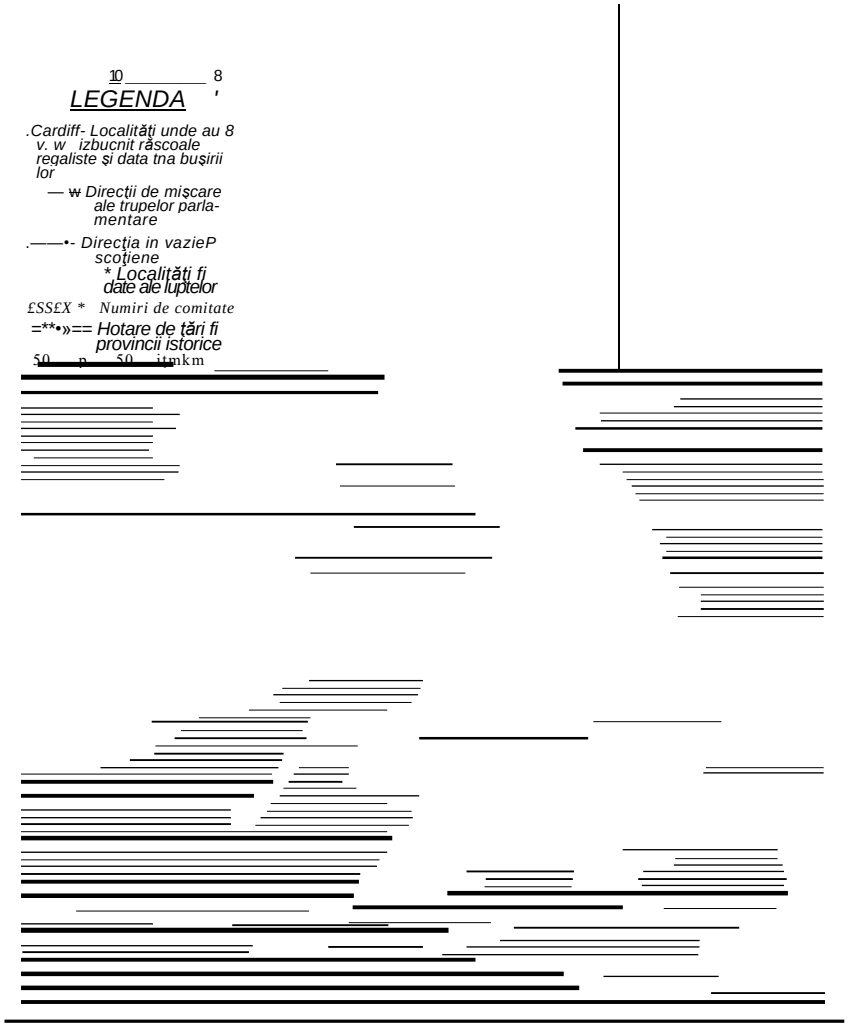
LEGENDA
Cardiff- Localităţi unde au 8 v. w izbucnit răscoale regaliste şi data tna bu$irii lor
— w Direcţii de mişcare ale trupelor parlamentare
Direcţia in vazieP scoţiene
* Localităţi fi date ale luptelor
Numiri de comitate
Hotare de ţări fi provincii istorice

Al doilea război civil (1648)

Lambert intercepta ultimele resturi ale oştii lui Hamilton la Uttoxeter, unde însuşi ducele căzu prizonier. în aceleaşi zile, fu prins lîngă Nottingham şi Langdale, fugar de la Preston.

Ordinele date de Cromwell cu privire la soarta prizonierilor erau în spiritul procedurii aplicate de el la Pembroke.

Ostaşii simpli fura lăsaţi la vatră (era vorba mai ales de scoţieni), „voluntarii", adică răsculaţii regalişti englezi, fură însă deportaţi ca robi în coloniile de peste Ocean — Virginia sau Barbados. O parte au fost trimişi la Veneţia, pentru a fi vînduţi ca robi pe pieţele levantine. Conducătorii, întemniţaţi, aveau să aştepte în captivitate o hotărîre legală asupra lor. Atitudinea lui Cromwell faţă de prizonieri în cursul campaniei din 1648, chiar dacă, întrucît îl cunoaştem, putem admite un substrat demagogic, dovedeşte totuşi un deosebit tact politic. Faptul că majoritatea ostaşilor simpli s-au bucurat de un tratament uman, fiind iertaţi pentru vina de a se fi lăsat atraşi de propaganda regalistă, a accelerat destrămarea totală a forţelor militare ale contrarevoluţionarilor. Un an mai tîrziu, într-o situaţie asemănătoare, dar în împrejurări schimbate, vom întîlni un cu totul alt Cromwell... Pe cel veritabil, neîndulcit de considerente de oportunitate politică, de obligaţia menajamentelor faţă de elementele populare...

Armata engleză era la porţile Scoţiei. De o rezistenţă împotriva ei, după completa înfrîngere de la Preston, nu se mai putea vorbi. Partida lui Hamilton, a alianţei cu Carol Stuart, tîrîse ţara în pragul dezastrului. Gruparea covenantistă „de stînga", în frunte cu Argyll se întări din nou. Nobilimea scoţiană se strînse în jurul său, pentru a căuta o cale de a-şi salva privilegiile, prin cîştigarea bunăvoinţei învingătorului. De partea lui Argyll trecu şi Loudoun, unul dintre semnatarii convenţiei cu regele, pe insula Wight. Generalii Leven şi Leslie, în fruntea unor detaşamente de presbiterieni antiregalişti înverşunaţi[1], atacară Edinburgh. Consiliul de stat hamiltonian, instalat după 2 martie 1648, fugi. împreună cu el şi Munro. Argyll şi aderenţii săi formară un nou Consiliu, hotărînd imediata începere a tratativelor cu Cromwell.

Fără a ţine seamă de răsturnarea politică survenită şi pentru a garanta pe deplin siguranţa hotarelor nordice ale Angliei, Cromwell trecu peste Tweed la 21 septembrie. în 30 septembrie ocupă Berwick, fără a întîmpina nicăieri rezistenţă, în faţa Edinburghului fu primit triumfal de către noua con-

[1] Acestora li s-a spus *whiggamores,* poreclă de origine şi semnificaţie obscură ; (G a r d i n e r, *op. cit.,* III, p. 488, afirmă că ar veni de la „whiggam !" o interjecţie de îndemn pentru cai...). Mai tîrziu, după revoluţie, cuvîntul, în forma prescurtată *whigs,* va deveni numele unuia din cele două mari partide politice engleze, reprezentînd mai mult interesele burgheziei manufacturiere şi comerciale, precum şi ale unor grupuri nobiliare legate de aceasta. Din veacul al XlX-lea se va numi „partidul liberal".

ducere a Scoţiei. Intrat în capitală „ca prieten", i se organiză un banchet, cu toasturi şi declaraţii de prietenie. Argyll făgădui îndepărtarea din funcţii a tuturor aderenţilor lui Hamilton, nerecunoaşterea nici unui tratat încheiat de Scoţia cu potrivnicii parlamentului englez, respectarea fidelă a Covenantului din 1643 şi dizolvarea armatei scoţiene.

Sub aparenţa fastuoasă a unei serbări de restabilire a prieteniei între cele două ţări, intrarea lui Cromwell în Edinburgh şi înţelegerea sa cu Argyll înseamnă de fapt o primă capitulare a Scoţiei în faţa Angliei. Nobilimea scoţiană, neavînd ce face, simula încîntarea faţă de acest joc. Partida lui Argyll, plătind poliţele lăsate de Hamilton, căuta să salveze ce mai putea din poziţiile dominante ale nobilimii. Dar prea mulţumită nu era, fapt ce se va dovedi în timp destul de scurt... Cromwell ştia şi el aceasta. Nu în zadar, cu toată prietenia şi alianţa promise solemn de Argyll, lăsă în Scoţia mai mult de două regimente, sub comanda lui Lambert.

La 7 octombrie el părăsi oraşul Edinburgh. Reveni spre sud, îndreptîndu-se către ultima fortăreaţă puternică ce o mai deţineau rebelii regalişti. Era Pontefract, spre sud-vest de York. Cu conducerea asediului ei fusese însărcinat Rainsborough. Lipsit de artilerie suficientă, el nu putuse întreprinde un asalt decisiv. Regaliştii din fortăreaţă executară cîteva ieşiri, în cursul uneia din ele reuşiră să pătrundă prin surprindere pînă la cartierul lui Rainsborough, la Doncaster. Voiau să-1 ia prizonier, folosindu-1 ca ostatic. Rainsborough se împotrivi cu arma în mînă şi fu ucis în încăierare. Astfel a dispărut unul dintre cei mai însemnaţi reprezentanţi ai mişcării levellere din armată, de fapt singurul ofiţer superior ce împărtăşea programul democratic al acesteia.

Ajuns în preajma fortăreţei, Cromwell îi trimise la 9 noiembrie un ultimatum, fiind pregătit pentru asaltul final. Probleme politice de mare urgenţă reclamară însă prezenţa sa în altă parte, astfel că asaltul nu mai avu loc. Pontefract va capitula abia în martie 1649. Rezistenţa sa izolată nu mai prezintă nici o însemnătate. Al doilea război civil era încheiat, cu o şi mai completă înfrîngere a duşmanilor revoluţiei. După toate acestea însă, în locul satisfacţiei imediate a victoriei, noi contradicţii şi frămîntări interne vor pune tabăra revoluţionară în situaţia de a verifica reflexia că „e de multe ori mai greu să te învingi pe tine însuţi, decît pe alţii..."

Izbucnirea celui de-al doilea război civil pusese revoluţia în faţa primejdiei duşmanilor externi, cît şi interni. Prin cei interni nu se mai înţeleg acum numai vechii, ci şi noii regalişti, — presbiterienii. Plecarea armatei în campanie pe diferitele fronturi de luptă, îndepărtarea în acelaşi scop din Londra a principalilor conducători independenţi, îi lăsase stăpîni pe situaţie în capitală. Şi-au putut astfel face mai mult simţită majoritatea lor numerică în parlament, luînd o serie de iniţiative în problemele politice. Aceasta marchează vădit tendinţa de a abroga măsurile luate anterior, sub presiunea armatei şi a maselor populare. Presbiterienii se comportă din nou ca în primii ani ai revoluţiei, cînd dominaţia lor politică nu era contestată. Manevrele lor pentru a acapara iarăşi întreaga putere se axează tot pe speranţa unui compromis cu regele, încheiat în spatele şi fără consimţămîntul armatei, care-şi vărsa sîngele în luptă.

Parlamentul anulă astfel „Declaraţia cu privire la ruperea tratativelor" şi vota o hotărîre potrivit căreia instituţiile politice fundamentale ale ţării aveau să rămînă pentru totdeauna monarhia, Camera Lorzilor şi Camera Comunelor. La insistenţele lorzilor, hotărîrea fu completată printr-o alta, privind grabnica şi necondiţionata necesitate de a ajunge la un acord cu regele. în iulie 1648 parlamentul autoriză pe cei 11 membri ai săi, alungaţi sau fugiţi în august 1647, să participe din nou la şedinţe. Denzil Holles şi amicii săi reveniră din refugiu, luînd conducerea fracţiunii presbiteriene.

Paralel cu aceasta, parlamentul vota alte legi, prin care se lovea în independenţi şi în sectanţi în general, căutînd a asigura predominarea absolută a presbiterianismului. Cine afirma că „omul nu trebue să creadă decît ceea ce poate pricepe cu ajutorul raţiunii" era aruncat în închisoare. La fel cei care se rosteau cu îndoială asupra valabilităţii organizării bise-

ricii presbiterîene. Alte afirmaţii, care ar fi contrazis dogmele religioase fundamentale, se pedepseau cu moartea.

City şi municipalitatea londoneză sprijineau din răsputeri acest val de reacţiune politică. O petiţie a consilierilor şi funcţionarilor municipali ceru parlamentului urmărirea necruţătoare a „ereticilor". Unul dintre foştii ofiţeri, concediaţi din armată, propuse Camerei Lorzilor să întocmească un act de acuzare pentru înaltă trădare împotriva lui Cromwell — „prietenul ereticilor".

Astfel, în zilele marşului victorios contra regaliştilor şi scoţienilor, în spatele armatei se deschidea un fel de-al doilea front. Deşi nu îndrăzniseră să-şi manifeste deschis simpatia pentru cei ce luaseră armele în favoarea Stuarţilor, presbiterienii lucrau, în fond, în sprijinul acestora. Idealul lor era să slăbească prin orice mijloc pe independenţi şi armata, culegînd însă roadele victoriilor ei, pe calea compromisului cu monarhia.

Cît de departe mergeau în această direcţie se vede şi din subita schimbare de atitudine faţă de persoana lui John Lilburne. Ei îl aruncaseră în închisoare şi în 1646 şi în ianuarie 1648, din pricina atacurilor lansate împotriva lor. Repetatele proteste ale armatei şi populaţiei din Londra le smulsese doar o foarte scurtă punere în libertate a acestuia, pe la sfîrşitul lui noiembrie 1647. Dintr-o dată, în august 1648, liderul presbiterian Maynard propuse eliberarea lui Lilburne, care se şi înfăptui de îndată, cu toate că în acea perioadă nu se înregistraseră proteste deosebite împotriva detenţiunii acestui conducător radical. Presbiterienii sperau însă că Lilburne, apărătorul cel mai înverşunat al programului levellerilor, n-a uitat atitudinea lui Cromwell faţă de ei, din noiembrie 1647. Reluarea şi lărgirea agitaţiei levellere o considerau drept o contrapondere folositoare împotriva independenţilor. La fel cum regele crezuse atîta vreme că va deveni iarăşi stăpîn pe situaţie datorită izbucnirii unui conflict sîngeros între independenţi şi presbiterieni, tot astfel cei din urmă socoteau acum că vor profita de contradicţiile dintre levelleri şi independenţi.

în privinţa lui Lilburne, s-au înşelat. Scăpat pe neaşteptate de suferinţele ultimei sale captivităţi, pentru care ar fi avut tot dreptul să-l facă, măcar în parte, răspunzător şi pe Cromwell, Lilburne oferi o pildă meritorie de felul cum consecvenţa principiilor trebuie îmbinată uneori cu o tactică mlădioasă, potrivită cu împrejurările. Conştient de însemnătatea pe care lupta dusă în acel moment de Cromwell împotriva scoţienilor o avea pentru cauza revoluţiei, Lilburne îi scrise :

„...N-am renunţat la principiile mele fundamentale, cărora mi-am dedicat viaţa, dar nu voi pregeta de a vă sprijini, dacă vă veţi dovedi a fi acela care se cuvine să fiţi acum... Pot să vă asigur că dacă voi ridica vreodată mîna împotriva dumneavoastră, lucrul acesta se va întîmpla numai atunci cînd... veţi părăsi calea adevărului şi a dreptăţii. Dacă însă veţi merge cu hotărîre şi dezinteresat pe această cale, eu, în ciuda tuturor acelor măsuri atîţ de aspre luate de dumneavoastră împotriva mea, vă voi susţine pînă la ultima picătură de sînge..." [1].

Lilburne insista, aşadar, pentru menţinerea blocului independent-leveller, văzînd în aceasta condiţia victoriei asupra regaliştilor şi, eventual, dacă independenţii s-ar fi menţinut pe „calea adevărului şi a dreptăţii", putea nădăjdui chiar în realizarea programului democratic al levellerilor. Nici o clipă el nu s-a pretat la jocul presbiterienilor ; n-a căzut în cursa întinsă de ei, cu gîndul ca cele două partide ce le stăteau în cale să-şi macine reciproc forţele.

Presbiterienilor li se impunea să-şi îndrepte toate eforturile spre realizarea înţelegerii cu Carol Stuart. După ce, la 23 august, după primirea ştirii victoriei de la Preston, votară, mai mult de formă, o adresă de mulţumire lui Cronrwell, numiră o comisie de 5 lorzi şi 10 „commoneri" pentru începerea tratativelor cu regele (pentru a cîta oară ?...). în fruntea comisiei fu desemnat Holles. în componenţa ei intră şi independentul Henry Vane. Cronrwell şi Ireton dezaprobară gestul tînărului lor tovarăş de idei, considerînd necesară respectarea strictă a angajamentului de a nu se mai purta nici un fel de convorbiri cu monarhul. E probabil că Vane, comiţînd atare inconsecvenţă, a intenţionat mai mult să nu lase presbiterienilor mîna complet liberă în aceste tratative, să-i împiedice de la acceptarea sau punerea unor condiţii duşmănoase independenţilor. Atitudinea ulterioară a lui Vane nu lasă nicidecum loc bănuielii că intrarea sa în comisia de tratative ar fi constituit un început de renegare a independentismului său. Orăşelul Newport, de pe insula Wight, fu ales ca sediu al „conferinţei" ce trebuia să reprezinte suprema tentativă de a organiza Anglia pe bazele unei monarhii constituţionale, dominată de o coaliţie a vîrfurilor nobilimii noi şi a marii burghezii. Conferinţa a durat de la 18 septembrie pînă la 28 noiembrie 1648. Din nou trimişii parlamentului se întrecură în inutile amabilităţi faţă de rege. Ridicîndu-se unele dintre dispoziţiile severe, luate anterior spre a-i împiedica evadarea, i se permise

[1] Kosminski — Leviţki, *op. cit.,* I, p. 244.

sa vina la Newport cu o suită destul de numeroasă. în sala în care se desfăşurară convorbirile, el şezu pe un jilţ, sub un baldachin, înconjurat de 20 de consilieri ai săi. în faţa lui, la depărtarea cerută de protocol, stăteau delegaţii parlamentului, printre care erau Holles, Henry Vane, conţii de Northumberland şi Pembroke.

Condiţiile prezentate de parlament erau asemănătoare cu cele pe baza cărora se duseseră tratative la Hampton-Court, cu un an înainte. Holles şi ceilalţi presbiterieni erau convinşi că de astă dată regele le va accepta, fără multă împotrivire. Spre surpriza şi amărăciunea lor, acesta primi propunerile cu răceală şi se angaja pe veşnica pantă a temporizării, fără a le da un răspuns precis.

Presbiterienilor li se prăbuşeau astfel toate planurile. Holles îl imploră pe rege să se hotărască la concesii, arătîndu-i ca e ultimul prilej pentru o înţelegere, dată fiind starea de spirit antimonarhică a poporului şi armatei. Presbiterienii erau conştienţi de pericolul ca, o dată cu încheierea celui de-al doilea război civil, armata să reia iniţiativele sale pe plan politic. Trebuia deci acţionat repede, pentru ca restaurarea puterii regelui să fie un fapt împlinit mai înainte de a se putea face din nou simţit cuvîntul armatei.

Regele nu înţelese situaţia. Nu din naivitate, nu pentru că ar fi fost un fatalist şi un nehotărît, cum îl prezintă izvoarele istorice favorabile lui. Fără îndoială, în firea lui existau asemenea trăsături, însă nu ele au fost decisive. Carol Stuart era în fond un duşman înrăit al drepturilor poporului. Nehotărîrea i se întemeia şi acum pe nădejdea ivirii unor noi împrejurări, care să-i îngăduie a înăbuşi revoluţia. De astă dată speranţele ascunse i se legau de activitatea principalului său agent în Irlanda, contele Ormond. Credea că va putea, prin el şi cu sprijinul catolicilor fanatici dintre irlandezi[1], să dezlănţuie şi o a treia ediţie a războiului civil.

Săptămînile treceau. încetul cu încetul, regele începea să admită cîte una dintre condiţiile parlamentului. Se învoi mai întîi să recunoască alienarea bunurilor bisericii. Apoi admise şi organizarea ei pe baze presbiteriene, însă numai pe timp de trei ani, după care urma a fi din nou recunoscută şi libertatea

[1] La fel cu covenantiştii scoţieni duşmani Stuarţilor, şi aceşti catolici extremişti, aderenţi ai regelui, primiră o poreclă : aceea de *tories* (sing. tory, derivat în engleză din cuvîntul irlandez toraidhe = = urmăritor, vînător). Şi acest epitet va deveni ulterior numele unui partid politic, al aristocraţiei funciare îmburghezite, viitorul partid conservator din secolele XIX—XX.

altor culte. Cu şi mai mare greutate i se smulse renunţarea la comanda armatei vreme de douăzeci de ani. în toate aceste concesii era nesincer. în aceeaşi zi el scria unui om de încredere : „Să-ţi spun drept, marea concesie pe care am făcut-o astăzi trebuie numai să-mi uşureze fuga...". Lui Ormond îi transmitea : „Ascultă numai de ordinele soţiei mele şi dacă auzi că înţelegerea e pe cale a fi încheiată, nu te sinchisi... Continuă-ţi acţiunea. împărtăşeşte aceasta tuturor prietenilor tăi, însă în taină..." [1].

încheierea, pe continent, a războiului de treizeci de ani, prin semnarea, în octombrie, a păcii din Westfalia, spori nădejdea lui Carol în posibilitatea unei intervenţii străine în sprijinul său. Tărăgănările lui îi scoseseră din fire pe presbiterieni, dar n-aveau ce face. Priveau cum le alunecă terenul de sub picioare, cum se intensifică, zi cu zi, activitatea politică a independenţilor şi levellerilor, degajaţi de sarcina zdrobirii regaliştilor.

Iniţiativa noii afirmări a opiniilor democratice în problema formei de stat a Angliei, după evenimentele militare din 1648, o luară levellerii. La 11 septembrie 1648 fu înaintată Camerei Comunelor „Smerita petiţie a cîtorva mii de cetăţeni voitori de bine din Londra, Westminster, Southwark şi împrejurimi", purtînd vreo 40 000 de semnături. Se bănui, în primul moment, că autorul ei ar fi fost independentul de stînga, republican, Henry Marten. în realitate, ea era inspirată de John Lilburne.

Petiţia se pronunţa cu hotărîre împotriva regelui şi a Camerei Lorzilor, considerînd Camera Comunelor drept singura expresie a puterii legiuitoare. Cerea alegerea unui nou parlament, anual. Regele să fie condamnat. „Gîndiţi-vă la sîngele nevinovat — spune textul — care a curs în numele regelui ; gîndiţi-vă la ruina atîtor cetăţeni paşnici, care s-a produs din porunca regelui. Socotiţi şi voi, dacă mînia Domnului poate fi potolită printr-un simplu act de amnistie...". Se revendică apoi abrogarea accizelor, a dijmelor bisericeşti, luarea de măsuri în vederea înlăturării mizeriei, restituirea pămînturilor răpite prin împrejmuiri. Organizarea şi cultul bisericesc să fie independente de stat, legile contra „ereticilor" să se abroge. Toţi cei vinovaţi de izbucnirea războiului civil să fie traşi la răspundere, împreună cu regele. Toate persoanele cu titluri să se supună „legilor obişnuite ale Angliei", cu alte

[1] Alfred Stern, *op. cit.,* p. 187.

cuvinte să se şteargă privilegiile nobiliare, înfăptuindu-se egalitatea în faţa legii.

Mişcarea în favoarea petiţiei din 11 septembrie cuprinse în curînd şi restul ţării. După cele 40 000 de semnături din Londra, alte zeci de mii se alăturară, în cursul întrunirilor ce se organizară în comitatele Oxford, Leicester, York ş.a.

De astă dată, spre deosebire de anul 1647, independenţii, conducerea armatei susţinură pe levelleri fără rezerve, cel puţin pe planul revendicărilor politice. Asupra celor economico-sociale nu se pronunţară deschis, dar nici nu le combătură. E o perioadă de cîteva luni în care independenţii apar „convertiţi" la programul leveller. Se pun în fruntea maselor, înfăptuiesc o bună parte din revendicările acestora. Revoluţia engleză atinge, la cumpăna anilor 1648—1649, punctul ei culminant. A fost dusă pînă la acest punct de lupta revoluţionară a maselor, mai ales orăşeneşti, aflate în acest timp sub influenţa curentului leveller. Independenţii — păturile sociale mijlocii — s-au pus în fruntea maselor fiindcă au văzut în aceasta unicul drum spre a desăvîrşi cucerirea puterii politice de către ei. Aportul masiv al luptei maselor populare, atît ca forţe motrice, cît şi pe plan programatic, presiunea lor continuă asupra elementelor conducătoare din parlament şi armată imprimă acestei faze a revoluţiei engleze unele trăsături burghezo-democratice, trăsături ce nu caracterizează însă întreg procesul acesta revoluţionar, privit în ansamblu, în cele aproape două decenii ale desfăşurării sale. Elementele burghezo-democratice prezente în revoluţia engleză în toamna şi iarna anului 1648 sînt tranzitorii. Independenţii au mers pe această linie numai pînă cînd, sprijinindu-se pe mase, şi-au consolidat temeinic dominaţia politică. După aceasta ei s-au grăbit să revină pe drumul frînării revoluţiei, a îndepărtării de mase, a lichidării presiunii „de jos", a activităţii revoluţionare a acestora. Masele n-au fost destul de puternice, de unite şi îndeosebi partida levelleră nu s-a dovedit suficient de matură pentru a-şi putea duce pînă la capăt sarcina de conducătoare a luptei poporului. *„Proletariatul şi acele părţi ale populaţiei orăşeneşti care nu făceau parte din burghezie, ori nu aveau încă interese deosebite de acelea ale burgheziei, ori nu alcătuiau încă clase sau pături sociale cu o dezvoltare de sine stătătoare"*.[1] Aceasta era situaţia şi în Anglia, în timpul re-

[1] Cf. Karl Marx — Friedrich Engels, *Burghezia S' contrarevoluţia,* în *Opere,* voi. 6, Bucureşti, Editura Politică, 1959, P- 117.

voluţiei. Ceea ce a lipsit în primul rînd levellerilor, a fost înţelegerea completă, sau măcar relativ largă a revendicărilor ţărănimii. Din această cauză ei, la drept vorbind, au împiedicat persistenţa şi în această fază a largului front antifeudal al maselor sărace de la oraşe şi de la sate, care dusese la victorie asupra regaliştilor, dînd revoluţiei engleze „amploare şi forţă" [1]. Limitele lor pe acest tărîm, limite prin efectul cărora şi ei împărtăşesc răspunderea pentru caracterul incomplet al revoluţiei engleze, pentru absenţa profundelor transformări economico-sociale cerute de mase, sînt determinate în bună măsură de însuşi caracterul insuficient dezvoltat al elementelor orînduirii capitaliste în Anglia, la mijlocul veacului al XVII-lea. Revoluţia engleză s-a desfăşurat într-o epocă în care nici măcar stadiul manufacturier al industriei capitaliste nu atinsese punctul culminant. De aceea, nici una dintre păturile burgheziei engleze n-a simţit — nici din punctul de vedere al lărgirii pieţei interne, nici din acela al lărgirii pieţei forţei de muncă — necesitatea imperioasă de a lichida pînă la capăt rămăşiţele feudalismului în agricultură, eliberînd complet pe ţărani de povara obligaţiilor, desfiinţînd marea proprietate agrară. Circumstanţele epocii au determinat burghezia să se alieze cu noua nobilime[2], ceea ce a împiedicat realizarea unor transformări radicale în raporturile agrare.

Pe plan strict politic, independenţii păşesc însă hotărît împotriva monarhiei, a dominaţiei nobilimii şi clerului. Cu completul lor asentiment, regimentele adoptă unul după altul moţiuni de susţinere a petiţiei levellere din 11 septembrie. Regimentul lui Ireton ceru ca „aceeaşi crimă să atragă după sine aceeaşi pedeapsă, asupra regelui, ca şi asupra celui din urmă cetăţean". în armata de nord, Cromwell colectează personal şi înaintează la Londra moţiunile adoptate de regimente în acelaşi sens. Regimentul colonelului Ingoldsby ceru de asemenea întreruperea imediata a tratativelor cu regele şi judecarea lui ; ostaşii îşi exprimau indignarea pentru faptul că Hamilton şi alţi „trădători" încă nu fuseseră condamnaţi.

Sub influenţa atitudinii soldaţilor avu loc la 16 noiembrie, la cartierul general al armatei de la Saint-Albans, o şedinţă a Consiliului ofiţerilor, prezidată de Ireton şi Fairfax. Al doilea, ca de atîtea ori, participă şi se supuse majorităţii îm-

[1] V. I. Lenin, *Probleme principale ale campaniei electorale,* în *Opere,* voi. 17, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1957, p. 403.

[8] K a r l Marx — F r i e d r i c h E n g e l s, *op. cit.,* în *Opere,* voi. 6, p. 117.

potriva convingerilor lui personale, luat de curent şi lipsindu-i curajul de a face hotărît opinie separată. Cromwell nu e amintit a fi participat la acest consiliu. Pînă la 9 noiembrie se mai afla încă la armata din nord, în faţa cetăţii Pontefract. După această dată a părăsit trupele care susţineau asediul şi, evident, a trebuit să ajungă la cartierul armatei, probabil către sfîrşitul lunii noiembrie. Incertitudinea stabilirii itinerarului său întăreşte impresia că în aceste zile hotărîtoare „marele independent" pare a fi preferat să-şi exercite influenţa din umbră. Motivele ? Lipsă de curaj, în nici un caz nu. Mai degrabă calcul politic. Neexpunîndu-se pe primul plan, lăsînd impresia de a nu avea amestec direct în evenimentele ce se pregăteau, Cromwell nu putea recolta decît avantaje, indiferent de rezultatul ciocnirii decisive cu presbiterienii.

Consiliul de la Saint-Albans luă hotărîrea de a înainta parlamentului un protest ultimativ împotriva activităţii sale politice din ultimele luni. Avînd ca redactor principal pe Ireton [1], documentul, purtînd numele de „Mustrarea armatei", fu remis la 18 noiembrie. El susţinea vinovăţia regelui şi necesitatea judecării lui. „Noi cerem ca primul şi cel mai mare vinovat de tulburări, regele, din porunca, cu voia şi în interesul căruia au început toate luptele noastre interne, cu mizeria lor, să fie adus cît mai curînd în faţa judecăţii, pentru înaltă trădare, pentru vărsarea de sînge şi nenorocirile de care e vinovat". Cerea în continuare fixarea unui termen de expirare a mandatului parlamentului şi alegeri pentru o nouă reprezentanţă, care să fie suprema putere în stat. Recomanda alcătuirea unui nou „Acord al poporului", cuprinzînd propunerile potrivite a forma baza pacificării depline a ţării.

La 20 noiembrie, „Mustrarea armatei" fu luată în discuţia parlamentului. Dezbateri violente, risipă de cuvinte, dar nici o hotărîre. Majoritatea presbiteriană amîna mereu trecerea la vot pe tema propunerilor ce-i fuseseră înaintate. în schimb, la 22 noiembrie, ea depuse un nou proiect de dizolvare a armatei, cu excepţia cîtorva garnizoane.

Consiliul militar, pentru a preveni şi de astă dată încheierea definitivă a înţelegerii dintre presbiterieni şi rege, hotărî să se asigure de persoana acestuia, aşa cum făcuse şi înainte cu un an şi jumătate. Ştiindu-1 pe comandantul insulei Wight, Hammond, cîştigat de presbiterieni şi pătruns de o bună doză

[1] Rolul acestuia e din ce în ce mai proeminent. Lilburne spunea că, în lipsa lui Cromwell, el este „alfa şi omega armatei". Din iunie 1646 era ginerele lui Cromwell.

de lealism faţă de rege, gata â se împotrivi cu armele daca cineva ar fi încercat să-i răpească pe prizonier, consiliul militar îl chemă la cartierul general. Hammond, după unele ezitări, se supuse. în absenţa sa, un detaşament de soldaţi şi ofiţeri debarcă, din ordinul secret al consiliului militar, pe insula Wight. Regele se mai afla încă la Newport. în dimineaţa de 30 noiembrie grupuri de ostaşi, purtînd făclii, înconjurară locuinţa regelui şi îl treziră din somn, aducîndu-i la cunoştinţă că trebuie să-i urmeze fără întîrziere. Sub escortă, Carol părăsi insula, fiind condus la castelul Hurst, izolat pe un promontoriu stîncos din Hampshire.

în aceeaşi zi consiliul militar lansă o nouă declaraţie, sub iscălitura secretarului său, John Rushworth. în cuprinsul ei, membrii majorităţii presbiteriene erau calificaţi ca trădători, de care parlamentul trebuie curăţat. Anunţa că armata va merge la Londra „pentru a urmări acolo Providenţa cu care Domnul i-a luminat calea". într-o scrisoare aparte, Fairfax notifică faptul municipalităţii capitalei. Parlamentul şi consiliul municipal i se adresară cu rugămintea de a opri înaintarea armatei. Fairfax nu mai era însă stăpîn pe situaţie : ordinele sale nu mai erau de fapt decît contrasemnări ale hotărîrilor majorităţii independente a consiliului ofiţeresc.

La 2 decembrie, 4 regimente de infanterie şi 6 de cavalerie intrară în Londra. Este a doua ocupare a capitalei de către armată, în cadrul conflictului ei cu parlamentul. Cartierul general se stabili la Whitehall.

Parlamentul, luptînd cu ultimele arme, se situa pe poziţia ignorării acestui fapt. El protestă contra noii arestări a regelui. Speranţa presbiterienilor mai rămînea doar aceea, alimentată de exemplul precedent, din august 1647, că independenţii vor şovăi încă o dată în faţa unei lovituri hotărîtoare împotriva lor. Parlamentul respinse propunerea lui Henry Vane de a se înceta convorbirile cu regele. în dimineaţa de 5 decembrie, după un discurs de mai multe ore al lui William Prynne — odinioară victimă a absolutismului — rămas însă presbiterian convins şi devenit aderent al monarhiei — presbiterienii deciseră acceptarea concesiilor făcute de rege în cursul tratativelor de la Newport, ca suficiente pentru a restabili puterea monarhică efectivă, în persoana lui Carol I. „Răspunsul regelui la propunerile ambelor camere — spuneau ei — formează o temelie îndestulătoare spre a conlucra mai de parte pentru pacea regatului". în aceeaşi zi, Camera Lorzilor,

redusă la vreo 15 membri, îşi dădu asentimentul la punctul de vedere adoptat de Comune.

iw ^aîa acestei situaţii, consiliul militar, întrunit la White-hall in noaptea de 5 spre 6 decembrie, hotărî să împiedice cu orice preţ înţelegerea dintre presbiterieni şi rege. Independenţii se vedeau obligaţi a prelua puterea prin orice mijloc. In dimineaţa de 6 decembrie regimentul de infanterie al colonelului Pride şi cel de cavalerie al colonelului Rich înconjurară clădirea parlamentului. Detaşamente ale lor pătrunseră înăuntru, ocupînd toate intările, scările şi vestibulul care ducea spre capela sf. Ştefan — sala de şedinţe a Camerei Comunelor.

Colonelul Pride, asistat de lordul Grey of Groby, se postă la intrarea principală, cu o listă în mînă. Pe ea erau trecute numele deputaţilor presbiterieni care trebuiau îndepărtaţi din parlament. întrucît Pride nu-i cunoştea personal, lordul Grey trebuia să-1 ajute la identificarea lor.

Cînd primii deputaţi apărură, voind să intre în sala de şedinţe, operaţia începu. Deputaţilor independenţi şi unora dintre presbiterieni li se îngădui să treacă, celor pe care îi avea pe listă Pride le spunea : „Dumneata n-ai voie să treci !"

Se iscă în curînd scandal, sub ochii curioşi ai mulţimii ce se aduna din ce în ce, la distanţa respectuoasă impusă de cordonul ostaşilor. Unii deputaţi se dădură deoparte fără murmur, dar alţii prinseră a protesta. Cel mai vehement era William Prynne. Pe el şi pe alţii mai renitenţi, Pride îi aresta pe loc, închizîndu-i în două camere, chiar în clădire. Numai doi dintre deputaţii de pe listă reuşiră să pătrundă în sală, dar ostaşii, fără a se sinchisi de respectabila incintă, îi urmăriră înăuntru şi îi arestară.

Speakerul Camerei Comunelor găsi de datoria lui să protesteze oficial împotriva procedurii acesteia, nemaipomenite — cel puţin în asemenea proporţii — în istoria parlamentului englez. I se răspunse prin prezentarea unui document intitulat : „Propunerile şi dorinţele excelenţei sale Lordului Fairfax şi ale Consiliului ofiţerilor", în care se cerea Comunelor să excludă din nou din rîndurile deputaţilor pe cei 11 presbiterieni, în frunte cu Holles, cu privire la care se luase o dată hotărîrea de a-i îndepărta din parlament, în 1647, dar asupra căreia majoritatea presbiteriană revenise, după un an. Acum armata pretindea darea lor în judecată, cît şi consimtămîntul Camerei la îndepărtarea a încă vreo 90 de deputaţi, învinuiţi de a fi complotat în favoarea invaziei scoţiene. De asemenea, se

cerea întreruperea oricăror legături cu regele şi imediata acceptare a ultimelor propuneri de natură politică, formulate de armată.

Parlamentul declară că refuză să se întrunească şi să ia orice hotărîre, pînă cînd nu vor reveni pe băncile sale deputaţii alungaţi în acea dimineaţă. împotrivirea Camerei Comunelor se explică prin faptul că pe lista lui Pride se aflau numai presbiterienii mai notorii, mai înverşunaţi. Consiliul ofiţerilor nu prevăzuse excluderea tuturora, socotind, se vede, că restul nu sînt oameni destul de curajoşi pentru a îndrăzni să protesteze, sub ameninţarea armelor. în realitate însă lucrurile s-au desfăşurat puţin altfel, presbiterienii treouţi prin ochiurile năvodului lui Pride reuşind să creeze încă, în ziua de 6 decembrie, o atmosferă defavorabilă independenţilor în parlament.

O delegaţie a Comunelor merse la Fairfax, pentru a avea o explicaţie cu acela care părea a fi răspunzător oficial de recenta acţiune a armatei. Fairfax însă, probabil destul de plictisit de rolul ingrat în care trebuia să figureze fără voie, se ascunsese atît de bine încît nu reuşiră să dea de el nicăieri.

Deputaţii arestaţi cerură să vorbească lui Pride. Ofiţerii ce comandau pichetele de gardă îi informară că acesta „are lucruri mai serioase de făcut". Iar cînd întrebară în temeiul cărui drept se poartă armata astfel cu ei, li se răspunse : „După dreptul spadei !"

Aşa îi răspunsese şi lui Carol I ofiţerul Joyce, cînd se prezentase pentru a-l aresta întîia oară, la castelul Holmby. Mai puţin descumpănit decît deputaţii presbiterieni, regele găsise, nu se ştie cum, resurse pentru a face un spirit : „De cînd sînt, n-am văzut o dispoziţie mai frumos şi mai lămurit scrisă ; nu-i nevoie să o mai citeşti, pentru a o pricepe !...".

Invocarea „dreptului spadei" avea, aşadar, un mic trecut : o aştepta şi un apreciabil viitor. în lista lui Pride, din dimineaţa de 6 decembrie, se puteau deja citi printre rînduri, în transparenţă, cuvintele : „dictatură militară"... Dar pentru o asemenea lectură poate singur Cromwell avea, în ziua aceea, ochi destul de ageri.

în seara de 6 decembrie el îşi făcu, în fine, apariţia la Whitehall. Se hotărîse să rupă rezerva din ultimele săptămîni, deoarece greul acestei „afaceri murdare" trecuse. Declară, senin, că „nu fusese încunoştinţat despre cele petrecute, dar întrucît faptele sînt de acum săvîrşite, el n-are nimic împotrivă". Memoriile unor martori oculari, cum ar fi colonelul,

mai tîrziu generalul, Ludlow, atestă că în cerc restrîns Cromwell i-a felicitat pe Ireton şi pe Pride pentru acţiunea lor. E în afară de orice îndoială că el a fost inspiratorul întregii afaceri, sau, cel puţin, că a fost tot timpul ţinut la curent de Consiliul ofiţerilor, dîndu-şi deplina încuviinţare.

A doua zi, în prezenţa sa, „epurarea lui Pride" fu continuată, pentru a zdrobi şi ultimele resturi ale opoziţiei, manifestate în ajun. Au fost îndepărtaţi astfel din Camera Comunelor 96 de deputaţi, iar alţi 47 au fost arestaţi. în total 143 de persoane. Mai rămăseseră vreo 50 de independenţi şi simpatizanţi ai armatei, o umbră, abia o zecime din parlamentul întrunit în 1640[1]. Poporul, sarcastic, i-a poreclit „Coada Parlamentului Lung."

„Epurarea lui Pride" a fost o lovitură de stat, dată în cadrul revoluţiei burgheze din Anglia. Afişînd momentan un program ce le asigura sprijinul maselor, profitînd de impopularitatea pe care presbiterienii, prin politica lor, şi-o creaseră în rîndul acestor mase, independenţii, cu ajutorul armatei, au pus mîna pe puterea politică ; parlamentul, în care, prin procedura de la 6—7 decembrie, se crease o majoritate independentă, devine de acum un instrument supus în mîinile conducerii armatei. în lupta pentru putere, independenţii, grupare mai mult a păturilor mijlocii ale noii nobilimi şi burgheziei, ca atare — prin forţa lucrurilor — destinaţi a fi un „partid de centru", reuşiseră să neutralizeze complet „dreapta", adică pe presbiterieni ; în scopul acesta ei manevraseră destul de abil pentru a avea sprijinul „stîngii", al levellerilor, puternic reprezentaţi în masa soldaţilor, exponenţi ai micii burghezii, antrenînd însă după ei şi păturile sărace ale oraşelor. Sarcina imediat următoare ce trebuiau să o mai rezolve, în interesul lor, independenţii, era de a neutraliza şi pe levelleri, de a frîna avîntul revoluţionar al maselor şi de a opri astfel revoluţia în punctul şi în momentul convenabil lor, intereselor lor de clasa. Repurtînd succes şi pe frontul „de stînga", independenţii vor desăvîrşi preluarea puterii de către ei. Partida lui Cromwell ya apărea astfel ca principala beneficiară a luptei revoluţionare a poporului englez împotriva feudalismului, absolutismului monarhic şi a oligarhiei burghezo-nobiliare ce căutase mereu a „confisca" revoluţia în folosul ei, pînă în 1648.

[1] Aceasta întrucît mulţi deputaţi, fie presbiterieni fie chiar independenţi, deşi nu fuseseră vizaţi în nici un fel de măsurile luate, au încetat din proprie iniţiativă a mai participa la şedinţe.

Procesul „neutralizării stîngii", care începe acum, comportă trei etape bine distincte. în prima, independenţii satisfac cîteva importante revendicări politice ale maselor, cîştigînd răgazul necesar pentru a se consolida la putere. în a doua fază, ei profită de greşelile şi de lipsa de omogenitate a levellerilor, pentru a zdrobi prin forţă mişcarea acestora, ca şi alte mişcări populare, cu caracter şi mai radical, desfăşurate însă izolat, în fine, în a treia etapă, independenţii lichidează definitiv spiritul revoluţionar din armată, învingresentimentele mai vechi şi mai noi ale soldaţilor faţă de „granzi", corupîndu-i prin cointeresarea în înăbuşirea răscoalelor din Irlanda şi Scoţia, în jefuirea mai ales a poporului irlandez. După aceasta, independenţii se vor putea socoti stăpîni necontestaţi ai Angliei. Numai că, ajunşi la acest rezultat, ei nu vor mai fi conducătorii unei revoluţii, ci lichidatorii ei. Rolul lor nu se mai conturează în funcţie de sarcina progresistă a doborîrii absolutismului feudal, ci pe fondul instaurării dictaturii unei noi clase exploatatoare — burghezia şi nobilimea îmburghezită — împotriva marii majorităţi a poporului englez, înşelat în aşteptările sale, frustrat de roadele victoriilor şi sacrificiilor sale.

în decembrie 1648 masele populare i-au sprijinit pe independenţi în lovitura lor de stat şi în preluarea puterii. Le-au acordat încă o dată încrederea, neputînd întrevedea noua îndepărtare de cauza revoluţiei, pe care aceştia o vor săvîrşi în anii imediat următori. Pe străzile Londrei circulau manifeste în care se cerea condamnarea regelui. împrumutând, după obiceiul vremii şi al locului, citate biblice, aceste foi volante căutau să justifice doborîrea monarhiei de drept divin cu argumente extrase din aceeaşi sursă, pretins supranaturală : „...Sîngele vărsat nu poate afla tămăduire, decît prin sîngele celui ce 1-a vărsat" — glăsuia unul dintr-însele. „Scris este, pe regii voştri să-i legaţi cu lanţuri, pe mai-marii din jurul său, cu cătuşe ferecate, şi să pogorîţi dreptatea asupra lor..." — spunea un altul.

Scrisori cu conţinut asemănător fură trimise parlamentului şi conducerii armatei din comitatele Norfolk, Devon, din Wales şi din portul Huli. Dintre independenţi, Henry Marten şi Ludlow — reprezentînd aripa lor radicală — depuseră insistenţe pe lîngă Cromwell, convingîndu-l să nu mai şovăie nici o clipă, ci să dea curs cererilor poporului.

La 12 decembrie parlamentul anulă hotărîrea anterioară, din iulie, de a fi reprimiţi la şedinţe Holles şi ceilalţi lideri

presbiterieni. în ziua următoare fu anulată oficial şi hotărîrea continuării tratativelor cu regele. Un protest înaintat de deputaţii excluşi, sprijiniţi de cîţiva lorzi, fu respins ca „scandalos şi răzvrătitor".

Altora — regalişti făţişi sau ascunşi — care protestau împotriva aducerii lui Carol I în faţa judecăţii, calificînd această iniţiativă ca ilegală, le răspunse în chip strălucit Milton. în lucrarea sa *Împuternicirile regilor şi ale judecătorilor,* el nu foloseşte argumentele dogmatice, fragmentele din Biblie, ce apăreau adesea în pamfletele şi manifestele populare. Milton recurge la arma raţiunii, la ideile politice înaintate ale vremii sale, la teoria contractului social, demonstrînd pe baza ei dreptul poporului de a-l trage la răspundere pe monarh. „Puterea regilor şi a judecătorilor nu este decît o putere derivată, transmisă şi încredinţată lor de către popor, pentru binele său obştesc, el păstrînd de fapt această putere, ce nu i se poate lua fără o încălcare a dreptului său natural, primit din naştere..."

„Dacă, pentru anumite crime, legea răpeşte făptaşului şi urmaşilor săi întreaga moştenire şi o încredinţează regelui —, ce poate fi mai drept şi mai legiuit decît confiscarea de către popor a titlului şi a averii unui rege care făptuieşte crime asemănătoare ? Numai dacă nu cumva se crede că poporul a' fost făcut anume pentru rege, iar nu dimpotrivă, şi că întreg poporul i-ar fi inferior lui —, ceea ce s-ar putea afirma doar printr-o trădare a demnităţii umane..."

„A afirma, deci, că regii sînt răspunzători numai în faţa lui Dumnezeu, înseamnă a nesocoti orice lege şi orice rînduială. Căci, dacă ei refuză să dea socoteală, atunci toate învoielile şi toate jurămintele făcute de ei la încoronare sînt bătaie de joc şi deşertăciune, iar toate legile pe care se jură să le respecte, degeaba au mai fost întocmite...".

Mai departe, în aceeaşi lucrare, Milton merge pînă la a susţine cu curaj necesitatea şi îndreptăţirea condamnării regelui la moarte : „Regele Spaniei are tot atîta drept să domnească asupră-ne, cît are regele Angliei dreptul de a ne guverna despotic. Dacă întîiul, nefiind legat de noi prin nici o învoială, ar veni el însuşi din Spania pentru a ne subjuga sau pentru a ne distruge, poporul Angliei ar fi îndreptăţit să-1 ucidă în luptă sau să-l prindă şi să-1 osîndească la moarte ; dar un rege englez, care e ţinut prin atîtea învoieli, foloase Şi onoruri, să vegheze la bunăstarea poporului său, ce drept poate invoca, şi ce temei are ca, în dispreţul tuturor legilor

şi parlamentelor — singura noastră legătură de supunere faţă de el, — să creadă că, după şapte ani de război ce a costat viaţa celor mai vrednici supuşi ai săi, ar putea să scape fără a fi tras la răspundere, fiindcă aşa-i este voia, şi în virtutea unei prerogative inexplicabile, — ca o persoană divină, de dragul căreia mii şi mii de creştini ucişi să rămînă nerăzbunaţi, pîngărind cu trupurile lor măcelărite întreaga ţară, şi chemînd la răzbunare împotriva celor vii, care ar fi trebuit să le facă dreptate ? !" *K*

Alături de independenţi îşi precizează din nou programul şi levellerii. Ca urmare a unor tratative dintre Ireton şi Lilburne, apare la 15 decembrie al doilea „Acord al poporului", purtînd titlul complet : „Temeliile libertăţii, sau un Acord al Poporului" [2]. El reprezenta planul de instaurare a republicii democratice. Prevedea dizolvarea parlamentului la 30 aprilie 1649 şi noi alegeri „democratice", prin lărgirea dreptului de vot. Se acorda acest drept tuturor bărbaţilor adulţi, exceptîndu-i pe servitori, pe cerşetori, pe regalişti şi pe cei ce aveau să refuze semnarea „Acordului", adică să recunoască această nouă constituţie. Viitorul parlament, compus dintr-o singură Cameră, trebuia să cuprindă numai 300 de deputaţi, în loc de aproximativ 500, cîţi avea pînă atunci Camera Comunelor. Ca organ suprem al puterii executive, ales de parlament, răspunzător şi controlat de acesta, se crea Consiliul de Stat. El urma să întrunească atribuţiile unui guvern şi totodată ale unui prezidiu al republicii.

Luat în dezbaterea secretă a Consiliului ofiţerilor, al doilea „Acord al poporului" suferi unele modificări : dizolvarea parlamentului era fixată pentru 1 aprilie, iar noile alegeri pentru luna mai. Parlamentul avea să fie compus din 400 de deputaţi, iar dreptul de vot era şi mai puţin „universal", întrucît se introducea obligaţia ca alegătorul să aibă o proprietate şi să locuiască permanent în districtul electoral în care se înscriau, la vot[3].

Tot în asemenea consfătuiri secrete, uneori în cadru şi mai restrîns decît cel al Consiliului ofiţerilor, şefii independenţilor hotărîră înlăturarea de la tron a lui Carol şi a ce-

---

[1] John Milton, *Scrieri alese,* pp. 179—181, unde lucrarea e datată greşit, 1641 ; însuşi contextul arată clar că ea a fost scrisă în perioada judecării regelui.

[2] „Foundations of Freedom, or an Agreement on the People".

[3] Vernon F. Snow, *Parliamentary Reapportionment Proposals in the Puritan Revolution,* în „The English Historical Review", iulie 1959, voi. LXXIV, nr. 292, pp. 409—412.

lor doi fii mai mari ai săi, care luptaseră cu armele în timpul războiului civil. Coroana urma să revină celui de-al treilea principe, Henric duce de Gloucester, în vîrstă de abia 9 ani, care avea. să domnească sub tutela noilor instituţii de stat. Reiese, aşadar, că pînă în ultima clipă Cromwell şi Ireton s-au străduit să menţină, fie şi numai o fantomă de monarhie *.

La *21* decembrie, Consiliul ofiţerilor, fără a fi informat de hotărîrile luate în cerc restrîns, aprobă, cu o mică majoritate, decapitarea regelui. Bineînţeles că şi această decizie rămase secretă, pentru a se crea impresia că soarta regelui s-a decis numai în cadrul procesului, cu toate formele legale şi fără nici o presiune de nicăieri.

Agitaţia populară împotriva regelui se intensifică în a doua jumătate a lunii decembrie. In ziua de 23, Camera Comunelor institui o comisie care să studieze procedura judecării regelui şi a altor vinovaţi. în aceeaşi zi, la ordinul lui Cromwell, colonelul Harrison îl aduse pe rege de la castelul Hurst la Windsor. Aci, pentru întîia dată în lunga sa captivitate, el fu trecut*la regim de închisoare.

Pe baza raportului comisiei instituite, la 1 ianuarie 1649 Camera Comunelor statornici că, potrivit spiritului legilor fundamentale ale statului, actul unui rege de a porni război împotriva parlamentului şi ţării trebuie considerat ca înaltă trădare. Carol Stuart, „actualul rege", se făcuse vinovat de această crimă. în consecinţă, Camera Comunelor dispuse înfiinţarea unei „înalte curţi de justiţie", tribunal extraordinar însărcinat să-1 judece. A doua zi problema trecu în dezbaterea Camerei Lorzilor. Erau de faţă 16 membri, un număr record, dat fiind că în timpul ultimelor evenimente respectabila instituţie îşi ţinuse uneori şedinţele numai cu patru participanţi. Lorzii refuzară să confirme măsura de dare în judecată a regelui. Unul dintre ei, contele Denbigh, declară că mai curînd s-ar lăsa tăiat în bucăţi decît să ia parte la asemenea act. Manchester argumentă imposibilitatea calificării regelui ca trădător şi a judecării lui de către parlament, deoarece — susţinu el —, fidel teoriei constituţional-juridice medievale —, numai regele însuşi, *împreună* cu cele două Camere, formează parlamentul.

Dar nu numai Manchester era tare în teorii, ci şi Comunele. Teoriile acestora aveau un avantaj hotărîtor : erau

[1] Vezi E. A. Kosminski — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit-,* voi. I,

înţelese şi împărtăşite de mase, dobîndind astfel o irezistibilă forţă revoluţionară. La 4 ianuarie, aplicînd principiul suveranităţii poporului, lansat şi susţinut de levelleri, Camera Comunelor se proclamă puterea supremă în stat, ca singura instituţie formată din reprezentanţi aleşi.

„...Comunele Angliei declară că, după Dumnezeu, poporul este sursa oricărei puteri legitime. Ele declară de asemenea că, fiind alese şi reprezentînd poporul, Comunele Angliei, întrunite în parlament, au puterea supremă în această ţară. Ele mai declară că ceea ce e statornicit ca lege de către Comune, întrunite în parlament, are putere de lege şi e obligatoriu pentru poporul acestei ţări, chiar dacă n-ar primi încuviinţarea şi întărirea din partea regelui şi a Camerei Lorzilor".

Aceste cuvinte erau luate aproape textual dintr-un pamflet al lui Lilburne, scris încă în 1646. Ideea suveranităţii poporului, idee justă, înaintată, nu-şi va putea găsi însă adevărata traducere în fapt nici sub dominaţia burgheziei. Ea va fi de la început măsluită, fiindcă cei aleşi în parlamentul englez nu erau adevăraţii reprezentanţi ai poporului, ci ai noii nobilimi şi burgheziei. Pentru a^şi consolida dominaţia de clasă, aveau şi ele nevoie de un mit; suveranitatea poporului, falsificată, nu reprezintă nimic mai mult în ochii burgheziei, în condiţiile aplicării ei în regimurile burgheze. Un mit laic, burghez, opus celui feudal al „dreptului divin", păstrînd însă în acea epocă, în formularea sa, ceva din tonalitatea unei predici calvine.

Cu toate acestea, privind lucrurile în comparaţie cu stările anterioare, actul de la 4 ianuarie are un conţinut progresist, în raport cu vechile şi rigidele tradiţii politice din Anglia, îl putem considera chiar un act revoluţionar. De acum înainte, atît autoritatea regelui cît şi cea a Camerei Lorzilor nu mai puteau invoca dreptul de a lua hotărîri cu putere de lege. Poporul englez nu mai era obligat să dea ascultare decît legilor votate de Comune.

Lorzii, văzîndu-se paralizaţi, făcură o încercare extremă de a ajunge la un compromis, pentru a-şi păstra prerogativele. Ei se declarară gata să accepte o lege care ar stabili vina de înaltă trădare pentru orice rege care de la acea dată *în viitor* ar ridica armele împotriva parlamentului. Nimeni nu-i mai luă în seamă. Camera Comunelor dădu dispoziţia de a se grava o nouă mare pecete a statului, cu in-

scripţia: „în anul întîi al libertăţii restaurate prin mila Domnului, 1648" *.

La 6 ianuarie apăru „Actul de constituire a înaltei curţi de justiţie". Era formată din 135 de membri, juraţi şi judecători în acelaşi timp. Figurau în cadrul ei ofiţeri superiori ca : Fairfax, Cromwell, Ireton, Harrison, Ludlow, Fleetwood, Lambert, Rich, Pride, Skippon, Robert Lilburne şi alţii. Membrii civili întruneau o serie de lorzi, jurişti şi pe aldermenii consiliului municipal al Londrei, care însă refuzară să îndeplinească funcţia ce le era atribuită, la fel cu lorzii şi cu unii jurişti. Chiar Fairfax se abţinu de la participare. A rămas de pomină, în ce-l priveşte, replica dată din sală de soţia lui cînd, la prima şedinţă a tribunalului, la apelul membrilor curţii, i s-a citit numele : „E prea deştept pentru a fi de faţă !..." Presbiterianismul, loialismul tăinuit, dădea ultima bătălie... Nu era în stare să o ducă altfel, decît prin această rezistenţă pasivă. Faptul era oarecum prevăzut. Chiar înainte de constituirea tribunalului, parlamentul hotărîse că sentinţa acestuia va fi valabilă şi numai cu 20 de membri prezenţi. Ca preşedinte al curţii fu ales eminentul jurist John Bradshaw. în persoana lui găsea în fine satisfacţie postumă personalitatea mentorului juriştilor englezi ce luptaseră în numele burgheziei, împotriva absolutismului regal : Edward Coke.

Tribunalul numi două comisii, una prezidată de Ireton, cealaltă de Ludlow, pentru a pregăti actul de acuzare. Comisiile lucrară aproape două săptămîni. Cînd anunţară că şi-au încheiat misiunea, regele fu adus de la Windsor la Londra. Era în 19 ianuarie 1649. A doua zi începu procesul. Dezbaterile se desfăşurau în aceeaşi sală din palatul Westminster în care fusese judecat Strafford. Procesul era public, iar interesul stîrnit — uriaş. Sala era tot timpul ticsită de lume. De o parte, pe un podiu dominat de fotoliul preşedintelui, se aflau locurile judecătorilor. Nu erau de faţă decît 68, din cei 135 prevăzuţi. Dar aceştia erau hotărîţi să meargă pînă la capăt în încheierea socotelilor cu monarhia. Toţi gravi, de alură puritană, în pelerine negre cu gulere răsfrînte de dantelă albă, pălării înalte. Sugerau parcă un grup întrunit în vederea oficierii unei ceremonii de iniţiaţi [a]i vreunui cult misterios...

Ui

*. .'.In calendarul folosit atunci în Anglia anul începea la 25 martie. Ue*n* ianuarie era printre ultimele luni ale anului 1648.

în raţa fotoliului prezidenţial era aşezată mâsâ la Care luau loc secretarii. Pe ea se aflau depuse, încrucişat, însemnele puterii : spada şi sceptrul.

Către mijlocul sălii se improvizase o boxă, împrejmuită cu scînduri, în care, pe un jilţ tras în catifea, urma să şadă acuzatul.

Carol apăru, condus de o escortă de 32 de ostaşi înarmaţi cu halebarde, comandată de colonelul Hacker. Tăcerea se aşternu în sală, în timpul cît o străbătu, pînă la locul său. Nimeni dintre judecători nu se ridică şi nu se descoperi. Regele făcu la fel. Cercetă îndelung cu privirea pe judecătorii săi, văzînd multe figuri cunoscute.

Se dădu citire actului de acuzare. Carol ascultă cu un aer dispreţuitor, întrerupînd pe alocuri lectura cu exclamaţii ironice. în esenţă, acuzaţia pornea de la teza că regele a fost învestit cu puterea sa pentru a guverna poporul în conformitate cu legile ţării, pe care jurase a le respecta. în năzuinţa sa spre o putere nelimitată şi tiranică, regele Carol Stuart şi-a încălcat însă jurămîntul şi a comis fapte josnice, dezlănţuind războiul civil şi tulburînd pacea ţării.

După citirea actului de acuzare, preşedintele voi să înceapă interogatoriul. Regele refuză să răspundă la întrebări, înainte de orice voi să ştie în numele cui fusese adus el în faţa judecăţii şi tras la răspundere pentru faptele sale ? Bradshaw îi răspunse : „în numele Comunelor Angliei !..."

Un schimb de cuvinte destul de viu urmă între acuzat şi preşedinte. Carol contestă legalitatea tribunalului, a principiului constituirii şi procedurii sale, a fondului acuzării. „Dumneavoastră încălcaţi în mod grosolan privilegiile parlamentului, înlăturînd cu totul Camera Lorzilor, alungind şi terorizînd o bună parte din Camera Comunelor". Declară de asemenea că el n-a fost niciclnd ales ca rege, ci a domnit în temeiul dreptului divin, prin urmare nu răspunde pentru faptele sale decît în faţa lui Dumnezeu. Bradshaw îi interzise să folosească expresii prin care să conteste legalitatea tribunalului. Ordonă apoi ca acuzatul să fie scos din sală şi declară închisă şedinţa.

Care era bilanţul primei zile a procesului ce atrăgea asupra Londrei privirile întregului continent ? Contemporanii nu-i puteau înţelege sensul mai adînc. Poziţia adoptată de acuzare şi acuzat poate servi pentru o anumită concluzie doar urmaşilor, mai tineri cu trei veacuri, acumulînd experienţa şi ştiinţa acestora. Concluzia e aceeaşi, ca şi în cazul

procesului lui Strafford. Nu se pot judeca evenimentele, oamenii şi faptele lor în temeiul unei justiţii eterne şi imuabile. Realitatea socială e într-un continuu proces de transformare şi dezvoltare. Noul învinge vechiul, înmormîntînd odată cu el şi tot ceea ce căuta să-i justifice permanenţa. *Realitatea* sa conferă noului calitatea de a fi şi *raţional.* Justiţia, cu principiile sale, e un produs — în continuă dezvoltare şi el — al realităţilor economice şi social-politice concrete. De aceea, şi în Anglia, justificarea judecării regelui n-avea sens a fi căutată într-un principiu de drept ca atare. Ea era îndreptăţită pentru că aceste noi principii juridice reflectau interesele claselor şi păturilor sociale înaintate, a căror victorie pe plan politic asupra vechiului regim deschidea societăţii engleze calea spre o treaptă superioară de dezvoltare. Această realitate obiectivă face ca actul judecării regelui să fie şi just, şi necesar ; el se încadrează în seria de măsuri chemate să înlăture piedicile" ridicate de clasele reacţionare în calea progresului. Justeţea condamnării lui Carol Stuart poate fi înţeleasă în toata semnificaţia sa numai în această largă perspectivă istorică.

Scena din prima şedinţă se repetă şi în zilele următoare. Regele nu voi să răspundă la întrebările ce-i erau adresate. Sosirea şi plecarea sa din sala procesului dădu ocazie la manifestaţii din partea imensei mulţimi adunate pe străzile din jurul Westminsterului. Ca un tunet se ridica din mase strigătul : „Judecată, moarte !". Se auzeau însă, mai izolat, şi aclamaţii; erau rodul agitaţiilor presbiteriene.

Intervenţii şi presiuni se abătură din toate părţile. Din străinătate, prinţul de Wales scrise o scrisoare lui Fairfax. Regina Henrietta-Maria, prin intermediul trimisului francez, se adresă Camerei Comunelor. Comisarii Scoţiei, reveniţi după restabilirea păcii, protestară împotriva tratamentului aplicat regelui — care era şi al lor — fără ca parlamentul din Edinburgh să fie consultat. O ambasadă extraordinară din partea Stărilor Generale ale Olandei era pe drum, spre a încerca salvarea celui de curînd şi de aproape înrudit cu casa de Orania.

Unii dintre membrii tribunalului începură a da semne de şovăială. Lucrările însă continuară. Fură ascultaţi mai mulţi martori, se luă cunoştinţă de o serie de acte scrise, căzute în mîinile armatei în timpul războiului, care probau vinovăţia regelui în urzirea războiului civil şi încercările l de a atrage o intervenţie străină.

La 26 ianuarie curtea intră în deliberare. Celor ce şovăiau li. se opuse Cromwell, argumentînd cu dîrzenie necesitatea pedepsei cu moartea şi însemnătatea sa istorică. „Săvîrşiţi o operă de scurtă durată, dar dreaptă. Domnul vă porunceşte acum să-1 pedepsiţi pe acest asupritor al Angliei. Fapta aceasta va fi pomenită în vremurile ce vor veni cu respect de toţi creştinii şi cu groază de toţi tiranii lumii... O dată cu capul, îi vom tăia şi coroana pe care o poartă...".

Sentinţa de condamnare fu adoptată. O semnară 62 de membri ai înaltei curţi. Ea declara pe Carol Stuart „tiran, trădător, ucigaş şi duşman al statului, trebuind a fi trecut din viaţă în moarte, prin despărţirea capului de trunchi".

La 27 ianuarie tribunalul se întruni în ultima şedinţă. Regele ceru să fie admisă o convocare a ambelor Camere ale parlamentului, în prezenţa lui. La îndemnul lui Cromwell, cererea fu respinsă, trecîndu-se la pronunţarea sentinţei. Luă cuvîntul mai întîi Bradshaw. Inspirîndu-se din juriştii de seamă din trecutul Angliei, el demonstra încă o dată legalitatea judecăţii ce avusese loc. Judecătorii — spuse el — stau pe tărîmul legii. Pentru ei legile sînt mai presus decît regii, iar parlamentul mai presus de legi; fiindcă acesta le creează, întrunindu-se în numele poporului. Regele, ca depozitar al puterii, poate fi socotit mai presus decît oricare cetăţean, ca persoană luată separat. Dar nu poate sta pe o treaptă superioară faţă de poporul, luat ca un întreg, poporul care i-a încredinţat puterea, spre binele său. De aceea, regele trebuie să răspundă în faţa poporului. Aduse şi argumente istorice. Chiar din trecutul Angliei. Arătă că au mai fost împrejurări în care unii regi, de pildă Eduard al II-lea, sau Richard al II-lea [x], au fost înlăturaţi ca nevrednici.

După ce el isprăvi, secretarul citi sentinţa. Regele ceru cuvîntul, dar Bradshaw i-1 refuză, ordonînd gărzii să-1 ducă pe arestat.

Ultimul act al acestui dramatic eveniment se consumă la 30 ianuarie 1649. Regele mai petrecu două zile în castelul St. James. între timp, în faţa "Whitehallului, pînă în dreptul uneia dintre marile ferestre ale faţadei, se ridică, înalt, eşafodul.

[1] Primul în 1327, al doilea în 1399. Exemplele nu erau tocmai potrivite. Ambii suverani amintiţi au fost siliţi să abdice în favoarea unor urmaşi direcţi sau colaterali, de niște revolte ale marii nobilimi, deci în cadrul unor manifestări ale anarhiei feudale, a luptei pentru tron între diferite facţiuni. Este deci o deosebire fundamentală între aceste precedente şi actul din 1649.

în dimineaţa execuţiei Carol fu condus de la St. James la Whitehall, escortat de un puternic detaşament de halebardieri. Mulţimea se înghesui la trecerea sa, cît şi în jurul eşafodului, îmbrăcat în pînză neagră. Regele rămase un timp sub pază în celebra sală a banchetelor. La ora fixată, printr-o fereastră a ei, păşi direct pe eşafodul anume construit astfel, cu o aripă lipită de clădire. Era însoţit de episcopul anglican Juxon. Aici îl aştepta călăul, mascat[1].

Carol îşi impuse o ţinută demnă. Rosti o scurtă cuvîntare, ale cărei idei şi le notase pe o hîrtiuţă, ce i se vedea, albă, fluturată în mîna sa de vîntul rece al dimineţii de ianuarie, care-i risipea vorbele, făcîndu-le înţelese doar celor înghesuiţi mai aproape, pînă la grilajul de halebarde al gărzilor ce înconjurau eşafodul. Negă orice vinovăţie, încercînd să arunce toată răspunderea celor petrecute în Anglia pe seama adversarilor săi. Îşi trăda conştiinţa chinuită de amintirea lui Strafford, cînd spuse că, după părerea lui, o judecată nedreaptă îngăduită odinioară de el, e pedepsită acum printr-o alta, care loveşte propria sa persoană. Pînă în clipa supremă acest reprezentant al absolutismului feudal n-a înţeles, sau n-a vrut să se vadă că a înţeles, adevăratele crime pe care trebuia să le ispăşească.

îngenunchind, el făcu semn călăului şi freamătul surd care străbătu mulţimea dădu de veste pînă departe că într-o clipă totul se sfîrşise.

Coşciugul cu trupul lui Carol fu depus în capela castelului Windsor. S-a ţesut legenda că, în noaptea care a urmat execuţiei, Cromwell ar fi mers să vadă cadavrul. Privindu-1

[1] Faptul nu era, în sine, extraordinar. Meseria aceasta stîrnind oprobriul concetăţenilor, mulţi dintre cei care o pra.cticau încercau să rămînă necunoscuţi. In legătură cu un astfel de eveniment s-au ivit însă comentarii nenumărate, mai ales din partea regaliştilor, care ar fi voit cu orice preţ să afle numele călăului, pentru a se putea răzbuna pe el. N-au lipsit de a insinua un moment că însuşi Cromwell ar fi făcut-o. Bănuielile lor au căzut apoi asupra unui dr. Doreslaar (Dorislaus), pe care l-au şi asasinat mai tîrziu, cînd acesta a mers la Haga ca ambasador al republicii engleze. „Misterul" a fost alimentat şi de circumstanţa că nici un memorialist, chiar din cei mai iniţiaţi în evenimente, n-a ştiut sau n-a vrut să consemneze numele acestei persoane. La fel a dat de bănuit şi absenţa numelui în documente. Nu prezintă încredere mărturisirea făcută în 1670, pe patul de moarte, de un anume Hugh Peachell, emigrat înainte cu 20 de ani în insula Barbados, care a susţinut că el a fost călăul misterios, primind pentru aceasta 100 de lire sterline. Cf. M. B r o s c h, *op. cit.,* voi. VII, pp. 305—306. împotriva tuturor supoziţiilor forţate, Gardiner crede că n-a fost substituit nimeni călăului obişnuit, pe nume Brandon. Cf. *op. cit.,* III, pp. 596—597, nota 2.

atent, s-ar fi exprimat cu răceală : „Era un corp zdravăn, promitea să trăiască mult"... Cuvintele acestea nu par probabile. Cromwell n-a fost, fără îndoială, un emotiv, dar nici un om care să afişeze un cinism gratuit. S-a purtat de multe ori neîndurător, dar întotdeauna socotind că îndeplineşte astfel o raţiune politică determinată. Deşi, la rîndul ei, inexactă, mai aproape de firea şi comportamentul său este versiunea după care, clătinînd din cap, ar fi rostit în şoaptă : „Crudă necesitate !..." [1].

Carol fu înmormîntat alături de Henric al VlII-lea. în aceeaşi criptă zăceau osemintele tatălui Elisabetei şi cele ale nepotului Măriei Stuart...

[1] Wolfgang Mi eh a el, *Cromwell,* voi. I, Berlin, 1907, p. 216; G a r d i n e r, *op. cit.,* III, p. 604.

dată cu capul, îi vom tăia şi coroana pe care o poartă Cuvintele lui Cromwell intuiseră această necesitate, " impusă de lupta poporului, precum şi consecinţele ei inevitabile, în scurt timp, Anglia suferi cele mai profunde transformări politice din istoria sa.

încă în ultimele zile ale procesului regelui, parlamentul stabili noua formulă care avea să precedeze toate actele oficiale : „în numele apărătoarei libertăţii Angliei, puterea parlamentului...". La 30 ianuarie, el decretă că proclamarea oricărui rege, fără încuviinţarea parlamentului, constituia o trădare.

La 1 februarie se anunţă că sînt reprimiţi în parlament toţi deputaţii care, deşi epuraţi de Pride, sînt dispuşi să revină asupra atitudinii lor, renunţînd la acea hotărîre din 5 decembrie 1648, potrivit căreia ultimele propuneri acceptate de rege în cursul tratativelor constituiau baza restabilirii unui regim politic normal în ţară. Efectul acestui anunţ n-a fost decît parţial. Puţini dintre cei alungaţi reveniră. Semnificativă rămîne însă încercarea independenţilor de a atrage la colaborare măcar o parte dintre presbiterieni, de îndată ce, prin executarea regelui, s-au achitat, după socoteala lor, de toate concesiile faţă de mase.

La 6 februarie, cu o majoritate de 44 de voturi contra 29, fu desfiinţată Camera Lorzilor, ca „nefolositoare şi primejdioasă", fiind „o ramură a tiraniei". Lorzii aflară de hotărîre, în timpul unei şedinţe. Discutară îndelung ce atitudine să ia ; în cele din urmă amînară dezbaterea „pentru a doua zi la orele 10 dimineaţa". S-au văzut însă obligaţi să prelungească termenul... vreo opt ani... Cînd s-au întrunit din nou, au făcut-o beneficiind de bunăvoinţa şi de invitaţia lui Cromwell.

A doua zi, 7 februarie 1649, s-a votat de către Comune desfiinţarea demnităţii regale, ca „nefolositoare, împovărătoare şi primejdioasă pentru libertatea acestei ţări".

Anglia devenea astfel, în fapt, o republică. Cele două acte de mai sus au fost reelaborate şi votate în formă de lege, în zilele de 17 şi 19 martie. Iar la 19 mai, în cadrul unei solemne ceremonii, Anglia a fost oficial proclamată „republică şi stat liber" *.

Ca organ executiv suprem, subordonat însă parlamentului, luă fiinţă Consiliul de Stat. împuternicirile sale erau anuale, dar au fost reînnoite cu regularitate pînă în 1653. Era compus din 41 de persoane, alese numai dintre acelea care aprobaseră condamnarea regelui, desfiinţarea puterii regale şi a Camerei Lorzilor. însăşi formula jurămîntului membrilor săi impunea acestora a servi cu credinţă republicii, „fără rege şi fără Camera Lorzilor". între membrii Consiliului de Stat figurau cinci aristocraţi, conţii Pembroke, Salisbury şi Denbigh [2], lorzii Grey of Wark şi Grey of Groby. Dintre ofiţerii superiori intrară Fairfax, Cromwell, Skippon, Ludlow, Hutchinson, Popham şi alţii. Iluştri parlamentari independenţi ca Henry Vane, Henry Marten şi Arthur Haselrig, jurişti de seamă ca Bradshaw, Oliver Saint-John, Henry Rolle şi Whitelocke au fost de asemenea aleşi. Parlamentul respinse însă candidatura colonelului Harrison şi pe cea a lui Ireton ! Primul, desigur din cauza unor simpatii pentru levelleri ; al doilea, ca răzbunare a „Cozii" parlamentului, care nu-i ierta „epurarea lui Pride" şi declaraţia că n-ar fi stricat ca parlamentul să fi fost cu totul dizolvat.

Dintre membrii Consiliului de Stat 31, erau deputaţi. Consiliul alese ca preşedinte pe Bradshaw. Nu toţi cei care îl compuneau au luat parte în chip permanent la lucrările sale. Numărul lor real s-a ridicat la cel mult 30—35, iar efectiv, în tot timpul au lucrat abia vreo 15 membri.

Crearea Consiliului de Stat voia să realizeze ideea unei conduceri colective. Legea din 17 martie 1649, prin care era oficial abolită monarhia, susţine direct acest principiu, atacînd în repetate rînduri formula conducerii statului de către o singură persoană.

---

[1] „Commonwealth and Free State".

[2] Cu acesta se făcuse o mică excepţie; ţinîndu-se seamă de meritele sale, ca general-maior în armata parlamentului (pînă la legea renunţării voluntare din 1645) şi ca susţinător al armatei împotriva presbiterienilor, se trecu peste opoziţia sa faţă de judecarea regelui, asupra căreia, de altfel, în timpul procesului, el n-a insistat.

„... S-a văzut din experienţă că funcţia regală, ca şi în general puterea concentrată într-o singură persoană este nefolositoare, împovărătoare şi primejdioasă libertăţii... şi că, îndeobşte şi în chip firesc, o singură persoană ajunsă la atare putere o foloseşte în interesul său, pentru a întreprinde atacuri împotriva libertăţii legale a poporului şi pentru a aşeza voinţa şi puterea lui deasupra legilor..." [1].

Consiliul — organ prezidenţial colectiv al statului — exercita atribuţiile sale administrative prin numeroase comitete, avînd rosturile aproximative ale unor ministere moderne. Era, de pildă, cîte un comitet pentru armată, flotă, administraţie monetară, pentru sechestrarea bunurilor delincvenţilor, vînzarea domeniilor coroanei etc. Acestora le corespundeau în general comitete ale parlamentului, destinate să controleze îndeplinirea sarcinilor de resort pe plan executiv. Comitetele Consiliului de Stat şi cele ale parlamentului erau astfel în continuă legătură şi conlucrare[2]. într-o oarecare măsură, după cum se vede, revoluţia burgheză a modificat vechiul aparat de stat ; nu 1-a desfiinţat însă complet, nici nu i-a schimbat funcţiile esenţiale, ci mai mult forma, făcîndu-1 mai operativ, adaptîndu-1 intereselor noii clase dominante. „Pentru burghezie este avantajos ca revoluţia burgheză să nu mături cu prea multă hotărîre toate rămăşiţele trecutului, ci să mai lase unele dintre ele, cu alte cuvinte ca această revoluţie să nu fie pe deplin consecventă, să nu meargă pînă la capăt, să nu fie hotărîtă şi necruţătoare" [3].

Revoluţia atinsese punctul culminant pe tărîm politic. Dar oare învinsese ea cu adevărat ? Cele spuse despre organizarea puterii în cadrul republicii profilează de pe acum o umbră de scepticism asupra acestei întrebări. La atît să se fi mărginit poporul englez în lupta sa pentru libertate ? Idealul său să fi fost ca, răsturnînd monarhia, să instaureze o conducere în componenţa căreia nu intra nici un reprezentant al maselor, nici măcar al micii burghezii ? Parlamentul şi Consiliul de Stat reprezentau o minoritate socială. E o „repu-

[1] Julius Hatschek, *Englische Verfassungsgeschichte bis zum Regierungsantritt der Konigin Victoria,* Miinchen und Berlin, 1913, P- 444. Autorul citează legea cu data de an greşită, 1648, neţinînd seamă de calendarul de atunci din Anglia.

[2] *Ibidem,* p. 447.

[3] V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia* «fmocratică, în Opere *complete^* voi. 11, ed. a Ii-a, Editura Politică, ■Bucureşti, 1962, p. 36.

blică a independenţilor" aceea ieşită din frămîntările sîngeroase ale anului 1648.

Poziţia specifică a independenţilor, cîtă vreme ei fuseseră doar un curent, un fel de partid politic, se transpune acum asupra republicii engleze dominate de ei. înainte de 1649, independenţii combătuseră monarhia feudalo-absolutistă, marea nobilime reacţionară, anglieanismul şi oligarhia bur-ghezo-nobiliară presbiteriană. Dar combătuseră în acelaşi timp şi mişcarea democratică a levellerilor — păturile inferioare ale burgheziei ; înăbuşiseră cu forţa şi mişcările ţărăneşti care nu se încadraseră în lupta organizată contra re-galiştilor.

Aceleaşi coordonate le vom regăsi în însăşi politica internă „oficială" a republicii engleze. Ea va fi o formulă politică pendulatorie, constrînsă mereu să lupte între două focuri: împotriva contrarevoluţiei regaliste-presbiteriene şi împotriva continuării şi adîncirii revoluţiei, cerute de mica burghezie, cît şi de masa largă a lucrătorilor şi ţărănimii, ale căror revendicări social-economice nu fuseseră satisfăcute, iar independenţii nici nu voiau să le satisfacă, acestea fiind contrare intereselor lor de exponenţi ai unor pături proprietare şi exploatatoare.

Echilibrul instabil al regimului republican englez — în ciuda unor incontestabile şi răsunătoare succese politico-militare — este, prin urmare, un reflex al bazei sale sociale relativ înguste.

Aceeaşi problemă care se pusese independenţilor în vara anului 1647, se repeta acum în proporţii mai mari, cu implicaţii şi mai delicate.

Pînă la urmă, conţinutul principal al politicii independenţilor, în frunte cu Cromwell, se va preciza în sensul combaterii şi înăbuşirii, prin forţă brutală sau prin manopere de deviere şi corupere, a feluritelor forme în care continuă şi după 1649 agitaţia revoluţionară a maselor. Independenţii vor fi siliţi, pentru a-şi menţine şi consolida dominaţia, să recurgă la o dictatură făţişă, sprijinită direct pe armată. în cadrul acestui proces ei se vor defini tot mai clar ca reprezentanţi ai claselor avute, ca apărători, în ultimă instanţă, ai intangibilităţii proprietăţii private, în structura ei existentă atunci în Anglia, împotriva tendinţei populare de a opera o reîmpărţire a proprietăţii, sau chiar — ca fenomen mai izolat şi cu caracter pe atunci utopic — o desfiinţare a ei. Pe această bază independenţii vor înclina treptat,către

marea burghezie şi nobilime. într-o primă etapă, către partida presbiteriană. Ei vor reconstitui astfel un bloc al claselor posedante din Anglia, sub conducerea lor, lărgind întrucîtva baza socială a regimului, în perioada numită a „protectoratului". Cînd împrejurările interne, raporturile de clasă, lupta maselor vor dovedi că şi această formulă politică nu este destul de solidă pentru a realiza frînarea completă a revoluţiei, regimul burghez va face un pas mai departe în aceeaşi direcţie conservatoare, reacţionară. Va recurge la alianţa cu clasa socială răsturnată de la putere încă în prima fază a revoluţiei : vechea nobilime, cu anexa ei, clerul anglican. Preţul pentru această nouă lărgire a alianţei de clasă îndreptate împotriva maselor, independenţii şi presbiterienii îl vor achita fără prea multe şovăieli : restaurarea monarhiei. Acesta este drumul ascendent şi descendent al revoluţiei engleze... „creşterea şi descreşterea" ei, cu explicaţia sa, decurgînd din dialectica raporturilor obiective de clasă. O particularitate a desfăşurării acestui proces din Anglia, spre deosebire de Franţa de la finele veacului al XVIII-lea, constă în faptul că *aceeaşi partidă şi chiar aceeaşi persoana* o întîl-nim jucînd un rol conducător, atît în faza în care revoluţia se dezvoltă, se adînceşte, cît şi în aceea în care ea se opreşte la jumătatea drumului, coborînd apoi pas cu pas către marasmul restaurării monarhiei. Particularitatea aceasta se explică, în primul rînd, prin dezvoltarea mai slabă a conştiinţei şi a organizării politice a maselor din Anglia veacului al XVII-lea, în comparaţie cu Franţa din ultimul deceniu ai secolului al XVIII-lea. De aceea, în Anglia masele n-au putut exercita aceeaşi presiune asupra grupărilor conducătoare ale revoluţiei. Făcînd o succintă comparaţie între revoluţiile din Anglia şi Franţa, Engels spune : „Revoluţia engleză din secolul al XVII-lea este întru totul prototipul revoluţiei franceze din 1789. în «Parlamentul cel lung» se pot deosebi cu uşurinţă cele trei trepte cărora le-au corespuns în Franţa Adunarea constituantă, Adunarea legislativă şi Convenţia naţională ; trecerea de la monarhia constituţională la democraţie, la despotismul militar, la restauraţie şi la revoluţia *juste-milieu* * se conturează net în revoluţia engleză. *Cromwell întruneşte în una şi aceeaşi persoana pe Robespierre şi pe Napoleon* (sublinierea noastră. *CM.)* ; girondinilor, montag-

Moderată.

narzilor, h£bertiştilor şi babuviştilor le corespund presbiterienii, independenţii şi levellerii..." [1].

In primele săptămîni după executarea regelui situaţia regimului republican, precum şi politica sa au fost influenţate în primul rînd de reacţiunea regalistă, îndîrjită de evenimentele petrecute şi reluînd comploturile ei, atît în interior cît şi în afara hotarelor. Decapitarea regelui a dus la ruptura bruscă a relaţiilor, şi aşa destul de şubrede, statornicite de Cromwell între Anglia şi Scoţia, în urma campaniei sale victorioase din toamna precedentă. Covenantiştii scoţieni abandonară aproape cu toţii cauza revoluţiei engleze, alăturîndu-se presbiterienilor' de dreapta, regaliştilor. Presbiterienii şi regaliştii englezi refugiaţi în Scoţia contribuiră prin propaganda lor la această ruptură. în ziua de 5 februarie 1-649, la Edinburgh, scoţienii proclamară rege, sub numele de Carol al II-lea, pe prinţul de Wales, refugiat în Olanda. Răscoale regaliste izbucniră în comitatele engleze de nord şi vest, aproape de ţărmurile Mării Irlandei, unde se resimţea, de asemenea, mai cu uşurinţă influenţa răsculaţilor catolici din „Insula verde".

împrejurările acestea obligară Consiliul de Stat şi parlamentul la o vigilenţă sporită împotriva tendinţelor contrarevoluţionare. Una din preocupările lor, urmărită cu tenacitate îndeosebi de Cromwell, va fi zdrobirea acestor focare ale reacţiunii. Ea se va face pe etape, în decurs de doi-trei ani, potrivit unui plan bine întocmit şi servind deodată mai multor scopuri.

Aceeaşi recrudescenţă a contrarevoluţiei interne a determinat şi severitatea măsurilor de pedepsire luate în această perioadă împotriva unor regalişti notorii, căzuţi încă înainte prizonieri în mîinile armatei şi predaţi parlamentului, care însă nu se grăbise a lua vreo hotărîre în privinţa lor. Acum . se deschiseră o serie de procese. Fură condamnaţi la moarte şi executaţi, în luna martie, ducele de Hamilton, lorzii Holland şi Capei. Contele Norwich şi John Owen, comandantul unei răscoale regaliste din Wales, condamnaţi şi ei la moarte, beneficiară de comutarea pedepsei în închisoare pe viaţă.

Cu închisoarea şi confiscarea averii plătiră conlucrarea lor activă cu regaliştii marchizul de "Winchester şi fostul episcop

[1] F r i e d r i c h Engels, *Situaţia Angliei, Secolul al XVIII-lea,* în Karl Marx — **F r i e d r i c h** Engels, *Ofere,* voi. 1, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. **603.**

de York, Mathew Wreii. Masuri asemănătoare atinseră pe mulţi alţii. în aprilie fu condamnat şi executat Poyer, fostul comandant al fortăreţei Pembroke.

Contrarevoluţia internă avea şi acum puternice legături peste graniţe. Nici un stat nu recunoscuse încă „republica regicizilor", cum era numită Anglia la curţile europene. Cîteva ţări protestară oficial împotriva executării lui Carol I. Olanda, din considerente dinastice, dar şi din motive de concurenţă economică, era în fruntea statelor ostile. .

în condiţiile acestea era de .temut organizarea unei intervenţii în Anglia, fie direct, fie dînd sprijin elementelor contrarevoluţionare interne. în Irlanda agentul regalist, contele Ormond, începu să pregătească o debarcare pe coasta engleză, îi veniră în ajutor unităţi din flota prinţului de Wales, comandate de Rupert.

Unele colonii engleze de pe coasta americană, ca Virginia şi Maryland refuzară să recunoască republica. în perioada aceasta coloniile din America de !Nord deveniră unul din locurile de azil ale regaliştilor emigranţi. Se pare că în rîndurile lor, cam în anii ce au urmat instaurării republicii, a debarcat în Virginia şi un anume John Washington, străbunicul primului preşedinte al Statelor Unite.

O altă răscoală regalistă cuprinse colonia Barbados, la extremitatea sud-estică a Arhipelagului Antilelor. Atît pentru a preîntîmpina o debarcare în Anglia, cît şi spre a pregăti înăbuşirea acestor mişcări din colonii, Consiliul de Stat luă grabnice măsuri de întărire a flotei de război. I se atribuiră 30 de noi unităţi, transformate din vase de comerţ. Pentru organizarea flotei militare şi a apărării coastelor fură numiţi trei comisari înzestraţi cu puteri foarte largi. Printre ei era fostul colonel Robert Blake, trecut din 1645 în cadrele marinei, care va deveni curînd cel mai capabil amiral al flotei engleze din această perioadă.

Dificultăţile republicii pornesc însă şi din alte surse, mai apropiate şi primejdioase. Citadela finanţelor şi afacerilor negustoreşti, cartierul City, simpatizant al presbiterienilor, boicota în mod tacit republica independenţilor. Municipalitatea Londrei era creatura sa. Opoziţia acesteia începu a se manifesta atît de făţiş, încît în aprilie 1649 trebui să fie arestat lordul-maior Reynolds, iar cinci aldermeni fură suspendaţi din funcţie. Abia după lecţia primită, consiliul municipal publică, în luna mai, declaraţia de abolire a puterii regale, vo-

tată de parlament cu trei luni înainte. Instaurarea republicii întîmpină o reacţie negativă şi din partea bursei din Londra.

Dacă analizăm lucrurile mai în amănunţime, cheia dificultăţilor întîmpinate de independenţi după preluarea puterii „o aflăm în situaţia economică a ţării şi în însăşi politica lor faţă de masele populare, ce sufereau de pe urma stării precare a economiei. După 1649, independenţii nu vor fi mai buni, în această privinţă, decît presbiterienii în prima fază a' războiului civil.

Preţul grînelor şi al altor articole de larg consum a continuat, încă vreo doi-trei ani să se menţină ridicat, oscilînd între 55—68 de shillingi quarterul. Aceasta însemna cam de 2—2,5 ori peste media din anii normali. In unele părţi ale ţării se semnalează foametea. Astfel în nord, în comitatul Cumberland, sufereau vreo 30 000 de familii.

Stagnarea şi ruinarea parţială a agriculturii în timpul războiului civil dusese şi la o micşorare a producţiei de lînă. Faptul se resimte în domeniul meşteşugurilor de breaslă şi ai atelierelor manufacturiere, agravîndu-se criza în care acestea intraseră chiar din vremea războiului. Relaţiile duşmănoase întreţinute de statele feudale cu Anglia împiedică suplinirea tuturor acestor dificultăţi prin import. în general, comerţul exterior îşi reduce volumul. Pe piaţa coloniilor Angliei se infiltrează masiv olandezii, profitînd de ruptura unora dintre ele cu metropola, sau de imposibilitatea celei din urmă de a-şi menţine legăturile şi controlul în ţinuturile de peste mări.

Salariile crescuseră foarte puţin (15—30%) în raport cu scumpirea tuturor mărfurilor. La unele categorii de lucrători şi angajaţi ele rămîn staţionare, sau chiar scad. Ţinînd seamă şi de haosul financiar stîrnit de războiul civil — care înghiţise uneori pînă la 7 000 000 de lire anual — se apreciază că puterea de cumpărare a maselor consumatoare scăzuse aproape la un sfert faţă de perioadele de activitate economică stabilă.

Independenţii rămaseră însă, în politica lor economică, tot atît de indiferenţi faţă de soarta maselor, ca şi presbiterienii. Ei nu desfiinţară impozitele indirecte. Continuară să administreze fondurile statului în interesul celor avuţi, căutînd prin aceasta să-şi netezească drumul spre alianţa cu marea burghezie şi vîrfurile nobilimii noi. Aplicară mai departe decretul din 17 noiembrie 1646, cu privire la vînzarea bunurilor episcopale, în acelaşi scop ca şi înainte : achitarea împrumuturilor faţă de bancherii şi negustorii din City. La 30 aprilie 1649 ei scoaseră la vînzare şi alte categorii de pămînturi ale bisericii

anglicane (proprietăţile decanatelor şi capitlurilor), stabilind apoi, prin mai multe ordonanţe din cursul aceluiaşi an, prioritatea creditorilor statului la cumpărarea acestora.

în iulie 1649 o nouă scoatere la mezat: bunurile fostei familii regale. Venitul realizat era destinat acoperirii datoriilor către armată. în anii următori, din 1651 pînă în 1654, s-au mai vîndut de către stat bunurile confiscate de la delincvenţi şi o parte însemnată a pădurilor regale. Repartiţia pe categorii a beneficiarilor acestor vînzări, după cum rezultă din unde date parţiale, era următoarea : cam 9,5% nobili, aproximativ 51% burghezi din Londra, iar alţi 7% creditori ai statului şi bogătaşi din provincie ; 15% erau funcţionari şi arendaşi, 14% ofiţeri şi *abia 3,5°Io ţărani*[1]. Desigur datele acestea, generalizate pe întreaga Anglie, nu vor reproduce în chip riguros proporţiile de mai sus. Totuşi, ele permit să se afirme că ţărănimea s-a împărtăşit cel mai puţin din confiscările şi vînzările efectuate în dauna feluritelor categorii ale proprietăţii feudale. în Anglia a avut loc, în cursul re-. voluţiei, un foarte însemnat transfer de proprietate funciară. • Principalul profitor al acestei operaţii a fost însă marea burghezie, urmată de burghezia mijlocie (ofiţeri, funcţionari, arendaşi) şi de nobilimea nouă.

Se apreciază că vînzările de pămînturi confiscate şi amenzile asupra regaliştilor au adus guvernului republican peste 7 000 000 de lire sterline. Cam jumătate din acesta sumă a rezultat din vînzarea bunurilor coroanei, vreo 2 400 000 de lire din aceea a bunurilor bisericii, restul de 1 000 000 din pămînturile regaliştilor.

în comparaţie cu urmările desfiinţării mănăstirilor, acest vast transfer de proprietate, în cadrul căruia trebuie să se ţină seama şi de vînzările efectuate în mod liber de numeroşi nobili, a accelerat destrămarea relaţiilor agrare tradiţionale dintre nobili şi ţărani, înlocuirea lor prin raporturi pur monetare, pe bază contractuală.

Ca şi în veacul precedent, procesul a fost însoţit de numeroase abuzuri, în dauna ţărănimii. Un contemporan — e drept, regalist — notează în 1653 că ţăranii de pe fostele pămînturi ale coroanei şi bisericii : „urăsc din inimă pe cumpărătorii acestora... fiindcă sînt oamenii cei mai tirani, răpind

bieţilor ţărani toate imunităţile şi libertăţile de care se bucuraseră înainte" [1].

Deşi, în cele de mai sus, se exagerează în mod interesat „imunităţile şi libertăţile" anterioare ale ţărănimii, e cert totuşi că republica independenţilor a neglijat nu numai îndeplinirea integrală a revendicărilor politice ale maselor — cuprinse în programul levellerilor — cît mai ales satisfacerea revendicărilor social-economice ale lucrătorilor şi ţărănimii. Pe această bază antagonismul de clasă dintre burghezie şi masele populare, atenuat o clipă de lupta contra regelui, de procesul şi executarea lui, continuă cu tărie în anul 1649.

Lăsarea în suspensie a reformelor politice preconizate în cele două variante ale „Acordului poporului" a pus din nou în mişcare partida levellerilor. încă la sfîrşitul anului 1648, un pamflet provenit din cercurile acestora îi acuza pe Cromwell şi pe Ireton de a se fi angajat pe linia trădării intereselor masei soldaţilor, a cauzei democratice. în ianuarie şi februarie 1649, polemica dintre independenţi şi levelleri se înteţeşte. Camera Comunelor înfierează „pamfletele scandaloase şi nepermise", la care levellerii răspund cu o petiţie în care apără şi cer respectarea libertăţii cuvîntului scris.

Ca un semn al înăspririi polemicii, Camera Comunelor amînă discutarea versiunii modificate de Ireton a celui de-al doilea „Acord al poporului", iar Consiliul ofiţerilor ceru votarea unei legi de pedepsire cu ştreangul a persoanelor care ar provoca tulburări în armată. Levellerii în schimb pretinseră reinstituirea „agitatorilor" şi a adunării generale a armatei. Ofiţerii răspunseră propunînd să fie daţi în judecata tribunalelor militare cei care mai vîntură asemenea idei. Se interziseră cu stricteţe întrunirile soldaţilor ; cererile lor nu mai puteau fi înaintate decît prin ofiţeri, pe cale ierarhică.

La 26 februarie, John Lilburne publică strălucitul pamflet *Demascarea noilor lanţuri ale Angliei*[2], redactat în numele aceloraşi cetăţeni care sprijiniseră petiţia levelleră din 11 septembrie 1648. „Noile lanţuri ale Angliei", cum e numită de obicei, pe scurt, această broşură, marchează momentul în care noua şi definitiva ruptură a levellerilor cu independenţii devine publică şi oficială. Conţinutul ei determină linia politică a micii burghezii engleze în timpul republicii, pînă la înăbuşirea şi zdrobirea mişcării levellere. Fixează cu claritate contradicţiile social-politice ale regimu-

[1] Hill, *op. cit.,* pp. 134, 146.

[2] „England's New Chains Discovered".

lui republican, desprinderea independenţilor de masele populare după preluarea de către ei a puterii, caracterul nedemocratic al regimului republican, instrument de asuprire şi exploatare în interesele unei anumite grupări a burgheziei şi noii nobilimi.

Lilburne critică aspru versiunea „Acordului poporului", amputată de Ireton şi de Consiliul ofiţerilor. Critică, de asemenea, întreaga structură de stat a republicii. Arată, de pildă, că instituţia Consiliului de Stat a fost alcătuită pe o cale nedemocratică, favorizîndu-i o eventuală încercare de a,-şi asuma puteri tiranice, prin înlăturarea parlamentului. De aceea, Lilburne cere dizolvarea Consiliului şi înlocuirea lui prin comitete de resort numite pe termene scurte, cu atribuţii strict executive, cu totul sub controlul parlamentului. Din acelaşi motiv, pamfletul se întreabă de ce a căzut în uitare legea renunţării voluntare din 1645 ? El cere ca legea să fie aplicată din nou, obligîndu-i pe conducătorii militari care erau şi deputaţi sau membri în Consiliul de Stat să renunţe Ia una dintre atribuţii : fie la cea politică, fie la cea militară. Invocînd un precedent legal, Lilburne voia să slăbească tendinţele vădite de concentrare a puterii în mîinile nucleului partidei independenţilor. în acelaşi spirit, el cere parlamentului să nu accepte a se dizolva pînă cînd nu şi-a luat toate măsurile ca alţi reprezentanţi aleşi să ia de îndată locul foştilor deputaţi.

La începutul lui martie, un grup de opt soldaţi înaintară o petiţie de protest Consiliului ofiţerilor împotriva dispoziţiei de a-şi formula doleanţele numai ;pe cale ierarhică. Pentru aceasta ei fură daţi în judecată. Cinci dintr-înşii, întrucît insistau în susţinerea punctului lor de vedere, au fost excluşi din armată, cu o ceremonie umilitoare : scoşi în faţa frontului unităţii din care făceau parte, fură siliţi să încalece de-a indăratelea, frîngîndu-li-se săbiile deasupra capetelor.

In legătură cu acest caz, se publică pamfletul intitulat *Vînătoarea vulpilor de la Newmarket şi Triploe-Heaths pînâ la Whitehall, din partea a cinci sărmani gonaci (pînâ de curînd în armată...)* [1]. în acest titlu ciudat „vulpile" înseamnă »granzii", iar cei cinci gonaci — victimele lor.

Pamfletul spunea printre altele : „Vazutu-s-a, oare, vreodată o specie de oameni mai mincinoasă, mai trădătoare şi

* ,»The hunting of the foxes from Newmarket and Triploe-Heaths t0 Whitehall, by five small beagles (late of the army)..."

mai sperjură decît aceasta ?[1] Ce de rugăciuni, posturi, predici, mereu cu citate din sfînta scriptură şi cu numele lui Dumnezeu şi al lui Cristos pe buze !... De îndată ce veţi începe să discutaţi cu Cromwell, el va încrucişa mîinile pe piept, va ridica ochii spre cer şi îl va lua pe Dumnezeu ca martor că este plin de mîhnire şi căinţă, că e gata să se tînguiască şi să suspine, trimiţîndu-vă în acelaşi timp la moarte... în armată nu sînt îngăduite astăzi alte interese în afară de cele ale ofiţerimii. Sîntem osîndiţi cu toţii să ne plecăm capetele în faţa «granzilor» şi să ne punem grumazul sub călcîiul lor... Acum ne dăm prea bine seama ce reprezintă aceste interese... înainte vreme, Camera Comunelor nu putea face nimic fără consimţămîntul lorzilor. Acum ea nu mai îndrăzneşte să ia nici o hotărîre fără aprobarea adunării ofiţerilor. Pînă acum ne-a guvernat regele, lorzii şi membrii Camerei Comunelor, iar astăzi generalul[2], tribunalul militar şi Camera Comunelor. Vă întrebăm : ce s-a schimbat, la urma urmelor ?... S-a petrecut doar o schimbare de nume !..." [3]

Acestei luări de poziţie, ce probează o atîţ de limpede înţelegere a realităţii politice din partea ostaşilor, îi urmă în scurt timp, la 24 martie, *A doua parte a demascării noilor lanţuri ale Angliei,* ieşită de sub pana ascuţită şi neobosită a aceluiaşi Lilburne. De astă dată, el supune criticii sale şi parlamentul, nu numai Consiliul de Stat. îl acuză de complicitate cu conducerea armatei, cu cei care aspiră la dictatură. Stăruie însă în iluzia mic-burgheză că parlamentul, *dacă ar vrea,* ar putea fi apărătorul real al intereselor poporului. Lilburne nu vede explicaţia poziţiei spre care evoluau factorii politici din conducerea regimului republican în solidaritatea intereselor de clasă ale celor care compuneau aceşti factori, solidaritate închegată tocmai de antagonismul lor cu masele largi. El limitează problema. O judecă prea la suprafaţă. Vede în ea o chestiune de „a vrea, sau a nu vrea", deci de convingere, de înţelegere a ceea ce „e just". în termeni moderni, în atitudinea lui s-ar putea diagnostica o „iluzie reformistă", ascunzînd într-însa miasma otrăvită a ideii de împăcare între clase...

Pamfletul lui Lilburne, contradictoriu, cum era în cea mai mare parte gîndirea sa politică, nu ancorează însă complet

[1] Este vorba de granzi.
[2] Cromwell.
[3] După M. A. B a r g, *op. cit.,* pp. 239—240.

în atare greşeală. Atacînd violent pe cei care se îmbogăţesc pe spinarea poporului, şfichiuind religia folosită ca armă a dominaţiei granzilor, el face aluzie la posibilitatea răsturnării lor printr-o nouă insurecţie populară.

Manifestările publicistice ale lui Lilburne îi speriară pe independenţi. La *27* martie parlamentul publică o „Declaraţie... cu privire la o carte scandaloasă intitulată *A doua parte a demascării noilor lanţuri ale Angliei...",* în care autorul era acuzat că năzuieşte şi îndeamnă la răsturnarea conducerii statului. A doua zi, levellerii Lilburne, Walwyn, Prince şi Overton fură arestaţi şi închişi în Turnul Londrei. Chemaţi la interogatoriu, în faţa Consiliului de Stat se desfăşură o scenă violentă. Lilburne refuză ostentativ să se descopere, pînă nu se convinse că sînt prezenţi şi membri ai parlamentului. Respinse cu hotărîre toate acuzaţiile. în pamfletul *Tabloul Consiliului de Stat...,* scris în închisoare de către Lilburne, Prince şi Overton şi publicat la 4 aprilie, se descrie cum primul a auzit dintr-o cameră vecină, unde membrii Consiliului se retrăseseră pentru a delibera asupră-i, vocea aspră a lui Cromwell, adresîndu-se, probabil, lui Bradshaw : „Susţin, sir, că nu aveţi nici un alt mijloc de a termina cu aceşti oameni, decît să-i stîrpiţi, căci altfel vă vor nimici ei... Aceştia vor zădărnici... tot ce aţi creat printr-o muncă de atîţia ani... şi vor face să apăreţi în ochii oamenilor cu judecată din lumea întreagă drept nişte oameni de nimic, slabi de înger şi meschini, pe care îi doboară şi îi spulberă nişte creaturi josnice şi demne de dispreţ ca aceştia. Iată de ce, sir, vă repet, trebuie să-i' rupeţi în bucăţi" [x].

Dezbaterea din Consiliul de Stat fu influenţată prin urmare de Cromwell într-un spirit deosebit de duşmănos pentru acuzaţi. Se respinse propunerea izolată a lui Ludlow de a-i pune în libertate pe garanţie. La 29 martie, cei patru fură închişi definitiv în Tower, în aşteptarea procesului.

A doua zi, în numele populaţiei din Londra, se înainta parlamentului o petiţie de protest semnată de vreo 30 000 de cetăţeni[2]. Parlamentul refuză să ţină seamă de ea. John Milton, numit cu două săptămîni înainte „secretar latin"[s]

[1] „To break them in pieces". După M. A. B a r g, *op. cit.,* p. 240, "• Şi E. A. Kosminski — I. A. Leviţki, *op. cit.,* voi. I,

* E. A. K o s m i n s k i — I. A. Leviţki, *op. cit.,* I, pp. 283—284. Avînd sarcina de a traduce şi de a redacta în limba latină corespondenţa diplomatică.

al Comitetului pentru afaceri externe din Consiliul de Stat, primi sarcina de a răspunde pamfletelor lui Lilburne. De vreo două ori, el declină această misiune.

Protestele populare împotriva încarcerării conducătorilor levelleri deveniră tot mai numeroase şi mai puternice. La 2 aprilie o nouă petiţie către parlament întruni 80 000 de semnături[1]. Parlamentul însă, însuşindu-şi recomandarea Consiliului de Stat, hotărî, la 11 aprilie, trimiterea acuzaţilor în judecata „Tribunalului înaltei bănci"[2].

în zilele următoare, cei patru întemniţaţi lansară două noi scrieri în apărarea lor, una adresată publicului, cealaltă parlamentului. Prima din ele, cu data de 14 aprilie, redactată în formă de manifest, merită mai mult să fie reţinută, deoarece, cum reiese din însuşi titlul ei, autorii resping acuzaţia de a fi „nivelatori" şi atentatori la proprietatea privată. Titlul, nu chiar întreg, suna cam astfel : *Un manifest din partea locotenent-colonelului John Lilburne... a lui William Walwyn... Thomas Prince... Richard Overton... şi a altora, de obicei (deşi pe nedrept) numiţi levelleri...*

Manifestaţiile şi petiţiile populare se repetară tot mai des. Proteste sosiră şi din provincie, din comitatele Essex, Cambridge şi Lincoln. La 23 aprilie sub zidurile Parlamentului se desfăşură demonstraţia mai multor sute de femei, purtînd o petiţie cu 10 000 de semnături. Armata le împrăştie cu brutalitate, ameninţîndu-le cu armele. Vreo douăzeci de femei reuşiră să pătrundă totuşi pe culoarele clădirii. Le întîmpină un grup de deputaţi, din care unul le apostrofă batjocoritor, spunînd: „înaintarea de petiţii nu e treaba femeilor, mai bine aţi sta acasă şi v-aţi vedea de spălatul vaselor".

— N-avem nici vase, nici mîncare!... replicară vreo cîteva voci.

— E totuşi ciudat să se ocupe femeile de asemenea lucruri, reflectă acelaşi deputat.

— Sir — luă cuvîntul una mai îndrăzneaţă — nu tot ceea ce pare ciudat trebuie să fie şi nelegal. A fost tare ciudat şi nemaiauzit lucru că i-aţi retezat regelui căpăţîna, dar voi totuşi aţi ştiut găsi temeiuri să îndreptăţiţi faptul...

[1] E. A. Kosminski — I. A. Levitki, *op. cit.*, p. 284.

[2] Instanţă supremă pentru judecarea delictelor politice, organizată în timpul revoluţiei, cu o procedură mai modernă decît cea a fostei „Camere înstelate" : **dezbateri** publice, juraţi aleşi şi recuzabili din partea acuzatului etc.

Pînă la urma delegaţia fu scoasă în stradă, fără a i se lua în considerare cererea. Femeile reveniră şi a doua şi' a treia zi, dar primiră acelaşi răspuns dispreţuitor : n-au să se amestece în afacerile acestea, fiindcă nu se pricep la ele ; să-i lase De bărbaţii lor să se ocupe de aşa ceva...

Republica engleză nu naviga pe valuri liniştite. Agitaţiile levellere din primele luni ale anului 1649 arată că luptele de clasa continuau. Vrînd să monopolizeze puterea politică, independenţii îşi ridicau împotriva lor masele populare. Lupta acestora pentru drepturi politice şî reforme social-economice devine, în perioada amintită, mai largă decît în oricare altă fază a revoluţiei. Acum se manifestă pentru întîia dată şi lupta ţărănimii sărace împotriva exploatării, avînd un program propriu, mai bine închegat. Faptul acesta e şi o urmare a lipsurilor programului levellerilor. Văzîndu-şi neglijate din partea lor revendicările specifice, ţărănimea săracă s-a desprins de levelleri, începînd o acţiune politică ce depăşea orin radicalismul ei în problema proprietăţii concepţiile micii burghezii democratice.

în noianul de pamflete politice care inundaseră ţara în acel timp, exprimînd idei şi tendinţe atît de diverse, primele semne ale închegării unui curent reprezentînd revendicările ţărănimii sărace trecuseră aproape neluate în seamă. Astfel, prin decembrie 1648 apăru o broşură anonimă, purtînd, după moda vremii, un titlu ce se voia cu atît mai lămurit, cu cît era mai interminabil : *Lumina ce străluceşte în Buckinghamshire. sau descoperirea pricinii de căpetenie a oricărei robii în toată lumea şi în primul rînd în Anglia, înfăţişată în chip de declaraţie a mai multor oameni de bine din acest comitat către toţi ţăranii săraci şi asupriţi din Anglia si sortită a fi spre ştiinţă armatei de acum, condusă de lordul Fairfax.*

Impregnată de puternice tendinţe mistice, provenită cu siguranţă din rîndul sectelor celor mai radicale, broşura susţinea că „actul creaţiei divine" i-a făcut pe oameni egali şi liberi, dar oamenii răi, şi îndeosebi cucerirea normandă a lui Wilhelm a dus la robia Angliei şi la răpirea pămînturilor locuitorilor ei. Restabilirea egalităţii ar însemna, aşadar, nimicirea operei „răilor" şi îndrumarea societăţii pe făgaşul croit de însăşi voinţa divină, prin actul creaţiunii.

La 26 ianuarie 1649, cînd toată lumea urmărea cu atenţie încordată procesul regelui, la fel de puţin băgată în seamă trecu broşura semnată de un anume Gerard Winstanley:

Noua lege a dreptăţii[1]. Autorul se pretindea un iluminat. Domnul însuşi i s-ar fi arătat, rostind cuvintele : „Munciţi împreună, împreună mîncaţi pîinea ; aceasta să o dai de ştire Lumii întregi !". Ţinînd ca o datorie să devină crainicul pretinsei sale revelaţii, Wi'nstanley îi îndemna pe săraci să nu mai lucreze la lorzi, să nu mai arendeze şi să nu mai vîndă pămîntul şi roadele lui. El susţinea că toate acestea trebuie să fie proprietate comună.

Prin martie apăru şi o continuare a *Luminii din Buckinghamshire...* fără a aduce vreun element nou. Se insista mereu asupra ideii — care străbate toată literatura de asemenea tendinţă — că Wilhelm Cuceritorul şi franco-normanzii săi sînt principalii izvoditori ai „răutăţii" în Anglia, ai răpirii pămîntufilor.

Pe la începutul lunii aprilie existenţa acestui nou curent începe să se afirme. Cam atunci pare a se fi răspîndit „O declaraţie din partea poporului sărman şi asuprit din Anglia" [2], semnată de 45 de persoane, printre care şi Winstanley, probabil autorul principal.

Adresîndu-se „tuturor celor care se numesc ei înşişi, sau sînt numiţi lorzi ai manorurilor în sînul acestei naţiuni, care au început să taie, sau care din teamă şi lăcomie au de gînd să taie pădurile şi arborii ce cresc pe pămînturile comune şi pe cele pustii", declaraţia le spune că pămîntul n-a fost făcut numai pentru ei, în vreme ce alţii să le fie veşnic robi şi slugi ; el a fost dat spre îndestulare vieţii tuturor.

„Declaraţia" preconizează munca în comun, îndemnîndu-i pe oamenii sărmani să lucreze împreună pămînturile obşteşti, cele fără proprietar şi pustii. Nu se invocă însă dreptul ocupării prin forţă a pămînturilor, nu se face vreo aluzie la eventuala desfiinţare prin violenţă a proprietăţii private. îmbîcsită de misticism, „Declaraţia" propovăduieşte metoda convingerii, a apelului la dragostea frăţească, văzînd în aplicarea ideilor cuprinse în ea o biruinţă a „duhului creştinesc".

La 8 aprilie 1649, cîteva zeci de locuitori din Cobham, în comitatul Surrey[3] se adunară în apropierea satului lor,

[1] „The New Law of Righteousness."
[2] „A Declaration from the Poor oppressed People of England". Alte indicaţii, posibil a se referi la altă versiune, dau 1 iunie ca dată a apariţiei.
[3] La sud-vest de Londra.

pe uti deal numit *Sf.* Gheorghe şi începură a-l lucra împreună; mînuind cu tragere de inimă lopeţi şi cazmale, îl semănară cu legume. De aci li se trase numele de *diggeri,* adică „săpători", sub care va rămîne cunoscut întreg acest curent. Ei înşişi îşi vor mai da curînd si numele de „adevăraţii levelleri".

Diggerii de pe dealul Sf. Gheorghe erau conduşi de William Everard, un fost soldat, alungat cîndva din armată pentru părerile sale radicale. El îşi zicea acum „profet", I se alătură curînd şi Winstanley.

Fapta lor stîrni mare scandal printre lorzii şi ţăranii proprietari din împrejurimi. Plîngeri şi reclamaţii porniră cu duiumul împotriva paşnicilor „săpători". Ştirea ajunse pînă la Consiliul de Stat, care ordonă lui' Fairfax să trimită armata ca să-i împrăştie pe acei „oameni fără căpătîi şi răzvrătiţi", a căror activitate poate avea „mari şi primejdioase urmări", ameninţînd „să năruie pacea şi liniştea republicii".

Desigur, nu evenimentul în sine determinase Consiliul de Stat să folosească expresii atît de alarmante. Consecinţele posibile apăreau însă grave. Pentru întîia dată în cursul revoluţiei se ivea un curent ce contesta proprietatea privată. Ideea se putea răspîndi cu uşurinţă, dat fiind numărul mare de oameni, care, atît la oraşe cît şi la sate, îşi pierduseră orice proprietate, deci nu mai aveau nici un interes în apărarea acestei instituţii. Era tot ce putea concepe republica burgheză a independenţilor ca mai incendiar.

La 19 aprilie două escadroane de cavalerie trimise de Fairfax împrăştiară pe diggeri, care, de altfel, nu opuseră nici o împotrivire.

A doua zi, Winstanley şi Everard cerură o audienţă lui Fairfax. Primiţi la Whitehall, ei refuzară să se descopere în faţa lui („pentru că este tot o creatură a domnului, la fel cu noi") şi protestară în termeni potoliţi împotriva măsurii luate, căutînd a justifica acţiunile lor. Bineînţeles, nu obţinură nimic. Peste cîteva zile, numele lui Everard şi Winstanley le aflăm în fruntea unui grup de 15 semnături, pe un [n]ou manifest intitulat *Steagul ridicat al adevăraţilor levelleri, sau starea de comunitate, dezvăluită şi înfăţişată fiilor oamenilor*[1]. Era o justificare publică a acţiunii întreprinse "» ei pe dealul Sf. Gheorghe, străbătută de un accent ceva

[1] „The True Levellers Standard advanced, or the State of Community opened and presented to the Sons of Men".

mai tare împotriva proprietăţii private, calificată drept izvor al tuturor relelor, asupririi şi sărăciei. Semnificative sint, mai ales, cuvintele prin care aceşti reprezentanţi ai păturilor sărace exprimă sentimentele cu care ele priveau regimul republican al independenţilor : „O, tu, putere a Angliei, ne-ai făgăduit să faci din acest popor un popor liber, dar ai făcut-o după felul tău egoist, aruncîndu-ne în robie şi mai[1] grea..." [i]

Mişcarea diggerilor a fost unul dintre fenomenele importante în cadrul revoluţiei engleze. Ea a fost singura care a reprezentat direct interesele sărăcimii de la oraşe şi mai ales de la sate. La fel ca războiul ţărănesc german din veacul al XVI-lea, şi revoluţia din Anglia veacului al XVII-lea „vestea profetic viitoarele lupte de clasă, aducînd în arenă nu numai pe ţăranii răsculaţi — ceea ce nu mai era o noutate — ci şi, în urma lor, pe precursorii proletariatului de astăzi, cu steagul roşu în mină şi cu revendicarea comunităţii de bunuri pe buze"[2]. Influenţa religioasă a sectarismului puritan a introdus în această mişcare elementul de pasivitate, de nonviolenţă, al creştinismului primitiv, care ducea la resemnare în faţa oprimării, frîna şi pînă la urmă anihila combativitatea revoluţionară a celor asupriţi. în esenţa programului ei social însă, mişcarea diggerilor cuprinde elemente din cele mai înaintate ; putem conchide hotărît în favoarea caracterului ei revoluţionar. Nu atît prin revendicarea comunităţii bunurilor şi împărţirii egale a produselor. Ideea că „egalitarismul" s-ar putea menţine în condiţiile producţiei de mărfuri şi că prin el s-ar desfiinţa izvorul mizeriei este — arată Lenin — o idee utopică. Dar ceea ce constituie sîmburele ei revoluţionar este implicaţia sa : luarea de la moşieri a pămînturilor şi împărţirea lor ţăranilor, spre folosinţă comună. Această idee nu mai este utopică, nici reacţionară, ci, în condiţiile momentului istoric dat „exprimă în modul cel mai hotărît, cel mai consecvent, tendinţa spre desfiinţarea cît mai deplină a întregii ordini vechi, a tuturor rămăşiţelor feudalismului" [3]. Nu prin ceea ce voia să construiască, ci prin ceea ce dorea să dărîme pînă la pămînt, dinamitîndu-i şi temeliile, mişcarea diggerilor a fost revoluţionară. Pentru

[1] După E. A. Kosminski — I. A. Levitki, op. *cit*-, voi. I, p. 292.

[2] Friedrich Engels, *Dialectica naturii,* Bucureşti, E.S.P.L.P., 1954, p. 4.

* V. I. Lenin, *Opere,* voi. 12, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955, p. 455.

ca această notă înaintată să se poată extinde şi asupra laturii constructive, de perspectivă, a ideologiei lor, diggerilor le lipsea o condiţie esenţială : stadiul corespunzător de dezvoltare a societăţii, a claselor sociale din Anglia acelei vremi. Nu se constituise încă singura clasă consecvent interesată în construirea unei societăţi pe baze comuniste şi, totodată, singura capabilă să o realizeze : proletariatul industrial modern. în lipsa şi în afara lui orice asemenea planuri rămîn, în chip necesar, simple utopii sociale.

Aceasta este şi una dintre cauzele principale ale relativ slabei dezvoltări şi durate a mişcării diggerilor, pînă la înăbuşirea ei prin măsurile represive ale statului. O altă cauză a aceluiaşi fapt a izvorît din diferenţierea puternică a ţărănimii, în acel timp exista încă o pătură destul de numeroasă de ţărani proprietari sau posesori de pămînt, care privea cu duşmănie acţiunile „comuniste" ale diggerilor. Această pătură era prizoniera altei iluzii : aceea a scăpării de sub exploatare prin dobîndirea unei mici proprietăţi depline, sau prin consolidarea şi apărarea ei, în cazul în care o avea.

Sărăcimea orăşenească, la rîndul ei, nu avea o conştiinţă de clasă suficient dezvoltată. Legăturile sale cu diggerii au fost slabe şi sporadice. Ea oscila între „democraţia socială" a diggerilor şi „democraţia politică", urmărită de levelleri.

Cei din urmă, reprezentanţi ai micii burghezii şi idolatri ai micii proprietăţi private, s-au dezis cu tărie de diggeri. Luarea de poziţie a levellerilor împotriva diggerilor a îndepărtat de ei elementele sociale cele mai radicale, mai strîns legate de idealul desfiinţării pînă la capăt a rînduielilor feudale şi a temeliei lor — proprietatea feudală.

De aceea, din primăvara anului 1649, mişcarea levelleră îşi vede şi ea îngustată baza de clasă. Luptă cu spatele descoperit şi trebuie să-şi deplaseze o parte din forţe pentru apărarea lui, împotriva unui aliat pe care singură şl—1 făcuse duşman, nemulţumindu-1 şi împingîndu-1 a se declara „adevărat leveller", adevăratul reprezentant al maselor sărace.

Această împrejurare va constitui un factor de seamă în apropiata destrămare şi zdrobire a levellerilor de către independenţi. Faptul că nu a existat o unitate deplină şi trainică a luptei maselor, pentru a imprima revoluţiei burgheze un caracter hotărît şi adînc democratic — ceea ce, trebuie să recunoaştem, în condiţiile dezvoltării social-economice a Angliei la mijlocul secolului al XVII-lea era extrem de greu, dacă nu im-Posibil de realizat — a înlesnit sarcina independenţilor, în

frunte cu Cromwell, de a înăbuşi această luptă şi a face astfel din revoluţie o cucerire asupra căreia să nu mai fluture decît steagul burgheziei şi al aliatului ei iniţial, nobilimea îmburghezită.

Anul 1649 a fost, sub multe aspecte, hotărîtor din acest punct de vedere.

Reluînd planul de supunere a Irlandei, independenţii întîmpinară din partea ostaşilor aceeaşi nemulţumire şi împotrivire pe care o suscitase planul asemănător, alcătuit de presbiterieni cu doi ani înainte. Centrul de greutate al mişcării levellere se deplasează astfel din nou în rîndurile armatei, atenuîndu-i-se însă, totodată, caracterul politic bine cristalizat, la care ajunsese treptat în ultimii doi ani. Revendicările politice democratice se estompează întrucîtva în faţa nemulţumirii ostaşilor împotriva trimiterii lor într-o nouă campanie, impopulară în rîndurile unor oameni din care mulţi înfruntaseră moartea pe felurite cîmpuri de bătălie încă din 1642. Nu perspectiva unor noi lovituri de gloanţe şi de săbii aşteptau acum aceşti oameni de la republică, ci asigurarea unui trai omenesc, răsplata serviciilor prestate.

încă în aprilie, vreo 300 de soldaţi din regimentul colonelului Hewson (ales, ca şi altele, prin tragere la sorţi, să facă parte din corpul expediţionar), declarară că refuză să părăsească Anglia, înainte de a fi satisfăcute revendicările de atîtea ori cerute de armată, prin programele politice ale levellerilor. Comandamentul, drept pedeapsă, îi concedie pe toţi, fără a li se plăti nimic din drepturile restante, pentru serviciul militar efectuat pînă atunci. Măsura nu făcu decît să mărească nemulţumirea, extinzînd-o şi în celelalte regimente.

La 23 aprilie, un început de revoltă izbucni în regimentul de cavalerie al colonelului Whalley, cantonat în Londra, deşi această unitate nu se afla printre cele desemnate a pleca în Irlanda. De aceea, episodul denotă legătura ce persista între mişcările din armată şi tulburările ce se desfăşurau paralel în capitală în rîndurile populaţiei civile care sprijinea pe levelleri, tulburări prilejuite mai ales, după cum s-a văzut, de arestarea lui Lilburne, "Walwyn şi a celorlalţi.

O parte dintre soldaţi refuzară să se supună ordinului de a pleca din Londra în alt cantonament. Vreo 30 dintre ei îl alungară pe ofiţerul subunităţii lor şi puseră mîna pe drapelul escadronului din care făceau parte. Fairfax şi Cromwell interveniră personal spre a înăbuşi mişcarea. Prin arestări, se

obţinu intimidarea celorlalţi ostaşi şi potolirea agitaţiei. La 26 aprilie un tribunal militar constituit în grabă la Whitehall judecă 15 militari arestaţi. Pe patru îi achită, pe cinci îi condamnă să fie ţintuiţi la stîlpul infamiei şi apoi alungaţi din armată, iar şase fură osîndiţi la moarte. Din aceştia, cinci au fost graţiaţi în ultima clipă, sentinţa menţinîndu-se doar asupra soldatului Robert Lockyer. îndîrjirea lui Cromwell împotriva acestuia apare explicabilă : Lockyer era leveller înfocat, agitator, susţinător al „Acordului poporului" încă de pe timpul conferinţei de la Putney şi al primei încercări de răscoală în armată, în noiembrie 1647.

Din închisoare, Lilburne şi Overton scriseră lui Fairfax, protestînd energic împotriva condamnării. O calificară drept „un omor ordinar" şi făcură aluzie la soarta lui Strafford, care-i pîndeşte pe cei ce aplică în timp de pace rigorile justiţiei militare [1].

In ciuda acestui avertisment, la 27 aprilie Lockyer fu executat prin împuşcare în public, pe un loc viran din inima Londrei, aproape de biserica Sf. Pavel. Muri curajos, îndemnîndu-i pe ostaşi să nu se supună ofiţerilor şi să nu devină ucigaşii celor care luptă pentru libertatea lor.

înmormîntarea sa, la 29 aprilie, se transformă într-o grandioasă manifestaţie politică levelleră. Se adunară mii de oameni în veşminte de doliu, purtînd la pălării sau la haine panglici de culoare verde-deschis — culoarea levellerilor. Se formă un cortegiu imens. înaintea şi în urma coşciugului erau purtate cununi de flori roşii, precum şi spada celui ucis, gest care se făcea numai la înmormîntarea persoanelor de rang înalt, sau care se distinseseră prin merite deosebite. „Mulţi au socotit înmormîntarea, spune un martor ocular, ca un afront faţă de parlament şi armată".

în săptămînile următoare, agitaţia levelleră atinse punctul culminant. La 1 mai 1649 apăru o nouă variantă a „Acordului poporului", a treia din cele publicate, a şasea dacă le socotim şi pe cele rămase netipărite. Ea era semnată de Lilburne, Walwyn, Prince şi Overton, „întemniţaţi în Turnul Londrei". Redactat pe un ton moderat, actul acesta reprezintă ultima încercare de împăcare cu independenţii, spre a nu compromite revoluţia printr-un nou război civil.

în ultimul „Acord al poporului" nu se întîlnesc elemente

[1] Tribunalele militare introduse în Irlanda în plină pace, contravenind Petiţiei dreptului din 1628, fuseseră unul din capetele de acuzare împotriva lui Strafford.

Ji

principial noi, ci se repetă şi se sistematizează în cea mai completă formă propunerilor fundamentale ale levellerilor pentru a se întocmi o constituţie. Se reafirmă astfel ideea suveranităţii poporului, întruchipată într-un parlament unicameral, compus din 400 de deputaţi aleşi pe timp de un an, prin vot universal, în număr proporţional cu populaţia fiecărui comitat sau comune. De la acest drept erau însă excluşi permanent servitorii şi persoanele care trăiau din milostenii, iar pe timp de 10 ani erau excluşi regaliştii.

întreg proiectul e străbătut de tendinţa de a împiedica transformarea puterii de stat într-o autoritate despotică. De aci accentul pe separarea puterilor, pe controlul strict al parlamentului asupra organelor executive, interdicţia prelungirii sesiunii parlamentare peste termenul de un an şi a realegerii unui deputat în parlamentul imediat următor. în acelaşi context se înscrie revendicarea neamestecului puterii de stat în problema religioasă, generalizarea procedurii de judecată prin juraţi aleşi, precum şi libertatea tiparului, exceptîndu-se publicaţiile ce propovăduiau restaurarea tiraniei.

în sfîrşit, întîlnim şi revendicarea tipic burgheză a libertăţii comerţului, parlamentului urmînd a-i fi interzis dreptul de a vota vreo lege care să o limiteze.

în toate cele treizeci de articole ale sale, ultimul „Acord al poporului" nu ia poziţie faţă de lipsa de pămînt şi exploatarea ţărănimii, de unde rezultă că levellerii nu urmăreau cu consecvenţă desfiinţarea marii proprietăţi funciare. Ca reprezentanţi mai mult ai micii burghezii orăşeneşti, nu erau capabili şi nici direct interesaţi a înţelege că dezvoltarea capitalismului la ţară, cu menţinerea marii proprietăţi agrare, constituie pentru masele ţărăneşti, cea mai apăsătoare cale de desfăşurare a acestui proces.

Publicarea noii variante a „Acordului poporului" nu aduse nici o destindere în raporturile dintre levelleri şi independenţi. Dimpotrivă, în cursul lunii mai, în cîteva regimente izbucni o nouă răscoală levelleră. De la început ea prezentă elemente de slăbiciune. Peste tot se răzvrătiră numai o parte dintre ostaşi. Mişcările izbucniră necoordonat, regimentele fiind dislocate la mari distanţe unele de altele, întrucît multe din ele se aflau deja în deplasare spre coasta de vest, în vederea expediţiei în Irlanda.

Cea mai importantă dintre aceste mişcări cuprinse regimentele Reynolds, Ingoldsby şi Whalley, staţionate atunci în comitatul Oxford. Ostaşii răsculaţi, în număr de vreo

4 000—5 000, se adunară in localitatea Banbury, sub CCH manda căpitanului William Thompson, care mai fusese o dată condamnat la moarte pentru participare la tulburările din 1647, graţiat de Fairfax, exclus din armată şi ulterior reprimit.

Răsculaţii refuzau să plece în Irlanda, pînă cînd nu vor fi satisfăcute revendicările levellerilor. Este laitmotivul tuturor mişcărilor din mai 1649. El apare clar şi în titlul manifestului dansat de cei adunaţi la Banbury : *Steagul ridicat al Angliei, sau declaraţia lui William Thompson si a oamenilor asupriţi ai acestei naţii, adunaţi acum sub conducerea sa în Oxfordsbire, spre a lupta pentru un nou parlament, pe baza „Acordului poporului".*

în manifestul de mai sus, ostaşii proclamă răscoala armată drept singurul mijloc ce le rămăsese, pentru a impune satisfacerea revendicărilor lor.

La Londra, vestea răzvrătirii determină imediate măsuri preventive. Cei închişi în Tower fură izolaţi, sub pază sporită, pentru a nu mai putea comunica cu exteriorul. Cromwell şi Fairfax transmiseră ordinul de înăbuşire fără preget a mişcărilor, cu ajutorul unităţilor rămase credincioase. La 9 mai ei organizară o trecere în revistă a trupelor din capitală. Cu acest prilej, Gromwell vorbi soldaţilor, anunţîndu-i că toţi care vor să părăsească armata sînt liberi să o facă, primind imediat toate drepturile băneşti cuvenite [1]. Promise apoi pe curînd noi alegeri, dar pînă atunci ceru răbdare şi încredere în parlament, deoarece — susţinea el — într-un moment atît de critic nu se poate introduce o nouă constituţie.

Cuvîntarea sa avu efect. Un singur ostaş încercă să protesteze, dar ceilalţi îl făcură să tacă. De îndată, Cromwell porni spre apus, pentru a înăbuşi personal răscoala, în fruntea trupelor din Londra.

între timp, colonelul Reynolds îl atacase pe Thompson, silindu-l să se retragă la sud de Tamisa, către Salisbury. La apropierea lui Cromwell, răsculaţii se îndreptară însă din nou către nord, voind să ajungă în comitatul Buckingham, unde sperau a se uni cu alte regimente răzvrătite. Nu li se alăturară însă decît vreo 1 200 de soldaţi din regimentul Harrison. Cromwell, urmărindu-i, trimise la ei nişte parla-

■ * în Consiliul de Stat se decisese de urgenţă vînzarea în acest Ş^op a bunurilor familiei regale, măsură pe care parlamentul o va vota într-adevăr, în iulie.

mentari, de fapt cu rolul de â-i spionă. în noaptea de 14 spre 15 mai, la Burford, răsculaţii fură atacaţi prin surprindere şi zdrobiţi. Vreo 400 căzură prizonieri, ceilalţi fugiră. Un consiliu de război, constituit pe loc, pronunţă patru condamnări la moarte. Printre cei condamnaţi se afla şi fratele lui Thompson. Unul dintre osîndiţi fu graţiat. Ostaşii făcuţi prizonieri, ameninţaţi în primul moment cu decimarea, fură iertaţi. După trimiterea într-un fel de „carantină", într-un sat din Wiltshire, li se permise reîncadrarea în armată, dispersîndu-i însă în regimente cît mai diferite.

William Thompson, scăpat de la Burford, fu surprins şi zdrobit cu ultimii săi oameni, cîteva zile mai tîrziu, apoi ucis după o rezistenţă desperată în hăţişurile unei păduri.

In scurt timp, prin aceleaşi metode, sînt înăbuşite şi restul mişcărilor. Prin aceasta, Cromwell a reuşit să dea o lovitură puternică mişcării levellere. A dezarmat-o, a lipsit-o de forţa principală — nucleele ei din armată. Clasele posedante se simţeau astfel mai la adăpost de pericolul unei insurecţii sau lovituri de stat „de la stînga". Drumul spre o democraţie politică în revoluţia engleză era solid baricadat. Consolidarea regimului independenţilor îi făcea şi pe presbiterieni să răsufle uşuraţi. Rezerva celor din City faţă de republică se topi ca prin farmec la vestea masacrului de la Burford. Cromwell şi aderenţii săi nu mai păreau elemente atît de primejdioase. îşi permiseseră, e drept, extravaganţa de a tăia capul regelui şi de a-i scoate pe deputaţi din parlament cu patul puştilor, dar iată-i trăgînd şi în popor... Nu era exclus să se poată încheia şi cu ei afaceri avantajoase de credit, mai ales că se apropia şi mult aşteptata expediţie din Irlanda...

Parlamentul felicită armata şi ordonă pedepsirea „celor ce au ridicat armele împotriva republicii în ultima răscoală". Pe baza aceasta urmă o răfuială generală cu levellerii. De pildă William Ayres, fost militar leveller, deşi părăsise armata încă în noiembrie 1647, iar în ultimele evenimente nu avusese nici un amestec, a fost totuşi aruncat în închisoare.

Cromwell deveni omul zilei. Fu primit triumfal la Oxford, unde universitatea îi puse pe umeri, lui şi lui Fairfax, mantia roşie de doctor în drept.

Coloneii Harrison, Ingoldsby, Hewson şi căpitanul Okey primiră titluri onorifice de magistri şi bacalaureaţi. Trecuse vremea cînd presbiterienii dispreţuiau aceşti oameni simpli, ajunşi ofiţeri prin meritele lor ostăşeşti. Acum Oxfordul, cel pînă de curînd ultraregalist, devenit între timp un centru

al puritanismului conservator, îi răsplătea cu titluri universitare. Bineînţeles, nu pentru erudiţia lor, ci pentru că începeau a se dovedi buni protectori ai „liniştii" gravilor burghezi.

La 7 iunie, o nouă primire triumfală îi aştepta pe „în vingători" la Londra. Municipalitatea, cea atît de rezervată după decapitarea regelui, dădu un banchet în cinstea lor. In rugăciunea cu care se deschise ceremonia se rosti „blestem asupra celui care schimbă din loc semnele de hotar de la pămîntul vecinului" [1].

Sub manifestaţiile acestea de mulţumire pentru înăbuşirea mişcărilor levellere, se pregătea înmormîntarea republicii. Cromwell, sărbătoritul, întruchipează — spune Engels — pe Robespierre şi pe Napoleon în aceeaşi persoană... în iunie 1649, el nu e încă un Napoleon, în toată puterea cuvîntului. Dar seamănă deja cu „generalul Vendemiaire" [2].

în iulie, fu votat „Actul despre trădare". El califica astfel folosirea expresiilor de „tiranie", „uzurpare" şi „caracter nelegitim", la adresa guvernului[1] republicii.

Mişcarea leveileră mai continuă a juca un rol, pînă către sfîrşitul anului 1649, dar forţa ei de şoc apare considerabil slăbită. Armata se afla în bună parte în Irlanda. Atraşi în jefuirea ţărănimii irlandeze, ostaşii vor înceta de a mai lupta pentru adîncirea revoluţiei. Armata se transformă treptat şi complet într-un instrument contrarevoluţionar, într-un stîlp al regimului care ştiuse s-o corupă, s-o cointereseze într-o asemenea campanie de asuprire şi jaf.

Populaţia săracă a Londrei constitui ultimul sprijin al levellerilor. Din închisoare, Lilburne răspîndi fără preget alte şi alte pamflete, în care însă neagă tot mai hotărît vreo legătură cu diggerii. Cel mai aspru dintre ele este cel din 10 august: *Învinuire de înaltă trădare la adresa lui Oliver Cromwell şi a ginerelui său, Henry Ireton.* îl acuză pe Cromwell că vrea să devină rege ales, cu ajutorul armatei. Consiliului de Stat îi spune „guvern tîlhăresc". Se adresează îndeosebi meşteşugarilor, calfelor şi ucenicilor din Londra,

[1] O. L u t a u d, *op. cit.,* în „Revue Historique", an. 86 (1962), tom. CCXXVII, ianuarie-martie, p. 86.

[2] La 13 Vendemiaire (4 octombrie) 1795, Napoleon Bonapane a nimicit cu tunurile, pe străzile Parisului, o răscoală împotriva regimului thermidorian, care răsturnase de la putere pe iacobini. Prin acest serviciu el a atras pentru întîia dată asupra sa atenţia marii burghezii «n Franţa,

căutînd astfel să redea mişcării un caracter combativ şi de masă.

De la 18 iulie, Lilburne era liber, pe cauţiune. I se admisese eliberarea provizorie şi condiţionată din pricina necazurilor familiale care-l încercau. Fiul său mai mare murise de vărsat. Soţia cu alţi doi copii (dintre care unul de asemenea va muri curînd). se zbăteau în mizerie. Pentru a fi eliberat, Lilburne beneficie întrucîtva de sprijinul fratelui său, Robert. Gradul de colonel nu-i permitea însă nici acestuia să se angajeze prea mult în favoarea lui. într-adevăr, John Lilburne profită de libertatea sa pentru a încerca să organizeze o nouă răscoală. Semnalul ei fu răspîndirea, în septembrie, a manifestului intitulat *Chemarea calfelor şi ucenicilor din Londra, sau o cercetare asupra pierdutelor legi fundamentale şi libertăţi ale Angliei.* Sub formă de scrisoare către soldaţii de rînd, manifestul conţine un apel deschis la revoltă, pentru apărarea principiilor din „Acordul poporului".

Cu privire la mica burghezie s-a mâi remarcat de atunci de multe ori faptul că „se joacă de-a revoluţia", mai bine zis de-a fraze despre revoluţie, fără a fi capabilă să aprecieze în chip just condiţiile obiective în care apelul la insurecţie are şanse de reuşită.

în septembrie 1649, situaţia nu era favorabilă încercării levellerilor de a trece la o acţiune deschisă. Legăturile lor cu masele slăbiseră. Armata era încă sub impresia intimi'datorie a reprimării răscoalelor din primăvară, sau ocupată în Irlanda.

La *Chemarea* lansată din Londra răspunseră doar grupuri de ostaşi din regimentul Ingoldsby, cantonat la Oxford. Răscoala, lipsită de sprijinul maselor largi, în schimb compromisă de colaborarea — de altfel nesolicitată — a unor elemente regaliste ce căutau să pescuiască în ape tulburi, nu dură decît cinci zile (6—11 septembrie).

în Worcestershire se mai produseră unele tulburări, sub conducerea cornetului Deane, acela dintre răsculaţii prinşi în luna mai la Burford, care fusese graţiat de la moarte. Mişcarea n-a antrenat decît vreo 300 de oameni, fiind şi ea înfrîntă în timpul cel mai scurt.

La 27 seotembrie, Lilburne fu încarcerat din nou în Tower, fixîndu-se definitiv data procesului său la 24 octombrie. în zilele premergătoare judecăţii se fac simţite semnele unei demoralizări ce cuprinsese conducerea mişcării levellere, pînă şi pe aprigul „John cel născut liber". **Atît** el personal, **cît** şi

fratele slu Robert se adresară parlamentului cu propunerea de a se suspenda procesul, luîndu-şi în schimb angajamentul de a se retrage din viaţa politică şi a părăsi de bunăvoie Anglia. Cereau doar o subvenţie pentru ca ei şi aderenţii lor, care ar fi dorit aceasta, să se poată strămuta în Indiile apusene, în termen de 6 luni.

Parlamentul respinse „propunerile unui om nevinovat", cum le numi Lilbrune. Se luară măsuri excepţionale de pază spre a face faţă eventualelor tulburări, ce păreau a fi anunţate de o nouă campanie de petiţii şi proteste împotriva procesului.

Dat în judecată pe baza recentului „Act despre trădare", votat în iulie 1649, Lilburne se apără cu iscusinţă. Cu o iscusinţă pe care sîntem înclinaţi să o regretăm, văzînd cu cîtă hotărîre neagă el în pledoaria sa că ar fi intenţionat să aducă vreo atingere proprietăţii.

Juraţii pronunţară nevinovăţia acuzatului. Curajul le fusese înlesnit şi de greşeala procurorului de a-şi susţine rechizitoriul întemeindu-se pe o lege care fusese votată de parlament după întemniţarea lui Lilburne.

Oricum, entuziasmul în sală şi apoi în toată Londra fu de nedescris. Seara capitala se ilumina ca în zilele mari. Se bătu o medalie în amintirea evenimentului, cu inscripţia „John Lilburne, salvat prin puterea lui Dumnezeu şi cinstea juraţilor, care s-au dovedit judecători, atît în drept cît şi în fapt. Octombrie 26, 1649". Pe revers se gravară numele juraţilor.

A fost ultimul moment „mare" al mişcării levellere. în anii următori ea îşi pierde însemnătatea. Conducătorii, eliberaţi cu toţii pe la începutul lunii noiembrie, renunţară ei înşişi la lupta politică activă. Lilburne, în urma altor scrieri de mai mică importanţă, în care luase apărarea unor ţărani nedreptăţiţi de stăpînii lor, fu exilat printr-o hotărîre a parlamentului, în 1652. El se strămută în Olanda, de unde reveni după un an, căutînd să obţină anularea ordinului de expulzare. A fost însă imediat arestat şi supus unui nou proces. Achitat şi de astă dată, i se refuză punerea în libertate. Cromwell îl internă Pe insula Jersey, iar din 1655 în fortăreaţa din Dover. Cu sănătatea distrusă, zdrobit şi moraliceşte — ceea ce reiese şi din aderarea lui la secta quakerilor, care propovăduia pasivitatea, nonviolenţa — Lilburne muri la 29 august 1657, în îă de 39 de ani.

Figură interesantă, pasionata, pătrunsă de Idei politice înaintate, dar şi ide contradicţiile şi greşelile inerente păturii sociale pe care o reprezenta, Lilburne rămîne unul dintre marii înfrînţi ai revoluţiei engleze. înfrînt, dar şi răzbunat în bună parte de istorie. în influenţa exercitată pe plan european de revoluţia engleză, multe elemente valoroase pleacă nu de la Cromwell, oi de la Lilburne. Prin intermediul unor scrieri din veacul al XVII-lea, ideile sale au fost preluate de mişcările politice radicale din anii 1760—1770, contribuind la pregătirea revoluţiei americane şi a celei franceze [1]. Spiritul avîntului şi al gîndirii lui revoluţionare plutește, nemărturisit, peste fervoarea iacobinismului.

Procesul lichidării aripii de stînga, radicale, a revoluţiei engleze din partea burgheziei şi a proprietarilor funciari continuă şi în ceea ce îi priveşte pe diggeri. Profitînd de răgazul ce li se oferea prin tulburările levellere — reprimarea acestora reţinînd atenţia autorităţii de stat —, diggerii îşi reluară paşnica lor muncă în comun, pe dealul Sf. Gheorghe din Surrey şi în alte părţi. Pe la sfîrşitul lunii mai, Fairfax în persoană le vizită „şantierul", stînd de vorbă cu Winstanley şi cu ceilalţi. în tot cursul verii, diggerii suferiră nenumărate şicane din partea populaţiei din împrejurimi. Se plînseră de ele lui Fairfax, parlamentului şi lansară chiar un apel la sprijin către oraşul Londra şi armată. Primii luară cunoştinţă de aceste plîngeri cu totală indiferenţă şi chiar cu satisfacţie, împiedicarea activităţii diggerilor de către lorzii şi ţăranii înstăriţi intra cu totul în vederile lor. Populaţia Londrei era dezorientată între ultimele apeluri ale levellerilor la insurecţie şi aceste noi chemări ale unei mişcări ce făcuse pînă atunci prea puţin pentru a fi cunoscută, iar ideile ei păreau multora destul de ciudate. Nici din această parte, prin urmare, diggerilor nu le veni vreun ajutor. Ei rezistară pînă prin anul 1651, cînd toate comunităţile de muncă închegate de ei fură lichidate treptat, ori se destrămară.

Winstanley publică în februarie 1652 cea mai însemnată lucrare a lui, *Legea libertăţii...,* în care zugrăveşte mai complet orînduirea socială pe baze comunitare, preconizată de el. Publicistica diggerilor îmbracă şi forme mai radicale. De pildă, broşura O *modesta contribuţie la bogăţia comună, sau*

[1] C. Hi 11, *op. cit.,* p. 190.

probleme ridicate (în atenţia tuturor oamenilor) de cineva care doreşte să colaboreze la cauza comunităţii, scrisă în decembrie 1649 de Robert Coster, un fost soldat, depăşeşte caracterul paşnic al metodelor prin care majoritatea diggerilor credeau că îşi vor putea realiza scopurile. Coster face apel la ţărani să-i boicoteze pe proprietari, lipsindu-i de mina de lucru şi făcîndu-i astfel ,,să le piară îngîmfarea". Denunţă şi salariile extrem de scăzute din agricultură[1].

în condiţiile de atunci însă, mişcarea diggerilor avea un caracter inevitabil utopic. De aceea, ea n-a găsit înţelegere largă nici chiar în rîndurile păturilor sociale ale căror interese le reprezenta. Şi în rîndurile ţărănimii sărace mai puternică era, în acel timp, iluzia, setea proprietăţii private. Diggerii n-au putut crea o largă mişcare de masă, ceea ce explică stingerea treptată a acţiunilor lor.

Apăru în acel timp şi o lucrare ce căuta să furnizeze o justificare teoretică a înfrîngerii avîntului revoluţionar al maselor şi a ţinerii lor în supunere din partea statului. Ieşea de sub condeiul celui mai mare filozof englez din veacul al XVII-lea, Thomas Hobbes. Intitulată *Leviathan, sau materia, forma şi puterea unui stat ecleziastic şi civil,* ea văzu lumina tiparului la Londra, în 1651.

Hobbes combate în această carte teoria drepturilor naturale. El pretinde că în timpurile îndepărtate, cînd oamenii s-au condus unii faţă de alţii numai după drepturile pe care şi le considera fiecare fireşti, societatea a trăit o cumplită epocă de sfîşiere reciprocă, ameninţată fiind cu distrugerea. Pentru a se salva de această sumbră perspectivă şi a se elibera, totodată, de ororile „stării naturale", oamenii au convenit să încredinţeze unuia dintre ei autoritatea asupra lor. Aşa ar fi apărut statul, care le-a definit drepturile şi obligaţiile, a creat proprietatea, a operat trecerea societăţii de sub „legea naturii" sub imperiul superior al „legii civile". Prin autoritatea de stat, susţine Hobbes, societatea a supravieţuit şi s-a putut dezvolta în forme organizate. Prin urmare, în interesul lor comun, cetăţenii datorează statului supunere necondiţionată, fiindcă în afara lui nu există decît

„ * în broşura lui figurează şi un imn al mişcării: „Vrednici
<"ggeri, sculaţi azi cu toţii, / Rodnic spre-a face ogorul pustiu etc..."

exterminare reciproca, prin dezlănţuirea liberă a instinctelor naturale.

Republica burgheză, Leviathan modern, își absolvă conștiința, pentru încătușarea fiilor ei. îi obliga la recunoștință pentru că, ferecîndu-i în noi lanţuri, îi „salvase de la pieire"... Crudă ironie, care ne tentează să aplicăm mai degrabă acestui regim semnificaţia amară a dictonului preluat de Hobbes, prin care el încerca să caracterizeze starea naturală a societăţii : *Homo homini lupus...*[1].

[1] „Omul e un lup faţă de semenul său". P1 a u t u s, *Asinaria,* II, 4.

„NOILE LANŢURI"
PESTE IRLANDA ŞI SCOŢIA

An urma răscoalei izbucnite în octombrie 1641, Irlanda se afla, din septembrie 1643, complet despărţită de Anglia. Despărţirea o proclamase organul conducător al răsculaţilor — „Asociaţia generală a catolicilor confederaţi".. Susţinută de Spania, Franţa şi de Statul papal, conducerea mişcării transformase Irlanda într-un centru al intrigilor şi forţelor reacţionare, potrivnice revoluţiei şi republicii engleze. Ea se folosea de poporul irlandez — ridicat la luptă pentru eliberarea de sub exploatarea feudală şi asuprirea naţională a lorzilor englezi — în scopurile sale contrarevoluţionare.

„Asociaţia generală..." încheie la începutul anului 1649, la Kilkenny, un tratat cu reprezentantul regaliştilor, contele Ormond, arătîndu-se dispusă să colaboreze la organizarea unei debarcări în Anglia. Fură atraşi în acest bloc şi coloniştii englezi, presbiterieni, din provincia Ulster, din nord-estul insulei, care, după exemplul Scoţiei învecinate, proclamară la rîndul lor ca rege pe prinţul de Wales.

Sub controlul Angliei parlamentare nu se mai găsea decît oraşul Dublin, cu garnizoana comandată de colonelul Jones, şi alte cîteva localităţi mai mici de pe coastă.

După instaurarea republicii, parlamentul şi Consiliul de Stat elaborară în grabă planul cuceririi şi supunerii insulei. Era determinată aceasta grabă şi de pericolul regalist, redevenit activ şi îndîrjit după decapitarea lui Carol I şi aflîn-du-şi o bază de activitate în Irlanda. Dar intrau în calcul şi [a]'te considerente. Trimiterea armatei într-o expediţie dincolo de Canalul Sf. Gheorghe [1] era o diversiune potrivită într-un Moment în care regimentele începeau a fi cuprinse din nou de agitaţia levelleră. Soldaţii care incomodau prin revendicare lor radicale puteau fi eventual colonizaţi definitiv în

Intre Anglia *şi* Irlanda.

Irlanda. Pămînturile ţăranilor de acolo stăteau la dispoziţie. Trebuiau numai cucerite, iar posesorii convinşi repede, cu armele, că nu au nici un drept asupra lor... Şi atunci, oare soldatul care astăzi cere achitarea soldei şi libertăţi politice, va mai avea ceva de spus ? De plătit, va fi plătit cu pămîntul irlandezilor ; iar de drepturi şi libertăţi politice nu-i va mai da mima să vorbească, după ce el însuşi s-a lăsat ademenit să fie beneficiarul încălcării drepturilor şi libertăţilor altuia... Socoteală simplă, vicleană, speculînd mizeria soldaţilor, care-i făcea lacomi după avere. înghiţind nada oferită, sorbeau o dată cu ea otrava ascunsă în proprietatea dobîndită prin jaf, mentalitatea de asupritor şi exploatator... Pământiul ţăranilor irlandezi avea să fie căluşul pus soldaţilor, pînă nu de mult luptători pentru drepturile şi libertăţile democratice ale poporului englez...

îndărătul acestor calcule, se iveau şi altele. încă din 1642, parlamentul decretase confiscarea de la irlandezi a 2,5 milioane acri de pămînt, pentru garantarea unui împrumut de 1 milion de lire sterline, subscris de bogătaşii din City. Creditorii statului, ai armatei, speculanţii de tot felul, priveau astfel expediţia din Irlanda ca o vastă afacere de pradă. Acaparările de proprietăţi funciare în Anglia voiau să le completeze acum prin jefuirea ţărănimii irlandeze.

Toate aceste interese şi socoteli meschine erau înfăţişate poporului sub haina luptei contra regaliştilor, a „delincvenţilor", pentru „apărarea credinţei puritane" împotriva „papismului". Cu toate că, într-adevăr, conducerea răscoalei (iar nu masa poporului) îndreptase mişcarea irlandeză pe un făgaş contrarevoluţionar, legînd-o de interesele regaliştilor şi ale clerului catolic, expediţia organizată de parlament în Irlanda nu a urmărit simpla îndepărtare a acestei primejdii. Ea era destinată mai ales să supună şi să jefuiască poporul irlandez, în interesul direct sau indirect al vîrfurilor nobilimii noi şi burgheziei engleze. De aceea, campania din Irlanda are un sens net reacţionar.

La începutul lunii aprilie 1649 pregătirile expediţiei prinseră a se desfăşura în mod febril. Se ţinu o consfătuire la Guildhall, cu reprezentanţii municipalităţii şi cu bancherii din City, în urma căreia se obţinu din partea acestora un prim împrumut în valoare de 120 000 de lire sterline, urmat în luna iulie de un al doilea, şi mai însemnat, de 150 000 de lire., împrumuturile fură garantate cu venitul unui impozit spepial, instituit în aprilie pentru acoperirea datoriilor faţă de

Creditorii statului, precum *şi* cu noile accize votate în luna iunie. Tot pentru procurarea fondurilor expediţiei„se dădură instrucţiuni comitetului ce se ocupa de sechestrarea bunurilor delincvenţilor să-şi accelereze lucrările.

După unele ezitări[1], Cromwell acceptă în luna martie numirea în calitate de comandant suprem al expediţiei şi de lord-locţiitor al Irlandei. Adjunctul său era Henry Ireton. Corpul expediţionar cuprindea aproximativ 12 000 de oameni şi 130 de corăbii, de diferite tipuri şi mărimi. Centrul principal de îmbarcare era în portul Bristol. Fără îndoială, tulburările din armată, în mai 1649, au întîrziat întrucîtva pregătirile. Ele s-au încheiat în primele zile ale lunii august.

în ziua de 2 ale acestei luni, colonelul Jones, blocat de multă vreme an Dublin, execută o ieşire cu trupele sale, obţinînd o victorie asupra contelui Ormond, la Rathmines. Nu era însă decît o diversiune, care să-i asigure rezistenţa pînă în clipa devenită acum apropiată, a sosirii oştii lui Cromwell.

îmbarcarea şi plecarea acestuia în larg, din Bristol, avu loc la 13 august. După două zile, impozanta flotă sosi la Dublin şi debarcă fără incidente deosebite. împreună cu garnizoanele de pe insulă, Cromwell dispunea în Irlanda de 16 000—17 000 de oameni, bine înarmaţi şi instruiţi. Prima etapă a planului de operaţii prevedea controlul asupra coastei de răsărit a insulei, urmînd ca după aceea cucerirea să continue spre interior.

Cu forţele de care dispunea, Cromwell luă cu uşurinţă iniţiativa. La 3 septembrie începu asediul fortăreţei Drogheda, situată la vreo 30 km spre nord de Dublin. Forţele engleze erau de vreo «trei ori mai mari decît cele ale asediaţilor. Aveau artilerie suficientă şi erau sprijinite de flotă. La 11 septembrie, Drogheda fu luată cu asalt. S-au petrecut atunci scene îngrozitoare. Ordinul lui Cromwell era de a nu fi cruţat nimeni dintre cei prinşi cu armele în mîini. Garnizoana de circa 3 000 de oameni fu în întregime masacrată. Scriindu-i lui Bradshaw, preşedintele Consiliului de Stat, Cromwell spunea : „Nu cred să fi scăpat nici măcar 30 dintre ei". Populaţia civilă avu o soartă asemănătoare. O parte se refugie în biserică şi în clopotniţa ei. Din porunca lui Cromwell, se trase cu tunurile în clopotniţă, dărîmînd-o şi îngropînd astfel de vii zeci de oameni. Alţii,

[1] Maurice Ash1ey, *op. cit.,* p. 358.

ca la vreo mie, aflaţi ascunşi, fură de asemenea ucişi. Cei scăpaţi de furia masacrului iniţial au fost prinşi şi vînduţi ca sclavi pe plantaţiile din Indiile apusene.

La 11 octombrie, istoria de la Drogheda se repetă la Wexford, spre miazăzi de Dublin. Fură ucişi vreo 2 000 de oameni. Cîteva sute, căutînd să scape în bărci, se înecară în apele portului. Prinşii, transportaţi peste ocean, au fost vînduţi ca sclavi în Barbados. Din Wexford, Cromwell scria că ar fi de dorit „să fie colonizaţi aci oameni cinstiţi" şi sugera să fie invitaţi în acest scop puritanii din Noua Anglie *, stabiliţi acolo abia cu vreo trei decenii înainte[2].

Actele de cruzime, ce trebuiau să servească drept mijloc de intimidare, au avut un efect contrar, generînd o mişcare de rezistenţă desperată.

. Campania începu, din această pricină, a întîmpina greutăţi tot mai mari. Se adăugă venirea iernii, drumurile impracticabile sau inexistente, terenurile împădurite şi mai ales mlăştinoase, dificultatea comunicaţiilor, pe măsură ce englezii căutau să pătrundă în interior, îndepărtîndu-se de porturi, de flotă.

înaintînd de la Wexford către sud-vest, Cromwell asedie la începutul lunii noiembrie fortăreţele Duncannon şi Waterford. Cu toate eforturile sale, rezistenţa eroică a apărătorilor îl sili să ridice asediul, după vreo lună. A fost primul grav insucces al acestei campanii, cît şi al lui Cromwell personal. Asediat din nou de comandanţii englezi în primăvara următoare, Waterford n-a capitulat decît la 10 august 1650. Unităţile corpului expediţionar ce acţionau în interiorul insulei începură a fi serios încercate de atacurile unor mici detaşamente de hărţuială, acei aprigi *tories,* ascunşi în păduri şi mlaştini.

În luna ianuarie 1650, campania prelungindu-se fără perspectiva unui succes apropiat, Cromwell fu invitat de parlament să revină în Anglia, din cauza încordării tot mai grave a raporturilor cu Scoţia, ce prevesteau izbucnirea ostilităţilor şi la hotarul de miazănoapte al republicii.

Cromwell nu dădu imediat curs invitaţiei. Voi să-şi mai continue cîtva timp „opera", să nu o părăsească sub impresia ultimului insucces.

Reluînd operaţiile în primăvara 1650, la 19 martie el începu să asedieze Gowran, la nord de Waterford, la vreo

[1] în America de Nord.

[2] Maurice Ashley, *op. cit.,* p. 422.

30—40 km de coastă. Intrînd cu asediaţii în tratative de capitulare, Cromwell dădu o nouă dovadă de cruzime, îmbinată cu perfidie şi demagogie josnică. Promise garnizoanei iertare în caz de încetare a rezistenţei, folosind îndemnul echivoc de „a se încrede în milostivirea lui", dar neiscălind nimic. După predare el îi cruţă pe ostaşi, dar îi împuşcă pe toţi ofiţerii în afară de unul, şi îi spînzură pe toţi preoţii.

tndreptîndu-se apoi spre sud-vest, la sfîrşitul lunii aprilie asedie localitatea Clonmel. Irlandezii de aci erau sub comanda lui Hew O'Neill, o rudă a lui Owen O'Neill, unul dintre conducătorii principali ai răscoalei din Ulster, mort în toamna precedentă. La 9 mai Cromwell ordonă asaltul asupra fortăreţei. în ciuda sprijinului puternic al artileriei, asediatorii fură respinşi cu pierderi grele. La 17 mai un nou asalt înregistra o înfrîngere tot atît de gravă. In mai puţin de o lună, englezii pierdură la Clonmel 2 500 de oameni.

Irlandezii simulară începerea tratativelor de capitulare. în cursul lor, în taină, garnizoana cu tot armamentul reuşi să se strecoare pe neobservate printre rîndurile englezilor şi să ajungă aproape fără pierderi la Limerick, pe coasta apuseană. Episodul a fost calificat de unii istorici drept cel mai dezastruos din toată cariera militară a lui Cromwell. Voise a reveni în Anglia cu satisfacţia unei ultime victorii, dar fu silit să părăsească teatrul acestor orori, cu gustul de fiere al unui insucces şi mai umilitor decît cel de la Waterford.

La 26 mai el se îmbarcă pentru Anglia, dedicîndu-se pregătirii războiului cu Scoţia. Cucerirea Irlandei fu lăsată în seama lui Ireton (care muri acolo, de boală, la 22 noiembrie 1651), iar ulterior a generalului Fleetwood [1]. Abia peste doi ani trupele engleze vor reuşi să reducă la tăcere ultimele rezistenţe irlandeze. Cele mai importante episoade din această fază a campaniei au fost cucerirea oraşului Limerick în octombrie 1651 şi a portului Galway, la 12 mai 1652, dată la care operaţiile militare se puteau socoti încheiate, exceptînd micile rezistenţe locale, ale cîtorva detaşamente de „tories" fanatici.

La 12 august 1652 parlamentul încununa cucerirea Irlandei printr-un act vrednic de metodele întrebuinţate pînă atunci : „Actul de aşezămînt pentru Irlanda" [2]. în primele

[1] Fleetwood a devenit mai tîrziu şi el ginerele lui Cromwell, căsătorindu-se cu văduva lui Ireton.

[2] «Act of Settlement for Ireland".

sale puncte, el statornicea categoriile de persoane care, pentru participarea lor la răscoală, nu aveau dreptul a beneficia de îndurare, urmînd a fi lipsite de bunuri şi de viaţă. Teoretic, în categoriile enumerate în act, s-ar fi încadrat vreo 150 000 de oameni. în fapt, n-au fost executaţi decît o foarte mică parte. Marea majoritate a celor vizaţi au continuat însă să trăiască sub teroarea unor măsuri extreme, oricînd posibile. Alte categorii de irlandezi erau lovite cu expulzarea şi confiscarea a *2lz* din bunurile lor. Restul de *1/z* rămînea familiilor, însă cu obligaţia de a accepta un echivalent al acestor proprietăţi în orice parte a insulei i-ar fi convenit statului englez. Chiar aceia care nu puteau fi dovediţi de activitate duşmănoasă republicii, pierdeau prin confiscare de la V5 pînă la Vs din avere.

La 26 septembrie 1653 se vota, în fine, „Actul de satisfacere", prin care aproximativ jumătate din păminturile confiscate în Irlanda fură atribuite ofiţerilor şi soldaţilor, iar cealaltă jumătate creditorilor statului. în fapt, mulţi soldaţi care primiseră dreptul la împroprietărire au căzut victimă unor speculanţi, vînzîndu-şi înscrisurile de proprietate pe un preţ inferior valorii lotului pe care urmau să-1 ocupe.

Cu actul din 1653 s-a lichidat şi pe plan contabilicesc uriaşa şi murdara afacere care a fost cucerirea Irlandei de către Cromwell. Ea stă la temelia groaznicei exploatări şi asupriri a poporului irlandez, problemă din cele mai spinoase în istoria internă a Angliei, pînă în veacul al XX-lea [1].

Prin cucerirea, supunerea şi colonizarea Irlandei, independenţii şi-au atins scopul de a transforma armata dintr-o forţă revoluţionară, într-un instrument contrarevoluţionar, de jaf şi asuprire. A fost ultima etapă în dezarmarea forţelor capabile să împingă revoluţia engleză înainte, pe o cale democratică. Aşa a fost apreciat acest eveniment de către Marx, cînd scria în 1869 lui L. Kugelmann : „...Republica engleză, sub Cromwell, a eşuat din pricina Irlandei" [2]. Sau lui Engels, în acelaşi an : „...Reacţiunea engleză în Anglia îşi are rădăcinile (ca şi pe vremea lui Cromwell) în subjugarea Irlandei" [3].

[1] După o luptă îndelungată, cu numeroase jertfe, Irlanda, cu excepţia provinciei Ulster, a devenit republică independentă abia în zilele noastre, la 18 aprilie 1949.

[2] Karl Marx — Friedrich Engels, *Ausgewählte Briefe,* Dietz Verlag, Berlin, 1953, p. 264.

[3] *Ibidem,* p. 267.

Istoria tragică a supunerii „Insulei verzi" se repetă în termeni destul de asemănători pe meleagurile muntoase **ale** Scoţiei. încă din preajma procesului lui Carol I, relaţiile dintre Anglia şi Scoţia se înăspriseră. O parte a nobilimii scoţiene şi majoritatea burgheziei alcătuiau acea partidă a covenantiştilor consecvenţi, sau a „■whiggamorilor", avînd în frunte pe ducele de Argyll. în timpul ambelor faze ale războiului civil, ei susţinuseră alianţa cu parlamentul englez. Luptaseră împotriva regelui, însă numai cu scopul de a-i limita puterea şi a-i impune respectarea autonomiei şi „libertăţilor" ţării, adică a drepturilor şi privilegiilor nobilimii, cît şi a unor interese specifice ale burgheziei scoţiene. în conduita politică a whiggamorilor juca însă un rol hotărîtor compoziţia de clasă a acestei partide. Nobilimea din rîndurile ei era preocupată de soarta proprietăţilor sale, îşi temea dominaţia asupra ţărănimii. Nici partida lui Argyll nu era şi nu putea fi favorabilă victoriei, sau măcar afirmării maselor în revoluţie. Răsturnările petrecute în Anglia la sfîrşitul anului 1648 şi, îndeosebi, judecarea şi executarea regelui, apărură covenantiştilor scoţieni de toate nuanţele drept un semn al preponderenţei maselor populare, un semn de „anarhie", de „haos" — credeau ei — ameninţînd să ducă la prăbuşirea dominaţiei lor de clasă.

Problema îmbrăcă şi un aspect „constituţional". Relaţiile politice oficiale dintre Anglia şi Scoţia erau determinate de uniunea personală dinastică, inaugurată prin urcarea pe tronul Angliei, la 1603, a lui Iacob Stuart, regele Scoţiei. Acum acest element al unităţii politice — dinastia comună — fusese înlăturat. în Anglia parlamentul se proclamase puterea supremă în stat. Era evident că raporturile dintre cele două ţări trebuiau reexaminate, aşezate, dacă era cazul, pe baze noi. Iar pînă atunci, juridic vorbind, Scoţia se putea considera dezlegată de legăturile sale politice cu Anglia. Elementele nobiliare scoţiene, care priveau cu suspiciune evoluţia evenimentelor din Anglia, schiţaseră această interpretare deja Prin 1647.

Acută era şi problema religioasă. Presbiterianismul fusese răsturnat în Anglia. O dată cu el şi obligativitatea cultului Şi organizării bisericii presbiteriene, — una din clauzele Co-[y]enantului din septembrie 1643. Dar în Scoţia presbiterianismul rămăsese neclintit şi omogen. „Liberalismul" religios [a]l independenţilor i se părea o erezie, poate tot atît de periculoasă ca şi catolicismul. Fără a acorda problemei un rol

hotărî tor, nu trebuie uitat însă că în revoluţia engleză apartenenţa confesională, ca să nu spunem de-a dreptul fanatism mul religios, a avut o influenţă în determinarea atitudinilor, în alăturările sau ciocnirile de interese. ,

în atmosfera produsă de executarea regelui, avu loc o apropiere între presbiterienii covenantişti şi cei de dreapta, regalişti. Ultimii erau conduşi de contele Lanark, fratele ducelui de Hamilton şi de Lauderdale, unul dintre foştii plenipotenţiari scoţieni la tratativele secrete cu Carol I, pe insula Wight.

Sub influenţa acestora, reprezentanţii Scoţiei la Londra primiră instrucţiuni să protesteze contra judecării regelui, invocînd motivul că el fiind şi rege al Scoţiei, o atare măsură trebuie să aibă şi încuviinţarea parlamentului din Edinburgh.

Tot sub presiunea presbiterienilor regalişti, parlamentul scoţian proclamă la 5 februarie 1649 pe prinţul de Wales ca rege, nu numai al Scoţiei, ci şi al Angliei şi Irlandei, sub numele de Carol al II-lea. Prin aceasta parlamentul din Edinburgh comitea aceeaşi depăşire de competenţă pe care o reproşa englezilor. Decreta continuarea regimului monarhic în Anglia, unde el nu avea nici un drept să ia vreo măsură cu pretenţie legală. Actul parlamentului englez de a-l condamna pe rege fără asentimentul scoţian putea fi calificat cel mult drept o lipsă de consideraţie, o trecere peste anumite forme. Dar ceea ce făcea acum parlamentul scoţian era direct o provocare.

Lui Carol al II-lea i se puseră în principiu condiţiile de a recunoaşte cele două Covenanturi, cel „naţional", din 1638, statornicind presbiterianismul ca religie de stat în Scoţia şi cel „solemn", din 1643, extinzînd această prevedere asupra Angliei, în urma însuşirii ei de către parlamentul englez.

Delegaţii scoţieni la Londra primiră dispoziţii să plece în Olanda, spre a trata cu Carol al II-lea condiţiile de mai sus. întrucît însă parlamentul englez îi aresta, expediindu-i sub pază în Scoţia, convorbirile plănuite avură loc abia în martie 1649.

Condiţiile erau destul de incomode pentru pretendent. Personal, ahtiat după domnie, le-ar fi acceptat bucuros. Dar ajungea astfel într-o situaţie dificilă faţă de principalii săi aderenţi de pînă atunci. Era vorba de Ormond şi de irlandezi pe de o parte, iar pe de altă parte de lordul

Montrose, turbulentul nobil scoţian, care pregătea ambiţiei sale o nouă încercare de a pune mîna pe putere, sub deviza devotamentului şi serviciului datorate „regelui legitim".

De aceea, Carol al II-lea se văzu obligat să temporizeze. Nădăjduia fie într-o victorie a irlandezilor răsculaţi, aliaţi cu Ormond şi cu trupele sale, fie într-o răsturnare de regim în Scoţia, în avantajul lui Montrose, pe care în iulie 1649 îl şi numi locţiitor al său în această ţară. Ambele eventualităţi, sau chiar şi numai una din ele, l-ar fi descotorosit de presbiterienii din Edinburgh şi de obligaţia de a accepta Covenantul. N-ar fi fost pus în situaţia de a deveni rege în urma ofertei, deci oarecum a bunăvoinţei acestora, situaţie ce paraliza anticipat nestinsele veleităţi absolutiste ale familiei Stuart.

Prelungirea tratativelor din Olanda a constituit un factor favorabil republicii engleze. în aprilie 1649 Consiliul de Stat însărcina pe Cromwell şi pe Henry Vane să pregătească un proiect de reglementare pe noi baze a raporturilor politice dintre Anglia şi Scoţia, care să fie trimis spre examinare la Edinburgh. Iniţiativa putea duce fie la o înţelegere, fie la o precipitare a conflictului dintre cele două ţări. Intrucît, neobţinînd nimic imediat şi concret în Olanda, scoţienii erau determinaţi la inacţiune, Consiliul de Stat nici nu mai traduse în fapt intenţia sa. Republica engleză, ferită de primejdia unui război simultan în Irlanda şi pe Tweed, se putu consacra pregătirii expediţiei lui Cromwell împotriva poporului irlandez.

în timpul acesteia, Carol al II-lea manifestă la un moment idat intenţia de a merge personal în Irlanda şi a se pune în fruntea regaliştilor. în septembrie 1649, petrecu o vreme pe insula Jersey, în aşteptarea unei împrejurări favorabile spre a-şi pune în aplicare planul. Mersul operaţiilor însă, demonstrînd, cu tot eroismul irlandezilor, considerabila superioritate militară a lui Cromwell, îl făcu să-şi piardă speranţele. Se întoarse deci în Olanda şi în martie 1650 reluă convorbirile cu împuterniciţii scoţieni. îl moştenise in această privinţă pe tatăl său, un înveterat jucător cu cărţi măsluite la masa politicii. în timpul în care trata cu Edinburghul, încuraja şi planul lui Montrose de a începe o insurecţie „ultraregalistă" împotriva lui Afgyll, sprijinindu-se pe clanurile înapoiate din munţii Scoţiei.

Ba încă trimişii săi căutau să obţină sprijinul papii Inocei Hiu al X-lea, promiţîndu-i în schimb garanţii largi cu

privire la situaţia viitoare a catolicilor în insulele Britanice. De o parte făgăduia obligativitatea presbiterianismului, de alta favoruri pentru catolici...

Tot în luna martie, Montrose porni în ultima sa aventură. Cu o mică oaste de mercenari germani şi danezi el debarcă în insulele Orkney, iar de aci, în aprilie, traversă braţul de mare ce-l despărţea de coasta nordică a Scoţiei. I se alăturară grupuri de regalişti scoţieni, astfel că armata sa crescu pînă la vreo 1 200 de oameni. înainta spre miazăzi, cuceri cîteva localităţi, dar la 27 aprilie 1650 fu complet înfrînt la Curbisdale, de către avangarda oştii trimise în întîmpinarea sa. Montrose fugi în munţi, ascunzîndu-se printre oamenii clanului Mac Leod. Şeful clanului, marele proprietar Neill Mac Leod, era în raporturi bune cu guvernul scoţian. Temîndu-se de riscurile care-l aşteptau dacă tăinuia pe un asemenea duşman, îl prinse pe Montrose, predîndu-l armatei guvernamentale. La 21 mai 1650, printr-un crud ceremonial public, aventurosul marchiz îşi ispăşi donchişotismul. Fu spînzurat, iar apoi capul său, despărţit de trup, fu ţintuit pe turnul castelului din Edinburgh. Mai mulţi complici îi împărtăşiră curînd soarta.

După înfrîngerea irlandezilor, jalnicul faliment al lui Montrose răpea lui Carol al II-lea şi ultima nădejde de a-şi reocupa tronul, ocolind condiţiile puse de covenantiştii scoţieni. De aceea, la 1 mai 1650, el iscăli „Acordul de la Breda" [1], prin care se învoia ca, ocupînd tronul, să accepte Covenantul, deci presbiterianismul ; să rupă toate legăturile cu Ormond, cu Montrose şi cu aderenţii săi, invalidînd orice tratat încheiat cu irlandezii ; să recunoască parlamentul scoţian şi adunarea generală a bisericii scoţiene, o dată cu toate hotărîrile lor trecute şi, bineînţeles, viitoare.

Vestea acordului de la Breda a fost aceea care 1-a decis pe Cromwell să părăsească Irlanda, la sfîrşitul lunii mai. Războiul ou Scoţia devenise inevitabil şi iminent. La 11 iunie, pe insula Helgoland, Carol al II-lea confirmă din nou acordul, după care se îmbarcă pentru Scoţia. Ajuns aci, trebui să constate că încăpăţînaţii lui concetăţeni nu erau uşor de înşelat cu vorbe şi semnături de circumstanţă. Partida „de stînga" a lui Argyll îşi redobîndise în parlament şi în Consiliul de Stat al Scoţiei poziţia solidă, zdruncinată pentru un timp, în anul precedent. Lanark. şi Lauderdale fuseseră în-

[1] Ora; în sudul Olandei.

depărtaţi din funcţii. Nobilimea şi burghezia scoţiană erau împotriva republicii engleze, a independenţilor, dar vegheau în acelaşi timp cu stricteţe la respectarea privilegiilor lor din partea noului rege.

Carol al II-lea se pomeni în Scoţia un fel de suveran-prizonier al partidei lui Argyll. Precauţie dictată de reputaţia îndoielnică a sincerităţii familiei Stuart în politică, reputaţie pe care el nu fusese primul a o întemeia. (Nici ultimul...).

în Anglia, pregătirile militare se desfăşurau din plin. în ziua în care Cromwell se îmbarca la Dublin, parlamentul aprobă declaraţia Consiliului de Stat cu privire la necesitatea războiului.

Comandant al armatei îndreptate împotriva Scoţiei fu numit Fairfax, iar locţiitor al său — Cromwell. Fairfax declină însă misiunea. Probabil simpatiile sale presbiteriene l-au determinat la acest gest. El fu trecut, cu asentimentul său, în rezervă. Comandant suprem deveni Cromwell, avînd ca principali aghiotanţi pe generalii Lambert şi Fleetwood.

în luna iulie, oastea engleză de vreo 16 000 de oameni, din care o treime cavalerişti, era concentrată la Berwick, pe Tweed. De aci, Cromwell lansă o proclamaţie către poporul scoţian, îndemnîndu-l să-i alunge pe regalişti şi să se supună oştirii engleze, care vine să-i ofere „protecţie şi apărare".

Scoţienii dispuneau de vreo 26 000 de ostaşi, cu o cavalerie cam în aceeaşi proporţie cu cea a armatei engleze. Comandant era David Leslie, general experimentat, fost tovarăş de arme al lui Cromwell, în a doua fază a războiului civil. Armata sa era mai slab înarmată şi mai puţin instruită decît cea engleză, astfel că superioritatea ei numerică nu spunea prea mult.

La 22 iulie, armata lui Cromwell trecu peste Tweed. înaintarea se desfăşură de la început cu greutăţi : ţinut pustiu, muntos, fără drumuri şi posibilităţi de aprovizionare, părasit de locuitori. Englezii se ţinură aproape de mare, pentru ca flota ce bloca ţărmurile Scoţiei să-i poată aproviziona. La sfîrşitul lunii iulie ajunseră în faţa Edinburghului. Bine întărit de Leslie, oraşul nu putu fi luat cu asalt. Cromwell ordonă retragerea către răsărit, de-a lungul coastei de sud a estuarului rîului Forth, pînă la satul Musselburgh. Cavaleria scoţiană îl urmări, harţuindu-1. **Armata** engleză **se regrupa şi se întări,** respingînd atacurile. **în tot** cursul **lunii**

august, în jurul Edinburghului avură loc marşuri, contramarşuri şi ciocniri fără însemnătate. Leslie evită o luptă decisivă, căutînd să-l slăbească pe Cromwell prin interceptarea drumurilor sale de aprovizionare. Şi într-adevăr, greutăţile nu întîrziară pentru englezi. In armată izbucni dizenteria, pricinuind pierderi cu mult mai mari decît luptele. Cu vreo 11 000 de soldaţi valizi, Cromwell se retrase şi mai spre răsărit, în micul port Dunbar, de unde, la nevoie, se putea retrage cu ajutorul flotei. Leslie îl urmări de aproape. Armata sa ocupă dealurile înconjurătoare, îndeosebi la sud-est de orăşel, controlînd cu desăvîrşire, de pe poziţiile ei dominante, drumul spre Berwick, singura cale de retragere către Anglia, exceptînd marea.

Situaţia lui Cromwell era dintre cele mai grele. Dealurile înalte, ocupate de duşman, constituiau poziţii greu, dacă nu cu neputinţă de forţat. Fuga pe mare se putea realiza, dar numai într-o durată oarecare de timp, fiindcă transportul a 11 000 de oameni, cu tot echipamentul, necesita o flotă numeroasă. Întreaga operaţie avea să decurgă, desigur, cu preţul unor sîngeroase lupte de ariergardă împotriva lui Leslie. Iar la urma urmei, această soluţie ar fi însemnat o înfrîngere completă.

Rareori l-am simţit pe Cromwell mai serios îngrijorat, decît în scrisoarea adresată la 2 septembrie lui Arthur Haselrig, pe atunci guvernator la Newcastle. „Stăm foarte rău aici. Duşmanul ne-a închis calea prin trecătoarea Copperspath, prin care numai o minune ne-ar mai putea îngădui să trecem. A ocupat poziţii atît de puternice pe înălţimi, încît doar cu cea mai mare greutate ne-am putea croi drum în direcţia aceea. Stînd aci, fără a face nimic, pierdem zilnic o grămadă de oameni, răpuşi de boli... Dacă trupele voastre ar fi destul de tari ca să poată lua cu asalt pasul Copperspath prin partea cealaltă, atunci am fi ajutaţi. Numai Dumnezeu ştie cum ar fi mai bine... Curajul ne este, slavă Domnului, nezdruncinat, oricît de îngrijorătoare e situaţia noastră..." [x].

După cum reiese din scrisoare, Cromwell nu întrevedea în acel moment posibilitatea organizării repezi a unei evacuări pe mare. Cu toată convenţionala evocare a „curajului nezdruncinat", frămîntarea sa apare penibilă. Nu-l liniştea, se vede, nici amintirile de bun augur legate de locurile unde-şi aşezase oastea. în 1296, nu departe de Dunbar, regele

[1] După Alfred Stern, *op. cit.,* p. 211.

Eduard I zdrobise pe scoţienii răsculaţi împotriva suzeranităţii engleze...

O gravă greşeală comisă de Leslie în aprecierea situaţiei 1-a salvat pe Cromwell în chip cu totul neaşteptat. Generalul scoţian se convinse, poate şi pe baza unor informaţii greşite, că adversarul e pe punctul de a se îmbarca, în portul Dunbar. De aceea, el se hotărî să treacă fără întîrziere la o luptă deschisă. A fost o surpriză pentru Cromwell, care observa atent şi îngrijorat poziţiile, să vadă deodată, în dupâ-amiaza de 2 septembrie, cum trupele scoţiene părăsesc pe rînd locurile întărite de pe înălţimi şi coboară spre vale, pregătindu-se de luptă. Leslie renunţase astfel la avantajul hotarîtor al terenului. Subestimîndu-şi duşmanul, crezînd că acesta e preocupat numai de retragere, îşi dispuse trupele într-o poziţie înghesuită, care limita capacitatea lor de manevră şi le făcea astfel să piardă, după cel al terenului, şi avantajul superiorităţii numerice.

Cromwell întrevăzu într-o clipă şansa ce i se oferea, în aceeaşi noapte — o noapte întunecată de furtună — îşi regrupa toate forţele pentru atac. în zorii încă învăluiţi în ceaţă ai zilei de 3 septembrie, cînd scoţienii erau siguri că adversarul nu se gîndea decît să scape prin fugă, sau, cel mult, să se apere cu desperare, Cromwell luă iniţiativa, în chip fulgerător. Fixînd la teren, printr-un atac secundar, flancul de apus şi centrul armatei scoţiene, el dădu lovitura principală pe la răsărit, cu ajutorul aproape al întregii sale cavalerii, comandate de Lambert şi Fleetwood. Mai înainte de a-şi fi dat bine seama de cele ce se întîmplă, flancul drept al armatei scoţiene fu străpuns şi împins către dealuri, spre sud-vest, pe un teren nefavorabil pentru manevră. Armata lui Leslie nu mai era decît o gloată în neorînduială. Drumul spre Berwick era deja liber. în fruntea rezervelor, Cromwell desăvîrşi, printr-o mişcare de învăluire, zdrobirea centrului şi a flancului stîng al adversarului. într-a oră scoţienii pierdură 3 000 de morţi şi 10 000 de prizonieri, împreună cu toată artileria şi muniţiile. Restul armatei lor se împrăştie. Se spune că englezii n-ar fi pierdut decît 20 de oameni ! Prizonierii, în marş forţat, fără hrană, fură minaţi către Newcastle. Sute şi sute semănară cu trupurile lor drugul jalnicului convoi, răpuşi de foame şi dizenterie. Cei ce scăpară fură, la fel cu apărătorii Droghedei, vînduţi în colonii ca „sclavi albi".

După obiceiul său şi al vremii, Cromwell atribui victoria unui miracol divin. „Domnul — scrise el soţiei sale, Elisabeta, — s-a arătat faţă de noi cu nemărginită îndurare... Sufletul mi-e întărit ca printr-un miracol, cu toate că, trebuie să ţi-o spun, simt cum îmbătrînesc şi slăbiciunile vîrstei mi se furişează grăbite în trup. O, de-ar slăbi în aceeaşi măsură şi păcatele mele" *.

în fapt, victoria de la Dunbar, cu toată aparenţa ei surprinzătoare, nu are nimic miraculos. Este rezultatul unei juste aprecieri a situaţiei tactice, a unei exacte exploatări din partea lui Cromwell a gravei greşeli comise de Leslie în ajunul luptei. „Marele independent" şi-a consacrat definitiv gloria de mare comandant de oşti. Prin capacitatea imediată de orientare într-o situaţie nouă, de sesizare a slăbiciunilor adversarului, prin conceperea şi executarea rapidă şi precisă a unui plan de luptă adecvat împrejurărilor, Cromwell s-a ridicat aci în galeria marilor strategi ai tuturor timpurilor. Dunbar marchează punctul culminant al carierei sale militare. Factorul hotărîtor care i-a permis însă realizarea unei atari capodopere tactice a fost experienţa, disciplina şi moralul soldaţilor săi.

După înfrîngere, Leslie cu resturile oştirii sale se retrase la Stirling, în vreme ce guvernul şi regele fugiră şi mai în nord, la Perth. Cromwell ocupă Edinburghul. Numai puternica fortăreaţă a oraşului mai rezistă pînă spre iarnă.

întreaga parte de miazăzi a Scoţiei (Lowlands), pînă pe ţărmurile golfului Clyde, cu oraşul Glasgow, căzu sub ocupaţia trupelor engleze.

Venirea iernii le opri înaintarea. Cromwell, de altfel, nu forţă lucrurile, nădăjduind că sarcina îi va fi uşurată de izbucnirea unor disensiuni între partidele scoţiene. Aşteptarea lui se baza pe anumite fapte. După Dunbar, presbiterienii extremişti înclinau spre pace. Bineînţeles, nu recunoşteau făţiş că le era frică de înfrîngere şi de consecinţele pe care ea le va atrage asupra privilegiilor lor politice şi sociale. Dunbar, spuneau ei, este semnul pedepsei divine pentru că în ţară a fost adus ca rege un „idolatru" [2].

Majoritatea partidei lui Argyll era însă pentru rezistenţă şi în acest scop ea se apropie din nou de presbiterienii de dreapta şi, în genere, de toate elementele regaliste, de la

[1] **A1 f r e d Stern,** ***op.*** *cit.,* **p. 212.**

[a] Carol al II-lea era anglican, ca şi tatăl său, iar mama lui era **catolică.**

gruparea Lanark-Lauderdale, pînă la aderenţii lui Montrose. Pentru a împiedica însă succesul propagandei antiregaliste a presbiterienilor de extrema stingă, Carol al II-lea fu obligat la noi concesii. Trebui să întărească din nou Covenantul, să condamne politica tatălui şi bunicului său faţă de puritani şi să o renege pe mama sa, pentru „idolatrie". După aceste acte umilitoare pentru el, fu încoronat de către ducele de Argyll la 1 ianuarie 1651, la Scone, aproape de Perth, cu coroana lui Robert Bruce [1].

în februarie 1651, englezii făcură o încercare nereuşita de a-i scoate pe scoţieni din poziţiile lor puternic întărite de la Stirling. Cu această ocazie, Cromwell se îmbolnăvi grav — probabil de pneumonie.

în primăvară, scoţienii reuşiră să-şi reorganizeze şi să-şi întărească armata. Regele avea comanda supremă, iar Leslie şi Lanark — cel din urmă figurînd acum sub titlul de duce de Hamilton [2] — erau ajutoarele sale.

Prelungirea campaniei din nord favoriza unele încercări de răscoale sau comploturi regaliste în diferite părţi ale Angliei, toate contînd pe un eventual sprijin scoţian. Din decembrie 1650 pînă prin iunie 1651, asemenea mişcări au fost descoperite şi nimicite în faşă, în comitatul Norfolk, în Lancashire şi în Cardiganshire, în partea de apus a ţinutului Wales. Un rol important în reprimarea acestor tulburări 1-a avut miliţia comitatelor, reorganizată în vara anului 1650 pe baze sociale noi ; era formată din ţărani şi meseriaşi, iar ofiţerii erau mici nobili care dăduseră dovadă de ataşament faţă de republică.

în a doua jumătate a lunii iulie 1651, Cromwell reluă ofensiva. Cu ajutorul flotei îşi trecu armata peste Firth of Forth şi la 2 august cuceri Perth, căzînd în spatele liniilor scoţiene de la Stirling. Lui Leslie nu-i rămînea de făcut altceva decît să se folosească de deplasarea majorităţii forţelor engleze în spatele său, pentru a începe la rîndu-i o înaintare spre sud. Toată campania prinse astfel asemănare cu finalul unei partide de şah în care, ambii jucători avînd cîte un pion iiber, ar neglija orice altă precauţie şi s-ar concentra numai

^ Rege al Scoţiei care a redobîndit, la începutul veacului al XlV-lea, neatirnarea ţării faţă de Anglia. Scone era vechiul loc de încoronare a regi)or Scoţiei. Aci a fost încoronat şi Robert Bruce, la 25 martie 1306. . Intrase în posesia titlului principal al familiei, deţinut înainte **de** "aţele său, executat **de englezi în martie 1649.**

asupra înaintării cît mai repezi a fiecăruia pînă la ultima linie.

Englezii invadau nordul Scoţiei, iar scoţienii Anglia.

Armata lor, de vreo 20 000 de oameni, era condusă de Carol al II-lea în persoană. Trecu pe la Carlisle şi prin Lancashire, unde contele Derby, voind să organizeze o răscoală, fu bătut la 25 august, la Wigan, de Robert Lilburne, aşa că se alătură aproape singur trupelor regale. înainta apoi pe lîngă fostele cîmpuri de bătălie de la Preston şi Warrington. La sud de ultima localitate, Carol al II-lea începu a fi hărţuit de cavaleria lui Lambert şi Harrison, trimisă de Cromwell în avangardă.

La primirea noilor veşti, Cromwell lăsă ca înlocuitor al său pe generalul Mo.nck, iar el, cu grosul armatei, se îndreptă în grabă spre sud, trecînd prin Northumberland şi Yorkshire, pe un drum paralel cu cel al scoţienilor. Trimisese în acelaşi timp ordine de adunare altor regimente, staţionate în centrul şi sudul Angliei. Făcînd joncţiunea cu toate aceste trupe, Cromwell se găsi în fruntea unei armate de 31 000 de ostaşi — cele mai impozante forţe militare concentrate pînă atunci sub comanda sa directă.

Regelui, hărţuit de minţii şi de cavaleria engleză, îi mai rămăseseră vreo 16 000 de oameni. Datorită apreciabilei sale superiorităţi numerice, Cromwell fu în măsură să întreprindă o serie de manevre largi, din toate părţile, împingîndu-i pe scoţieni spre locul ales pentru lovitură. La 27 august, la localitatea Evesham of Avon, o parte a oştii engleze respinse înaintarea lui Carol al II-lea de-a lungul drumului principal spre Londra. Alţi 11 000 de ostaşi, sub comanda lui Fleetwood şi Lambert, trecură pe malul apusean al rîului Severn, barînd orice tentativă a duşmanului de a se deplasa spre apus, către Wales.

Cînd la 3 septembrie 1651 — exact un an după Dunbar — Cromwell dezlănţui atacul general, armata lui Carol II, după manevrele din zilele precedente, stătea cam tot aşa de bine ca un condamnat, legat de mîini şi picioare şi văzînd cum deasupra capului se ridică, grea, securea...

Azvîrliţi pe străzile oraşului Worcester de atacurile concentrice ale regimentelor engleze, scoţienii fură sfărîmaţi complet în lupte de stradă, cu artileria trăgînd în plin asupra lor.

Worcester a fost o victorie şi mai completă decît cea de la Dunbar. Valoarea ei pe planul istoriei militare constă însă cu deosebire în şirul de manevre care au precedat-o. Fiindcă

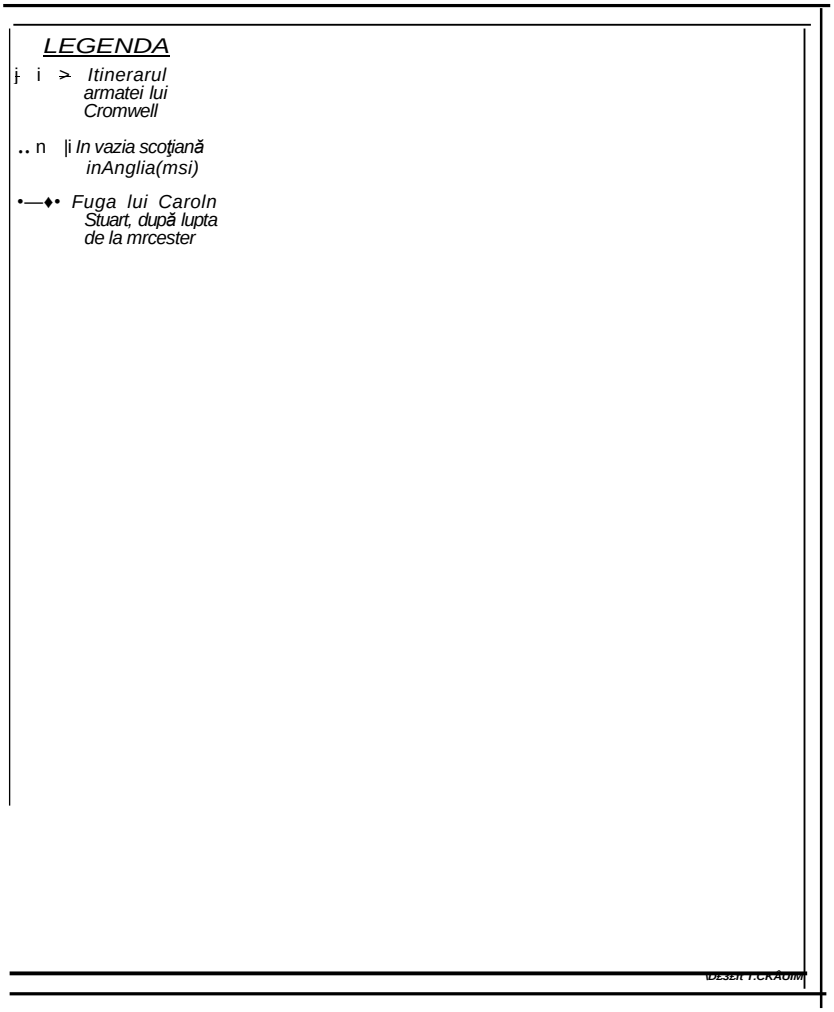
LEGENDA
Itinerarul armatei lui Cromwell
In vazia scoţiană inAnglia(msi)
Fuga lui CaroIn Stuart, după lupta de la mrcester

Campaniile împotriva Irlandei şi a Scoţiei (1649—1652)

bătălia propriu-zisă n-a mai fost decît un pas de cizmă, strivind un gîndac răsturnat pe spate... învinşii avură 3 000 de morţi şi 9 000 de prizonieri. Printre ultimii erau : David Leshe, Hamilton (care muri curînd, de pe urma rănilor primite), Lauderdale, Derby (evadat, apoi din nou prins şi executat) ?i fostul general presbiterian englez Massey.

Regele, travestit pe rînd ba în ţăran, ba în livrea de servitor, petrecîndu-şi o noapte ascuns într-un stejar, alta într-o căpiţă de fîn, reuşi să se strecoare pînă pe coasta de sud, îmbarcîndu-se pe o corabie complice şi fugind în Franţa. Le scăpă astfel urmăritorilor, care puseseră un premiu de 1000 de lire pe capul lui „Carol Stuart, fiul ultimului tiran".

în lipsa lui, cu încăpăţînarea sumbră şi crîncenă ce-1 caracteriza, Cromwell spînzură coroana Scoţiei !...

La 17 septembrie, învingătorul fu primit în Londra cu un triumf ce amintea pe cele ale imperatorilor romani. Parlamentul îi vota o dotaţie anuală de 4 500 de lire sterline şi, în afară de reşedinţa din oraş, îi puse la dispoziţie castelul Hampton-Court. Onoruri şi avantaje asemănătoare, potrivit cu gradul şi meritul fiecăruia, primiră generalii şi coloneii ce participaseră la campanie. Deşi publicat cîteva luni mai tîrziu, un sonet al lui Milton în cinstea lui Cromwell se resimte de impresia acestui „moment cezaric" :

„O, Cromwell, peste-oştenii toţi mai mare,
Tu, care, de-un curaj unic minat,
Făgaşul triumfal ţi l-ai tăiat
Prin negura bîrfelii şi, călare
Pe al Fortunei tron, fără-ncetare
Pre Domnul ai slujit, neîmbătat
De scoţianul sînge revărsat
La Darwen[1] şi la Dunbar, pentru care
La Worcester ţi-ai primit cununa dreaptă :
Mai ai încă destul de cucerit,
Victoriile Păcii te aşteaptă !... [s]

Milton nu era singurul care-şi dădea seama că generalul învingător devenise cel mai puternic personaj din Anglia, căruia laurii războiului îi deschiseseră porţile spre... victoriile păcii. Un contemporan care-1 văzuse în acele zile, cum insista cu modestie calculată asupra felului său simplu de a trăi şi a se comporta, spuse totuşi : „Omul acesta va face din sine un rege".

Iar lui însuşi îi scăpară vorbele : „De-aşi fi cu zece ani mai tînăr, n-ar fi rege în Europa pe care să nu-1 fac să tremure" ! De altfel, deja cu patru ani înainte, într-o convorbire cu ambasadorul francez Bellievre, Cromwell îşi tră~

---

* Localitate lîagă Prestoa.

• J o h n Milton, *Scrieri alese,* .„ pp. 67^-6

dase mistuitoare» ambiţie, aruncînd paradoxul : „Nimeni nu se înalţă mai sus, decît acela care nu ştie încotro merge" *K*

în Scoţia, Monck isprăvi fără greutate ce mai rămăsese de făcut. La 14 august 1651 cuceri Stirlingul, iar peste vreo două săptămîni îi luă prizonieri pe membrii Consiliului de Stat scoţian. în septembrie, capitulară oraşele Aberdeen şi Inverness. Pînă la sfîrşitul anului, englezii ajunseră la extremitatea de nord a ţării, pentru ca în februarie 1652 să debarce în insulele Orkney. Ultimele rezistenţe izolate încetară în luna mai.

Un „Aşezămînt al Scoţiei", asemănător cu cel al Irlandei, fu votat la 3 februarie 1652. Se confiscau pămînturile participanţilor la luptele din 1648 şi 1650—1651. Cei care doreau să şi le salveze, trebuiau să plătească drept răscumpărare amenzi peste măsură de grele. Bunurile confiscate se atribuiră în parte ofiţerimii lui Cromwell, iar altă parte, scoase la vînzare, fură acaparate de burghezia anglo-scoţiană, mai ales de cea din Edinburgh, oraş care începea şi el să-şi aibă un fel de City...

Cu ocazia şi în urma confiscărilor şi-au pierdut pămînturile numeroşi ţărani scoţieni. Moşiile nobilimii de aci se aflau încă, în multe locuri, într-un „composesorat" cu pămînturile clanului întreg. Noii proprietari nu voiră să recunoască aceste rămăşiţe ale relaţiilor sociale vechi, ci îşi însuşiră cu drept deplin întreaga suprafaţă primită sau cumpărată.

în Scoţia aceste procese n-au atins însă proporţiile din Anglia şi Irlanda.

0 răscoală izbucni în Highlands în 1653, dar pînă în luna mai din anul următor Monck o înăbuşi în sînge. Scoţia rămase sub ocupaţia unei armate de 12—14 000 de oameni, ştergîndu-i-se autonomia politică.

Din castelul său de la Inverary, unde se retrăsese, ducele de Argyll, mai puţin compromis în ultima parte a evenimentelor, căută să intre în tratative cu englezii, pentru a salva ce se putea din drepturile politice ale ţării şi ale nobilimii scoţiene. Nu fu luat în seamă ; trebui să se declare mulţumit [c]ă îşi păstra capul pe umeri...

Privită dintr-un alt unghi decît cel de pînă acum, cucerirea Irlandei şi Scoţiei reprezintă primul moment al desă-[v]«"şirii centralizării şi unităţii politice a Insulelor Britanice.

[1] Gardiner, *op. cit.,* III, p. 143.

Acest deziderat, devenit necesar şi progresist o dată cu maturizarea anumitor condiţii istorice, s-a înfăptuit în cadrul revoluţiei engleze prin forţă şi cucerire, în profitul burgheziei şi al noii nobilimi, cu jefuirea ţărănimii irlandeze şi scoţiene, înăsprindu-se în acelaşi timp asuprirea naţională din partea claselor dominante engleze asupra celor două popoare.

După cum dominaţia burgheziei n-a adus vreo uşurare esenţială în situaţia economică şi socială a maselor populare, tot astfel unitatea politică sub egida ei a debutat sub semnul asupririi naţionale.

Iar cît priveşte metodele... Squire-ul rural englez din veacul al XVII-lea — Cromwell — 1-a anticipat pe iuncherul prusac din veacul al XlX-lea — Bismarck : *Ferro et igne...*[1]

„Prin fier şi foc". Prin aceste cuvinte a definit Bismarck singura cale — după părerea lui — de realizare a unităţii Germaniei : „de sus în jos".

AV ezolvîndu-şi în interior interesele, prin înfrîngerea atît a reacţiunii feudalo-monarhice cît şi a elementelor populare, democratice, consolidîndu-şi astfel puterea cucerită, burghezia engleză revine grabnic spre ceea ce fusese încă în veacul precedent unul dintre izvoarele ei principale de îmbogăţire : comerţul maritim şi — în directă contingenţă cu el — cuceririle coloniale.

Comerţul exterior suferise în timpul revoluţiei. Scăderea volumului afacerilor se agravase pe măsură ce se contura mai vădit victoria parlamentului. Statele feudale de pe continent adoptară o atitudine ostilă faţă de revoluţie, mai ales după decapitarea regelui şi proclamarea republicii. Ostilitatea politică influenţă negativ şi relaţiile lor economice cu Anglia. Diplomaţia şi propaganda regalistă, extrem de active, contribuiră la tendinţa de a izola republica engleză. Pentru a zădărnici legăturile sale cu alte ţări, regaliştii nu se dădură înapoi de la nici un mijloc. La 3 mai 1649 asasinară, nepedepsiţi, pe noul trimis englez la Haga, Isaac Doreslaar (Dorislaus), olandez de origine, care participase la procesul lui Carol I, susţinînd acuzarea. Aceeaşi soartă o avu, peste un an, trimisul la Madrid, Asham.

Diplomaţia republicii izbuti însă, îmbinînd iscusinţa cu energia, să spargă *embargo-vX* politic şi economic în cercul căruia ar fi voit să o închidă puterile feudale. Ea profită de contradicţiile interne şi internaţionale de pe continent, determinînd pe rînd principalele state să recunoască şi să intre în legături oficiale cu noul regim din Anglia.

Astfel Spania, care şi după pacea din Westfalia continua [r]azboiul cu Franţa — Spania absolutistă şi ultracatolică —: [a] *ost, în chip paradoxal, prima care a recunoscut oficial [re]publica. Trimisul ei, Cardenas, fu primit sărbătoreşte de

parlamentul din Londra, în decembrie 1650 *. Apropiindu-se de Anglia, Spania intenţiona doar să creeze greutăţi duşmanului ei direct, Franţa. Cea din urmă adoptă iniţial o atitudine din cele mai ostile faţă de republica engleză. în unele momente se ajunse aproape la situaţia unui război nedeclarat. După decapitarea regelui, Franţa interzise cumpărarea şi importul de mărfuri textile din Anglia. Parlamentul englez răspunse, în august 1649, printr-o interdicţie similară asupra mărfurilor franceze. Corăbiile engleze întreprinseră operaţii de piraterie în Canalul Mînecii, asupra celor franceze, iar în noiembrie 1651 pregăteau o debarcare pe coasta Normandiei. Războiul părea iminent, mai ales după ce prinţul de Conde, şeful frondei nobiliare din Franţa, se adresă republicii engleze cu cereri de ajutor, oferindu-i în schimb, printre altele, dreptul de comerţ liber în Gasconia, controlată de el.

Tratînd cu principii răsculaţi contra autorităţii centrale, republica şantajă cu îndemînare pe primul ministru francez, cardinalul Mazarin, obligîndu-l în decembrie 1652 să trimită la Londra pe ambasadorul Antoine de Bordeaux, pentru începerea unor tratative. Reluarea oficială a relaţiilor diplomatice între cele două ţări se amînă însă pînă în martie 1654, deoarece scrisorile de acreditare ale trimisului francez erau adresate parlamentului, necuprinzînd specificarea recunoaşterii republicii. Mazarin încercă aceste subterfugii, sub presiunea cercurilor din jurul curţii franceze, puternic influenţate de legăturile dinastice cu Stuarţii. Regina Henrietta-Maria, auzind de misiunea lui Antoine de Bordeaux, se lamenta într-o scrisoare către ducele de York, al doilea fiu al ei, că de la moartea pe eşafod a soţului nu i-a fost dat să afle o veste mai neplăcută decît aceasta[2]. Intransigenţa parlamentului şi a lui Cromwell, care nu voiră să trateze în aceste condiţii, îl siliră pe Mazarin să recunoască în cele din urmă republica. Realist, primul-ministru al Franţei, un abil diplomat, considera că împiedicarea apropierii anglo-spaniole era cu mult mai de preţ decît o principialitate băţoasă într-o chestiune mai mult de formă, cum era aceea a atitudinii faţă de regimul politic din Anglia.

---

[1] *Istoria diplomaţiei,* voi. I, ed. a Ii-a, sub redacţia lui V. P. Potemkin, S. V. Bahruşin, A. V. Efimov şi alţii, Bucureşti, 1962, p. 246.

[2] *Istoria diplomaţiei,* p. 248.

în ciuda încercării de a o izola, republica engleză deveni treptat un arbitru al situaţiei internaţionale din apusul Europei. Demersuri de apropiere faţă de ea făcură Olanda şi Veneţia, cu toate că prima dintre aceste ţări continua să fie un azil ospitalier pentru regaliştii englezi. Subvenţiile lor îndemnaseră pe filologul — francez de origine — Charles de Saumaise (Salmasius), profesor la Leyden, să publice la sfîrşitul anului 1649, în latineşte, cartea *Apărare regală pentru Car ol 1*[1], dedicată „regelui legitim, Carol al II-lea". Era un volum in-folio, de peste 300 de pagini, plin cu citate despre „originea divină" a regilor şi despre dreptul lor de a nu fi traşi la răspundere decît în faţa lui Dumnezeu. în lucrare abundau expresiile tari. Conducătorii republicii engleze erau numiţi „cîini turbaţi", „fiare sălbatice", „monştri înspăimîntători", „duşmani ai neamului omenesc", împotriva cărora trebuia organizată „o cruciadă".

Din însărcinarea Consiliului de Stat, John Milton răspunse acestui pamflet prin lucrarea *în apărarea poporului englez*[2], apărută în februarie 1651. Scrisă într-o elegantă limbă latină, ea se impuse cercurilor savante ale Europei, consacrînd pentru întîia dată numele lui Milton dincolo de hotarele ţării sale. Ideile pe care le dezvolta erau aceleaşi pe care le apărase şi în scrierile sale anterioare. Ele se centrau în jurul tezei că raţiunea oricărui act politic trebuie să fie binele întregii naţiuni, iar nu al unei persoane şi că, în virtutea acestui adevăr fundamental, suveranitatea îşi are originea în popor.

în încheierea operei, asupra căreia ochii săi şi-au revărsat ultimele raze de lumină[3], Milton adresa compatrioţilor săi un apel de o impresionantă ţinută şi demnitate : „Tot astfel cum i-aţi învins pe duşmanii voştri pe cîmpul de bătălie, trebuie să dovediţi acum, în plină pace, că neînarmaţi fiind, sînteţi în stare, mai mult decît alţi oameni, să biruiţi ambiţia, avariţia şi dorinţa de îmbogăţire, pentru a vă feri astfel de corupţia prin care prosperitatea a putut doborî alte naţii.

[1] *Defensio Regia pro Carolo I.*

[2] *Pro Populo Anglicano Defensio.* Nu era pentru prima dată cînd marele poet primea sarcina de a lua apărarea cauzei poporului său ca lomniat. Curînd după executarea lui Carol I, în Anglia se răspîndi broşura *Eikon basilike* [Icoana suveranului], o apologie a regelui decapitat, atribuită chiar acestuia. Milton răspunse în toamna aceluiaşi an prin lucrarea *Eikonoklastes* (Iconoclastul), una dintre remarcabilele sale opere politice, cu conţinut net republican.

[3] Milton a orbit complet în 1652.

Apărîndu-vă libertatea, să dovediţi că sînteţi pe atît de drepţi, cumpătaţi şi modeşti, pe cît aţi fost de curajoşi în lupta voastră de eliberare de sub jugul robiei..." *

Cu toate că fondul ideilor nu era menit să încînte de la început lumea feudală, frumuseţea şi profunzimea lucrării lui Milton făcu în Europa o impresie extraordinară, contribuind la crearea unui prestigiu internaţional al tinerei republici engleze.

La baza raporturilor reci cu Olanda nu stătea atît legătura dinastică dintre Stuarţi şi casa de Orania. Pe primul plan era problema rivalităţii comerciale dintre cele două ţări. Cu imensa ei flotă, de mii de corăbii, Olanda era cea mai mare mijlocitoare a comerţului mondial. Mărfurile mai tuturor ţărilor străbăteau mările pe vase olandeze. Întărirea puterii maritime engleze era rău privită de negustorii din Olanda, fiindcă prin ea se limita rolul lor de intermediari în comerţul extern al Angliei.

Stăpînă pe puterea politică, burghezia engleză se arăta din ce în ce mai hotărîtă să facă din forţa statului un instrument de apărare şi promovare a intereselor ei economice şi pe piaţa externă. Încă în legea de constituire a Consiliului de Stat se *precizează,* printre atribuţiile sale aceea de a întrebuinţa „toate mijloacele şi căile pentru a asigura progresul şi înflorirea comerţului în Anglia, Irlanda şi teritoriile ce le aparţin, cît şi pentru a încuraja bunăstarea tuturor coloniilor şi factoriilor de sub dominaţia acestei republici..." [2]

La 1 august 1650 parlamentul numi o comisie specială, în frunte cu Henry Vane, însărcinată a se ocupa de problemele comerţului şi meşteşugurilor. Introducerea actului prin care se numea această comisie, fixîndu-i-se atribuţiile, e semnificativă pentru felul în care reprezentanţii burgheziei căutau să prezinte interesele lor ca fiind comune cu cele ale maselor populare : „Parlamentul Angliei, în grija sa pentru susţinerea şi încurajarea comerţului şi feluritelor meşteşuguri ale acestei naţii şi în dorinţa de a le îmbunătăţi şi spori, spre cît mai mare avantaj şi folos al ei, astfel încît săracii din această ţară să găsească de lucru, iar familiile lor să fie apărate de cerşetorie şi ruină ; pentru ca prin aceasta repu-

[1] După Petre Solomon, *John Mii ton* [Bucureşti, 1962], p. 185.

[2] Lujo Brentano, *Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwkklung Englands,* voi. II, Jena, 1927, p. 213-

blica să devină bogată şi sa nu se dea nici un prilej pentru lenevie şi mizerie ; şi bine chibzuind cum că negoţul acestei naţii, atît în ţară cît şi peste hotare, bine susţinut şi îndrumat cu rînduială, duce în neobişnuită măsură la tăria, bogăţia, cinstea şi bunăstarea ţării..." [1].

Cu privire la comerţul exterior, acelaşi act recomanda printre altele să se examineze : „Cum ar putea fi plasate produsele engleze cu cel mai mare profit în străinătate şi cum s-ar putea împiedica de a fi vîndute, din nepricepere, prea ieftin ; cum să se înlăture obstacolele din calea exportului şi să se afle noi mijloace şi locuri pentru vînzarea mai avantajoasă a mărfurilor engleze" [2].

Acelaşi act preconiza ca balanţa comercială să fie menţinută în echilibru, „pentru ca republica să nu sărăcească prin faptul că importă anual mai multe mărfuri şi valori decît exportă" [3].

Se mai recomanda reorganizarea pe baze noi, libere, a comerţului exterior, altfel decît prin campaniile de pînă atunci. Toate privilegiile acestora, cît şi cele ale breslelor, trebuiau verificate, anulîndu-se orice clauză din cuprinsul lor „care ar contraveni bunăstării publice" [4].

în sfîrşit, trebuiau găsite măsuri de a guverna cît mai bine coloniile engleze din America şi din alte părţi, pentru ca produsele lor să se înmulţească în aşa măsură, „încît aceste colonii singure să poată aproviziona republica engleză cu toate produsele de care are nevoie" [5].

Această lege de reglementare a comerţului îşi are antecedentele în măsurile luate de regii englezi încă din a doua jumătate a veacului al XV-lea. Imitînd oraşele maritime italiene şi Hansa, ele căutau să protejeze interesele „naţionale" ale comerţului maritim şi construcţiei de corăbii. Pe timpul Elisabetei, legile din 1559 şi 1563 au înlocuit toate dispoziţiile anterioare, uneori contradictorii, fixînd ca normă generală impunerea corăbiilor străine la taxe suplimentare de intrare în port şi permiţînd cabotajul în jurul Insulelor Britanice exclusiv vaselor engleze [6].

Proiectul unui act şi mai energic, în acelaşi spirit „protecţionist", a fost dezbătut, dar nu tradus în fapt, în parla-

[1] Lujo Brentano, *op. cit., p.* 214.
[2] *Ibidem,* p. 215.
* *Ibidem.*
[4] *Ibidem,* p. 216.
[s] *Ibidem.*
« KuJischer, *op. cit.,* II, p. 219.

mentul din 1621. In parlamentele ulterioare, cît şi pe alte căi, cercurile negustorirnii insistară asupra sugestiei ca Anglia să importe şi să exporte mărfurile numai pe vase proprii *. Pe de o parte însă, burghezia comercială nu dispunea, sub monarhie, de suficientă influenţă, iar pe de altă parte, nici interesele ei în acest domeniu nu erau destul de unitare. Unii dintre marii negustori, grupaţi mai cu seamă în jurul „Companiei negustorilor aventurieri", erau interesaţi în comerţul cu continentul european. Ei nu erau în raporturi rele cu negustorii şi armatorii olandezi. Modalitatea transportului pe mare nu constituia o problemă de natură să-i afecteze prea mult, datorită distanţei reduse din Anglia pînă în porturile continentului.

în schimb, gruparea burgheziei engleze legată de comerţul colonial, cu Indiile orientale şi mai ales cu America, lupta cu hotărîre pentru eliminarea intermediarilor olandezi şi asigurarea transporturilor maritime numai pentru vasele engleze [2].

Promovarea de către regimul republicii a acestei ultime linii în politica sa comercială externă dădea, prin urmare, satisfacţie grupării burgheziei interesate în expansiunea capitalului comercial englez pe o arie cît mai întinsă, vi^înd acapararea de colonii şi dominaţia mărilor. Cu toate acestea, susţine un istoric englez contemporan, orientarea către protecţionism şi lupta făţişă împotriva concurenţei olandeze n-au reprezentat numai succesul unui grup particular, ci, în acelaşi timp, şi victoria unui nou sens al responsabilităţii guvernamentale faţă de comerţ[3].

Dacă legile adoptate de republica engleză n-au constituit primele manifestări ale tendinţelor protecţioniste şi mercantiliste, ele marchează însă momentul în care aceste tendinţe triumfă, sînt ridicate la rangul de politică oficială, aplicată cu consecvenţă.

Preceptele economice de mai sus vor sta la baza politicii aproape tuturor ţărilor, pînă către sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Ele corespund intereselor burgheziei în plină ascensiune : încurajarea exportului şi limitarea importului, sprijinirea producţiei interne, tendinţa spre autarhie economică, realizată şi prin intensificarea exploatării coloniilor, prin strînsa lor încadrare într-un circuit comercial dictat

[1] HUI, *op. cit.*, p. 157.
[8] *Ibidem*, pp. 155—156; Maurice Ash1ey, *op. cit., p.* 387.
[3] H i 11, *op. cit.*, p. 157.

exclusiv de necesităţile metropolei. Totul, cu participarea activă a puterii de stat, gata oricînd să impună cu armele respectarea acestor principii. în statele feudale (Franţa, Prusia, Austria, de la o vreme Rusia şi chiar Spania), burghezia, din pricina situaţiei sale politice subordonate, n-a putut culege decît parţial roadele acestei politici, care urmărea, în esenţă, augmentarea mijloacelor materiale ale statului feudalo-absolutist. în schimb în Anglia post-revoluţionară burghezia, deţiniînd frînele puterii, a profitat din plin de politica economică amintită, care s-a dovedit aci o formulă deosebit de eficientă pentru accelerarea acumulării de capitaluri.

Cromwell a jucat un rol de seamă în promovarea acestei politici economice. Legea din care am citat pe larg s-a votat conform unei propuneri înaintate de el. Prin activitatea ce a depus pe acest tărîm ni se desăvîrşeşte imaginea sa, de reprezentant caracteristic al burgheziei şi al nobilimii îmburghezite din Anglia. Un istoric din veacul trecut 1-a caracterizat drept „cel mai tipic englez al tuturor timpurilor" [1]. Om al clasei sale : mare şi mic deopotrivă, prin aceasta. Mare personalitate istorică, pentru că toată energia şi talentul său de conducător politic şi militar au stat în slujba unor scopuri — cu conţinut limitat şi determinat de clasă — care în acel timp serveau dezvoltării largi şi repezi a forţelor de producţie, promovau noile relaţii capitaliste, duceau la progres economic, social, politic şi cultural, în comparaţie cu epoca istorică precedentă. Umbrit însă în toate aceste înfăptuiri la care a contribuit, de reversul scopurilor de mai sus, ca şi de metodele folosite spre a le realiza : zdrobirea mişcării revoluţionare a maselor populare, îngenuncherea lor crudă sub lanţurile unor noi forme de exploatare şi asuprire.

Aplicarea recomandărilor legii din 1 august 1650 au constituit-o aşa-numitele „Acte de navigaţie", votate la 3 octombrie 1650 şi 9 octombrie 1651. Primul stabilea că nici o corabie a unei ţări străine nu are voie să facă negoţ cu coloniile engleze, fără o autorizaţie prealabilă a parlamentului sau a Consiliului de Stat.

Era, pe de o parte, o măsură represivă şi de izolare împotriva coloniilor, din care unele (Barbados, Virginia, Mary-'an-d, Bermudele) se răsculaseră din îndemnul regaliştilor, refuzînd să recunoască republica. în vara următoare, o

[1] S.R, Gardiner, *CromweU's Place in Hişţory,* după Lujo Brentano, *op. cit.,* p. 212.

puternică escadră navală engleză le va constrînge la supunere. Pe de altă parte, era o lovitură împotriva Olandei, care întreţinea un comerţ activ cu Indiile apusene şi cu ţărmurile Americii de Nord. După adoptarea acestei legi, parlamentul englez trimise în februarie 1651 la Haga o ambasadă impunătoare formată din Strickland, fost rezident în Olanda, Oliver Saint-John şi John Thurloe, un „om nou" al regimului (avea doar 35 de ani), care va juca în curînd un rol politic deosebit de important pe lîngă Cromwell. Ambasada căută să ajungă la o reglementare a relaţiilor comerciale dintre cele două ţări, pe bazele noi ale unor avantaje egale şi reciproce. Sperînd să-şi poată menţine avantajele de care se bucuraseră pînă atunci, datorită marii superiorităţi a flotei lor comerciale şi de război, olandezii refuzară oferta. De altfel, atît aderenţii casei de Orania, cît şi emigraţii englezi, recurseră la toate provocările pentru a crea ambasadei republicii o atmosferă imposibilă.

Anglia nu se intimida. Răspunsul ei fu al doilea act de navigaţie, numit oficial şi complet : „Actul pentru sporirea flotei comerciale şi încurajarea navigaţiei naţiunii engleze". El prevedea că, începînd cu 1 decembrie 1651, toate mărfurile de import, din coloniile proprii, ca şi din orice parte a lumii, puteau intra în Anglia numai pe corăbii engleze. Aceasta însemna : armator şi căpitan englez şi cel puţin trei sferturi din echipaj să fie supuşi ai republicii. Corăbiile străine puteau aduce în Anglia numai mărfuri produse în propria lor ţară ; dar trebuiau să plătească taxe vamale mai ridicate decît vasele engleze care ar fi făcut acelaşi lucru. Excepţie făceau doar mărfurile din Levant şi Indiile Orientale. Peştele vîndut în Anglia trebuia să fie pescuit de corăbiile engleze şi adus în porturi de ele.

Pentru Olanda, aceasta echivala cu o lovitură de tun ţintită în plin. Anglia înlătura aproape cu desăvîrşire corăbiile olandeze din comerţul ei exterior. Pierderi uriaşe rezultau din calculele anticipative aşternute cu înfrigurare pe hîrtie în comptuarele din Amsterdam.

La sfîrşitul lunii decembrie 1651 o misiune olandeză apăru la Londra, dispusă să conceadă acum, ceea ce refuzase cu cîteva luni înainte, la Haga. Era prea tîrziu. Zarurile fuseseră aruncate. Cercurile burgheziei comerciale engleze, legate de piaţa externă, susţineau din răsputeri actele de navigaţie, gata să împingă statul la înfruntarea oricărui risc pentru a le menţine şi a da o lovitură mortală concurentei lor. Tra-

tativele se prelungiră, fără nici un rezultat, pînă prin mai-iunie 1652. Anglia ramase intransigentă. Aceasta însemna războiul ; cele dintîi republici burgheze şi totodată calvine, începeau prin a se lupta între ele. E o dovadă vie a şubrezeniei „comunităţii de religie" şi o prevestire a contradicţiilor internaţionale pe care le aduce cu sine capitalismul, generator de războaie, pentru interesele şi profiturile clicilor dominante.

Primele focuri se traseră fără declaraţie de război (încă un element deja prezent şi care se va repeta de atîtea ori în analele diplomaţiei burgheze...). La 19 mai 1652 o escadră olandeză de patruzeci de vase, sub comanda amiralului Martin van Tromp, apăru în largul portului Dover, în văzul unei escadre engleze, comandate de Robert Blake. Somat să se retragă, amiralul olandez pretextă că e silit să navigheze aproape de coastă din cauza timpului nefavorabil. Cînd i se pretinse însă, cum era obiceiul cînd se intra în apele teritoriale ale unei ţări, să coboare pavilionul în semn de omagiu, Tromp deschise focul asupra vasului-amiral englez, „Triumf". „Ce lipsă de bună creştere !" ar fi strigat Blake. „Dar ce-i corabia mea ? Casa rău famată, să-i spargi ferestrele ?..." [1]. O canonadă generală începu. După cîteva ore, olandezii se retraseră, pierzînd două vase.

La 7 iulie 1652, după o ultimă încercare de împăcare întreprinsă din partea olandezilor, parlamentul englez şi Stările Generale ale Provinciilor Unite declarară reciproc războiul.

A fost un răztboi exclusiv naval, cu numeroase ciocniri în apele din jurul Angliei, mai ales din Canalul Mînecii. Se distinseră vestiţii amirali olandezi Tromp şi Michiel de Ruyter. Primul pricinui lui Blake o grea înfrîngere aproape de gurile Tamisei, la 29 noiembrie 1652. El arboră după aceea la catargul vasului său „Brederode" o mătură : în semn că va mătura pe englezi de pe mări... Era o lăudăroşenie prematură. Cu toată iscusinţa şi numărul lor mare de vase, olandezii suferiră şi ei înfrîngeri. O uriaşă bătălie navală s-a desfăşurat între 18 şi 20 februarie 1653 pe toată lărgimea Canalului Mînecii, de la insula Portland pînă aproape de capul La Hougue, pe coasta franceză. Oamenii din satele şi din oraşele de pe cele două ţărmuri se

[1] Alfred Stern, *op. cit.*, p. 227.

adunară la vuietul canonadei, căutînd să distingă în zarea mării peripeţiile luptei. Tromp fu complet zdrobit şi trebui să se retragă numai cu frînturi din „armada" sa. în 12—13 iunie urmă o altă înfrîngere, iar peste cîteva săptămîni, în sîngeroasa bătălie din largul coastei Olandei, în dreptul portului Scheveningen, Tromp îşi pierdu viaţa.

După aceste dezastre, în Adunarea Stărilor Generale olandeze, unul dintre fraţii de Witt, care conduceau atunci politica ţării — Cornelius —, rosti cu stoicism sentinţa care pecetluia ruina Olandei : „Datoria mea este să vă spun că în prezent, şi noi, şi marea, sîntem în stăpînirea Angliei" [1].

Olanda fu nevoită să înceapă tratative. Prin pacea încheiată la 5 aprilie 1654, ea recunoscu actele de navigaţie, se obligă să recompenseze pagubele suferite de negustorii englezi pe mările Orientului în timpul conflictului şi să-i expulzeze pe regalişti. După cum spusese Cornelius de Witt, războiul anglo-olandez din 1652—1654 a marcat începuturile supremaţiei maritime a Angliei şi declinul puterii navale olandeze [2]. Se pot da multe explicaţii de detaliu asupra cauzelor acestui remarcabil succes al tinerei republici engleze. Esenţială este însă comparaţia făcută de Marx între baza capitalismului englez şi a celui olandez. Primul se dezvoltă avînd şi o puternică bază industrială, pe lîngă cea cornercială. Al doilea avea o bază precumpănitor comercială, în veacul al XVI-lea, cînd avusese loc în Olanda revoluţia burgheză, prefacerile aduse pieţii mondiale de descoperirile geografice „dînd un avînt rapid dezvoltării capitalului comercial, au constituit un factor principal care a înlesnit trecerea de la modul de producţie feudal la cel capitalist". Lucrurile se schimbă însă din clipa în care modul de producţie capitalist este deja creat. „...Necesitatea imanentă a acestuia de a produce pe o scară tot mai mare duce la continua extindere a pieţei mondiale, astfel că aci nu comerţul revoluţionează industria, ci industria este aceea care revoluţionează mereu comerţul. Dominaţia comercială este şi ea acum legată de predominarea într-o măsură mai mare sau mai mică a condiţiilor marii industrii. Să com-

[1] *Istoria diplomaţiei,* p. **251.**

[2] Studiul recent al lui S v e n d E 11 e h 6 j, *The English Navigation Act of 1651 and the Baltic Trade,* în „Xl-e Congres International des Sciences Historiques, Stockholm. Resumes des Communications", Goteborg, Stockholm, Uppsala [1960], pp. 139—141, arată de pildă, cu date concrete, în ce măsură după acest eveniment a scăzut **rolul** olandezilor în comerţul Angliei pe Marea Baltică.

param, de pildă, Anglia cu Olanda. Istoria declinului Olandei ca naţiune comercială predominantă este istoria supunerii capitalului comercial faţă de capitalul industrial" [1]. Explicaţia fundamentală a victoriei Angliei constă, aşadar, în baza superioară, mai complexă, a dezvoltării ei economice, căreia revoluţia îi crease condiţiile unui avînt deosebit. A fost un fenomen prin care s-a manifestat pe plan politic-militar una dintre legile dezvoltării istorice a modului de producţie capitalist, în faza sa incipientă.

Aproape în aceleaşi zile republica engleză încheie un tratat de amiciţie şi comerţ cu Suedia, iar în septembrie 1654 unul similar cu Danemarca, prevăzînd trecerea fără dificultăţi a corăbiilor engleze prin strîmtoarea Sund. Se consolida astfel penetraţia comerţului englez în bazinul Mării Baltice, ceea ce era în legătură şi cu politica generală urmărită de Anglia şi de Cromwell în spaţiul geografic al Europei nordice [2].

Tot în 1654, la 10 iulie, se încheie un tratat cu Portugalia, prin care şi această ţară recunoscu subordonarea ei economică şi politică faţă de Anglia. Negustorii englezi obţinură, de pildă, condiţii preferenţiale pentru activitatea lor în coloniile portugheze, iar Portugalia şi „Compania Braziliei" se obligau să recurgă cu precădere, în caz de nevoie, la corăbii engleze pentru transportul mărfurilor coloniale în metropolă[3]. „Protecţionismul" economic al republicii dobîndea, prin urmare, o interpretare aparte, cu totul semnificativă, în lumina intereselor burgheziei engleze. In acelaşi timp în care Anglia excludea pe străini din comerţul ei şi al coloniilor sale, ea căuta să se infiltreze pe piaţa colonială străină. Interesele engleze erau „protejate" deci nu numai în sfera dominaţiei politice directe a Angliei, ci şi în aceea a altor ţări. Capitalul englez voia să fie „la el acasă" pe tot globul... Acesta nu mai e „protecţionism", ci veleităţi de expansiune şi dominaţie mondială...

De altfel, şi calea parcursă, metodele folosite pînă la încheierea tratatului de mai sus, spun multe. Un război

[1] K a r l M a r x, *Capitalul,* voi. III, partea I, E.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 326.

[2] Cf. pe larg : M i c h a e l B e l f a s t, *Cromwell and the Baltic,* în „The English Historical Review", iulie 1961, voi. LXXVI, nr. 300, PP. 402—446.

[3] Tratatul mai obliga Portugalia la plata unei însemnate sume, ca daune. El a fost ratificat tîrziu ; oficial, încetarea stării de război s-a anunţat abia în ianuarie 1657.

nedeclarat, prilejuit de un binevenit pretext, a deschis Angliei — ca şi în cazul tratatului cu Olanda — aceste noi porţi spre stăpînirea mărilor. încă din 1648 mai multe unităţi din flotă trecuseră de partea regaliştilor. Sub comanda prinţului Rupert şi a fratelui său Mauriciu, ele dezlănţuiră un război pirateresc împotriva corăbiilor comerciale engleze, în Marea Nordului şi canalul Mînecii. Olanda, cît şi porturile franceze le serveau drept refugiu şi bază de aprovizionare. De asemenea, insulele Scilly şi arhipelagul normand (insulele Jersey şi Guernesey) se transformară în mîinile lor în veritabile cuiburi fortificate de corsari.

în 1649, flota lui Rupert naviga în jurul coastelor Irlandei, pentru a sta în ajutor regaliştilor lui Ormond. Robert Blake o surprinse la Kinsale, pe coasta de sud a insulei şi îi scufundă sau captură trei vase. Cu restul flotei, Rupert reuşi totuşi să scape, fugind spre miazăzi şi acostînd în Portugalia, la vărsarea în ocean a fluviului Tajo, aproape de Lisabona. Escadra engleză îl urmări, blocîndu-i ieşirea în larg. Trimisul Angliei în Portugalia, un frate al lui Henry Vane, ceru regelui expulzarea lui Rupert şi a flotei sale din apele portugheze, sau permisiunea pentru Blake de a pătrunde în interiorul lor şi a-i captura pe corsari. Portughezii mtîrziind cu răspunsul, Blake încercă să pătrundă în estuarul Tajoului, sub focul tunurilor din forturile de pe ţărm. Trebui să bată în retragere şi se răzbună capturînd una după alta corăbiile comerciale portugheze ce veneau din Brazilia sau alte colonii. La Lisabona, drept represalii, negustorii englezi aflaţi în oraş fură azvîrliţi în închisoare,

Pînă la urmă portughezii, determinaţi de pagubele pricinuite comerţului de flota engleză, puseră în vedere lui Rupert să părăsească apele lor. Prinţul se strecură spre sud, trecînd prin Gibraltar, cu Blake mereu în urmărirea lui. Nici refugierea în apele spaniole nu-i servi la ceva. Amiralul englez îl atacă, fără a se, sinchisi de suveranitatea Spaniei, în imediata apropiere a ţărmului. Pînă spre sfîrşitul anului 1650, Blake îi scufundă metodic şi cu tenacitate vas după vas, în această campanie din Mediterana apuseană. îl obligă să fugă peste Atlantic, spre Antilele Mici, cu cele două-trei corăJbii rămase. Aci prinţul Mauriciu pieri într-o furtună, iar Rupert se întoarse în Europa, vîndu lui Mazarin bruma de flotă rămasă şi ceru

azil la curtea franceză. Şi pe mare, ca şi pe uscat, Rupert n-a dobîndit mai mult decît gloria efemeră de aventurier îndrăzneţ, în slujba unei cauze pierdute.

Simpatia pentru el i-a costat pe portughezi tratatul apăsător din 1654...

Deşi Cromwell nu întinerise cu zece ani, cum şi-ar fi dorit, succesele militare ale Angliei făceau deja să tremure regii Europei. Burghezia engleză netezea cu grijă, prin focuri de tun, drumul expansiunii sale mondiale. în 1648 flota de război de sub controlul parlamentului însuma 41 de unităţi. Din 1649 pînă în 1654 republica scoase din şantierele sale încă 68 de vase* ! Dacă se adaugă şi corăbiile capturate, reechipate şi incluse în efectivele proprii, putem aprecia că în numai şase ani flota engleză de război şi-a triplat numărul unităţilor.

Ceea ce realizase republica pînă în 1654 pe planul afirmării intereselor sale economice şi politice mondiale, nu era decît preludiul încheierii socotelilor hotărîtoare cu rivalul ei tradiţional în materie comercială şi colonială : Spania — „duşmanul natural al Angliei" —, cum o numi Cromwell într-o cuvîntare. Albia pătrunderea în imensele teritorii deţinute de aceasta pe continentul american ar fi oferit burgheziei engleze o satisfacţie pe măsura apetitului ei.

Încă în timpul tratativelor pentru încheierea păcii cu Olanda, Cromwell lansase la un moment dat propunerea unei, veritabile împărţiri a lumii între cele două republici burgheze. Anglia urma să renunţe la comerţul în Asia si Campania engleză a Indiilor Orientale să-şi înceteze activitatea, primind în schimb o despăgubire bănească, plătită de Compania olandeză a Indiilor. Pe de altă parte însă, Olanda trebuia să recunoască intrarea întregului continent american în sfera de interese şi de influenţă a Angliei. CromweM frămînta, aşadar, planul de a şterge şi totodată de a reedita, în folosul Angliei şi Olandei, faimoasele tratate de la Tordesillas (1494) şi Saragossa (1529), în cadrul cărora, prin cîte o linie dreaptă de la nord la sud, trecînd prin mijlocul Atlanticului şi vestul Pacificului, globul pămîntesc fusese împărţit în două între Spania şi Portugalia. Olanda respinse propunerea lui Cromwell, dar

[1] E. A, Kosminski I, A, L e v i ţ k i, *op. cit.,* voi. I, P. 476.

J

burghezia engleză nu renunţă atît de uşor la traducerea ei în fapt, în dauna Spaniei.

Răcirea şi, în cele din urmă, ruptura între Anglia şi Spania mai era determinată şi de alte motive. Spaniolii priveau cu suspiciune relaţiile anglo-portugheze, mai cu seamă după tratatul din iulie 1654. Portugalia, înglobată Spaniei în 1580, se eliberase de sub dominaţia acesteia printr-o răscoală, în 1640. între cele două ţări persista o duşmănie, în lumina căreia curtea de la Madrid era firesc să fie bănuitoare. Se temea că în schimbul concesiilor de ordin comercial, Anglia va apăra Portugalia pe plan politic şi militar.

Prin unii aliaţi şi protejaţi ai ei, ca de pildă ducele Lorenei, Spania dăduse ajutor irlandezilor, ceea ce Cromwell nu uita. N-au lipsit nici alte încercări ascunse de a submina regimul politic din Anglia ; la ele făcea Cromwell aluzie într-o cuvîntare din 1656, spunînd că „Spania caută sprijin înăuntrul ţării noastre".

Motivele acestea de duşmănie, din care esenţial rămînea acela al rivalităţii comerciale şi coloniale, se îmbrăcau în haina diferendelor religioase. Alianţele prin care Anglia căuta să-şi consolideze interesele ei pe plan internaţional, se orientau înspre statele protestante. Tratatele succesive cu Olanda, Suedia, Danemarca, legăturile iniţiate cu cantoanele elveţiene, demersurile pentru protejarea hughenoţilor francezi şi a altor protestanţi din Germania, Boemia, Polonia şi Transilvania, făceau să se presupună la curtea franceză că din partea lui Cromwell s-ar intenţiona convocarea în Anglia a unui conciliu al tuturor confesiunilor protestante, cît şi formarea unei ligi a puterilor protestante, sub egida Angliei[1]

[1] în 1654 se poartă o corespondenţă între rezidentul englez la Ziirich şi Johann Heinrkh Bisterfeld, consilier al principelui Transilvaniei, Gheorghe Rdkoczi al II-lea. Pe această cale Cromwell începu să sondeze posibilitatea de a include Transilvania într-o vastă alianţă protestantă, antihabsburgică. Râkoczi trimise în Anglia pe agentul său, Constantin Schaum, cu o scrisoare către Cromwell, datată din 26 noiembrie 1654. în mai-iunie 1655, Schaum avu două întrevederi cu Cromwell, care deşi nu duseră la încheierea unei alianţe, puseră bazele unor bune relaţii între republica engleză şi Transilvania. Ca dovadă, Cromwell în 1657 va face demersuri la Poartă pentru a împiedica mazilirea lui Gheorghe Râkoczi al II-lea. Cf. Angyal David, *Erdkly politikai crintkezise Angliâval,* în „Szâzadok", XXIV (1900), pp. 501—502 ; Mârki Sândor, *Cromwell es Erdily,* în „Erdelyi **Miizeum", XVIII (1901), fasc. I, pp. 21, 24—30, 35—36.** Legăturile

Cînd Spania, în 1654, îşi reînnoi demersurile pentru o alianţă cu Anglia împotriva Franţei, i se puseră drept condiţii : libertatea comerţului englez în coloniile spaniole din America şi garantarea libertăţii negustorilor englezi care mergeau în teritoriile de sub dominaţia Spaniei împotriva oricărei urmăriri din partea inchiziţiei. Trimisul spaniol răspunse : „Aceasta înseamnă să ceri suveranului meu amîndoi ochii...". Anglia începu a se pregăti de război. Şi pe acesta îl va declara numai după ce va trage primele focuri de tun.

Din luna mai 1654, în porturile de pe coasta de sud se pregăteau în taină două puternice escadre navale. Una sub comanda lui Blake, cealaltă sub comanda amiralului William Penn [1]. Secretul nu putu fi păstrat în chip absolut. Zvonuri începură a se încrucişa în toate capitalele europene, făcîndu-se fel de fel de presupuneri asupra intenţiilor Angliei. Firele duceau mai mult către un atac împotriva Spaniei. Aceasta era şi părerea ambasadorului veneţian la Londra, de obicei bine informat şi perspicace în judecarea evenimentelor, potrivit secularei tradiţii a diplomaţiei „Republicii lagunelor". Franţa făcu tot ce-i stătu în putinţă pentru a afla temeiul acestor presupuneri.

în octombrie 1654, flota lui Blake părăsi rada portului Portsmouth. La Paris, Madrid şi Lisabona se dădu alarma. Nimeni nu ştia încă precis ce urmăreşte guvernul englez. Blake trecu prin Gibraltar în Mediterana de vest şi se îndreptă spre coastele Italiei. Marile ţări europene respirară pe jumătate uşurate. Nu, încă nu era războiul cu Spania... Escadra lui Blake venea să pretindă unor state italiene despăgubiri pentru mărfurile engleze capturate de prinţul Rupert şi vîndute pe teritoriul lor, în scurta sa carieră de corsar emerit al unui rege fără regat...

---

puritanilor englezi cu cercurile calvine din Transilvania precedaseră încercările de alianţă politică. în 1644, John Milton scria : „îndepărtata Transilvanie, tocmai de la hotarul muntos (?) al Rusiei, de dincolo de Pădurea Hercynică, trimite la noi nu numai tineri, ci şi oameni maturi, pentru ca să înveţe limba noastră şi ştiinţa noastră teologică". După Makkai L a s z 1 6 *A magyar puritânusok hârca a feuddlizmus ellen,* Budapesta, 1952, p. 148.

[1] Tatăl întemeietorului de mai tîrziu al coloniei Pennsylvania, în America de Nord.

Marele duce de Toscana se întrecu în amabilităţi faţă de amiralul englez, ancorat cu flota sa în portul Livorno. Se arătă dispus să plătească despăgubirile cerute, dar arătă că şi Statul papal s-a împărtăşit din capturile lui Rupert, aşa* că n-ar fi drept să plătească singură Toscana tot ce pretindeau englezii. Blake se arătă „imparţial" : trimise de îndată un ofiţer al său la Roma, în chip de executor financiar, ameninţînd cu folosirea forţei în caz de refuz. Spaima de „ereticii" englezi, care veneau de pe mare, ca odinioară vandalii, să amenințe „Cetatea eternă", se răspîndi în oraş. Oamenii bogaţi îşi transportară averile în siguranţă. Blake primi satisfacţie, achitîndu-i-se suma de despăgubiri cerută.

Din Italia, flota engleză naviga spre ţărmurile Africii de nord, unde se aflau statele musulmane de Tripoli, Tunis şi Alger, infestînd de multă vreme Mediterana cu pirateria lor. Şi acestora le pretinse despăgubiri pentru daunele suferite de comercianţii englezi. Beyu'l Tunisului refuză categoric, interzicînd corăbiilor lui Blake să se apropie de ţărm, fie şi pentru a se aproviziona cu apă.

La 3 aprilie 1655, Blake reapăru în faţa Tunisului, după ce-şi întărise escadra cu noi vase, aflate în zilele precedente în misiune separată. El dezlănţui un bombardament puternic asupra forturilor ce apărau intrarea în po>rt. Sub protecţia tunurilor, numeroase bărci fură lăsate pe apă. Vîslind din răsputeri, marinarii englezi se apropiară de corăbiile musulmane ancorate şi le incendiară. Bombardamentul anume dirijat, împiedică pe localnici să stingă focul. Portul apăru ca o mare de flăcări. Beyul îşi pierdu curajul, acceptă plata cerută şi se angaja să interzică supuşilor săi de a mai ataca vase engleze. Ceilalţi şefi locali musulmani din nordul Africii, intimidaţi de întîmplarea de la Tunis, făcură acelaşi lucru la simpla apariţie a corăbiilor lui Blake.

Amiralul continuă lupta în Mediterana apuseană, în sprijinul comerţului englez. Dădu Maltei, unde fuseseră reţinute cîteva corăbii ale republicii, un avertisment energic şi obţinu eliberarea lor. Intră şi în Marea Adriatică. Veneţia îl primi cu onoruri. în sfîrşit, el stătu gata să dezlănţuie focul asupra porturilor Savoiei, în vara anului 1655. Se întîmplase atunci o faptă oribilă de fanatism religios, care revoltă, îndeosebi, lumea protestantă. încă în ianuarie, ducele Savoiei, Carol Emmanuel al II-lea, întărise perse-

cutia împotriva adepţilor sectei religioase a Valdensilor', răspîndiţi în văile Alpilor, spre hotarul cu Franţa. Le poruncise să-şi părăsească aşezările în trei zile şi să se mute aiurea. Cei care voiau să rămînă aveau de ales între pedeapsa cu moartea şi confiscarea bunurilor, sau recunoaşterea catolicismului în termen de 20 de zile. Pe cînd Valdensii mai încercau să obţină o îndulcire a acestei măsuri, la 24 aprilie o oaste a ducelui, comandată de marchizul de Pianezza, pătrunse în munţi şi săvîrşi un îngrozitor masacru asupra acestor bieţi oameni. Supravieţuitorii fugiră prin păduri şi pe crestele stîncoase. Suferind de frig şi foame, ei înjghebară totuşi o apărare desperată.

Anglia se puse în fruntea unei acţiuni de ajutorare a Valdensilor, în toate ţările protestante. în ţară se realiză o colectă de 40 000 de lire sterline. Misive invitînd şi alte state să facă la fel porniră din Londra în toate părţile, pînă şi în îndepărtata Transilvanie. Cantoanele elveţiene fură îndemnate să atace Savoia, apărînd pe cei loviţi de crunta represiune. Milton vesteji faptul într-un patetic sonet [2].

Franţa reuşi să aplaneze conflictul, obţinînd în august 1655 de la ducele Savoiei recunoaşterea libertăţii cultului pentru Valdensi, pe un teritoriu foarte limitat.

Flota lui Blake nu avu prilejul să intervină direct. Dar tunurile ei rămaseră încărcate şi în pînzele-i desfăşurate ea prinse vînt nou, căci o aştepta misiunea hotărîtoare. Războiul cu Spania începea.

în decembrie 1654 şi escadra lui William Penn, avînd pe bord cîteva mii de soldaţi sub comanda generalului Venables, părăsi Po-rtsmouth. Instrucţiunile primite din partea lui Cromwell în plic pecetluit, trebuiau deschise numai pe bord, după plecarea în larg. Ele ordonau atacul asupra coloniilor spaniole din Arhipelagul Antilelor. Escadra străbătu Atlanticul şi, în ianuarie următor, ancoră la insula Barbados, în apele căreia captură mai multe vase

[1] Sectă „eretică", datînd încă din ultimele decenii ale veacului al XII-lea şi constituind, sub un înveliş mistic-religios, o formă de protest a maselor populare împotriva asupririi feudale. Engels o apreciază ca „o încercare de izolare — reacţionară după formă şi conţinut — faţă de mersul istoriei..." Aprecierea se referă la perioada începuturilor ei- Cf. *Războiul ţărănesc german,* ed. a III-a, E.P.L.P., Bucureşti, 1958, P- 49.

[2] „Răzbună-ţi, Doamne, sfinţii masacraţi,
Cu oasele zvîrlite-n văi alpine...". Cf. John Milton, *Scrieri alese,* pp. 69—70.

olandeze, arătînd astfel că Anglia nu înţelege actele de navigaţie numai ca un simplu petic de hîrtie, ci că vrea şi poate să le facă respectate cu toată stricteţea.

La 31 martie 1655, Penn întinse pînzele, îndreptîndu-se spre colonia Espanola*. La 17 aprilie, el începu atacul capitalei, San-Domingo. Era primul act de război împotriva Spaniei, fără nici un fel de declaraţie oficială. Garnizoana spaniolă respinse atacul, aşa încît Penn ridică asediul $i porni către apus, ajungînd la 10 mai în faţa altei colonii spaniole — insula Jamaica. Debarcînd, englezii începură cucerirea ei. Coloniştii spanioli fură copleşiţi; căutară totuşi să reziste cîtva timp. Generalul Venables se îmbolnăvi grav şi fu transportat îndărăt în Anglia. Din pricini mai puţin lămurite şi Penn făcu peste puţin acelaşi lucru, numind un înlocuitor la comanda expediţiei. Consiliul de Stat îi închise pe amîndoi pentru' dezertare. In fond, Cromwell era indispus de faptul că expediţia nu reuşise să ocupe una dintre insulele mai importante, de pildă Cuba. Cucerirea Jamaicei, şi ea de altfel neterminată, o considera, după primele informaţii, ca fără însemnătate. Toată expediţia o judeca aproape ca o înfrîngere. Nu peste mult însă, negustorimea engleză îşi dădu seama ce valoare poate dobîndi acest pumnal înfipt în inima imperiului colonial spaniol din Indiile apusene. Cromwell reconsideră în acelaşi fel importanţa sa strategică. Penn şi Venables fură eliberaţi din închisoare şi absolviţi de invinuire, iar expediţiei i se trimiseră întăriri, cu ajutorul cărora cucerirea se încheie curînd. Pentru întîia dată în istoria, pe atunci încă destul de tînără, a colonialismului englez, Jamaica n-a devenit o colonie particulară, concesionată unor companii comerciale, unor mari proprietari de pămînt sau comunităţi religioase, cum erau cele din America de Nord, sau cele de pe coasta de sud a Asiei. Jamaica a fost organizată ca prima colonie de stat, administrată direct de guvernul englez, prin funcţionarii săi numiţi. E o etapă nouă în metodele colonialismului englez, determinată de noul caracter de clasă al statului, intrat sub dominaţia burgheziei, devenit instrument de realizare directă a intereselor acesteia. De ce să-şi mai asume burghezia engleză riscul

[1] Insula Haiti, pe teritoriul căreia sînt astăzi două state : Republica Haiti şi Republica Dominicană.

unor afaceri coloniale pe cont propriu, cînd putea convinge statul să-i facă serviciul de administrator, contribuabilul suportînd cheltuielile, iar ea, încasîmd beneficiile ? Experienţa, deocamdată izolată, se dovedi avantajoasă pentru cei care erau chemaţi să profite. Jamaica este prototipul sistemului de organizare ce se va generaliza treptat asupra imensului imperiu colonial constituit de Anglia pînă la începutul veacului nostru. Ori din ce parte l-am privi, Cromwell se dovedeşte într-adevăr „cel mai englez dintre englezi !..."

„Detestabilă perfidie !" — fu expresia cu care Madridul întîmpină veştile despre acţiunea Angliei în Antile. La 24 octombrie 1655, ambasadorul spaniol la Londra părăsi Anglia. A doua zi surveni declaraţia oficială de război între cele două state, urmată aproape imediat de încheierea unui tratat comercial şi de alianţă a Angliei cu Franţa. Se reglementa rezolvarea prin arbitraj a diferendelor de natură comercială existente între cele două ţări. Atît Anglia cît şi Franţa se angajară reciproc să nu ajute una pe duşmanul celeilalte. Lui Carol al II-lea, ducelui de York, lui Ormond şi lui Edward Hyde, ca şi altor regalişti li se puse în vedere să părăsească Franţa. Rămase oarecum în suspensie problema hughenoţilor, francezii refuzînd garanţiile cerute de Cromwell în favoarea lor. Trimisul francez făcu aluzia că nici Angliei nu i-ar conveni impunerea toleranţei faţă de catolici printr-un tratat internaţional. De asemenea, nu s-a stipulat o acţiune comună coordonată împotriva Spaniei, ci mai mult o promisiune de a nu se stînjeni reciproc în lupta pe care ambii semnatari aveau să o ducă separat. Franţa continuă operaţiile pe uscat, mai ales la hotarul Ţărilor de Jos spaniole (Belgia de azi), iar Anglia pe mare. Blake primi instrucţiuni să blocheze coastele iberice.

Spania deveni imediat principala protectcire a duşmanilor republicii engleze, iar Ţările de Jos spaniole — centrul emigraţiei regaliste. Duşmănia uni în chip paradoxal elemente dintre cele mai diverse. Carol al II-lea fu văzut tratînd cu fostul leveller Sexby, devenit căpetenia unei grupări ce urmărea suprimarea lui Cromwell prin asasinat. Curtea din Madrid acordă regaliştilor subsidii P,[entr]u organizarea unei armate de 6 000 de oameni, cu care [s]ă încerce o debarcare într-un port englez.

Războiul aduse mari prejudicii legăturilor Spaniei cu coloniile sale. Flota lui Blake intercepta mai multe convoaie de corăbii venite din America de Sud. în aprilie 1657 obţinu o victorie strălucită lingă insula Teneriffa, din arhipelagul Canarelor. Scufundă 16 vase spaniole şi captură încărcătura altor 5, provocînd, printr-o debarcare, mari distrugeri în portul Santa-Cruz.

întorcîndu-se spre patrie, bolnav şi rănit, Blake muri pe bordul corăbiei sale. în zare tocmai se profilau ţărmul stîncos al peninsulei Cornwall şi pădurea de catarge din golful Plymouth. Era în ziua de 7 august 1657. Considerat ca un erou naţional, lui Blake i se făcură funeralii naţionale şi fu înmormîntat în abaţia Westminster. Robert Blake a fost fără îndoială unul dintre cei mai mari amirali ai Angliei. De multe ori, numele său e pomenit ulterior alături de cel al lui Nelson. Sub conducerea sa, flota engleză a desăvîrşit zdrobirea puterii navale a Spaniei şi a grăbit instaurarea deplinei dominaţii a Angliei asupra mărilor.

Scurtă vreme după victoria de la Teneriffa, înţelegerea anglo-franceză luă forma unui tratat ofensiv şi defensiv împotriva Spaniei. între cele două ţări începu o colaborare militară efectivă. Un corp expediţionar englez, de 6 000 de oameni, sub comanda colonelului William Lockhart, debarcă pe continent şi începu lupta cu spaniolii în Flandra, împreună cu trupele franceze. Cu colaborarea flotei, fu asediat portul Dunkerque.

Prin mijlocirea Veneţiei, Spania făcu Angliei propuneri de pace separată. Lockhart, căruia se adresase, acceptă să trateze, desigur potrivit instrucţiunilor de la Londra[1].

[1] Uşurinţa cu care s-a acceptat oferta spaniolă nu este, cum s-ar părea la prima vedere, un nou semn de „detestabilă perfidie". Războaiele împinseseră iarăşi Anglia într-un impas financiar. în 1654 cheltuielile normale de administraţie însumaseră 200 000 de lire sterline, pe cînd armata şi flota înghiţiseră 2 250 000 de lire! în 1656 deficitul bugetar se cifra la 750 000 de lire, iar în anul următor la dublu ! Nici impozitele, nici vînzările de bunuri confiscate nu se dovediră suficiente pentru echilibrarea acestor cheltuieli. Realizarea intereselor burgheziei pe plan extern a costat, din capul locului, foarte scump poporul englez... Cf. A l f r e d S t e r n, *op. cit.,* p. 281 ; M. A. B a r g, *op. cit-*, pp. 296—297 şi E. A. K o s m i n s k i — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* voi II, p. 26.

Gestul indispuse diplomaţia franceză. Mareşalul Turenne intensifică operaţiile din nord, căutînd să obţină un succes mai important, înainte ca Anglia să poată duce la bun sfîrşit tratativele începute.

În lupta de la Dunes *, la 4 iunie 1658, anglo-f râncezii repurtară o mare victorie asupra spaniolilor, în rîndurile cărora se aflau numeroşi regalişti englezi, ca ' de pildă ducii de York şi de Gloucester. Dunkerque trebui să capituleze şi, conform unei clauze din tratatul anglo-francez, fu luat în stăpînire de trupele engleze.

Cucerirea unui punct permanent de sprijin pe coasta Flandrei, exact la un secol după ce pierduse portul Calais — ultimul rest din teritoriile stăpînite odinioară de englezi în Franţa — a însemnat o nouă mare victorie în politica externă a Angliei. Atît din punct de vedere comercial cît şi politic, Dunkerque putea să însemne începutul unei noi perioade de intervenţie a Angliei în apusul Europei. După cum s-a spus, „cheile continentului atîrnau la cingătoarea lui Cromwell". Evenimentele ulterioare au împiedicat însă Anglia să profite de acest succes[2].

Politica externă a republicii engleze în primul deceniu după proclamarea ei a cunoscut o serie de mari victorii diplomatice şi militare. Izolarea în care statele feudale au voit să arunce Anglia n-a reuşit. Dimpotrivă, prestigiul internaţional al republicii engleze a crescut, pe măsura considerabilei întăriri a forţei sale. în cîţiva ani, alianţa Angliei a ajuns să fie solicitată de statele de pe continent care au recunoscut, silit sau de bunăvoie, interesele economice şi politice ale Angliei pe plan european şi mondial. Toate principalele ţări europene au recunoscut republica şi au intrat în relaţii diplomatice cu ea. în 1655 şi 1657 misiunea îndeplinită la Moscova de William Prideaux[3] şi, după el, de Richard Bradshaw (fiul preşedintelui Consiliului de Stat) a dus la normalizarea legăturilor cu Rusia.

[1] E vorba de dunele nisipoase din apropiere de Dunkerque, iar "u de o localitate.

[2] Peste patru ani, Carol al II-lea, readus la tronul Angliei, a cedat Franţei portul Dunkerque.

[3] Nu este aceeaşi persoană cu Edmund Prideaux, fost procuror general al republicii, care, printre altele, susţinuse acuzarea în procesul 'ui Lilburne din 1649.

Obligînd statul la un considerabil efort financiar, pentru susţinerea armatei şi flotei, politica externă de mare anvergură a republicii a agravat exploatarea fiscală a maselor populare din Anglia. în schimb, tratatele comerciale, siguranţa navigaţiei pe mări, cuceririle coloniale, s-au dovedit extrem de profitabile pentru clasele dominante, accelerînd acumularea de capitaluri, atît prin violenţa formei „primitive" a procesului, cît şi prin şurubăria savantă a modului de producţie capitalist, funcţionmd „în regim normal"...

UN NAPOLEON AL REVOLUŢIEI ENGLEZE

X olitica externă a republicii era expresia scopurilor de îmbogăţire ale burgheziei şi, mai puţin direct, ale noii nobilimi. Prin forţă, ea reuşise să realizeze mult în această direcţie. Anglia era respectată în lume, aşa cum e respectat un personaj puternic, autoritar, şi fără alte scrupule de cît cele proprii : cu teamă şi cu ură.

Aceleaşi scopuri se relevă tot mai vădit şi în politica internă. Supunerea Irlandei şi Scoţiei, aşa cum s-a făcut, nu însemnează cîtuşi de puţin ultimul capitol din codul manoperelor de îmbogăţire a claselor dominante engleze pe spinarea maselor populare. Creştea contrastul dintre situaţia grea a acestora şi îmbogăţirea vertiginoasă a elementelor burgheze şi nobiliare. Impozitele, obligaţiile faţă de proprietarii funciari, dijmele ecleziastice se încasau ca şi înainte, — dacă nu mai aspru — cel puţin primele. Poporul, înşelat în aşteptările sale, continua să-şi murmure nemulţumirea, înfrîngerea levellerilor şi diggerilor, ca şi în general orice acţiune represivă a claselor dominante, nu putea fi decît temporară. Antagonismul de clasă rămînea prezent, chiar dacă se manifesta subteran, ca în orice epocă de reflux momentan al avîntului revoluţionar.

în rîndul maselor, decepţionate de republică şi alungate cu forţa de pe tribuna luptei social-politice deschise, nemulţumirea şi protestul lor prinse a se exprima în alte forme, mai accesibile şi mai uşor tolerate de puterea de stat. Independenţii erau favorabili, bunăoară, libertăţii conştiinţei în materie religioasă. De aci numărul crescînd de secte, activînd fără a fi stînjenite. în condiţiile sociale apăsătoare din nou-născuta Anglie burgheză, interpretarea liberă a Bibliei şi a altor tradiţii creştine duse curînd la depăşirea semnificaţiei sectelor, ca organizaţii strict religioase. Se răs-Pindi mult în acest timp, de pildă, doctrina adepţilor „celei

de-a cincea împărăţii". Folosind drept punct de plecare o reprezentare cu totul eronată despre evoluţia societăţii, ca succesiune a mai multor împărăţii (asiro-babiloniană, persană, greacă şi romană — în ultima incluzînd şi Imperiul Romano-German), ei propovăduiau o apropiată venire a „celei de-a cincea împărăţii", împărăţia lui Cristos, ce avea să dureze o mie de ani[1]. Va fi împărăţia în care va birui în sfîrşit dreptatea ; bogaţii şi asupritorii vor fi doborîţi de la putere, iar celor săraci li se vor împărţi averile acestora şi vor fi ridicaţi deasupra lor. Părerile acestea, exprimînd confuz mai ales nemulţumirea păturilor sărace de la oraşe împotriva dominaţiei cu caracter din ce în ce mai oligarhic a unor cercuri burgheze şi nobiliare, se răspîndiră şi printre elementele de stare mijlocie. în armată ele erau sprijinite de generalul Harrison.

Fenomenul de mai sus, în forma în care el se întîlnise deja în Germania veacului precedent, este explicat de Engels atît în privinţa bazei sale de clasă, cît şi a conţinutului şi formei sale de exprimare. „Plebeii — scrie el — erau pe atunci singura clasă care se găsea cu totul în afara societăţii oficiale... Ea nu avea nici privilegii, nici proprietate şi nu poseda nici măcar o proprietate grevată de sarcini împovărătoare, ca ţăranii şi păturile de jos ale burgherilor. Ea era în toate privinţele lipsită de avere şi de drepturi ; condiţiile ei de viaţă nu aveau nici o legătură directă cu instituţiile existente, care o ignorau cu totul. Era simptomul viu al descompunerii societăţii feudale şi corporatiste, şi, în acelaşi timp, prima precursoare a societăţii burgheze moderne.

Din această poziţie a ei rezultă de ce, încă de pe atunci, fracţiunea plebeilor nu putea să se oprească la simpla luptă împotriva feudalismului şi a tîrgoveţimii privilegiate, de ce trebuia să depăşească, cel puţin în închipuire, societatea modernă burgheză care abia începea să se înfiripe, de ce această fracţiune, complet lipsită de avere, trebuia să pună sub semnul întrebării instituţiile, concepţiile şi ideile comune tuturor formelor societăţii întemeiate pe antagonisme de clasă. Exaltările hiliaste... ofereau un punct de plecare foarte comod în aceasta privinţă" [2]. Engels arată în continuare că

[4] Hiliaştii (adepţii împărăţiei milenare a lui Cristos) erau o sectă ce se întîlneşte şi în alte ţări, de pildă în Germania veacului al XVI-lea, unde se identifică, în general, cu anabaptiştii.

[2] Friedrich Engels, *Războiul ţărănesc german,* ed. a IlI-a, Bucureşti, E.P.L.P., 1958, pp. 51—52.

asemenea viziuni anticipative nu puteau avea, prin forţa împrejurărilor, decît un caracter utopic.

După cum puritanismul fusese stindardul ideologic al burgheziei împotriva feudalismului, tot astfel masele populare se foloseau acum de noi interpretări religioase, împotriva burgheziei.

Ele erau un semn îngrijorător, înţeles ca atare de unii reprezentanţi ai claselor dominante, şi voit ignorat de alţii. Cromwell însuşi, după lupta de la Dunbar, scria speakerului Camerei Comunelor : „ ... Folosiţi-vă autoritatea pentru a-i face să se plece pe acei trufaşi care sub felurite pretexte voiesc mereu să tulbure liniştea Angliei. Uşuraţi soarta celor asupriţi, ascultaţi geamătul celor ce zac în închisori. îndreptaţi silniciile de tot soiul şi dacă s-ar afla oameni care să facă din sărăcia multora bogăţia oîtorva, spuneţi-le : aşa ceva nu se cuvine într-o republică !" *.

Un avertisment asemănător dădu Cromwell parlamentului şi după lupta de la Worcester. Să fi ajuns, oare, omul care zdrobise pe levelleri, împrăştiase pe diggeri şi masacrase cu miile pe ţăranii irlandezi, la o nouă cotitură în concepţia lui social-politică ? Nu se poate susţine acest lucru. Protestele şi avertismentele lui Cromwell împotriva indiferenţei „Cozii" parlamentului faţă de soarta maselor populare au avut mai multe motive, dar printre ele n-a fost acela al compasiunii şi interesului sincer penru cei de jos. Umbra de dezacord care începe a se proiecta între vederile sale şi ale Consiliului ofiţerilor de o parte, — ale parlamentului de altă parte, e mai mult o diferenţă de metodă politică întru realizarea aceluiaşi scop : consolidarea dominaţiei burgheziei, a statului burghez.

Anumite grupuri burghezo-nobiliare, încercate de beţia puterii, degeneraseră într-o bandă de afacerişti ce nu mai vedeau şi nu mai cunoşteau nimic în afară de interesele lor. Deputaţii din „Coada" Parlamentului lung erau un exemplu. Lăsaţi de capul lor, ar fi fost gata să transforme republica într-o oligarhie, cu o bază de clasă tot atît de îngustă ca şi cea a regimului feudalo-absolutişţ dinainte de 1640.

Erau însă şi oameni care îşi dădeau seama că sistemul aceasta nu mergea. Revoluţia era prea recentă, prea vie în amintirea poporului, pentru ca burghezia sărşi poată îngădui

[1] După A l f r e d S t e r n , *op. cit.,* p. 234.

J

a-şi da deja in vileag caracterul ei de clasa asupritoare, într-o asemenea izbucnire necontrolată. Hăţurile abia croite ale puterii trebuiau mînuite cînd mai strîns, cînd mai larg, pentru ca cei prinşi la ele să se obişnuiască. Asuprire şi exploatare, dar cu talent...

Cromwell era printre adepţii acestui punct de vedere mai elastic.

Resorturile atitudinii sale din aceşti ani mai trebuie căutate şi în legăturile cu armata, îndeosebi cu ofiţerimea. După cucerirea Irlandei, între, armată şi parlament s-a ivit din nou o fricţiune. De astă dată nu pentru deosebiri de vederi politice, ci pentru împărţirea prăzii. Parlamentul legiferase confiscarea pămînturilor irlandezilor, dar întîrzia să decidă asupra persoanelor care urmau să intre în posesia lor. întîrziere nu întîmplătoare : transformată într-o agentură a cercurilor de speculanţi şi de afacerişti, „Coada" parlamentului ar fi voit să asigure acestora partea leului. Se invoca, de pildă, prioritatea la care ar fi avut dreptul subscriitorii împrumutului din 1642, garantat cu pămînturi din Irlanda. Un principiu cît se putea de interesat, dat fiind că printre acei subscriitori se număra o bună parte dintre înşişi membrii parlamentului.

Armata însă, îndemnată de ofiţerime, revendica pămînturile din Irlanda drept compensaţie pentru serviciile ei, pentru soldele rămase neplătite. De aci un conflict latent, în care Cromwell s-a situat de partea ofiţerilor. De aci şi unele tendinţe ale acestora de a-şi reoîştiga, fie şi parţial, simpatia maselor populare vînturînd iarăşi pentru moment, anumite revendicări mai radicale.

După un consiliu ţinut de Whitehall în legătură cu aceste neînţelegeri, la 13 august 1652, o delegaţie de şase ofiţeri prezentă parlamentului o petiţie din partea armatei. Ea cuprindea o serie de cereri şi recomandări, ca de pildă : reforma legislaţiei, în sensul unificării ei; micşorarea accizelor şi, în general, o organizare unitară a finanţelor şi impozitelor ; suprimarea posturilor inutile şi favorurilor de care se bucurau multe persoane ; înlăturarea funcţionarilor corupţi ; achitarea drepturilor armatei ; înlocuirea dijmei ecleziastice printr-o altă formă de întreţinere a persoanelor ce beneficiaseră pînă atunci de ea.

Programul de mai sus exprimă foarte bine poziţia lui Cromwell şi a Consiliului ofiţerilor, faţă de parlament. Problema care îi preocupă de fapt — asigurarea drepturilor lor,

adică a părţii de pradă din Irlanda — e strecurată printre revendicări menite să atragă atenţia şi sprijinul păturilor mai largi ale populaţiei. Deosebit de semnificativ este punctul în care se ataca dijma ecleziastică. Această obligaţie de origine feudală era menţinută şi pe moşiile care între timp intraseră în proprietatea unor persoane laice, încasată fiind în continuare de noul proprietar[1]. Cererea interesa, aşadar, categorii largi de ţărani.

Parlamentul primi cererea cu manifestări exterioare de consideraţie şi exprimînd ofiţerilor mulţumiri pentru zelul Jor întru binele republicii. O înainta spre studiu unei comisii şi manevră în aşa fel ca hotărîrile pe marginea ei să se amîne cît mai mult cu putinţă.

Gruparea ofiţerilor îşi întări atunci atacul pe alt front, încă din 1650, reluînd o problemă ridicată de „Acordul poporului" şi asupra căreia independenţii ajunseseră la un anume compromis cu levellerii, fără a trage însă nici o consecinţă practică, Henry Vane supusese parlamentului un proiect de reformă electorală. El prevedea o uşoară lărgire a dreptului de vot, limitat însă pe mai departe prin cens ; suprimarea dreptului de vot al unor tîrguşoare fără însemnătate şi lărgirea aceluiaşi drept pe seama oraşelor mai mari ; totodată, proiectul lui Vane propunea fixarea unui termen de dizolvare a parlamentului şi realegerea obligatorie a membrilor săi în viitorul parlament.

Din tot acest proiect de reformă, deputaţii reţinuseră cu mulţumire numai ultimul punct, care le asigura şi pe mai departe monopolul puterii legislative. Discutarea reformei se mai tărăgăna încă şi în 1652. Sub presiunea Consiliului ofiţerilor, parlamentul se hotărî doar la fixarea termenului său de dizolvare pe data de 3 noiembrie 1653, în loc de 1654, cum stabilise anterior. Nu acceptă însă cu nici un preţ să renunţe la prerogativa realegerii[1] din oficiu a membrilor săi în viitoarea legislatură, ceea ce Consiliul ofiţerilor voia sa împiedice.

Raporturile dintre cele două instituţii deveneau tot mai încordate. Un trimis veneţian pretinde a-1 fi auzit pe Cromwell exprimînd părerea că parlamentul ar fi capabil să-i închidă într-o bună zi uşile în nas. Dar tot Cromwell ar fi reflectat imediat : „Dacă îmi vor închide uşile, mie, apoi a doua zi închid eu tot parlamentul".

[1] E. A. K o s m i n s k i — I. A. L e v i ţ k i, *op. cit.,* I, pp. 389—390.

Mai mulţi ofiţeri superiori, printre care generalii Lambert şi Harrison, îl îndemnau să facă acest gest, chiar înainte de a fi provocat. Ofiţerimea ajunsese la ferma convingere că trebuie curmată cu orice preţ permanentizarea la putere a clicii de politicieni şi afacerişti în care se transformaseră cele cîteva zeci de deputaţi ce formau „Coada" parlamentului, îşi susţineau punctul de vedere şi prin aceea că, după trecerea at'îtor ani şi atîtor schimbări interne, „Coada" nu mai avea nici un temei a se socoti reprezentantă a poporului.

La 19 aprilie 1653, la locuinţa lui Cromwell, se ţinu o veritabilă conferinţă a Consiliului ofiţerilor, cu participarea a vreo douăzeci dintre deputaţii mai notabili. Reprezentanţii parlamentului expuseră stadiul avansat în care se aflau lucrările pentru legea de reformă electorală, insistînd asupra părerii că numai în componenţă neschimbată viitorul parlament ar putea constitui o garanţie pentru binele ţării.

Ofiţerii, Cromwell în primul rînd, cerură *însi* imediata dizolvare a parlamentului. Singur Oliver Saint-John, dintre deputaţi, fu de acord. Ceilalţi declarară că nu pot exprima nici o opinie, fără consultarea colegilor lor. Promiseră doar că vor amîna votarea legii de reformă pînă după ce se va fi ajuns la un acord cu Consiliul ofiţerilor, pe tema conţinutului ei. Conferinţa luă sfîrşit noaptea tîrziu, fără vreun rezultat precis.

în dimineaţa de 20 aprilie, Cromwell primi iarăşi vizita ofiţerilor din jurul său şi a cîtorva deputaţi, reluînd discuţia întreruptă în ajun, într-un cadru mai puţin oficial. Deodată sosi vestea că, împotriva promisiunii, membrii parlamentului au pus în discuţie proiectul de reformă electorală şi îşi desfăşoară lucrările cu atîta grabă, încît era probabil să treacă la vot în aceeaşi zi. „Coada" parlamentului se grăbea să pună armata şi întreaga ţară în faţa unui fapt împlinit, asigurînd locurile membrilor săi şi în viitoarea legislaţie.

Unul dintre cei prezenţi, un colonel, dădu a înţelege lui Cromwell că de vrea să facă ceva spre a împiedica manevra parlamentului, apoi trebuie să o facă imediat.

Cromwell nu era omul care să aibă nevoie de încurajare, cînd era vorba să acţioneze. Aşa cum se găsea, în halat de casă negru şi pîslari cenuşii, porni la parlament, însoţit de un grup de ofiţeri şi soldaţi, cărora le dădu ordinul să ocupe toate ieşirile clădirii.

Cromwell intră în sala de şedinţe *şi îşi* ocupă locul obişnuit, alături de cel al generalului Harrison, ascultînd cîtva timp dezbaterile. Se aplecă la un moment dat la urechea acestuia, şoptindu-i că *a sosit* clipa ca parlamentul să fie dizolvat. Harrison îi răspunse, tot pe şoptite, că lucrul e greu şi cere timp de gîndire. Cromwell îi dădu dreptate şi tăcu iarăşi vreun sfert de oră. Dezbaterile păreau pe terminate ; se apropia votarea. „Acum e momentul — spuse el deodată vecinului său — trebuie să o fac şi pe asta". Ceru cuvîntul. La început pronunţă unele elogii faţă de meritele cîştigate de parlament. Treptat însă tonul său se schimbă. Vorbi despre nedreptăţile şi actele în profit personal săvîrşite de unii deputaţi. învinui parlamentul că este „incapabil să facă ceva pentru binele public" şi că vrea să păstreze puterea pentru totdeauna. „Domnul însă şi-a întors faţa de la voi, — strigă el — alegînd pe alţii, ca unelte mai destoinice pentru înfăptuirea cauzei sale J"

Deputatul Peter Wentworth îl întrerupse, spunînd că limbajul său e necuviincios pentru un membru al parlamentului, în care acesta îşi pusese toată încrederea, răsplătindu-1 de atîtea ori cu onoruri. Cuprins de furie (reală sau simulată), Cromwell înainta în mijlocul sălii strigînd : „Destul .'... Am să pun capăt pălăvrăgelilor voastre !" Printre rîndurile deputaţilor înmărmuriţi, el continuă a se plimba agitat, în sus şi în jos, vociferînd incoerent : „Destul aţi stat aci ! N-aţi îndeplinit ceea ce aţi promis ! Timpul vostru a trecut ! Socotiţi că nu vorbesc un limbaj parlamentar ? Fie ! Dar alt limbaj din partea mea să nu aşteptaţi !"

Si se ţinu de cuvînt... Arătînd cu degetul cînd spre unul, oînd spre altul, Ie spuse pe nume : „beţivani", „ticăloşi", „desfrînaţi fără ruşine" şi alte epitete, pe cît de neparlamentare, pe atît de juste... „Nu sînteţi un parlament — încheie el —, şi am să pun capăt şedinţelor voastre !..." Ceru speakerului, pe acelaşi ton ridicat, să coboare de pe fotoliul său. Acesta refuză, motivînd că numai parlamentul îi poate da ordine. Cu *11* ani înainte, acelaşi om, William Lenthall, dăduse acelaşi răspuns lui Carol I Stuart... Cromwell îl fulgeră cu privirea, apoi se întoarse către Harrison, poruncindu-i : >,Adu-i aci !..."

Uşile se dădură în lături şi un grup de ostaşi, în frunte cu un locotenent-colonel, pătrunse în sală. Henry Vane sări

de la locul său, strigînd : „Aceasta-i împotriva oricărei morale !" Cromwell ripostă batjocoritor : „Sir Henry Vane, sir Henry Vane ! Scapă-mă, Doamne, de sir Henry Vane !" Şi cum generalul, în asemenea ocazii, obişnuia sa dea o mînă de ajutor lui Dumnezeu, elocinţa republicană a lui Vane amuţi...

— Daţi-1 jos de-acolo !, ordonă Cromwell, arătîndu-1 pe speaker. Mai cu duhul blîndeţii, Harrison, om al „celei de-a cincea împărăţii", se apropie de fotoliul preşedintelui, spunîndu-i : „Daţi-mi voie, sir, să vă ajut..." La braţul lui, speakerul coborî încet treptele. întors cu spatele, Cromwell poruncea deja soldaţilor să cureţe din sală pe toţi deputaţii. „Voi m-aţi silit la asta ! — le strigă pe urmă — eu, din parte-mi, m-am rugat lui Dumnezeu zi şi noapte să-mi ia mai bine viaţa, decît să fiu obligat să fac aşa ceva !"

Se apropie de masa secretarului ■şi—i smulse din mînă actul de reformă, gata redactat în vederea votării. Rotindu-şi privirea, ca omul ce vrea să se convingă că n-a uitat nimic, văzu bastonul speakerului — semnul autorităţii — pe masă. „Luaţi de aici jucăria asta !" — încheie Cromwell, măturînd aerul cu dosul palmei, cu gestul obişnuit al cuiva, în faţa unui lucru de nimic.

Apoi aşteptă pe trepte pînă se încuiară toate uşile şi plecă, luînd cheile cu el...

în Consiliul de Stat, căruia în după-amiaza aceleiaşi zile îi raportă oficial cele întîmplate, întîmpină rezerve, din partea lui Bradshaw şi a mai multora. Toţi sfîrşiră prin a ceda forţei, dar nu fără a ridica fel de fel de obiecţii de drept. De altfel, după scurt timp, Consiliul de Stat a fost remaniat radical. Cromwell prelua preşedenţia sa, iar restul membrilor fu numit aproape numai dintre ofiţerii superiori.

în zorii zilei de 21 aprilie Se găsi pe poarta clădirii parlamentului un placat, pe care un glumeţ îl lipise în timpul nopţii : „De închiriat, nemobilată !"

Actul de la 20 aprilie 1653 a fost o nouă lovitură de stat, în cadrul revoluţiei engleze. Că armata a fost executoarea ei, e limpede. Dar n-a săvîrşit-o numai ea. Au săvîrşit-o, sau mai bine zis a fost săvîrşită în numele tuturor acelor elemente sociale care, dorind un guvern puternic, în stare să apere regimul burghez atît de reacţiunea feudalo-

monarhistă, cît şi de „anarhia" răzvrătirii populare, nu voiau însă ca acest guvern să ia forme deşănţat oligarhice, să devină instrumentul intereselor unei minorităţi infime. Chiar şi armata apărea, prin compoziţia ei, o instituţie mai „liberală" decît „Coada" parlamentului. De aceea, majoritatea burgheziei şi chiar masele populare au primit cu satisfacţie sfîrşitul dominaţiei acelui pumn de afacerişti venali, jalnica rămăşiţă a „marelui parlament" din 1640. „Poporul englez a alungat *Parlamentul cel lung* în persoana lui *Cromwell..."* „scria Marx despre acest eveniment[x].

„Nici un cîine n-a lătrat !", spunea însuşi Cromwell, caracterizînd laconic, cu expresivitatea rustică a limbajului său, atmosfera în care s-a petrecut dizolvarea Parlamentului lung.

După vreun an de la acest eveniment, Milton va face o discretă aluzie la posibilele sale consecinţe, într-o lucrare scrisă de el spre luarea-aminte a lui Cromwell : „Respectă-te... pe tine însuţi şi, după ce ai trecut prin atîtea suferinţe şi atîtea primejdii de dragul libertăţii, nu îngădui ca, acum, cînd ea a fost dobîndită, să fie încălcată chiar de tine, sau ştirbită în vreun fel de către alţii. Tu nu poţi fi liber cu adevărat, decît dacă şi noi vom fi liberi, căci însăşi legea firii a rînduit ca acela care încalcă libertatea altora să-şi piardă, cel dintîi, propria libertate, ajungînd un sclav"[2].

Toată puterea era în mîinile lui Cromwell. Ce avea să facă acum ? Omul atît de hotărît şi de sigur pe sine în vîrtejul bătăliilor, ca şi în multe împrejurări din lupta politică, apare puţin dezorientat. „Ce-ar fi dacă ar deveni cineva rege ?" îl întrebă el pe Whitelocke. „Nimeni nu poate prevedea toate neplăcerile care ar decurge dintr-o asemenea schimbare", îi răspunse juristul. Dilema era grea. Toate formele de stat cunoscute fuseseră respinse una după alta, ca inacceptabile : monarhia absolutistă, monarhia constituţională, republica democrată, preconizată de levelleri ; venise acum şi fîndul republicii parlamentare, bună, sau mai ales rea, cum fusese. Mai rămînea dictatura militară ; dar,

---

[1] *Contrarevoluţia de la Berlin,* în Karl Marx—Friedrich Engels, *Opere,* voi. 6, Editura Politică, Bucureşti, 1959, pp. 14—15.

[2] Din *A doua apărare a poporului englez (Pro Populo Anglicano Defensio Secunda)* după Petre Solomon, *John Milton, p.* 205.

pe lîngă că aceasta era o formulă prin definiţie provizorie, întîmpina şi multă ostilitate, fie din partea burgheziei, dornică de „libertatea" necontrolată de a se îmbogăţi, fie din partea maselor, în rîndul cărora erau treze revendicările libertăţii conştiinţei, a votului universal şi alte idei levellere.

în situaţia aceasta de echilibru instabil, Cromwell şi Consiliul ofiţerilor recurseră în primul moment tot la formula parlamentară, nădăjduind a găsi soluţia stabilizării regimului politic în schimbarea modului de alegere şi într-o nouă compoziţie a membrilor acestei instituţii. La 6 iunie apăru decretul de convocare a unui parlament pe data de 4 iulie. Decretul e semnat de „Oliver CromweM, căpitan-general şi comandant suprem al forţelor armate din cuprinsul republicii". Parlamentul avea să fie format din persoane alese de Consiliul ofiţerilor, dintre reprezentanţii propuşi de comunităţile religioase. Deoarece avea numai 140 de membri, a fost poreclit „Parlamentul mic".

Compoziţia sa socială era mai democratică decît a celui vechi, în ciuda trierii efectuate de Cromwell între propuşi, incluzînd pe listă şi numeroşi ofiţeri : el însuşi, Harrison, Lambert ş.a. Deputaţii erau puternic influenţaţi, în majoritatea lor, de ideile politice radicale, dar confuze, impregnate de misticism, aşa cum erau ele exprimate de sectele religioase. Parlamentul mic a însemnat deci o tatonare din partea vîrfurilor armatei, pentru a vedea dacă se poate conta pe organizarea unui regim politic nou, cu concursul şi sprijinul unor mase ceva mai largi, pentru a nu trebui să apară făţiş cuvîntul „dictatură" ?

în cuvîntarea de deschidere, Cromwell accentua faptul că acest parlament este o emanaţie a armatei, în care poporul, dezamăgit de Parlamentul lung, şi-a pus toate nădejdiile. Aluzia era limpede : sînteţi o emanaţie a armatei, prin urmare trebuie să vă conformaţi sugestiilor conducerii ei !...

Calculele „cromwellienilor" au fost înşelate de atitudinea „sfinţilor", cum li se mai spunea, în ironie, noilor deputaţi. Ei îşi luară rolul în serios. într-un fel de declaraţie-program, exprimară intenţia „de a deveni un instrument care să răstoarne orice asuprire şi să îndepărteze piedicile care îi lipseau pe cei nevoiaşi şi împovăraţi de binecuvîntarea Domnului..." Parlamentul constitui comitete şi începu elaborarea şi apli-

carea unui multilateral plan de reforme. Se propuse desfiinţarea sistemului de concesionare a impozitelor, izvor de abuzuri ale unor particulari, atît în dauna vistieriei, cît mai ales în cea a contribuabililor. Se procedă la o reformă a instanţei supreme pentru procesele civile (Curtea Cancelariei) şi începură lucrările pentru întocmirea unui cod de legi unitar pe întreaga ţară. S-a introdus căsătoria civilă, drept singura formă avînd valoare juridică şi s-a reglementat înregistrarea de către oficiile de stat a tuturor actelor de stare civilă.

La un moment dat parlamentul se ocupă pînă şi de îmbunătăţirea sorţii celor internaţi în ospiciile de alienaţi. Se gîndea de asemenea la eliberarea datornicilor din închisori şi modificarea legilor care permiteau creditorului să obţină închiderea fără termen a datornicului neplatnic, indiferent de mărimea sumei datorate.

Tot Parlamentul mic a fost acela care a tranşat litigiul dintre armată şi creditorii statului, votînd în septembrie 1653 actul cu privire la împărţirea pămînturilor confiscate în Irlanda. Firește, o măsură în totală contradicţie cu tendinţele în general progresiste ce transpar din opera sa legislativă. Dar în cazul irlandezilor era vorba, la urma urmei — judecau „sfinţii" — de niște catolici de la care Dumnezeu şi-a întors faţa, cu toate că ei nu vor să creadă aşa ceva, oricît a încercat Cromwell să-i convingă... Misticismul sectar, îngust, a dus de multe ori, în cadrul revoluţiei engleze, la grave confuzii şi inconsecvenţe din partea grupurilor, curentelor sau partidelor ce se erijau în reprezentante ale diferitelor pături sociale.

în scurtă vreme, proiectele de reforme ale parlamentului, devenite tot mai îndrăzneţe, nemulţumiră conducerea armatei. „Proştii" — cum îi numea Cromwell — se dovedeau mai primejdioşi decît „ticăloşii" — membrii Parlamentului lung

Unii din ei propuseseră introducerea impozitului proporţional pe venituri. Alţii cereau micşorarea efectivelor armatei. Era aproape terminată legea de desfiinţare a dijmei bisericești, reformă propusă chiar de ofiţeri, cu un an înainte, ştiind că Parlamentul lung nu o va satisface... Acum, cînd era pe punctul de a fi aplicată, ofiţerimea se ridică împotriva ei. Se ilustrează astfel legătura dintre conducerea armatei şi pătura proprietarilor rurali de provenienţă recentă,

beneficiară a confiscărilor şi vînzărilor de pămînturi bisericeşti sau nobiliare. în ochii acesteia iniţiativele deputaţilor apăreau mult prea îndrăzneţe şi de natură să ducă la noi agitaţii în mase, în legătură cu problema proprietăţii. Or, cu acest risc, păturile posedante nu voiau colaborarea cu Parlamentul mic. Încercarea de a crea grupării „cromwelliene" o bază socială ,,de stînga" se dovedea o operaţie prea delicată pentru interesele de clasă ale burgheziei şi proprietarilor rurali.

Vîrfurile armatei începură manevrele pentru a pune capăt activităţii parlamentului. Intrară în legătură cu o minoritate conservatoare dintre deputaţi, organizînd cu complicitatea acesteia o nouă lovitură, ce se voia cît mai bine mascată.

în dimineaţa de 12 decembrie 1653, deputaţii care erau la curent cu cele plănuite au început şedinţa înainte de ora obişnuită, pînă cînd încă nu sosiseră toţi membrii. Unul dintre ei, colonelul Sydenham, atacă violent majoritatea parlamentului, învinuind-o că vrea să distrugă armata, clerul, proprietatea şi legile. La propunerea lui, fără măcar a mai trece la vot, cei prezenţi acceptară dizolvarea. O delegaţie de peste şaizeci de deputaţi, în frunte cu speakerul, porni de îndată spre Whitehall, pentru a-i aduce la cunoştinţă lui Cromwell hotărîrea luată.

Vreo 20—30 rămaseră însă pe loc. Nu erau de acord cu dizolvarea, credeau că mai au încă multe de îndeplinit, în „misiunea" încredinţată lor. Erau „sfinţii" extremişti... într-o atitudine de smerită rugăciune, cu ochii spre cer, îi găsi grupul de ostaşi trimişi să-i împrăştie.

— Ce faceţi aici ?, îi smulse din reverie vocea ofiţerului care comanda ostaşii.

— îl căutăm pe Domnul, răspunse cu gravitate unul din ei.

— Atunci mergeţi şi căutaţi-l în altă parte, fiindcă, după ştirea mea, Domnul n-a dat pe aici în ultimii doispre zece ani !...

Cu replica aceasta, ce ne-ar îndreptăţi să presupunem în anonimul ofiţer un strămoş a lui George Bernard Shaw, s-a încheiat şi capitolul activităţii Parlamentului mic.

La Whitehall, Cromwell făcu pe miratul, deşi era de mult la curent cu cele puse la cale de ofiţeri, în frunte cu

Lambert. „Ce v-a făcut să luaţi această hotărîre ?...", întrebă el pe speaker. Dar, cu toată nedumerirea, a acceptat pe loc noua situaţie. Republica îşi trăise traiul. Era o formă de guvernare ce nu se arăta în stare să apere îndeajuns dominaţia de clasă a burgheziei şi nobilimii, împotriva maselor populare, ca şi a primejdiei contrarevoluţionare. Trebuia înlocuită printr-un regim de dictatură făţişă. „Istoria ne învaţă că nici o clasă asuprită n-a ajuns vreodată să domine... fără să treacă printr-o perioadă de dictatură... Burghezia... a cucerit puterea în ţările înaintate cu preţul unei serii întregi de insurecţii, de războaie civile, cu preţul reprimării prin violenţă a regilor, a feudalilor, a stăpînilor de sclavi şi a încercărilor de restaurare ale acestora" [1]. Aceeaşi teză e valabilă şi pentru atitudinea burgheziei engleze după cucerirea puterii, faţă de masele populare.

Actul următor al tragicomediei din 12 decembrie 1653 fu pus în scenă peste patru zile. O delegaţie, compusă din ofiţeri superiori, jurişti, înalţi funcţionari, lordul-maior al Londrei şi aldermenii consiliului municipal, se înfăţişă înaintea lui Cromwell. în numele ei, generalul Lambert îl rugă să accepte titlul şi demnitatea de „lord-protector al Angliei, Scoţiei şi Irlandei".

Acesta se învoi. Urmă o procesiune solemnă, printre două şiruri de ostaşi care aclamau, de la Whitehall la Westminster.

Acolo se dădu citire actului numit „Instrumentul de guvernare", o nouă constituţie elaborată de Consiliul ofiţerilor. Dictatura militară, oficial numită „regimul protectoratului", era un fapt împlinit.

„Instrumentul de guvernare" încredinţa puterea executivă lordului-protector şi unui Consiliu de Stat, cu membri numiţi pe viaţă. în componenţa lui iniţială, hotărîtă de Consiliul ofiţerilor, intrau şapte militari şi opt civili.

Puterea legislativă era împărţită între protector şi un parlament unicameral, ce trebuia convocat cel puţin la trei ani o dată. Parlamentul se compunea din 400 de deputaţi ai Angliei şi cîte 30 din partea Scoţiei şi Irlandei.

[1] V. I. L e n i n. *Teze şi raport despre democraţia burgheză şi dictatura proletariatului,* în *Opere,* Voi. 28, Editura Politică, Bucureşti, 1959. pp. 461—462.

Dreptul de vot era considerabil restrîns, prin sporirea censului. Puteau fi alegători acei care, pe lingă censul vechi de 40 de shillingi venit anual după un freehold, mai posedau o avere mobilă sau imobilă de 200 de lire sterline. Se poate aprecia că prin această măsură censul a fost mărit cam de cinci-şase ori[1], permiţînd participarea la viaţa politică numai păturilor foarte bogate şi, într-o măsură oarecare, celor mijlocii ale nobilimii şi burgheziei. în această sferă îşi căuta prin urmare protectoratul baza sa socială. E de menţionat de asemenea că elementele burgheze apar avantajate prin faptul că nu se mai face, ca în trecut, o distincţie între natura mobilă sau imobilă a averii ce dădea dreptul la vot.

Prevederile electorale ale „Instrumentului de guvernare" excludeau de la vot pe catolici. Cei care luptaseră împotriva parlamentului în războiul civil erau şi ei excluşi, pentru următoarele patru sesiuni, indiferent de confesiunea lor. „Pe vremea cînd era revoluţionară, burghezia n-a acordat nici în Anglia în 1649, nici în Franţa în 1793 «libertatea întrunirilor» monarhiştilor şi nobililor, care chemau armate străine şi care «se întruneau» pentru a organiza încercări de restaurare" [2].

Excluderea din viaţa politică a regaliştilor, prin „Instrumentul de guvernare" este o prevedere consecventă cu poziţia aderenţilor revoluţiei în această problemă, încă de mulţi ani.

Se mai reorganizau districtele electorale, micşorîndu-se numărul tîrguşoarelor care aveau dreptul de a alege deputaţi.

Controlul forţelor armate aparţinea lordului-protector şi parlamentului (în timpul sesiunilor) şi Consiliului de Stat (în intervalul dintre sesiuni). Protectorul şi Consiliul de Stat puteau emite ordonanţe cu putere de lege, în timpul cît parlamentul era în vacanţă.

---

[1] întrucît venitul anual al unei proprietăţi funciare era cam 5°/o din valoarea ei, vechiul cens de 40 de shillingi (= 2 lire sterline) venit anual corespundea unei averi imobile în valoare de aproximativ 40 de lire sterline. Prin adăugarea noii condiţii, rezultă sporul censului în proporţia menţionată.

[2] V. I. L e n i n, *Teze ji raport despre democraţia burgheză ţi dic tatura proletariatului,* în *Opere,* voi. 28, p, 464,

în fapt, oricîte valuri constituţionale se aştern peste această'legiuire, ele nu pot ascunde realitatea concentrării aproape complete a puterilor statului în mîinile lui Cromwell. în formă, el era stăpîn tot atît de absolut, pe cît încercase să devină Carol I între 1629 şi 1640. Şi totuşi, el a fost acceptat de aceiaşi oameni care-l măturaseră pe rege, punîndu-se în fruntea revoluţiei. Esenţa de clasă a acestei dictaturi era diferită de cea a absolutismului monarhic. Ea servea intereselor burgheziei şi nobilimii îmburghezite, servea consolidării bazei capitaliste, pe cînd Stuarţii reprezentau în politica lor vechea nobilime feudală şi căutau să împiedice şi să frîneze dezvoltarea relaţiilor capitaliste. între absolutismul Stuarţilor şi protectoratul lui Cromwell este acelaşi raport ca între monarhia Bourbonilor şi consulatul sau imperiul lui Napoleon Bonaparte. Baza de clasă contează, iar nu forma. Nu culoarea mantiei suveranului, ci aceia pe care-i acoperă sub faldurile ei... Şi faldurile acestea, oricît de largi s-ar fi pretins, au rămas totdeauna prea înguste, cuprinzînd doar o minoritate...

La 16 februarie 1654, la Westminster, Cromwell depuse jurămîntul de credinţă pe noua constituţie şi fu învestit solemn cu insignele demnităţii de lord-protector : pecetea statului şi spada. O panglică de aur la pălărie era semnul distinctiv exterior al înaltei sale funcţii.

Vreme de opt luni, această panglică de aur a sclipit neumbrită asupra Angliei. Protectoratul a început printr-o perioadă de veritabilă guvernare absolutistă. Cromwell şi-a găsit, în sfîrşit, echilibrul între calităţile sale de comandant militar şi om politic. Energia şi activitatea de care a dat dovadă în aceste cîteva luni, evocă pe generalul de la Preston şi Dunbar.

Acum apăru ordonanţa privind deplina uniune politică între Anglia, Scoţia şi Irlanda. O consecinţă a campaniilor din 1649—1651,'tradusă în spiritul „Instrumentului de guvernare". Un singur stat, cu capitala la Londra...

„Uniune" visată şi pe plan mai larg decît politic, însă nerealizată. îmbinînd forţa cu toleranţa, Cromwell a căutat să apropie între ele diversele grupări şi partide, mai cu seamă din interiorul clasei dominante. Conjunctura economică îi era favorabilă, atît ca urmare a încetării, din 1651, a luptelor

interne, cît şi a reluării, treptate, â legaturilor comerciale ctl continentul şi coloniile. în 1654, pentru întîia dată de la izbucnirea revoluţiei, preţul griului a scăzut sub media obişnuită din anii de pace şi de recoltă normală.

Toleranţa religioasă, exceptîndu-i pe catolici, precum şi un serios început de „uitare" a regalismului, au fost metodele prin care protectorul a căutat să realizeze o atenuare gradată a contradicţiilor politice din interior. Este, totodată, anul marilor succese în politica externă. Tratatul de pace cu Olanda, tratatele cu Suedia şi Danemarca permiseră o micşorare momentană a cheltuielilor militare, dădură un avînt afacerilor şi puseră regimul protectoratului într-o lumină favorabilă în ochii burgheziei manufacturiere şi comerciale.

Rămîneau pe o poziţie rezervată faţă de noul regim doar aristocraţia funciară şi marea burghezie financiară (bancheri, negustori bogaţi), cît şi masele populare. în special în favoarea maselor, protectoratul n-a întreprins nimic efectiv. El a apărut şi s-a menţinut ca un regim destinat să le reprime definitiv, să le oblige cu sila a se încadra regimului şi orînduirii burgheze. Către marea burghezie şi aristocraţia funciară punţile nu sînt uşor practicabile, dar nici rupte. Protectoratul le va consolida într-atît, incit urmaşii lui Cromwell vor trece cu uşurinţă peste ele... E o situaţie în care independenţii, cuvînt care începe deja a suna anacronic, s-au mai găsit şi înainte, sub presiunea păturilor sociale radicale. E destul să ne amintim de oscilaţiile lor spre dreapta, în vremea conflictului cu levellerii.

Primul parlament al protectoratului, convocat la 3 septembrie 1654, a fost o piatră de încercare a raporturilor dintre regim şi clasele avute, îndeosebi vîrfurile. Potrivit noului cens electoral, el era o emanaţie a acestora.

în discursul de deschidere, Cromwell a început prin-tr-un atac împotriva tendinţelor egalitariste ce stăruiau în popor, cultivate de anumite secte religioase *. El spera să facă o bună impresie, combătînd atacurile împotriva proprietăţii, la care sînt îndemnaţi „săracii şi toţi oamenii răi din Anglia". Măguleşte pe proprietarii de orice categorie, denu-

[1] După dizolvarea Parlamentului mic, în decembrie 1653, generalul-maior Harrison, simpatizant al sectei „celei de-a cincea împărăţii" Şi duşman al instaurării protectoratului fusese demis din armată şi arestat

mindu-i „temelia naţiunii engleze". Le flutură apoi pe dinainte succesele politicii externe, cu promisiunile ei pentru prosperitatea afacerilor şi încheie detaşîndu-se cît mai mult de postura de dictator, definindu-se „un om care nu doreşte să domnească asupra voastră, ci care s-a hotărît să servească împreună cu voi măreaţa cauză a acestui popor" [1].

Toate motivele care puteau, fie capta, fie stîrni disensiuni, sînt prezente astfel în cuvîntarea lui Cromwell, înfrumuseţate sau respinse, după gustul ascultătorilor. Era o vădită încercare de a pietrui drumul care ducea din City la Whitehall...

încercarea nu avu succes, pentru simplul motiv că marea burghezie nu era dispusă să vină doar în vizită la Whitehall, ci ar fi dorit să se şi instaleze acolo... Voia să exercite singură propria sa dictatură de clasă, iar nu să şi-o vadă înfăptuită de vîrfurile armatei, cu care să fie silită a împărţi puterea. Antagonism neesenţial, dar totuşi puternic în acele împrejurări, în care pericolul unei ridicări revoluţionare a maselor părea înlăturat.

Parlamentul se erija, de la începutul lucrărilor sale, într-un fel de constituantă. Rău inspirat fusese Cromwell cînd, spre a-l flata, îl numise în cuvîntarea de deschidere „parlamentul liber". Luîndu-şi în serios numele, el îşi permise libertatea să verifice „Instrumentul de guvernare", aducîndu-i amendamente importante. In primul rînd voi sa restaureze principiul suveranităţii parlamentului, lordul-protector urmînd a deveni un simplu executant al hotărîrilor sale. Cei cîţiva republicani — Bradshaw, Haselrig — aflaţi printre deputaţi, nu depuseseră armele. Se propuse chiar ca şi decretele promulgate de Cromwell înainte de convocarea parlamentului, să fie supuse verificării unei comisii a acestuia.

După două săptămîni, lordul-protector îşi pierdu răbdarea. Deputaţii fură convocaţi la el, pentru o „convorbire specială". Pe un ton dur şi hotărît, Cromwell le puse în vedere că ei nu au dreptul să discute principiile noii constituţii, întrucît, „toată puterea îi aparţine lui şi el i-a chemat pe ei din proprie iniţiativă, iar dacă nu ar fi fost el, nu erau nici ei". îi

[1] M. A. Barg, *op. cit.,* p. 295.

obligă apoi să jure respect regimului existent. Vreo sută de deputaţi refuzară şi, drept urmare, fură îndepărtaţi din parlament. A fost un fel de nouă epurare.

Nici ulterior însă, parlamentul n-a corespuns aşteptărilor lui Cromwell. I-a cerut reducerea efectivelor armatei de la 57 000 la 30 000 de oameni. în ianuarie 1655 propuse revenirea la vechiul cens de 40 de shillingi. Printr-o asemenea măsură, opoziţia începea să devină supărătoare, fiindcă îşi atrăgea simpatii în pătura numeroasă a proprietarilor mijlocii şi mici pe care protectoratul o exclusese din viaţa politică. La 22 ianuarie 1655, Cromwell a dizolvat primul său parlament, care nu făcuse decît să dezvăluie persistenţa unor contradicţii în sînul păturilor sociale pe care protectoratul ar fi voit să se sprijine, punînd în evidenţă relativa izolare a regimului. Prin aceasta a încurajat din nou şi nemulţumirile maselor, cu atît mai mult cu cît din 1655 începerea războiului cu Spania a spulberat nădejdea într-o guvernare paşnică şi puţin costisitoare. Porţile deficitului bugetar se deschiseră larg, impozitele deveniră tot mai împovărătoare. Ca şi absolutismul regal al lui Carol I, şi regimul protectoratului va depinde de acum înainte, într-o largă măsură, de problema finanţelor, de pe urma căreia va trebui, pas cu pas, să se acomodeze intereselor cercurilor financiare din City. Dictatura vîrfurilor armatei, adică a noilor proprietari funciari, îmbogăţiţi prin confiscări, nu se va putea menţine fără sprijinul marelui capital comercial şi bancar.

Cîtva timp, Cromwell a crezut că poate ignora această realitate. Dictatura militară îşi atinse punctul culminant în vara anului 1655, prin aplicarea unei importante măsuri administrative. Anglia şi Wales fură împărţite în 11 regiuni militaro-administrative, în frunte cu cîte un general-maior, înzestrat cu puteri discreţionare. Fiecare dintre ei era un fel de mic lord-protector local. Le aparţinea comanda forţelor armate, a miliţiilor, a întregului aparat administrativ şi fiscal. Un impozit special de 10% pe venit asupra tuturor regaliştilor trebuia să acopere întreţinerea acestui nou sistem de riguroasă centralizare.

El era menit să reprime cu toată vigoarea atît izolatele tulburări regaliste, cît şi nemulţumirile populare. Acestea din urmă se manifestau prin apariţia a noi secte, propovăduind

egalitarismul. Cea mai răspîndită ajunsese în aceasta perioadă secta „quakerilor" [1], exprimînd rezistenţa pasivă — singura rămasă practic posibilă — a maselor faţă de regimul dictaturii burghezo-nobiliare. Persecutaţi de autorităţi, quakerii se refugiară în mare număr în coloniile din America de Nord.

Rămăşiţele levellerilor, transformate într-o grupare complotistă, urmărind asasinarea lui Cromwell, fură de asemenea urmărite cu asprime. Overton şi Wildman fură din nou arestaţi. Din străinătate, Sexby răspîndi în Anglia pamfletul *Uciderea nu înseamnă crimă* [2] în care îndemna făţiş la suprimarea lordului protector. O vastă poliţie secretă, dirijată de John Thurloe, secretar al Consiliului de Stat, urmărea comploturile împotriva vieţii lui Cromwell, care n-au lipsit.

Agravarea deficitului financiar de pe urma războiului cu Spania a determinat pe lordul-protector să convoace în iunie 1656 o conferinţă reunită a Consiliului de Stat şi a ofiţerilor superiori, pentru a studia măsurile ce ar fi fost de luat. Conferinţa aceasta, dacă pătrundem în esenţa dezbaterilor ei, avea de hotărît într-o singură problemă : definirea liniei politice, a bazei sociale a regimului. Va rămîne el legat pe mai departe numai de interesele noilor proprietari funciari îmbogăţiţi, al căror exponent devenise armata ? Unii înclinau spre această părere. în consecinţă, pentru rezolvarea deficitului financiar, ei s-au pronunţat în favoarea unui împrumut forţat, care, evident, ar fi atins cercurile din City [3] şi ar fi înveninat pentru cine ştie cîtă vreme raporturile dintre regim şi deţinătorii marilor capitaluri lichide. Majoritatea însă ajunsese la convingerea că protectoratul trebuie să ajungă la o înţelegere cu aceştia, altfel riscînd falimentul. Optară în consecinţă pentru convocarea parlamentului, fixînd alegerile pe luna august. Al doilea parlament al protectoratului a reprezentat, aşadar, o încercare de lărgire „spre dreapta" a bazei regimului, similară cu aceea din 1654. Doar că, între timp, situaţia financiară devenise mai presantă.

[1] „Tremurătorii", numiţi astfel după manifestările lor, în clipele în care se pretindeau a fi în extraz mistic, în comunicare directă cu divinitatea.

[2] *Killing no mttrder*.

[3] în toamna precedentă, Cromwell încercase zadarnic să obţină un împrumut de la negustorimea bogată din Londra.

Ce poate fi mai semnificativ, în această conjunctură, decît faptul că, după ce cochetase ani de zile cu principiul comerţului „liber", protejat de stat, şi suspendase sau îngrădise temeinic monopolurile companiilor comerciale, guvernul englez întări din nou, în 1656, privilegiul „negustorilor aventurieri", în exportul de postavuri. Tot în acest an şi Compania Indiilor Orientale obţinu reconfirmarea castei sale [1].

Anunţarea alegerilor stîrni o vie agitaţie în rîndurile opoziţiei republicane şi a sectanţilor de factură populară. Henry Vane ieşi din rezerva în care se ţinuse după dizolvarea Parlamentului lung şi apăru ca principalul conducător al republicanilor. Scrierile sale susţineau cu îndrăzneală „suveranitatea poporului", căreia „spada" trebuie să-i fie subordonată. I se atribui pe nedrept şi un pamflet foarte violent, în care viitorii deputaţi erau îndemnaţi să se folosească de calitatea şi prerogativele lor pentru a-l răsturna pe „aşa-zisul protector". „Dacă un tîlhar vă împiedică vreme îndelungată să păşiţi în casa voastră, iar apoi vă lasă, veţi sta la îndoială să intraţi, numai pentru că mai înainte tîlharul, împotriva oricărui drept, o declarase proprietatea sa ?" [2].

Cromwell îl cită pe Vane, ca şi pe Bradshaw şi Ludlow, în faţa Consiliului de Stat. Le puse condiţia să se angajeze că nu vor întreprinde nimic în dauna regimului şi a liniştii interne a republicii, obligîndu-i în acest sens la depunerea unei cauţiuni de 5 000 de lire. Vane refuză şi fu internat pînă la sfîrşitul anului pe insula Wight, în acelaşi castel Carisbrooke, unde petrecuse o vreme Carol I. Nu în zadar făcuse Vane observaţia că e dureros să vezi cum cele mai rele principii ale regelui sînt reînviate sub stăpînirea unor oameni ce fac din evlavia lor un paravan.

Alegerile decurseră cu destule tulburări, pe alocuri chiar cu vărsare de sînge. Provincia mai ales era în fierbere. Pretutindeni cuvîntul de ordine era : „Jos soldaţii, jos curtenii !" Agitaţia a fost un pretext pentru generalii-maiori să intervină, exercitînd cele mai mari presiuni pentru a influenţa rezultatele. Despre cei 60 de deputaţi ai Scoţiei şi Irlandei, supuse unui şi mai sever regim de ocupaţie militară, s-a spus că au fost mai degrabă numiţi de regim, decît aleşi. După anunţa-

[1] C. H i l l, *op. cit.,* p. 155.
[2] A l f r e d S t e r n, *op. cit.,* p. 282.

rea rezultatelor, unul dintre aderenţii lui Cromwell constată placid că ele nu sînt aşa de bune cum ar fi fost de dorit, dar nici aşa de rele cum sperau adversarii. Opoziţia număra vreo sută de reprezentanţi. Vane şi Bradshaw rămăseseră pe dinafară, dar Haselrig şi un alt republican proeminent din acest timp, Thomas Scott, un fost leveller, fuseseră aleşi. Printre adversarii regimului era şi Antliony Ashley Cooper, mai tîrziu conte de Shaftesbury, considerat unul din fondatorii partidului whig.

Parlamentul se deschise la 17 septembrie 1656, printr-o cuvîntare a lui Cromwell, axată pe două probleme principale : justificarea războiului cu Spania şi a sistemului de guvernare internă prin generalii-maiori. Trecîndu-se la validarea mandatelor deputaţilor, care era de competenţa Consiliului de Stat, aproape 100 de reprezentanţi se văzură excluşi din parlament, în semn de protest, alţi vreo 50 refuzară să participe la şedinţe. Cromwell trecuse la metoda epurării preventive.

Cu toată această precauţie, care dădea o grea lovitură opoziţiei, fricţiunile dintre el şi parlament au continuat. Faţă de cererile aprobării unor subsidii şi impozite care să stăvilească deficitul, parlamentul s-a lăsat greu convins. Abia pe la începutul anului următor, sub impresia unor victorii navale repurtate de Blake, a votat unele sume, inferioare totuşi aşteptărilor lui Cromwell. Cu o mare majoritate, parlamentul s-a pronunţat în favoarea desfiinţării sistemului militaro-administrativ inaugurat în 1655. Consiliul ofiţerilor combătu proiectul, dar Cromwell îl acceptă. Mandatul generalilor-maiori încetă şi se reveni la regimul administrativ obişnuit.

Această mică lovitură de teatru e continuarea şedinţei lărgite a Consiliului de Stat din iunie 1656. Cromwell începea a fi indispus de aerele tutelare pe care le afişa Consiliul ofiţerilor, în frunte cu Lambert. Era decis să nu accepte rolul de marionetă a unei gărzi pretoriene. înţelegea, de asemenea, necesitatea imperioasă de a ajunge la colaborare cu cercurile financiare. „în război, pentru a învinge, îţi trebuie trei lucruri : bani, bani şi iarăşi bani" — ar fi spus, la vremea sa, Napoleon. Cromwell constata acelaşi lucru, trăgînd inevitabila concluzie : necesitatea unor concesii politice faţă de marea burghezie. De la sfîrşitul anului 1656, el se îndepărtează treptat de foştii camarazi de arme, evoluînd spre ultima ipostază

a orbitei sale politice : reprezentant deschis al intereselor marii burghezii.

Semnificativă în acest sens este şi măsura luată de el la 27 noiembrie 1656, unul dintre cele mai importante acte din cursul revoluţiei, în materie de legislaţie agrară. Ne amintim că, în februarie 1646, parlamentul desfiinţase posesiunile de cavaleri, transformînd în proprietăţi depline o parte dintre moşiile feudale, grevate pînă atunci de obligaţii faţă de coroană, în 1656 această măsură e extinsă peste toate categoriile de proprietăţi funciare, asupra cărora mai planau obligaţii de origine vasalică. Deci, practic, toată marea proprietate de pămînt din Anglia devine o proprietate deplină, de tip burghez, în schimb, ca şi în 1646, se precizează că ţăranii, posesori de parcele individuale sau avînd obligaţii, indiferent sub ce titlu, faţă de stăpînii moşiilor, vor fi datori să le respecte pe mai departe.

Actul din 27 noiembrie 1656 a fost o altă faţadă a politicii prin care Cromwell a căutat lărgirea bazei de clasă a protectoratului, în rîndurile proprietarilor funciari, nu numai noi, dar şi vechi. Făcîndu-i pe toţi stăpîhi deplini asupra moşiilor, lăsînd la cheremul lor soarta parcelelor micilor cultivatori, el a lărgit posibilitatea proprietarilor de a-i deposeda pe ţărani, prin alungare cu forţa. Profilul dezvoltării relaţiilor capitaliste în agricultura engleză se conturează definitiv. Ţărănimea engleză nu va primi pămînt, ci, dimpotrivă, în decurs cam de 100—150 de ani va pierde şi cît avusese, dispărînd treptat ca clasă, prin transformarea ei în proletariat rural. Baza capitalismului englez la ţară o va forma exclusiv marea proprietate. Pe acest plan se definesc cu deosebită claritate limitele revoluţiei burgheze din Anglia, trăsăturile ei nedemocratice, acapararea rezultatelor doborîrii feudalismului exclusiv în folosul burgheziei şi a marilor proprietari funciari.

Problema proprietăţii şi a raporturilor sale cu structura politică a societăţii fusese viu reactualizată în chiar acest an, 1656, de apariţia cărţii lui James Harrington, *Republica Oceaniei*[1]. Autorul, originar dintr-o veche familie de *şquires,* fusese curtean al lui Carol I, trecut de partea parlamentului în vremea războiului civil. El deveni în acest timp adept al monarhiei constituţionale, fiind printre persoanele care se

[1] *The Commonwealth of Oceana.*

străduiau să mijlocească un compromis între rege şi parlament, prin concesii reciproce. îndeplinind, cu consimţămîntul parlamentului, servicii personale pe lîngă rege în timpul captivităţii acestuia, se pare că s-a aflat printre cei care l-au însoţit pînă la eşafod. După 1649, concepţiile sale politice, începînd a se manifesta pe cale publicistică, evoluează spre republicanism. Rezultă că ele s-au adaptat realităţilor, cu multă maleabilitate...

în lucrarea menţionată, scrisă în formă de roman, Harrington pleacă de la teza, contrară lui Hobbes, că proprietatea a apărut înaintea puterii politice. Pe el nu-1 interesează cum anume, ci caută doar să demonstreze că, în consecinţă, formele de stat, ca şi toate instituţiile politice, depind de structura proprietăţii. Un stat în care marea majoritate a proprietăţii funciare este concentrată în mîini puţine, va îmbrăca în mod necesar forma monarhiei despotice. Pierderea monopolului proprietăţii funciare de către acea minoritate infimă, duce cu aceeaşi necesitate la prăbuşirea regimului monarhic absolutist, la republică. Jocul acestei „balanţe a proprietăţii", cum denumea Harrington fenomenul, este determinant pentru regimul politic din oricare ţară. Revoluţia a fost un fapt tot atît de firesc şi de neînlăturat ca şi moartea organismului omenesc — spune el — deoarece în veacul al XVII-lea aristocraţia şi coroana încetaseră să mai deţină proprietăţi funciare în proporţia din veacul al XV-lea. Ele trecuseră în bună parte în manile nobilimii mijlocii şi ale yeomenilor.

Pînă în acest punct, concepţiile lui Harrington prezintă elemente valoroase şi interesante. Gîndirea lui e materialistă, orientarea sa — antifeudală. Anchilozată, evident, de un anumit mecanicism, de un soi de determinism prea unilateral, de la economic la politic ; e o greşeală de optică şi neglijarea completă a rolului proprietăţii mobile, a capitalului lichid.

De aci însă derivă deficienţa fundamentală a poziţiei sale. Reprezentant ideologic al intereselor proprietarilor rurali de stare mijlocie, Harrington consideră „balanţa proprietăţii" ca un fenomen natural şi intangibil. Structura pe care ea o imprimase proprietăţii funciare din Anglia la mijlocul secolului al XVII-lea este pentru el ceva natural, just, faţă de care nu e îngăduit decît să tragi concluziile corespunzătoare pe plan politic şi să organizezi statul şi instituţiile în conformitate cu ea. O „operaţie" în trupul pro-

J

prietăţii, pentru a o redistribui şi în favoarea celor care nu o au, ar fi fost — dirpa Harrington — un act de violentare a legilor naturii. Aceasta este latura reacţionară, antidemocratică a concepţiei sale. Republica lui era statul proprietarilor rurali, şi numai al lor, excluzînd din viaţa politică masa celor neavuţi. Instituţiile legislative preconizate de el pentru „Oceania" sa reprezentau : una dintre camere, pe proprietarii cu un venit anual între 100 şi 2 000 de lire sterline (averi mai mari nefiind îngăduite !) ; iar a doua, pe proprietarii cu un venit sub 100 de lire.

E destul de uşor de făcut o apropiere între „Republica Oceaniei" şi actul din 27 noiembrie 1656. Sînt inele din acelaşi lanţ, reflectînd opiniile şi interesele de actualitate în rîndurile proprietarilor funciari din Anglia. Iar Cromwell avea auzul fin...

Evoluţia regimului protectoratului către funcţia de reprezentant al coaliţiei marii burghezii cu proprietarii funciari, marchează un nou jalon la începutul anului 1657. încă din. ianuarie, în parlament se iscară discuţii în jurul propunerii unui deputat de a ruga pe protector să reorganizeze regimul „după vechea constituţie". Formulă încă insuficient de limpede în toate detaliile, însă, euprinzînd în ultimă instanţă, ideea restaurării monarhiei. Combătută pentru moment de republicani şi de aderenţii armatei, propunerea fu reluată la 23 februarie de Christopher Packe, aldermen şi fost lordmaior al Londrei, membru de seamă al „Companiei negustorilor-aventurieri". El supuse parlamentului proiectul unui act denumit „Smerită petiţie şi sfat". Era schiţa unei noi constituţii. Protectorul urma să devină rege, cu drept de a-şi desemna succesorul ; se restabilea de asemenea parlamentul bicameral — Camera Comunelor şi Camera Lorzilor, ultima formată din 40—70 membri, 'numiţi cu aprobarea primei. Aceste prevederi erau denumite „o întoarcere la rîn-duielile constituţionale normale". în fond, marea burghezie oferea acum ea lui Cromwell un compromis. Măgulindu-i vanitatea personală, din ce în ce mai sensibilă, îl împingea spre lichidarea dictaturii şi spre restabilirea suveranităţii parlamentului. Un Cromwell rege avea mai puţine perspective de a guverna autoritar. Ar fi devenit în mai mare măsură prizonierul unor instituţii şi norme tradiţionale, de care nu era obligat să ţină seama cîtă vreme se intitula doar lordprotector, o demnitate fără „istorie", ale cărei preroga-

tive se conturau exclusiv pe baza precedentului creat dâ acţiunile primului ei deţinător.

Din nou ofiţerii „se indignară". Cu Lambert şi Fleetwood în frunte, cerură o audienţă lui Cromwell, conjurîndu-1 să nu accepte coroana, „să cruţe poporul Domnului de această ruşine". Deşi atins personal de atitudinea ofiţerilor, Cromwell răspunse că titlul monarhic nu valorează în ochii săi mai mult decît „o pană la pălărie". Obiectă în schimb cu toată hotărîrea că poporul e sătul de regimul militar. Se putea deduce de aici că lordul-protector e decis să accepte o modificare a constituţiei, dar nu s-a hotărît încă în privinţa titlului monarhic.

„Petiţia şi sfatul", aprobată de parlament, îi fu înmînată lui Cromwell la 31 martie. Continuarea energică a „Frondei" ofiţerilor superiori amînă răspunsul său pînă prin luna mai. în cele din urmă el refuză titlul regal, vorbind parlamentului despre „îndoielile" sale asupra acestui punct. „Şi unde este îndoială, acolo nu este credinţă", conchidea el. în rest, îşi dădu consimţămîntul la toate celelalte propuneri de modificare a constituţiei. Ruptura cu ofiţerii superiori era, şi prin atît, consumată. Aceştia, îndeosebi Lambert, ameninţară cu demisia. Protestară şi în parlament împotriva „învierii vechii servituti". După elaborarea completă a noii constituţii, Lambert fu demis din toate funcţiile. Dotat cu o pensie, el se retrase în viaţa privată. O încercare de răscoală populară, în aprilie, a fost şi ea înăbuşită în faşă.

Constituţia, promulgată ila 25 mai 1657, menţinea titlul de lord-protector, dîndu-i dreptul de a-şi alege urmaşul. Se reinstitui Camera Lorzilor[1], cu membri numiţi iniţial de lordul-protector, iar în viitor de Camera reprezentanţilor aleşi. La fel, Camera Comunelor dobîndea dreptul de a confirma numirea membrilor Consiliului de Stat. în rîndurile ei se admise revenirea deputaţilor excluşi în trecut cu ocazia validării mandatelor, cu condiţia de a jura fidelitate protectorului şi de a recunoaşte legitimitatea puterii sale. Parlamentul fixă la 1 300 000 de lire anual suma alocată pentru întreţinerea armatei şi administraţiei.

Dintre noii lorzi, în număr de 63, numai 42 răspunseră la apel. Doar cinci fuseseră membri în fosta Cameră a Lorzilor. Şapte erau din familia lui Cromwell (de pildă fiii săi, Richard şi Henry). Şaptesprezece erau ofiţeri, comandanţi

[1] Oficial însă nu i s-a zis astfel, ci „Camera a doua".

de regimente. Se schiţa formarea dintre „oamenii noi" a unei aristocraţii suplimentare, cu titluri.

La 26 iunie avu loc la Westminster instalarea solemnă a lui Cromwell ca lord-protector, pe baza constituţiei modificate. Erau de faţă membrii parlamentului, lordul-maior şi aldermenii Londrei, înalţii judecători şi funcţionari. Cromwell luă loc pe vechiul tron al regilor Scoţiei, adus pentru această ocazie din abaţia Westminster, unde era păstrat. In faţa lui, pe o masă, — Biblia, spada, sceptrul şi o mantie de purpură. Speakerul parlamentului îi luă jurămîntul pe noua constituţie, după care îi prinse pe umeri mantia şi îi înmînă spada şi sceptrul. Sala răsună de strigătul : „Trăiască lordul-protector !". Era aproape ceremonia unei încoronări regale. Ca şi în cuprinsul constituţiei, doar numele de rege nu fusese pronunţat.

în lunile următoare parlamentul, începînd a funcţiona împreună cu „Camera a doua", n-a lipsit de a pricinui supărări lui Cromwell. Prin promovarea mai multor membri ai ei în Camera superioară, ca şi prin reprimirea deputaţilor excluşi în 1656, în Camera Comunelor se întărise opoziţia republicană. Sub influenţa acesteia, Comunele refuzară sa recunoască celei de-a doua Camere egalitatea de drepturi în materie legislativă, fapt cu care Cromwell nu era de acord. Parlamentul se împotrivi şi politicii externe a lordu-lui-protector, axată în acel moment pe războiul cu Spania şi pe planul de a închega o mare coaliţie a ţărilor protestante. Căutînd să-i convingă pe deputaţi de importanţa continuării acestei politici, Cromwell exclamă, în încheierea unei cuvîntări : „Dacă domnul nu va uni inimile voastre... se va spune despre această biată naţiune : *Actum est de Anglia !"* [1].

Arthur Haselrig îi replică sfidător : „Principii sint muritori, dar republica trăieşte pe vecie !.,." [2].

La 4 februarie 1658, Cromwell dizolvă şi acest parlament recalcitrant. Măsura fu primită cu ostilitate. Conspiraţii, manifeste, încercări de răscoală de toate nuanţele trebuiră reprimate cu asprime. Cea mai serioasă dintre ele, cu substrat regalist, a fost descoperită de poliţia secretă şi zdrobită chiar da Londra. Principalii vinovaţi, sir Henry Slingsby şi pastorul anglican John Hewett sfîrşiră pe eşafod în ziua de 8 iunie, cu toate că primul era înrudit cu unul din ginerii lui Cromwell, lordul Falconbridge, iar al doilea fusese om de

[1] „S-a sfîrşit cu Anglia".

[2] Maurice Ashley, *op. cit.*, p. 366.

încredere al fiicelor protectorului, pe care le căsătorise în taină după ritul anglican.

în vara anului 1658, Cromwell trăi satisfacţia victoriei de la Dunes şi a cuceririi portului Dunkerque, nimicită curînd de durerea de a pierde pe fiica lui preferată, Elisabeta. Peste puţine zile, el căzu bolnav. La 24 august apăru pentru ultima dată la Whitehall, luînd parte la Consiliul de Stat şi dînd cîteva audienţe. Boala i se agrava, ţintuindu-1 la pat. în scurtă vreme medicii pierdură orice nădejde. O cumplită furtună se abătu peste Londra, smulgînd arborii şi acoperişurile caselor. „E diavolul care vine să ia sufletul ucigaşului" — şopteau duşmanii lui Cromwell.

în ziua aniversării victoriilor de la Dunbar şi Worcester, la 3 septembrie 1658, Cromwell muri. în clipele din urmă avu încă puterea de a-1 desemna ca urmaş pe fiul său, Richard.

„Copacul pare mai mare cînd e prăbuşit..." scrie un poet contemporan, într-o elegie la moartea lordului-protector. Iluzie ce răpeşte pînă şi — sau mai ales — pe istorici. Cromwell a fost fără îndoială o personalitate excepţională a cărei inteligenţă şi voinţă de fier şi-au avut partea lor de contribuţie în evenimentele revoluţiei engleze.

Meritele sale s-au afirmat în special în faza ascendentă a revoluţiei, cînd s-a conturat atitudinea lui de duşman hotărît al regimului feudalo-absolutist. în această perioadă, el a fost printre primii care au înţeles că victoria revoluţiei nu se va putea realiza decît prin lupta maselor populare. în fruntea ostaşilor înrolaţi din rîndurile poporului a zdrobit el pe regalişti, la Marston Moor, la Naseby şi la Preston... Făcîndu-se purtătorul de cuvînt al revendicărilor lor, a luptat pentru decapitarea regelui şi proclamarea republicii.

Chiar în perioada următoare, cînd Cromwell, ca reprezentant al burgheziei şi noii nobilimi, se îndepărtează de mase, meritele sale istorice nu dispar complet. A gîtuit curentele populare în revoluţie — e adevărat. Dar în acelaşi timp a desăvîrşit centralizarea politică a statului, a consolidat puterea economică şi militară a ţării, iar regimul a cărui căpetenie a fost, a constituit o pavăză de netrecut pentru reacţiunea feudalo-monarhică.

Orînduirea capitalistă în Anglia, orînduire ce însemna atunci un progres faţă de trecutul feudal, şi-a avut în Crom-

1

well un promotor energic și tenace. Conservatorismul claselor dominante engleze, devenit proverbial, va căuta mai tîrziu să-l micşoreze tocmai în ce a avut el mai mare. Va căuta să-i îndulcească figura dură, de colos tăiat în granit, punîndu-i eticheta de „erou al puritanismului..." Un fel de apostol al cuvîntului... Nu. Cromwell n-a fost numai atît. El este unul dintre fondatorii Angliei moderne, datorită calităţilor lui practice de revoluţionar, de răsturnător de idoli în viaţa socială şi politică ; unul dintre ctitorii tradiţiei revoluţionare în istoria poporului englez...

IN LOCUL ADEVĂRATEI REVOLUŢII, REVOLUŢIA „GLORIOASĂ"...

Sinuozităţile politice din anii protectoratului erau *expresii*-crizei care frămînta acest regim, ameninţînd soliditatea dominaţiei burgheziei şi nobilimii noi. Natura crizei era socială : deriva din caracterul nedesăvirşit al revoluţiei. Nesatisfăcînd revendicările fundamentale ale maselor de la oraşe şi sate — uşurarea impozitelor şi proporţionalitatea lor cu averea, împroprietărirea, votul universal ş.a. — clasele care puseseră mîna pe putere n-au putut menţine unite în jurul lor păturile populare. Noul regim de exploatare şi asuprire a scos la iveală, de la început, contradicţiile pînă atunci mai mult latente, de acum înainte în dezvoltare, ale societăţii şi statului burghez. Maturizarea lor rapidă îl împinsese treptat pe Cromwell spre alianţa cu cercuri tot mai largi ale păturilor avute. La sfîrşit, protectoratul nu mai e decît expresia politică a blocului tuturor celor interesaţi în apărarea şi dezvoltarea proprietăţii burgheze, a relaţiilor capitaliste de exploatare. în condiţiile de atunci, acest bloc nu s-a simţit destul de puternic pentru a putea ţine singur în supunere clasele asuprite, masa poporului. Prestigiul şi energia lui Cromwell contribuiseră la relativa şi vremelnica lui stabilitate, în lipsa lor, slăbiciunea ieşi la iveală. Ea îşi are rădăcinile încă în preistoria revoluţiei engleze.

Revoluţia din Anglia a fost o revoluţie burgheză timpurie. S-a desfăşurat într-o epocă în care relaţiile capitaliste de producţie erau dezvoltate numai în Anglia şi Olanda. în alt* ţări din apus — Franţa, statele germane sau cele italiene — nu erau încă precumpănitoare. Chiar în Anglia nu putem vorbi de o predominare a lor. Poziţiile puternice dobîndite de capitalul comercial în economia ţării, din veacul al XVI-lea, nu semnifică, în sine, acest lucru. „...Capitalul

comercial apare drept formă istorică a capitalului cu mult înainte ca acesta să-şi fi subordonat producţia..." *. Prepon-derenţa lui se manifestă încă în bună măsură, în secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, sub forma stăpînirii nemijlocite a comerciantului asupra producţiei. Este una dintre căile trecerii de la modul de producţie feu-dal la cel capitalist, identificate de Marx. „Oricît de mult influenţează istoriceşte această... cale ca o trecere — aşa cum este, de pildă, clothierul (negustorul de postavuri) en-glez din secolul al XVII-lea, care pune sub controlul său pe ţesători, deşi ei sînt independenţi, le vinde lînă şi cumpără de la dînşii postavul —, tot atît de puţin duce ea în sine la revoluţionarea modului vechi de producţie, pe care mai degrabă îl conservă şi îl menţine ca o premisă a ei" [2]. Calea de-a lungul căreia vechiul mod de producţie este într-adevăr revoluţionat constă în transformarea producătorului însuşi în comerciant şi capitalist, în opoziţie cu economia naturală agricolă şi cu meseriile îngrădite în corporaţii ale industriei orăşeneşti medievale [3].

Rezultă, prin urmare, că nici dezvoltarea comerţului, nici a manufacturii dispersate nu sînt încă fenomene decisive în procesul trecerii de la modul de producţie feudal la cel capi-talist. Ele indică fără îndoială o anumită direcţie, dar numai manufactura centralizată constituie pasul hotărîtor. Numai în cadrul ei întîlnim relaţii capitaliste propriu-zise, numai în cadrul ei „producătorul devine comerciant şi capitalist".

în Anglia de la mijlocul veacului al XVII-lea, stadiul manufacturier al industriei capitaliste nu-şi epuizase încă posibilităţile de dezvoltare. Va mai trece aproape un veac pînă cînd va atinge treapta ei cea mai înaltă.

Scurta analiză a stadiului dezvoltării economice a Angliei fixează şi pe acela al dezvoltării burgheziei engleze. Ea nu atinsese încă acel grad de maturizare, în care interesele ei să pretindă cu necesitate lichidarea integrală a modului de producţie feudal. De aici motivul principal al inconsecvenţei

---

[1] K a r 1 Marx, *Capitalul,* voi. III, partea I, E.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 320.

[e] *Ibidem,* p. 327. '

Ibidem.

programului său social-politic, de aci nedesăvârşirea revoluţiei, de aci complexitatea şi gravitatea contradicţiilor care izolează grabnic burghezia şi ridică împotriva ei masele populare, de aci caracterul şubred al dominaţiei sale de clasă, abia dobîndite.

Dar nu numai atît. „Dezvoltarea comerţului şi a capitalului comercial — spune tot Marx — dezvoltă pretutindeni producţia în direcţia valorii de schimb, îi măreşte volumul, o face variată şi cosmopolită... De aceea, comerţul exercită pretutindeni o acţiune mai mult sau mai puţin dizolvantă asupra organizărilor producţiei pe care le găseşte şi care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire înspre valoarea de întrebuinţare" [1]. în lumea modernă, încheie Marx, această acţiune duce la producţia capitalistă.

Datorită unor împrejurări specifice, în Anglia influenţa activităţii comerciale sporite a început, în veacul al XVI-lea, prin a exercita acţiunea cea mai corosivă în raporturile agrare. Pe urma acumulării primitive a capitalului, în forma deposedării violente a ţăranilor de pămînturile lor, agricultura şi proprietatea funciară engleză s-au orientat relativ brusc şi în largi proporţii către producţia de mărfuri, producţia pentru schimb. Comparativ, în preajma revoluţiei, caracterul capitalist al economiei e chiar mai vizibil în agricultură, decît în industrie. S-a întărit în măsură necunoscută altor ţări nobilimea nouă, pe cale de îmburghezire, promotoare a relaţiilor capitaliste pe marile moşii. Interesele de clasă comune sau foarte apropiate, creează în c!iio firesc legături şi alianţe politice. Nobilimea nouă deveni aliatul burgheziei în lupta contra feudalismului şi absolutismului. Are o largă iniţiativă şi un rol activ în conducerea acestei alianţe.

Dualitatea de clasă ce caracterizează forţa conducătoare a revoluţiei engleze explică şi tăria, dar mai ales slăbiciunile ei. Explică de ce, burghezia capitalistă încă nefiind complet dezvoltată, revoluţia burgheză a izbucnit totuşi, mai devreme decît în multe alte ţări, şi a învins. Contribuie însă şi la lămurirea cauzelor nedesăvîrşirii ei. Nobilimea nouă, mare proprietară de pămînturi, nu era în nici un caz interesată

[1] K a r 1 Marx, *op. cit.,* p. 325.

în a da pămînt ţăranilor, Prin tradiţiile sale de clasă, ea păstrează atîtea şi atîtea legături cu societatea, cu instituţiile vechiului regim. De la respettul faţă de ideea monarhică, pînă la dispreţul pentru ţăranul — pînă nu de mult şerb şi supus jurisdicţiei sale — nobilul, chiar îmburghezit, rămîne nobil, cu rădăcini în trecut, absorbind mereu în fibrele sale revoluţionare tegumentale seva dulceag-calmantă a conservatorismului politic.

De aceea, blocul burghezo-nobiliar aflat la putere în vremea protectoratului şi-a căutat consolidarea puterii mereu prin lărgirea bazei sociale spre dreapta. Pe nobilime, poziţia ei de mare proprietară o opunea ireductibil ţărănimii. Pe burghezie, soarta acesteia încă nu ajunsese a o interesa prea îndeaproape. „Enigma caracterului conservator al revoluţiei engleze se explică prin alianţa de lungă durată dintre burghezie şi majoritatea marilor proprietari funciari..." [1].

Istoria protectoratului, după Cromwell, este ultimul verset din mărturisirea lamentabilă a acestui caracter conservator. Incapacitatea de a duce revoluţia pînă la capăt, de a fi „revoluţionare cu poporul", izvorîtă din limitele obiective ale dezvoltării şi intereselor lor în acel moment istoric, a pus burghezia şi nobilimea îmburghezită într-un grav conflict cu masele populare. Construiseră un edificiu prea şubred, prea îngust la bază. învolburarea nepotolită a mulţimilor, înşelate şi nemulţumite, ameninţa să-1 dărîme. Spre a şt—1 salva, recurseră fără preget la ultima soluţie : includerea în blocul lor politic a vechii nobilimi răsturnate de la putere, compromisul cu ea, sacrificarea revoluţiei şi restaurarea monarhiei. O armătură din metal vechi, în fisurile unor ziduri noi...

Succesiunea lui Richard Cromwell în demnitatea de lord-protector a fost la început acceptată de toată lumea. Mai mult din respect pentru memoria tatălui său, ale cărui calităţi era departe de a le întruni. Lipsit de energie, fără interes pentru problemele politice, el trăise mai mult la ţară, pe o moşie a familiei soţiei sale, lingă Winchester[2]. îi plăceau

---

[1] Karl Marx şi Friedrich Engels, *Recenzie la cartea lui Guizot:* „De *ce a reuşit revoluţia din Anglia f"* în *Opere,* voi. 7, p. 226

[2] în Hampshire, în sudul Angliei.

vînătoarea şi călăria. în adîncul sufletului, nici nu era măcar cîştigat pe deplin pentru ideile ce răpiseră tatălui său energia întregii vieţi : nu părea puritan convins, simpatiile sale personale înclinau spre cavaleri. E regretabil că, în alegerea sa, Cromwell a ţinut seamă de tradiţia primogeniturii, întrucît se pare că al doilea fiu, Henry, îi semăna mai mult.

Caracterul slab al lui Richard nu este însă un factor hotărîtor în evenimentele ce au urmat. Criza protectoratului şi precipitarea către monarhie nu se pot explica în funcţie de calităţile ori de lipsa de calităţi a unei persoane. Evenimentele l-au depăşit complet pe noul lord-protector, fiindcă în joc erau puternice interese de clasă. A fost o „criză a vîrfurilor", pricinuită de propriile lor păcate. Era lupta burgheziei şi nobilimii alăturate revoluţiei pentru a păstra cu orice preţ, prin orice metode, avantajele esenţiale dobîndite numai de ele în ultimii 15—20 de ani, pe care nu voiau să le împartă cu masele populare. Era integritatea proprietăţii lor burgheze în cumpănă ; pe aceasta socoteau să şi-o menţină mai degrabă prin compromisul politic cu vechea aristocraţie funciară şi cu monarhia, pe cînd din partea poporului vedeau numai primejdii.

Primejdie, din punctul lor de vedere, cît se poate de reală. în ultimii ani ai protectoratului, samavolniciile noilor proprietari de pămînturi ridicaseră pe alocuri ţărănimea cu tot atîta vehemenţă ca şi înainte vreme, împotriva lorzilor feudali.

în Anglia răsăriteană reîncepuse lupta „oamenilor din mlaştini" contra celor care le asanau, punînd apoi stăpînire pe terenul redat culturii, ce aparţinuse pînă atunci obştilor săteşti. Ţăranii dărîmau „împrejmuirile" şi tăiau pădurile noilor proprietari. în petiţii ei arătau în repetate rînduri că nedreptăţile şi asuprirea n-au încetat, că nimic nu s-a schimbat în soarta lor. Ameninţări de răzvrătire răzbăteau din tonul unora dintre petiţii. Ambasadorul Veneţiei semnalează într-un raport către senat, în anul 1659, creşterea nemulţumirilor şi revoltelor locale ţărăneşti. Impunerea lor atenţiei unui reprezentant diplomatic străin, de obicei mai puţin preocupat de asemenea evenimente, e un indiciu de gravitate.

Din primele luni ale protectoratului lui Richard Cromse întări din nou opoziţia vîrfurilor armatei. Li se

alăturară republicanii, sperînd să doboare regimul autoritar. Opoziţia, condusă de Fleetwood şi Lambert din partea ofiţerilor, de Vane şi Haselrig din partea republicanilor, reprezenta opinia celor care voAu ca puterea politică să rămînă apanajul minorităţii burghezo-nobiliare îmbogăţite de pe urma confiscărilor de bunuri. Voiau să profite singuri de avantajele puterii şi credeau că şi le vor putea menţine, împotriva atît a tendinţelor revoluţionare, cît şi a celor reacţionare, regaliste. Epitetul de „republicani", pe care şi-1 atribuiau, era acum aproape total lipsit de conţinut. Republicanii de la sfîrşitul protectoratului sînt mult distanţaţi de concepţiile lor politice din 1649.

Grupul care-1 sprijinea pe Richard Cromwell, cuprinzînd pe John Thurloe şi pe Oliver Saint-John, erau continuatorii liniei politice conturate în cadrul regimului în 1657—1658 : alianţa cu marea burghezie (presbiteriană) şi cu proprietarii funciari, în întregul lor.

Pentru a contracara opoziţia „republicană", această grupare a procedat la convocarea unui nou parlament. în prealabil, hotărî ca alegerile să aibă loc după sistemul anterior protectoratului, adică : toate comitatele să fie reprezentate printr-un număr egal de deputaţi, indiferent de cîţi alegători existau în cuprinsul lor, tîrguşoarele reprimeau dreptul de a alege deputaţi. In schimb, multe oraşe mari şi-1 văzură iarăşi micşorat.

Se spera astfel ca noul parlament, întrunit la 27 ianuarie 1659, să aibă o compoziţie mai conservatoare. El cuprindea totuşi o opoziţie destul de puternică. Cu sprijinul ofiţerimii — aşa-numita grupare de la Wallingford-House, reşedinţa lui Fleetwood —, opoziţia reuşi să impună, după ciocniri de stradă, dizolvarea parlamentului, în noaptea de 21—22 aprilie. Prin aceasta, partida' lui" Richard Cromwell, sprijinită din umbră de „oamenii sacului cu bani" din City, suferi o înfrîngere. Protectorul, practic lipsit de orice autoritate, abdică peste cîteva săptămîni. Puterea fu preluată efectiv de coaliţia republicano-militară, care rechemă în sesiune „Coada" Parlamentului lung, dizolvată în 1653, pretinzînd că restaurează astfel republica. Fleetwood deveni comandant suprem al armatei.

Marea burghezie, înclinată spre restaurarea monarhiei, pretinse ca în parlamentul reînviat să intre şi deputaţii ex-

duşi cu ocazia „epurării lui Pride", din 1648. Propunerea însă fu respinsă.

în cel mai scurt timp, unitatea coaliţiei care răsturnase protectoratul se destrăma. „Republicanii" se scindară în două clici, una civilă, alta militară, luptîndu-se pentru putere. Un conflict izbucni pe această temă între parlament şi vîrfurile armatei. în rîndul celor din urmă juca iarăşi un rol de seamă generalul Lambert, care în luna august reuşi să zdrobească o destul de gravă şi întinsă răscoală regalistă în Cheshire. Avînd forţa la dispoziţie, militarii, „grupul de la Wallingford-House", dizolvară parlamentul, la mijlocul lunii octombrie. Ce dovadă mai limpede şi ce tablou mai jalnic s-ar putea invoca pentru a ilustra marasmul total al „republicanismului", cu pretenţii de legalitate constituţională ? „Coada" parlamentului, dizolvată de armată în 1653, restabilită de ea în mai 1659 şi iarăşi dizolvată peste cîteva luni, se vădea a fi o simplă marionetă. Se compromitea ultimul rest de prestigiu avut pînă atunci de instituţia parlamentară ca atare.

Dar plicticoasa şi îndlcita piesă politică nu era încă sfîrşită. Armata din Scoţia, comandată de generalul Monck, se pronunţă împotriva conducerii armatei din Anglia. Un război civil absurd era pe punctul să izbucnească. Nu se ajunse însă la ostilităţi. Numele lui Monck şi vestea atitudinii adoptate de el a încurajat puternic marea burghezie, vîrfurile nobilimii şi pe regalişti în general. Pentru întîia dată, după mulţi ani, din cadrul armatei se ivea o iniţiativă şi se desprindea o grupare în care reacţiunea monarhistă îşi putea pune nădejdile. într-adevăr, cine era acest Monck ? Un fost regalist, făcut prizonier de armata parlamentului în 1644 şi încarcerat pentru trădare. Ca să scape, îşi oferise serviciile adversarilor regelui. îi fură primite. Nelipsit de calităţi militare, el se făcu remarcat de Cromwell, îndeosebi în timpul campaniei din Scoţia, în 1650—1651. De fapt, adeziunea lui Monck la cauza republicană fusese un gest de oportunist meschin, urmărind să-şi asigure parvenirea. Rămas monarhist în adîncul convingerilor sale, el sesiză în 1659 carenţa penibilă a puterii de stat şi se decise la un nou *volte-J&ce,* în folosul ambiţiilor sale ariviste : pregătirea şi înfăptuirea restaurării pe tron a lui Carol al II-lea Stuart.

La sfîrşitul lunii decembrie 1659, sub impresia . ştirii despre iminenta intrare a trupelor lui Monck în Anglia, *o*

mişcare condusă de marea burghezie, antrenînd şi unităţi ale armatei, izbucni în Londra şi alte oraşe. „Grupul de la Wallingford-House" surprins izolat, deoarece Lambert se afla în nord, pregătindu-se a face faţă atacului din Scoţia, fu definitiv răsturnat de la nutere. în mijlocul indiferenţei populaţiei, sătulă de aceasta comedie, „Coada" parlamentului îşi reluă şedinţele. Monck intră în Anglia şi ajunse cu armata sa la Londra, fără a întîmpina vreo rezistenţă. Trecînd prin York, fusese salutat de Fairfax, devenit un regalist convins *. în capitală, el luă legătura cu burghezia bogată din City, căzînd de acord asupra rechemării în parlament a deputaţilor presbiterieni epuraţi de Pride şi luînd masuri de internare sau exil împotriva şefilor armatei. La 21 februarie 1660 se înfăptui şi acest pas. Locul „Cozii" îl lua Parlamentul lung propriu-zis, dominat de majoritatea presbiteriană din prima fază a războiului civil. Conducerea aparţinea de acum oficial oamenilor care şi în trecut făcuseră toate eforturile pentru a restabili puterea monarhică a lui Carol I. Pentru aceste convingeri fuseseră excluşi din viaţa politică ; acum reveneau cu ele. Restauraţia lui Carol al II-lea era ca şi înfăptuită. Se fixară alegeri pentru un nou parlament „liber", ce avea să se întrunească la 25 aprilie. Se îngădui participarea la aceste alegeri şi persoanelor care luptaseră de partea regelui. La 16 martie, după definitivarea acestor probleme, Parlamentul lung se dizolvă.

între timp, Monck ducea tratative secrete cu emisarii lui Carol al II-lea. Pe baza lor, acesta dădu în 14 aprilie 1660 „Declaraţia de la Breda", promiţînd, în caz de revenire la tron, o largă amnistie pentru adversarii monarhiei, toleranţă religioasă puritanilor, recunoaşterea legalităţii actelor de vînzare a bunurilor confiscate de la coroană, regalişti şi biserică.

Alegerile nu lăsară decît o slabă minoritate republicanilor şi independenţilor în noul parlament, dominat de presbiterienii regalişti. La 1 mai, el luă act oficial de „Declaraţia de la Breda" şi, pe baza ei, proclamă recunoaşterea lui Carol al II-lea ca rege. O delegaţie fu trimisă la reşedinţa acestuia, la Haga, spre a-i aduce la cunoştinţă hotărîrea şi a-1 ruga să o accepte.

[1] Maurice Ashley, *op. cit-*, p. 369.

Din Scheveningen, pe bordul vasului de război „Naseby", rebotezat în grabă „Carol", regele plecă In Anglia,, debarcînd la Dover în ziua de 25 mai.

Manifestările de servilism ale burgheziei, în trădarea pe care o săvîrşea faţă de revoluţie, au fost atît de josnice, încît au stîrnit o reacţie ironică pînă şi din partea noului suveran : „Se pare că numai eu sînt vinovat — spuse el — că m-am întors aşa tîrziu, fiindcă toată lumea mă asigură că a dorit acest lucru..."

Revoluţia se sfîrşise prin trădarea vîrfurilor burgheziei şi nobilimii noi, care de teama maselor populare dăduseră mina cu partida feudalo-monarhică.

Noul regim a însemnat curînd o decepţie pentru cei care, renegîndu-şi principiile, conlucraseră la restaurarea lui. E adevărat că monarhia a respectat, în mare, transformările savîrşite de revoluţie în avantajul burgheziei. A recunoscut transferurile de proprietate făcute prin mijlocirea unei recompense oarecare, fie din partea statului, fie din partea unor particulari. A anulat în schimb confiscările fără nici o indemnizaţie. A continuat protecţionismul sever inaugurat prin Actele de Navigaţie.

în materie politică însă, Stuarţii şi-au reafirmat în scurtă vreme tendinţele absolutiste. Intensificarea brutală a acestor tendinţe sub regele Iacob al II-lea (1685—1688), fostul duce de York, i-a determinat şi pe marii proprietari funciari, grupaţi în partidul tory, să dezerteze din rîndurile susţinător ilor regimului. Ei s-au aliat cu marea burghezie şi cu elementele nobiliare mai „liberale", care formau partidul whig, hotărînd să înlăture de la tron dinastia Stuart. Spre acelaşi ţel îi îndemna şi politica externă a restauraţiei, subordonată Franţei şi pricinuind prin aceasta prejudicii intereselor economice ale burgheziei engleze pe plan internaţional.

Conducătorii partidelor whig şi tory, căzînd la înţelegere, au intrat în negocieri secrete cu stadhouderul Olandei, Wilhelm al III-lea de Orania, căsătorit cu verişoara lui, Mana, fiica regelui Iacob al II-lea [1], oferindu-i tronul An-

[1] Şi Wilhelm al III-lea era descendent din Stuarţi. Mama sa, Măria, fiica lui Carol I, se căsătorise cu Wilhelm al II-lea de Orania "i timpul războiului civil.

gliei. Obţinînd asentimentul acestuia, printr-o lovitură de stat l-au silit pe Iacob al II-lea Stuart să abdice, în noiembrie 1688. Wilhelm al III-lea de Orania a fost proclamat rege, domnind împreună cu soţia sa. Acestei substituiri de persoane, consumată în cîteva zile, istoriografia burgheză i-a spus „revoluţia glorioasă" ^sau „revoluţia nesîngeroasă". A ridicat-o în slavă, apreciind-o drept actul victoriei definitive a burgheziei asupra absolutismului feudal şi, totodată, ca *o* pildă de „înţelepciune", politică, de împlinire a unor „adînci" transformări politice, fără zguduiri şi fără suferinţe.

Că în anul 1688 burghezia a obţinut o victorie politică ce nu i-a mai putut fi zdruncinată de forţele vechiului regim, e adevărat. Cum la fel de adevărat este faptul că prin „Declaraţia drepturilor", semnată de el la urcarea pe tron, Wilhelm al III-lea a oferit garanţiile unei guvernări constituţionale, în respectul prerogativelor multiple ale parlamentului.

0 revoluţie însă n-a avut loc în nici un caz în anul 1688. N-a fost o revoluţie pentru că actul din 1688 n-a doborît o orînduire socială, înlocuind-o cu alta. A înlocuit numai persoana monarhului şi a obţinut, pe plan strict politic, o confirmare a drepturilor parlamentului. Atît.

Calificînd drept revoluţie „glorioasă" un eveniment relativ minor, istoriografia burgheză a intenţionat să micşoreze însemnătatea adevăratei revoluţii burgheze din Anglia — cea din 1640—1660. A voit, îndeosebi, să arunce vălul uitării peste avîntul revoluţionar al maselor populare, peste rolul lor uriaş în cadrul acestui eveniment, peste violenţa care s-a dovedit necesară pentru înfrîngerea şi doborîrea claselor reacţionare. A voit să diminueze şi să şteargă ceea ce ar putea constitui o tradiţie revoluţionară, un exemplu şi un imbold în lupta poporului englez pentru eliberarea de sub robia şi exploatarea capitalistă.

Lovitura de stat din 1688 a fost rezultatul unui compromis de clasă între burghezia engleză şi o parte însemnată a marilor proprietari de pămînt. Pe baza acestui compromis, cele două clase şi-au împărţit dominaţia economică şi politică, sub firma monarhiei constituţionale. „Trofeele izbînzii politice — slujbe, sinecure, lefuri mari — fură lăsate nobilimii de la ţară, cu condiţia să aibă grijă de interesele economice ale burgheziei financiare, industriale şi comerciale" *K*

[1] Friedrich Engels, *Despre materialismul istoric,* ed. a Il-a, Bucureşti, Ed. P.M.R., 1950, p. 16.

Prin această formulă politică, aristocraţia funciară şi burghezia engleză au consolidat una dintre înfăptuirile revoluţiei din 1640—1660 : crearea unui drum de liberă dezvoltare relaţiilor capitaliste.

Folosind puterea de stat ca o pîrghie în favoarea întăririi bazei capitaliste, aceste clase au desăvîrşit în scurt timp deposedarea ţărănimii engleze de pămînt. Pînă la 1750, prin acte ale parlamentului, au fost transformate în proprietate particulară milioane de hectare din fostele pămînturi comunale. Micile proprietăţi ale yeomenilor au fost înghiţite de marile moşii, prin silnicie, înşelăciune sau datorită ruinării ţăranului, care trebuia astfel să-şi vîndă parcela.

Procesul început în veacul al XVI-lea se încheie în veacul al XVIII-lea. Numai că ceea ce fusese atunci un abuz, devenise acum principiu de politică agrară, legiferat de parlament.

Proletarizarea cvasi totala a ţărănimii punea la dispoziţia manufacturilor engleze braţe de muncă din belşug. Industria manufacturieră prosperează, se dezvoltă, încurajată de acest factor, ca şi de capitalurile acumulate din comerţ şi jaful colonial. Către mijlocul veacului al XVIII-lea, extrema diviziune a muncii în manufacturi, simplificarea maximă a operaţiilor manuale permiseră începerea înlocuirii acestora prin maşini. Industria engleză intră în era „revoluţiei industriale". Maşinile deveniră tot mai multe, mai complicate, mai costisitoare. Dar comercianţii, industriaşii şi bancherii englezi dispuneau de acumulări băneşti considerabile. Iar randamentul maşinilor, profitul realizat prin introducerea lor, erau atît de mari, încît meritau riscul oricăror investiţii. Nici o piedică nu se opunea burgheziei engleze, în febrila ei goană după profituri ridicate. Legislaţia economică, normele juridice, politica internă şi externă a statului erau modelate după interesele ei. Suprastructura burgheză, creaţie a revoluţiei, îndeplinea un uriaş rol accelerator în dezvoltarea forţelor de producţie. Pe plan economic, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, Anglia este de departe cea mai dezvoltată ţară din lume. Forţa aburului devenise, într-un anumit sens, executoarea testamentară a lui Cromwell... In palatele şi fortăreţele ei robea o nouă clasă, în Anglia constituită pentru întîia dată pe deplin : proletariatul industrial modern.

Creşterea considerabilă a producţiei noilor întreprinderi dotate cu maşini necesita acapararea de noi surse de materii prime şi pieţe de desfacere. Ceea ce Cromwell făcuse în războaiele cu Olanda şi Spania apare un joc de copil în comparaţie cu uriaşele cuceriri coloniale săvîrşite de burghezia engleză în războaiele din veacul al XVIII-lea. Canada şi India căzură în mîinil^sale. Flota engleză domina oceanele tot atît de absolut ca flota olandeză în secolul precedent. „Noile lanţuri ale Angliei" se întindeau peste lumea întreagă. „Tiranii mărilor" îi va numi un ministru francez, pe aceia care reuşiseră să dea cuceririlor revoluţiei o întrebuinţare atît de folositoare pentru ei.

„Burghezia, prin rapida perfecţionare a tuturor uneltelor de producţie, prin comunicaţiile infinit înlesnite, antrenează în civilizaţie toate naţiunile, pînă şi cele mai barbare. Preţurile ieftine ale mărfurilor ei sînt artileria grea cu care doboară toate zidurile chinezeşti... Ea sileşte toate naţiunile să-şi însuşească modul de producţie al burgheziei, dacă nu vor sa piară ; ea le sileşte să introducă la ele însele aşa-zisa civilizaţie, adică să devină burgheze. într-un cuvînt, ea îşi creează o lume după chipul şi asemănarea ei" [1].

Inţelegînd faptul că remarcabila dezvoltare economică şi transformarea Angliei, în veacul al XVIII-lea, în cea mai mare putere mondială reprezintă o consecinţă directă a revoluţiei sale burgheze, sesizăm unul dintre aspectele sub care această revoluţie n-a fost numai engleză, ci „pe scară europeană" [2].

La fel şi regimul politic burghez din Anglia, cu tot cadrul nedemocratic în care s-a fixat el în urma trădării revoluţiei de către elementele sale conducătoare şi a compromisului de clasă din 1688, era totuşi superior şi „liber" în comparaţie cu absolutismul feudal de pe continent. O personalitate de prestigiul lui Voltaire îl dădea ca exemplu concetăţenilor săi. Ideologia burgheză din Anglia postrevoluţionară obseda minţile înfrigurate ale gînditorilor din Franţa

[1] Karl Marx şi Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist,* ed. a VUI-a, Editura Politică, Bucureşti, 1962, pp. 36—37.

[2] Karl Marx, *Burghezia si contrarevoluţia,* în Karl Marx-Friedrich Engels, *Opere,* voi. 6, Editura Politică, Bucureşti 1959, pp. 117—118.

şi din alte ţări, pretutindeni unde, in acel „veac al luminilor", se pregătea feudalismului un rechizitoriu nimicitor. Rousseau, părintele spiritual revendicat de iacobinii francezi, pleacă în celebrul său *Contract social* de la ideile filozofului materialist englez John Locke. Statul, puterea politică au apărut şi există pentru a garanta drepturile naturale ale oamenilor : libertatea, egalitatea, proprietatea. Din acest raport derivă dreptul imprescriptibil la „rezistenţă împotriva asupririi", la schimbarea şi abolirea acelei forme de guvernămînt care încalcă scopurile fundamentale pentru care a fost creată, „înlocuind-o printr-un nou guvern, aşezat pe acele temeiuri care poporului i se vor părea mai potrivite pentru garantarea siguranţei şi fericirii sale" [1].

Prin răsunetul şi influenţa ei mondială pe tărîm economic, social, politic şi cultural, revoluţia engleză se numără printre marile evenimente ale istoriei universale.

A dat o lovitură hotărîtoare feudalismului, erei „trîndăviei eroice" şi a determinat înclinarea irezistibilă a balanţei istoriei înspre orînduirea capitalistă.

Cu ea începe epoca modernă, epoca dominaţiei burgheziei, în istoria începuturilor acesteia, revoluţia din Anglia e un capitol în care se condensează şi se lămuresc aspectele esenţiale ale dezvoltării societăţii în răstimpul următoarelor două veacuri.

---

[1] Citatele provin din două acte programatice de cea mai mare însemnătate în secolul al XVIII-lea : „Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului" din Franţa (26 august 1789) şi „Declaraţia de independenţă a coloniilor americane" (4 iulie 1776).

BIBLIOGRAFIE

A. *Lucrări teoretice*

1. **Karl Marx,** *Burghezia şi contrarevoluţia, în* **Karl Marx—Friedrich Engels,** *Opere,* voi. 6, Editura Politică, Bucureşti, 1959.
2. **Karl Marx,** *Capitalul, ed.* a IV-a, voi. I, Editura Politică, Bucureşti, 1960.
3. **Karl Marx,** *Capitalul,* voi. III, partea I, E.P.L.P., Bucureşti, 1953.
4. **Karl Marx,** *Contrarevoluţia de la Berlin,* în **Karl Marx — Friedrich Engels,** *Opere,* voi. 6, Editura Politică, Bucureşti, 1959.
5. **Karl Marx,** *Contribuţii la critica filozojiei hegeliene a dreptului. Introducere,* în **Karl Marx—Friedrich Engels,** *Opere,* voi. I, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.
6. **Friedrich Engels,** *Despre materialismul istoric,* ed. a Ii-a, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1950.
7. **Friedrich Engels,** *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă,* în **Karl Marx—Friedrich Engels,** *Opere alese in două volume,* ed. a II-a, voi. II, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.
8. **Friedrich Engels,** *Dialectica naturii,* E.S.P.L.P., Bucureşti, 1954.
9. **Friedrich Engels,** *Războiul ţărănesc german,* ed. a IlI-a, E.P.L.P., Bucureşti, 1958.
10. **Friedrich Engels,** *Situaţia Angliei. Secolul al XVIII-lea,* în **Karl Marx-Friedrich Engels,** Opere, voi. I, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.
11. **Karl Marx—Friedrich Engels,** *Ausgew&hlte Brieje,* Berlin, 1953.
12. **Karl Marx — Friedrich Engels,** *Ideologia germană,* E.P.L.P., Bucureşti, 1956.

13. K^rl Marx — Friedrich Engels, *Beta zie.- — Guizot „De ce a reuşit revoluţia din Anglia?",* în *Opere,* voi. 7, liditura Politică, Bucureşti, 1960.

14. **V.I. Lenin,** *Congresul al V-lea al P.M.S.D.li. Raport cu privire la atitudinea faţă de partidele burgheze, în Opere,* voi. 12, E.S.P.L.P. Bucureşti, 1957.

Io. **V.I. Lenin,** *Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică, în Opere complete,* ed. a Ii-a, voi. II, Editura Politică, Bucureşti, 1962.

16. **V.I. Lenin,** *Primul congres al Internaţionalei Comuniste. Teze şi raport despre democraţia burgheză şi dictatura proletariatului,* în *Opere,* voi. 28, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

17. **V.I. Lenin,** *Probleme principiale ale campaniei electorale,* în *Opere,* voi. 17, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.

B. *Lucrări de specialitate* *

18. **Angyal** Dă **vid,** *lirdely \H>lilikai erintkezise Anglidval,* în „Szâzadok", XXIV (1900), pp. 495-508.

19. **Ârhanghelski S.I.**, *Krestianskie dvijeniia v Anglii v 40—50 h godah XVII veka,* Moscova, 1960.

20. Ashley **Maurice,** *Creat Britain to 16S8. A Modern History,* în „The University of Michigan Press", 1961.

21. **Ashley** *W.I., Englische Wirtschaftsgeschichte,* voi. II, Leipzig, 1896.

22. Barg M.A., *Cromwell şi epoca sa,* Bucureşti, 1953.

23. **Black J.B.,** *The reign o] Elizabeth, 1558-1603,* Oxford, 1949, *{The Oxford History of England,* sub red. lui G.N. Clark, voi. VIII).

24. Belfast Miohael, *Cronuvelland the Baltic,* în „The English Historical Rcview", voi. LXXVI, nr. 300, iulie, 1961, pp. 402-446.

25. **Brentano Lujo,** *Eine Geschichte der wirlschafllichen Entmcklung Englands,* voi. II, Jena, 1927.

26. Brpsch Moritz, *Geschichte von England,* voi. VII, Gotha, 1892 (Col. „Geschichte der europäischen Staaten", îngrijită de A.II.L. Heeren, F.A. Ukert şi W. von Giesebrecht).

27. **Cahen Leon — Braure Maurice,** *L'evolution polilique de l'Angleterre moderne,* voi. I (1485 — 1660), Paris, 1960 (Col. „L'evolution de l'humanite").

28. **Deborin A.M.,** *Soţialno-politiceskie uceniia novogo vremeni,* voi. I, Moscova, 1958.

29. Gardiner Saniuel Rawson, *History of England jr'om the uccession of James I Io the outbreak of the civil war, 1603 — 1642,* voi. I — X, Londra, 1884-1886.

30. **Gardiner** Saniuel R., *History of the great civil war,* ed. a IT-a, voi. I — **III,** Londra, 1888-1891.

31. **Harrison David,** *Tudor England,* voi. I, Londra, 1953.

32. Hat.Mh'k Juliii*. *Englische Verfassungsgescliichte bis zum liegierungsantritl der Konigin Victoria,* Miinehen und Berlin, 1913 (Col. „Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschiehte", îngrijită de G. von Below şi *V.* Meinecke).

33. Hill Christopher, *The Century of Revolution, 1603-1714,* ed. a Ii-a Edinburgh, 1962 *{A History of England,* sub red. lui Christopher Brooke şi Denis Mac Smith, voi. V.).

34. Hoskins W.G., *Englisli Agriculture in the 17lh and lS>h Centuries,* în *„Relazioni* del X^mo Congresso Internazionale di Scienze storiche", voi. IV, Florenţa, 1955, pp. 205 — 226.

35. — *Istoria diplomaţiei,* ed. a Ii-a, **voi.** I., sub ied. lui V.P. Potemkin, S.V. Bahruşin, A.V. Efimov ş.a., Bucureşti, 1962. .36.

Kennedy D.E., *The English Naval Revolt of 164S,* în „The English Historical Review", voi. LXXVII, nr. 303, aprilie, 1962, pp. 247-256.

37. Kosmmski E.A. — Leviţki I.A., *Angliiskaia burjuaznaia revoliuţiia XVII veka,* voi. I —II, Moscova, 1954.

38. Kuliseher Josef, *Allgemeine Wirtscftqltsgeschichle des Mitielalters und der Neuzeit,* voi. II, Munchen und Berlin, 1929.

39. Layrovski V.M., *Problemt issledovaniia zemelnoi sobstvennosli v Anglii. XVII—XVIII ev.,* Moscova, 1958.

40. LaTrovski V.M., — Barg M.A., *Angliiskaia burjuaznaia revoliutiia,* Moscova, 1958.

41. Lutaud O., *Le parti politique „Niveleur" et la premiere Revolution anglaise (Essai d'historiographie)*, în „Revue Historique", an. 86 (1962), tom CCXXVII, ianuarie-martie, pp. 77 — 114 şi aprilie-iunie, pp. 377—414.

42. Makkai Lăszlo, *A magyar purildnusok hârca a feiuldlizmus, ellen* Budapesta, 1952.

43. **Mârki Sândor,** *Cromwell es Erdely,* în „Erdelyi Muzcum", XVIII (1901), fasc. I., pp. 16—37.

44. **Michael Wolfgang,** *Cromwell,* voi. I —II, Berlin, 1907.

45. Milton John, *Scrieri alese,* traducere, note şi prefaţă de Petre Solomon, Bucureşti, 1959.

46. Morton A.L., *A People's Hisiory oj England,* London, 195f>.

47. **Mousnier Roland,** *Les XV Ie el XVIIe xiecles. Les progres de la civilisation europeenne el le declin de VOrient (1492 — 1725),* Paris, 1954, *(Histoire generale des civilisations,* sub ied. Iui Maurice Crouzet, voi. IV).

48. Neale J.E., *Queen Eliiabeth J.A. Biography,* New-York (f.a.).

49. Porşnev B.F., — Skazkin S.D. — Biriukovici V.V., *Istoria modernă,* vol.I, 1640—1789, Bucureşti, 1954.

50. **Postan M. — Rich E.E.,** *The Cambridge Economic History ol Europe,* voi. II, Cambridge, 1952.

51. Seniionov V.F., *Ogorojîvaniia i krestianskie dvijeniia v Anglii XVI veka,* Moscova-Lcningrad, 1949.

52. Singer Charles —Holmyard E.J.—Hali A.R. şi Williams Trevor J. *A History oj Technology,* voi. III, Oxford, 1957.

53. **Snow Vernon F.,** *Parliameritary Reapporlionmenl Proposals in llie Puritan Revohition,* în „The English Historical Review", voi. LXXIV, nr. 292, iulie, 1959, pp. 409-442.

54. Solomon Petre, *John Milion,* Bucureşti, 1962.

55. **Stern Alfred,** *Geschichte der Revolution in England,* Berlin, 1881, (Col. „Allgemeine Geschichte in Kinzeldarstellungen", îngrijită de Wilhelra Oncken).

56. — *The New Cambridge Modern History,* sub ied. lui F.L. Carsten, voi. V, Cambridge, 1961.

57. **Trevallyn Jones G.F.,** *The Payment oj Arraars to the Army of the Covenant,* în „The English Historieal Review", voi. LXX III,. nr. 288, iulie 1958, pp. 459—465.

58. Trevelyan George Macaulay, *Geschichte Englands,* ed. a Ii-a, voi. II, 1603-1918, Miinchen und Berlin, 1936.

59. Trevelyan G.M., *Soţialnaia isloriia Anglii,* Moscova, 1959.

60. — *Vsemirnaia istoriia,* voi. V, sub red. Iui I.I. Zutis ş.a., Moscova, 1958.

Hărţile s-au întocmit după schiţele autorului.
Ilustraţiile s-au reprodus din lucrările:

E.A. Kosniinski — I.A. Leviţki, *Angliiskaia burjuaznaia ret'oliuliia XVII* ceAvi, voi. MI, Moscova, 1954.

Spamers llluslrierle W e Hgescli ichte, voi. **VI,** 2, Leipzig, 1894.

Allgemeine W'eltgeschichle, sub rcd. Theodor Flathe, (i.F. Herlzbergr ş. a., voi. **VIII,** 2, Berlin, **(f.** an). *Kepes Vilagtortenet,* voi. **VII,** 2, Budapest, 1884.

CUPRINSUL

Lumea în care s-au plăsmuit tragediile lui Shakespeare 5
Conflictul dintre regalitate şi parlament 37
„Nu vă îneredeţi în regi!..." 67
„Mylord penl.ru ce aţi luat armele?..." 101
Armata „Noului Model" 126
„Al cui rob va fi poporui?..." 142
Intre monarhia constituţională şi republica democratică 162
Al doilea război civil 183
„în numele Comunelor!" 198
„Noile lanţuri ale Angliei" 221
„Noile lanţuri" peste Irlanda şi Scoţia..... 251
Actele de navigaţie 271
Un Napoleon al revoluţiei engleze 293
în locul adevăratei revoluţii, revoluţia „glorioasă" 321
Bibliografie 335

Redactor resp. de carte: CONSTANTIN VLĂDUT
Tehnoredactor: Ana Sabău

Dai la cules 01.11.1963. Bun de tipar 10.01.1964. Tiraj 10.000 + 65 ex. *broşate ; 4.000 + 60 ex. lega:e lii + 20 ex. lux. Hirtie semivelină de 63 g/m*[1]*. Format 54X84/16. Coli editoriale 21,53. Bun de tipar 21,50 + 5 colite. A. 13.141. Indici de clasificare zecimală • pentru bibliotecile mari 9(42), pentru bibliotecile mici* 9.

Tiparul executat sub comanda nr. 30.912, la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.